

FINANSE

4₍₅₎

LIPIEC - SIERPIEŃ

1 9 5 1

**WYDAWCA
POLSKIE WYDAWNICTWA GOSPODARCZE**

Treść numeru 4/1951 r. „FINANSÓW”

(numer pieniężno-kredytowy)

Bronisław Blass		
Narodowa pożyczka wyrazem siły naszego państwa		3
Mirosław Orłowski		
Pieniądz socjalistyczny		8
Zbigniew Pirożyński		
Podstawowe bilanse i plany finansowe		22
Mirosław Orłowski		
System kredytowy i banki w Polsce		49
Mieczysław Kucharski		
Ekonomiczne znaczenie planu kredytowego		62
Adam Cegielski		
Istota planu kasowego		74
M. L. Kostowski		
Klasyfikacja kredytu bankowego w Polsce Ludowej		81
System rozrachunków w gospodarce narodowej ZSRR		94
Emanuel Winter		
Ogólne zasady planowania finansowego na rok 1952 w przedsiębiorstwach przemysłowych		105
W. Batyriew		
Rola kredytu w gospodarstwie narodowym ZSRR		112
A. Gordin		
Zagadnienie cen w Związku Radzieckim		125
SPRAWOZDANIA I MATERIAŁY		
Sprawozdania z Kongresu Nauki Polskiej		136
PRZEGLĄD WYDAWNICTW		
Przegląd radzieckich czasopism gospodarczych — J. Ziemiański		140
BIBLIOGRAFIA FINANSOWA		
Dział artykułowy		146

Narodowa pożyczka wyrazem siły naszego Państwa

Pożyczki państwowe w Związku Radzieckim i w państwach demokracji ludowej różnią się zasadniczo od pożyczek w państwach kapitalistycznych. Rządy burżuazyjne sięgają do źródeł pożyczkowych głównie dla pokrycia deficytów budżetowych, które powstają w związku z olbrzymimi wydatkami na przygotowanie i prowadzenie wojen imperialistycznych oraz na inne cele nieprodukcyjne. Deficyty budżetowe państw kapitalistycznych stają się w okresie wzmocnienia sprzeczności ustroju kapitalistycznego, w epoce imperializmu zjawiskiem chronicznym, towarzyszącym narastającą i wstrząsającą gospodarką tych państw kryzysom. W związku z chronicznością deficytów budżetowych rozmiary długu państwowego w państwie kapitalistycznym stale rosną. W Wielkiej Brytanii wynosi on obecnie 25,7 mld. funt. szterl., czyli jest 39 razy większy niż w 1913 r.; w Stanach Zjednoczonych 257 mld. dol., czyli 266 razy większy, we Francji — 3.905 mln. fr., czyli 116 razy większy ¹⁾.

Wzrost długu państwowego jest wyrazem stałego powiększania się wydatków nieprodukcyjnych, które z zasady przerzucane są na barki pracujących poprzez nowe podatki.

„Pożyczki — pisał Marks — pozwalają rządowi pokrywać nadzwyczajne wydatki w taki sposób, że płatnik na razie nie czuje całego ciężaru ostatnich, ale wymagają one, koniec końców, podwyższenia podatków. Z drugiej strony podwyższanie podatków wywołane z kolei wziętymi pożyczkami zmusza rząd przy każdym nowym nadzwyczajnym wydatku do uciekania się do coraz to nowych pożyczek“ ²⁾.

Pożyczki państw kapitalistycznych w większości wypadków nie mają charakteru produkcyjnego, nie są przeznaczone na rozwój gospodarczy państw kapitalistycznych, nie są źródłem nowych inwestycji czy też ich zwiększenia i nie przyczyniają się do wzrostu produkcji. Przeciwnie zmniejszają siłę nabywczą ludności, stają się źródłem dalszego pogłębienia kryzysu, zmniejszenie bowiem siły nabywczej ludności pociąga za sobą zwiększenie zapasów towarów nie znajdujących kupujących i w konsekwencji zmniejszenie się produkcji przy kurczeniu a nawet całkowitym zahamowaniu inwestycji.

¹⁾ Wg danych A. Bachurina: Rola pożyczek państwowych w gospodarce socjalistycznej. *Gospodarka Planowa* Nr 6/1951 r., str. 52.

²⁾ K. Marks i F. Engels: *Dzieła*, wyd. ros., t. XVII, str. 827.

Pożyczki kapitalistyczne zwrócone są swym ostrzem przeciwko klasie robotniczej oraz masom drobnego i średniego chłopstwa stanowiąc przezczenie na ich barki kosztów utrzymania pasożytniczego aparatu administracyjnego państw kapitalistycznych i pogłębiają chroniczne w epoce imperializmu bezrobocie. W ten sposób pożyczki wewnętrzne są w państwach kapitalistycznych przejawem gnicia ustroju państwowego, podkreślają schyłkowy charakter tego ustroju i przyspieszają jego upadek.

Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski, podobnie jak pożyczki rozpisywane w Związku Radzieckim i innych krajach demokracji ludowej, nie jest wyrazem słabości, lecz wyrazem siły gospodarczej naszego państwa.

Sila naszego państwa to pomyślne zrealizowanie zadań 3-letniego planu odbudowy gospodarczej i zdecydowane wkroczenie w okres realizacji wspaniałych założeń 6-letniego planu budowy podstaw socjalizmu.

Towarzysz Premier Cyrankiewicz w swoim przemówieniu w związku z rozpisaniem pożyczki stwierdził, że: „W ciągu sześciu lat niepodległego bytu Polski Ludowej dokonaliśmy ogromnego dzieła. Ofiarnością i wysiłkiem mas pracujących zrealizowaliśmy Plan Trzyletni, który wydobyl nasz kraj ze straszliwej ruiny wojennej. Doścignęliśmy wówczas i już prześcignęliśmy w wielu dziedzinach życia przedwojenny poziom gospodarczy. Niezwłocznie też przystąpiliśmy do realizowania nowych, wielkich i śmiałych zamierzeń Planu Sześcioletniego, które uczynić mają z naszej Ojczyzny przodujący kraj przemysłowy Europy. Każdy rok, każdy miesiąc, każdy dzień zbliża nas do tego celu. Pod względem uprzemysłowienia pozostawiliśmy już za sobą niektóre kraje Europy Zachodniej jak Włochy, dopędzamy Francję, kroczymy szybko naprzód. Kraj nasz przeobraża się tak bardzo i tak szybko jak nigdy przedtem w historii, jak żaden kraj kapitalistyczny. Takie przemiany możliwe są bowiem tylko w kraju rządzone przez lud w imię interesów narodowych. Potrafililiśmy tego dokonać dzięki temu, że masy pracujące naszego narodu przeniknięte są duchem gorącego patriotyzmu, ofiarności, poświęcenia i oddania sprawie ojczystej, sprawie wielkości i siły Polski Ludowej“.

Rozpisanie narodowej pożyczki nastąpiło więc na etapie poważnych osiągnięć w dziedzinie rozwoju gospodarczego naszego kraju a nie na fali kryzysów i wstrząsów, jak to ma miejsce w państwach burżuazyjnych.

Rozwojowi gospodarczemu naszego kraju towarzyszyło i towarzyszy stałe i systematyczne podnoszenie stopy życiowej mas pracujących. W ustroju socjalistycznym nie ma żadnej sprzeczności pomiędzy rozwojem gospodarczym a wzrostem poziomu życia mas pracujących. Klasy pasożytnicze zostały w naszym ustroju w swoich możliwościach wykorzystywania cudzej pracy poważnie i w rozstrzygającym zasięgu ograniczone. Budowa nowych fabryk i kopalń, rozbudowa istniejących zakładów pracy oraz wzrost produkcji, same przez się powodują wzrost bogactwa narodowego, przynosząc bezpośrednio coraz większe korzyści ogółowi ludności pracującej, która stała się gospodarzem swego kraju.

Stałe podnoszenie się stopy życiowej mas pracujących następuje przez systematyczny wzrost zatrudnienia w gospodarce socjalistycznej, wzrost płac zarobkowych związany przede wszystkim ze wzrostem wydajności,

rozszerzanie się sieci urządzeń kulturalnych i socjalnych, jak szkół, lecznic, przedszkoli, żłobków, wczasów, kolonii itd.

Rozpisanie narodowej pożyczki następuje więc w warunkach rozwoju gospodarczego, przekształcającego rewolucyjnie oblicze gospodarcze naszego kraju, któremu towarzyszy poważny wzrost poziomu życiowego mas pracujących i dlatego pożyczka narodowa jest wyrazem siły naszego państwa.

Budżet naszego państwa na bieżący rok jest nie tylko budżetem całkowicie zrównoważonym, ale jest budżetem zamykającym się nadwyżką stanowiącą rezerwę konieczną w warunkach planowej gospodarki dla zabezpieczenia pełnej realizacji zadań budżetowych. Nasz budżet państwowy na rok 1951 jest nowy w swojej strukturze i treści, w znacznym stopniu zbliżony do socjalistycznego typu budżetu. Budżet nasz jest bezpośrednio związany z socjalistyczną gospodarką narodową i odzwierciedla zarówno rozwój tej gospodarki jak i jej potrzeby. Oparcie dochodów naszego budżetu w przeważającej części (ok. 80 %) o dochody z uspołecznionej gospodarki powoduje, że postępujący rozwój produkcji oraz systematyczne obniżanie jej kosztów, będące prawem gospodarki socjalistycznej, powodują wzrost dochodów budżetowych i zabezpieczają ich realność. Z drugiej strony budżet państwowy zasila gospodarkę narodową w niezbędne dla jej rozwoju środki inwestycyjne dla budowy nowych fabryk oraz środki obrotowe na zwiększenie produkcji. Finansując gospodarkę narodową, budżet socjalistyczny sam stwarza sobie nowe źródła dochodów oraz przesłanki wzrostu dochodów z istniejących przedsiębiorstw. Jest to jedna z podstawowych cech socjalistycznego budżetu będąca źródłem siły gospodarki socjalistycznej i zabezpieczająca jej planowy i niezakłócony rozwój.

Wykonanie naszego budżetu w okresie 6 miesięcy 1951 roku przebiega pomyślnie i świadczy o tym, że założenia naszej polityki finansowej znajdujące swój wyraz w uchwalonym przez Sejm Ustawodawczy budżecie — są w całej pełni realizowane. Rozpisanie narodowej pożyczki nie jest zatem związane z deficytowością naszego budżetu, ponieważ budżet nasz oparty głównie o dochody z uspołecznionej gospodarki wykonywany jest w całkowitej zgodności z planowymi jego założeniami.

Rozpisanie narodowej pożyczki w okresie, gdy budżet nasz wykonywany jest z nadwyżką dochodów nad wydatkami, świadczy o tym, że pożyczka narodowa jest wyrazem siły gospodarczej naszego państwa.

Przeprowadzona w ubiegłym roku reforma walutowa doprowadziła do pełnej stabilizacji naszego pieniądza. Ustalenie wartości złotego na wysokim poziomie i utrzymanie jego siły nabywczej dzięki rosnącej w związku z pomyślną realizacją planów produkcyjnych podaży towarów i usług oraz zapoczątkowaniem procesów obniżania cen zabezpiecza naszą gospodarkę na odcinku walutowym w pełni od wstrząsów inflacyjnych. Dzięki reformie walutowej nastąpił wzrost zaufania do pieniądza, w związku z czym m. in. zwiększyły się wkłady oszczędnościowe ludności. Zwiększona siła nabywcza pieniądza stała się dodatkowym bodźcem do wzrostu wydajności pracy i osiągania tą drogą wyższych zarobków. Dzięki refor-

mie walutowej osiągnęliśmy korzystny dla nas stosunek złotego do obcych walut, odpowiadający osiągniętemu stopniowi rozwoju gospodarczego.

Rozpisanie pożyczki narodowej następuje więc w warunkach pełnej stabilizacji naszej waluty, świadczy o tym, że pożyczka narodowa jest wyrazem siły gospodarczej naszego państwa.

Jaki jest wobec tego cel rozpisania pożyczki narodowej na etapie, w którym siły naszego państwa zostały poważnie wzmocnione dzięki pomysłnemu realizowaniu zadań 3-letniego planu odbudowy gospodarczej i zwycięskiemu wkroczeniu w okres realizacji wspaniałych założeń Planu Sześcioletniego, dzięki stałemu i systematycznemu podnoszeniu stopy życiowej mas pracujących, dzięki oparciu naszej gospodarki o w pełni zrównoważony budżet, dzięki stabilizacji naszej waluty?

Celem rozpisania pożyczki jest dalsze przyśpieszenie tempa naszego rozwoju, wielkiego pokojowego budownictwa, szybsze uprzemysłowienie całego kraju, szybszy postęp techniczny w przemyśle i rolnictwie, rozwój budownictwa mieszkaniowego, uprzemysłowienie i zagospodarowanie naszych Ziemi Zachodnich, szybszy wzrost wykszolenia kadr, szybsza odbudowa naszej Warszawy, powiększenie naszej produkcji roślinnej i hodowlanej, dalszy wzrost oświaty i kultury.

Nasz kraj odbudował się z ogromnych zniszczeń wojennych przede wszystkim własnymi siłami i w oparciu o bratnią pomoc Związku Radzieckiego. Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski — to nowy wysiłek patriotyczny mas pracujących — to nowa forma czynnego udziału mas w budownictwie socjalizmu, w realizacji wielkich zadań Planu 6-letniego.

Tow. Premier Cyrankiewicz w swoim przemówieniu z dn. 18. VI. 1951 r. powiedział:

„Amerykańscy imperialiści nie mogą się pogodzić z faktem, że jesteśmy suwerennym państwem, że nie można nam założyć marshallowskiej obroży, że nie można nas eksploatować, że nie można już kupczyć naszą ziemią.

Toteż nie szczędzą oni wysiłków, ani dolarów aby zahamować rozwój Polski, aby osłabić obóz pokoju nasyłają do nas szpiegów i dywersantów. Usiłują zamącić naszą pokojową pracę potokami najbardziej cynicznych i niewybrednych kłamstw, próbują przeszkodzić rozwojowi naszej gospodarki przez zakaz eksportu maszyn i surowców do Polski. Naszą odpowiedzią na te zbrodnicze zakusy jest demaskowanie i unieszkodliwianie zdrajców. Naszą odpowiedzią jest przypiecztowanie kłamstw imperialistycznej propagandy przez nasze sukcesy i osiągnięcia. Naszą odpowiedzią na dyskryminacje handlowe jest wzmożenie rozwoju naszego rodzimego przemysłu, jest realizacja ambitnego planu wytwarzania u nas w kraju przez polskich inżynierów i robotników najbardziej skomplikowanych maszyn. Temu celowi służy też Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski”.

I dlatego jest ona wyrazem siły naszego narodu.

Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski podobnie jak pożyczki państwowe ZSRR i krajów demokracji ludowej jest mobilizacją dodatkowych środków dla rozszerzenia socjalistycznego budownictwa. Określił to najbardziej tow. J. Stalin, gdy mówiąc o drogach ekonomicznego wykorzystania

źródeł socjalistycznego uprzemysłowienia podkreślił, że „Konieczne jest, aby nadwyżki nagromadzone w kraju nie były rozproszone, lecz by gromadziły się w naszych instytucjach kredytowych, spółdzielczych i państwowych, jak również przy pomocy pożyczek wewnętrznych i aby wykorzystywane były przede wszystkim na potrzeby przemysłu“³⁾).

Pożyczka nasza nie wywołuje zwiększenia podatków pobieranych od ludności, jak to ma miejsce w państwach kapitalistycznych. Przeznaczenie pożyczki na cele produkcyjne stwarza najlepsze zabezpieczenie spłaty pożyczki. Umorzenie jej przez państwo poprzez spłatę zagwarantowane jest wzrostem dochodów z gospodarki socjalistycznej. Za każde 100 milionów złotych, które ludność wpłaciła do budżetu państwa otrzyma ona w ciągu 20 lat 146.200.000 zł. Posiadacze obligacji na przestrzeni 20 lat otrzymają łączny czysty dochód w wysokości 554.000.000 zł. Należy przy tym zaznaczyć, że dochody z obligacji są wolne od wszelkich podatków i opłat.

To dodatkowe źródło dochodów ludności z tytułu wygranych nie jest jedyną formą korzyści dla pracujących. Produkcyjne wykorzystanie pożyczek przyczyni się bowiem do dalszego przyspieszenia tempa wzrostu produkcji oraz pomnożenia dochodu narodowego, dzielonego w interesie mas pracujących i wykorzystywanego w znacznym stopniu na zaspokojenie potrzeb konsumcyjnych indywidualnych i społecznych ludności. I dlatego pożyczka nasza jest narzędziem wzrostu dobrobytu naszego narodu.

W tym stanie rzeczy szukać należy m. in. przyczyn popularności i powodzenia pożyczki. Pracujący wiedzą, na jakie cele zużyta zostanie pożyczka, a poprzez pełne jej poparcie zadokumentowali swój udział w walce o szczęśliwą przyszłość. Subskrypcja pożyczki stała się wielką manifestacją uczuć społeczeństwa dla władzy ludowej. Małorolny chłop. Jan Kiel, z gminy Gumiska pow. Tarnów, oświadczył, składając swój podpis na liście subskrypcyjnej: „Rząd Ludowy dał chłopu ziemię, wprowadził do chłopskich chat światło elektryczne, radio, książki, robotnikom dał pracę i mieszkanie. Tego wszystkiego przed wojną nie posiadaliśmy. Dlatego nie szcędzimy grosza na pożyczkę“.

„Pożyczam państwu, bo wiem, że pieniądze te posłużą do dalszej rozbudowy hut i kopalń, do budowy Pałaców Dziecka i jasnych mieszkań robotniczych“ — mówił rębacz z kopalni Gorzów, ob. Gałązka.

Czołowy murarz, przodownik pracy tow. Czajka z MDM, oświadczył: „Podpisuję pożyczkę, ponieważ pragnę aby szybciej i szerszym frontem ruszyła nasza ofensywa pokojowego budownictwa“.

Tysiące tych i podobnych wypowiedzi potwierdzonych dobrowolnym realnym wkładem pieniężnym, stało się nowym dowodem patriotycznego wysiłku całego narodu.

Narodowa pożyczka przyczyni się do jeszcze szybszego urzeczywistnienia gigantycznych zamierzeń inwestycyjnych, a poprzez swoją powszechność stała się wymownym dowodem jednolitości i zwartości politycznej Narodu Polskiego w jego walce o pokój i realizację Planu Sześcioletniego.

³⁾ J. Stalin: *Dzieła*, t. VIII, wyd. ros., str. 126.

Pieniądz socjalistyczny¹⁾

I.

Rola i funkcje pieniądza socjalistycznego²⁾

Pieniądz w socjalizmie wyraża socjalistyczne stosunki wytwórcze. Funkcjonuje on w społeczeństwie, w którym nie ma antagonistycznych klas, w warunkach socjalistycznego systemu gospodarowania, społecznej własności środków produkcji i planowego kierowania gospodarką narodową.

Pieniądz w socjalizmie wykorzystywany jest jako miara pracy i miara spożycia. Ponieważ w społeczeństwie socjalistycznym istnieje różnica pomiędzy pracą robotnika, zatrudnionego w przedsiębiorstwie państwowym a pracą chłopa, zatrudnionego w spółdzielni produkcyjnej wpływająca z istnienia dwóch form socjalistycznej własności, różnica między pracą umysłową a fizyczną, między pracą fachową a niefachową, między różnym stopniem wyposażenia technicznego, mechanizacji produkcji w różnych gałęziach gospodarki narodowej itd. — przy repartycji produktu społecznego, muszą być uwzględniane różnice w kwalifikacji, intensywności i uciążliwości pracy poszczególnych grup obywateli.

Różnorodność pracy społecznej w socjalistycznej gospodarce czyni niemożliwym obliczanie pracy bezpośrednio w czasie roboczym i stwarza konieczność wykorzystania pieniężnej formy obrachunku i kontroli.

W socjalizmie — pierwszym stadium społeczeństwa komunistycznego — działa zasada „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego pracy“. Do czasu stworzenia wyższego stadium społeczeństwa komunistycznego, środki konsumpcji są dzielone według pracy, a obrachunek i kontrola miary pracy i spożycia są realizowane przy pomocy pieniądza.

W dziełach Marksa i Engelsa istnieją wskazania co do konieczności wykorzystania pieniądza, kredytu i banków w przejściowym okresie od kapitalizmu do socjalizmu. Marks i Engels nie mogli jednak przewidzieć konieczności zachowania formy towarowo-pieniężnej w społeczeństwie socjalistycznym, uważali oni, że z likwidacją prywatnej własności środ-

¹⁾ Artykuł niniejszy jest jednym z rozdziałów przygotowywanej do druku książki pt. „Finanse i kredyt w Związku Radzieckim“.

²⁾ Opracowanie na podstawie wykładu prof. W. Ikonnikowa, wygłoszonego w r. 1949 w Wszechzwiązkowym Towarzystwie Rozpowszechniania Nauk Politycznych w Moskwie: por. również prof. dr. M. Orłowski: Finanse i Kredyt. Cz. II. Finanse i Kredyt w Związku Radzieckim. Warszawa, 1950 r., str. 15—30.

ków produkcji i organizacją planowej gospodarki handel i pieniądź staną się niepotrzebne. Podstawy nauki o roli pieniądza w społeczeństwie socjalistycznym stworzył W. I. Lenin, który niejednokrotnie wskazywał na konieczność wszechstronnego podniesienia roli rozrachunku pieniężnego i kontroli produkcji i obiegu produktów oraz na konieczność umocnienia obiegu pieniężnego. „Jeszcze przed rewolucją socjalistyczną socjaliści pisałi, że pieniądze od razu nie można skasować i my swym doświadczeniem możemy to potwierdzić. Potrzeba bardzo dużo technicznych i co jest daleko trudniejsze i ważniejsze, organizacyjnych osiągnięć, żeby skasować pieniądze... Żeby je skasować trzeba zmontować organizację dystrybucji produktów dla setek milionów ludzi — dzieło długich lat“ — mówił W. I. Lenin na I Wszechrosyjskim Zjeździe pozaszkolnego wykształcenia.

Rozwijając naukę Lenina, Stalin uzasadnił konieczność zachowania handlu i pieniędzy aż do zakończenia pierwszego stadium budowy komunizmu.

Wskazywał on na to, iż pieniądź radziecki jest najważniejszym narzędziem socjalistycznej gospodarki, umocnienia rozrachunku gospodarczego, umocnienia więzów ekonomicznych pomiędzy miastem a wsią oraz rozwoju radzieckiego handlu.

Odmienność praw ekonomicznych socjalizmu i kapitalizmu przesądza zasadniczą różnicę między istotą i funkcją pieniądza w ZSRR a pieniądza gospodarki towarowo-kapitalistycznej.

Pieniądź w społeczeństwie kapitalistycznym, występując w formie ogólnego ekwiwalentu, wyraża żywiołowe rozmieszczenie pracy społecznej i środków produkcji, żywiołową produkcję i obieg towarów, wyraża stosunki eksploatacji pracy przez kapitał. „Będąc wyższym produktem rozwoju wymiany i produkcji towarowej, pieniądź zatuszowuje, przesłania społeczny charakter działalności osób prywatnych, związek społeczny między poszczególnymi producentami, złączonymi przez rynek“.³⁾

W gospodarce socjalistycznej przy pomocy pieniądza realizuje się planową produkcję i obieg towarów, planowe ustalenie cen na towary. Pieniądź radziecki jest kategorią ekonomiczną właściwą nowemu, socjalistycznemu ustrojowi społecznemu, socjalistycznemu systemowi gospodarki.

Pieniądź w społeczeństwie socjalistycznym nie jest nominalną kategorią rachunkową, technicznym narzędziem kalkulacji. Pieniądź socjalistyczny — to jedna z ważniejszych dźwigni gospodarki socjalistycznej. Pieniądź ten posiada mocną podstawę materialną. Materialna podstawa pieniądza socjalistycznego oparta jest na społecznej wartości środków wytwarzania, na planowej produkcji, wykluczającej możliwość kryzysów ekonomicznych i walutowych.

W gospodarce socjalistycznej pieniądź jest wyrazem wartości jako skryształizowanie społecznie niezbędnej pracy zużytej na wytwarzanie towarów. Wyższość materialnych podstaw pieniądza socjalistycznego polega na tym, że wyraża on bezpośrednio pracę społeczną, wydatkowaną w produkcji towarów i służy planowemu rozrachunkowi kosztów wytwarzania

³⁾ Lenin: *Dzieła*, wyd. 4, t. XXI, str. 44.

produktu społecznego, podczas gdy w warunkach kapitalizmu pieniądz realizuje ten rozrachunek żywiłowo poza plecami wytwórcy, w drodze wahań rynkowych cen towarowych.

Istota i przeznaczenie pieniądza socjalistycznego polega na tym, że stanowi on jedną z ważniejszych dźwigni ekonomicznych planowej rachunkowości i kontroli nad tworzeniem i dystrybucją produktu społecznego, kosztów własnych produkcji, cen i realizacji socjalistycznej zasady podziału według pracy. Socjalistyczne cechy i przeznaczenie pieniądza znajduje swój wyraz w wykonywanych przezeń funkcjach.

Pieniądz jako miernik wartości wykorzystywany jest przez państwo socjalistyczne dla określenia i ewidencji planowanych kosztów własnych, społecznych kosztów wytwarzania oraz ustalenia planowych cen.

Obieg produktu społecznego następuje w socjalizmie w formie towarowo-pieniężnej. Obrót zasobów materiałowych przedsiębiorstw socjalistycznych przechodzi przez trzy okresy: wytwórczy, towarowy i pieniężny. W stadium wytwarzania przedmiot pracy przekształca się w gotowe do konsumpcji produkty pracy. W ostatnim stadium towarowym, gotowe produkty pracy wstępują w obieg i realizują się w pieniądzu, tj. kończą swój obrót w stadium pieniężnym.

Za pośrednictwem pieniądza w jego funkcji miernika wartości realizuje się rozrachunek i kontrolę nad przestrzeganiem planowym norm wydatkowania surowca, materiałów, paliwa itd. Pieniądz w funkcji miary wartości wykorzystuje się dla rozrachunku i kontroli wykonania planów kosztów własnych produkcji.

Funkcja pieniądza — miernika wartości wykorzystywana jest w charakterze narzędzia rozrachunku gospodarczego, kontroli wykonania planu produkcji poszczególnych przedsiębiorstw oraz narodowego planu gospodarczego jako całości.

Wymiana towarów następuje przy pomocy pieniądza na podstawie ustalonych cen państwowych. Cena towaru jest pieniężnym wyrazem jego wartości. Wartość towaru kształtuje się według kolejnych nawarstwień niezbędnej pracy, wyrażanej pieniężnie w płacy wydatkowanej uprzednio pracy oraz uprzedmiotowionej w środkach produkcji, użytej do produkcji towarów pracy dodatkowej, stwarzającej produkt dodatkowy, przyjmującej formę zysku, podatku obrotowego itd. Wartość całego globalnego produktu społecznego określana jest przez koszty społeczne jego wytworzenia. Toteż suma cen wszystkich towarów jest wyrazem pieniężnym wartości całego globalnego produktu społecznego.

Wychodząc z kosztów społecznych produkcji, państwo może ustalać ceny na poszczególne towary powyżej lub poniżej ich wartości. Polityka cen jest jedną z podstawowych dźwigni ekonomicznych rozwoju gospodarki socjalistycznej. Przez ceny, w szczególności w drodze stosowania podatku obrotowego, realizuje się dystrybucję produktu dodatkowego między poszczególnymi gałęziami przemysłu, dystrybucję i redystrybucję dochodu narodowego w interesie rozszerzonej socjalistycznej reprodukcji, umoc-

nienia potęgi gospodarczej i obronności kraju, tworzenia rezerw państwowych, zaspokojenia kulturalnych i życiowych potrzeb mas pracujących.

W funkcji środka obiegowego pieniądź jest potężną dźwignią ekonomiczną państwa socjalistycznego w organizacji obiegu produktu społecznego.

W społeczeństwie socjalistycznym wymiana towarów odbywa się w formie handlu socjalistycznego — handlu bez kapitalistów i spekulantów. Rozszerzona socjalistyczna reprodukcja nie może być realizowana bez prawidłowo zorganizowanego procesu obiegu towarów. Proces realizacji towarów odbywa się w formie pieniężnej, przy czym pieniądź występuje w roli środka obiegu towarów. Państwo wykorzystuje pieniądź dla realizacji planowego obiegu towarów na podstawie ściśle ustalonych cen państwowych lub cen rynku niezorganizowanego, będących pod wpływem cen państwowych.

W kapitalizmie pieniądź w funkcji środka obiegu wykonuje czynności pośrednika między towarami; proces przekształcania się towaru w pieniądź i pieniędzy w towar odbywa się żywiłowo. Pieniądź w kapitalizmie w swej istocie mieści potencjalną możliwość i nieuniknioność kryzysów. Żywiłowa produkcja i obieg towarów przesadzają żywiłowy obieg pieniędzy.

Całkowicie odmienne właściwości i przeznaczenie posiada pieniądź w funkcji środka obiegowego w warunkach socjalistycznego sposobu gospodarowania. Socjalistyczna forma wymiany towarów służy planowej dystrybucji produktu społecznego. Obrót towarów w ustroju socjalistycznym nie odbywa się dla przemiany towarów w pieniądź i pieniędzy w towary i nie w pogoni za zyskiem. Towary produkowane przez przedsiębiorstwa socjalistyczne mają z góry upatrzonego przez plan konsumenta. W handlu państwowym w tym ustroju wykluczona jest możliwość żywiłowej zmiany cen lub spekulacyjnego ich wyśrubowania tak właściwego gospodarce towarowo-kapitalistycznej.

Pieniądź w funkcji środka obiegowego wykorzystywany jest jako narzędzie oddziaływania na produkcję i obieg towarów, na rozszerzenie handlu socjalistycznego.

Warunki gospodarki planowej czynią możliwym i niezbędnym planowanie i normowanie obiegu pieniężnego. Przy pomocy sporządzanych bilansów pieniężnych dochodów i wydatków ludności oraz planowania kasowego państwo planuje strumienie towarów i pieniędzy, realizuje zharmonizowany przyływ i odpływ pieniądza gotówkowego poprzez kasy banku państwa oraz planuje akumulację gotówki. Planowanie kasowe wykorzystuje państwo dla kontroli prawidłowości obrotu towarowego, płatności finansowych i innych przychodowych oraz rozchodowych obrotów gotówkowych.

W ten sposób pieniądź w funkcji środka obiegowego jest najważniejszym instrumentem realizacji socjalistycznej zasady podziału według pracy, rozwijania handlu i konsekwentnego prowadzenia polityki cen. W funkcji środka płatności pieniądź jest używany do zapłaty za pracę, dla realizacji stosunków kredytowych i finansowych i wszelkiego rodzaju stosunków płatniczych w gospodarce narodowej.

Przy organizacji stosunków kredytowych pieniądź jako środek płatniczy funkcjonuje w dziedzinie bezpośredniego kredytu bankowego, kredytu państwowego i operacji wkładowych banków i kas oszczędności, płatności bezgotówkowych za towary i usługi. Pieniądź jako środek płatniczy funkcjonuje w dziedzinie wykonywania zobowiązań podatkowych, płatności ubezpieczeniowych i płatności z tytułu świadczeń socjalnych oraz w dziedzinie budżetowego finansowania gospodarki narodowej, kultury i administracji.

Wielkie znaczenie ogólnogospodarcze i polityczne posiada funkcja pieniądza, jako środka płatniczego w rozwoju kredytu państwowego i oszczędności. Pieniądź w funkcji środka płatniczego służy jako narzędzie rozpowszechniania obrotu bezgotówkowego. Podstawową zasadą rozrachunków pieniężnych w gospodarce uspołecznionej ZSRR jest przechowywanie zasobów pieniężnych na rachunkach w banku i przeprowadzanie rozrachunków przez banki.

Rozpowszechnianie rozrachunków bezgotówkowych sprzyja zwolnieniu z obiegu znacznych ilości pieniądza gotówkowego, przyspieszeniu rozrachunków, zmniejszeniu kosztów obiegu. Bank Państwa używa przy tym pieniądza w jego funkcji środka płatniczego dla umocnienia dyscypliny płatniczej i kasowej.

Pieniądź w funkcji środka płatniczego, jak również w innych funkcjach, wykorzystywany był np. przez Państwo Radzieckie w pierwszym stadium jego rozwoju dla ograniczenia, usunięcia i likwidacji elementów kapitalistycznych miasta i wsi. Drogą kredytowania banki radzieckie wzmocniły pozycje państwowej i spółdzielczej organizacji w walce zarówno w dziedzinie produkcji, jak i na rynku kapitału prywatnego, zapewniając przez to zwycięstwo elementów socjalistycznych nad kapitalistycznymi.

Radziecki system kredytowy wykorzystał funkcję płatniczą pieniądza dla celów socjalistycznego przeobrażenia drobnych gospodarstw chłopskich, okazując pomoc kredytową gospodarstwom małym i średniorolnym dla rozwinięcia spółdzielczości zbytu, zaopatrzenia i produkcji oraz dla zorganizowania kolektywnej produkcji.

Pieniądź socjalistyczny również w funkcji środka płatniczego z gruntu różni się od pieniądza kapitalistycznego. W kapitalizmie pieniądź i kredyt w funkcji płatniczej wyrażają powstawanie i krążenie kapitału fikcyjnego, wskutek czego pieniądź kredytowy dokonuje ruchów samodzielnych, oderwanych od ruchów kapitału realnego. Pieniądź socjalistyczny w zakresie bezpośredniego kredytu bankowego wyraża realny ruch zasobów materiałowych w procesie produkcji i obrotu towarów.

W kapitalizmie kredyt i pieniądź w funkcji środka płatniczego przyczyniają się do zaostżenia sprzeczności i anarchii produkcji kapitalistycznej, pogłębienia kryzysów ekonomicznych, zwiększenia wyzysku, wzrostu bezrobocia i zubożenia mas pracujących. W ustroju socjalistycznym kredyt i pieniądź w funkcji środka płatności wykorzystywane są jako narzędzie planowego rozwoju gospodarki socjalistycznej, przez co przyczyniają się do podniesienia materialnego oraz kulturalnego poziomu życia mas pracujących.

System kredytowy jest tym aparatem, przez który realizuje się organizację obrotu bezgotówkowego i gotówkowego. Na podstawie kredytowania produkcji i obrotu towarów, pieniężnych rozrachunków między jednostkami gospodarczymi, kasowej obsługi gospodarki narodowej i budżetu tj. za pośrednictwem wykorzystania pieniądza w funkcji środka płatniczego i obiegowego, normuje się będącą w obiegu masę pieniężną zgodnie z planowym zapotrzebowaniem obrotu gospodarczego.

Dzięki funkcji pieniądza, jako środka socjalistycznej akumulacji i oszczędności pracujących w rękach państwa dokonuje się akumulacja środków pieniężnych zakumulowanych przez przedsiębiorstwa, organizacje i oszczędności pracujących.

Na zakończenie warto wspomnieć o roli złota w stosunkach handlowych z krajami kapitalistycznymi. ZSRR np. wykorzystuje złoto w jego funkcji pieniądza światowego w oparciu o monopol handlu zagranicznego i monopol walutowy Banku Państwa. Dzięki temu, złoto wykorzystywane jest w ZSRR dla normowania rozrachunków międzynarodowych i planowego regulowania walutowych wpływów i rozchodów.

Zapas złota jest jedną z ważnych rezerw państwa socjalistycznego wykorzystywanych dla celów przyspieszenia tempa budownictwa socjalistycznego, dla umocnienia ekonomicznej niezawisłości kraju, dla umocnienia obronności ZSRR. Zapas złota w rękach państwa Radzieckiego służy jako fundusz rezerwowy pieniędzy światowych dla handlu z krajami kapitalistycznymi.

II.

Pełnowartościowość pieniądza socjalistycznego⁴⁾

Jak już wspomniano teoria pieniądza socjalistycznego została opracowana przez Stalina. Lenin, uogólniając doświadczenie gospodarki okresu przejściowego, dał nader ważne wskazówki metodologiczne, dotyczące zjawiska, polegającego na tym, że w okresie przejściowym zmieniają swój charakter takie kategorie ekonomiczne jak towar i pieniądz. Lenin nie wysuwał jednak jeszcze zagadnienia niezbędności pieniądza w socjalizmie. Dopiero Stalin, uogólniając doświadczenia budownictwa socjalistycznego, rozwinął leninowską ideę przekształcania się stosunków towarowych i pieniężnych, ideę opanowania prawa wartości. Wykazał on konieczność zachowania stosunków towarowo-pieniężnych w ciągu całego okresu socjalizmu. Dopiero Stalin wykrył, że w socjalizmie utrzymuje się działanie prawa wartości w postaci przekształconej, że planujące państwo socjalistyczne wykorzystuje prawo wartości jako swój instrument polityki gospodarczej.

⁴⁾ Opracowanie na podstawie wykładu prof. W. Ikonnikowa, wygłoszonego w r. 1949 w Wszechzwiązkowym Towarzystwie Rozpowszechniania Nauk Politycznych w Moskwie; por. również prof. dr M. Orłowski: *Finanse i Kredyt. Cz. II. Finanse i Kredyt w Związku Radzieckim*. W-wa 1950 r., str. 15—30.

Wymiana towarowa w socjalizmie odbywa się w drodze kupna-sprzedaży, jako obrót towarów. Wartości towarowe zaplanowane są wyraźnie w pieniądzu, towar otrzymuje zatem planowo ustalone ceny. Na podstawie tych cen dokonywany jest obrót towarów, wyprodukowanych przez przedsiębiorstwa. Dlatego też pieniądz socjalistyczny jest niczym innym, jak jednostką miary wartości i środkiem obrotu, środkiem płatności oraz środkiem akumulacji⁵⁾.

Przekształcenie prawa wartości i wszystkich kategorii wartości oznacza również przekształcenie kategorii pieniądza w socjalizmie: „pieniądze — powiada Stalin — są tym instrumentem ekonomiki burżuazyjnej, jaki władza radziecka wzięła w swoje ręce i dostosowała do interesów socjalizmu w tym celu, by rozwinąć w pełni handel radziecki i przygotować przez to warunki do bezpośredniej wymiany produktów“⁶⁾.

W społeczeństwie socjalistycznym, jeśli chodzi o rynek zorganizowany, pieniądz działa w zakresie planowego obrotu towarowego. Dzięki temu, iż państwo trzyma w swoich rękach obydwie dźwignie kierownictwa obrotem socjalistycznym — planowanie obiegu pieniężnego i planowanie obrotu towarowego — umożliwia to planowe łączenie środków obrotu towarowego z obiegiem pieniężnym.

Państwo socjalistyczne, dostosowując rozmiar obiegu pieniężnego do zapotrzebowania obrotu ogólnogospodarczego, planowo określa rozmiar, formę i wszystkie przesłanki ekonomiczne rozwoju tego obrotu. Państwo określa wzajemny stosunek masy towarowej i pieniężnej oraz poziom cen, bynajmniej nie dowolnie, lecz w oparciu o rzeczywistą wartość towarów i równowagę dochodów i wydatków pieniężnych ludności. Pojemność jednak obiegu, składającego się z towarowych i nietowarowych obrotów płatniczych, planowana jest przez państwo. Planowanie przeważającej masy obrotu towarowego i obiegu pieniężnego jest wyrazem wysokiego stopnia opanowania prawa wartości oraz całkowitego jego przekształcenia. Socjalistyczne przekształcenie kategorii pieniądza oznacza zmianę charakteru i pełnowartościowości pieniądza, podobnie jak wszystkich warunków i metod podtrzymywania jego pełnej wartości w porównaniu z pieniędzmi kapitalistycznymi. Na czym więc polega pełnowartościowość tych ostatnich?

Jak wiemy, już po pierwszej wojnie światowej, a zwłaszcza po kryzysie lat 1929—1933 złoto niemal wszędzie przewędrowało prawie całkowicie do skarbców centralnych banków biletowych i do skrytek prywatnych wielkiej burżuazji. W systemie gold bullion standard (sztab złotych) oraz gold exchange standard (złoty dewiz), jak również w systemie tzw. „wolnej waluty“ (gdy nie jest ustalona urzędowo zawartość złota w jednostce monetarnej) wewnętrzny obieg krajów kapitalistycznych obsługiwany jest przez znaki pieniężne i kredytowe oraz papierowe, tj. znaki pieniężne, będące znakami wartości. Banknot przy tym, o ile w obrocie wewnętrznym jest pozbawiony zabezpieczenia w złocie i opiera się jedy-

⁵⁾ W. I k o n n i k o w: Rola i funkcje pieniądza radzieckiego. *Bolszewik* Nr 8 z 30. IV 1949 r.

⁶⁾ J. Stalin: Zagadnienia leninizmu. Wyd. radz. XI., str. 462.

nie o coraz poważniej zachwiane i pełne sprzeczności pokrycie kredytowe, — coraz to bardziej zbliża się swym charakterem do pieniądza papierowego. Wystarczy przypomnieć sobie historię dolara amerykańskiego lub angielskiego funta szterlinga. Obydwie te waluty noszą charakter banknotów, lecz obydwie przeżywały inflacje. Chwiejne zabezpieczenie kredytowe nie jest w stanie utrzymać obiegu biletów bankowych w ramach istotnych potrzeb gospodarki narodowej. Podobnie, jak w latach 30-tych również i obecnie pod wpływem ekonomicznych następstw drugiej wojny światowej oraz w rezultacie egoistycznych interesów kapitału monopolistycznego, rozwój pieniądza kredytowego poszedł po drodze inflacji pieniądza papierowego, przepełniając kanały obiegu.

Wszystko to w stopniu znacznie silniejszym, niż kiedykolwiek, sprzyja rozpowszechnieniu ilościowych, nominalistycznych poglądów, charakterystycznych dla burżuazyjnej ekonomii politycznej. Burżuazyjni ekonomiści stawiają znak równania między siłą nabywczą pieniądza i jego wartością. Monopol państwa kapitalistycznego na złoto, skomplikowany związek ze złotem jego reprezentantów — biletów bankowych i pieniędzy papierowych — wszystko to przyczynia się do coraz większego pomieszania pojęć. Istotnym jednak pieniądzem świata burżuazyjnego było i jest złoto. Pieniądz kredytowy i papierowy reprezentuje jedynie złoto. Dlatego też w żadnym razie nie można stawiać znaku równania między wartością pieniądza i jego siłą nabywczą.

Pełnowartościowością znaków pieniężnych w warunkach kapitalistycznego obiegu jest ustalona zgodność ilości złota, jaką jednostka pieniężna *realnie* reprezentuje, z tą ilością złota, jaką reprezentuje ona nominalnie. Jeżeli ilość realnie reprezentowanego złota jest niższa od nominału, pieniądz jest niepełnowartościowy, zdevaluowany. Siła nabywcza zaś znaków pieniężnych (kredytowych lub papierowych) jest rezultatem dwóch zmiennych: względnej wartości złota i stopnia zgodności ilości znaków pieniężnych z potrzebami obrotu.

Ilość znaków pieniężnych może być zupełnie zgodna z potrzebami obrotu, lecz jeśli obniży się względna wartość złota, wówczas obniży się zarazem również i siła nabywcza znaków pieniężnych. Takie obniżenie nie jest jeszcze dewaluacją znaków pieniężnych, a jedynie wyraża zmianę względnej wartości złota. Jeżeli zaś względne wartości towarów w stosunku do złota są niezmiennie, a obieg wypełnia nadmierna masa znaków pieniężnych, wówczas następuje dewaluacja samych tylko znaków pieniężnych, wyrażone w pieniądzach papierowych ceny podniosą się, każdy znak pieniężny będzie reprezentował mniejszą ilość złota.

Zupełnie inną treść i znaczenie posiada pojęcie wartości i pełnowartościowości w ustroju socjalistycznym.

Podstawą pieniądza socjalistycznego jest nie żywiołowy, lecz planowany obrót towarowy. Pieniądz ten nie jest jakimś szczególnym towarem, jak to ma miejsce w kapitalizmie. Pieniądz socjalistyczny — jeżeli mamy na uwadze rynek zorganizowany — opiera się na globalnej wartości całej masy towarowej, jaką państwo wprowadza do obrotu po planowanych cenach stałych.

Decydującym zabezpieczeniem stałości pieniądza socjalistycznego jest zabezpieczenie towarowe.

Ten zasadniczo nowy charakter zabezpieczenia pieniądza w gospodarce socjalistycznej został wykryty przez Stalina: „Przez co zabezpieczana jest stałość waluty radzieckiej, jeśli oczywiście mamy na uwadze rynek zorganizowany, posiadający rozstrzygające znaczenie w obrocie towarowym kraju, nie zaś rynek niezorganizowany, mający jedynie podrzędne znaczenie. Oczywiście nie tylko przez zapas złota. Stałość waluty radzieckiej zabezpieczona jest przede wszystkim przez olbrzymią ilość towarów w rękach państwa, wypuszczanych do obrotu towarowego po cenach stałych”⁷⁾.

Istota pieniądza oczywiście nie jest identyczna z jego zabezpieczeniem, ale również nie można mechanicznie rozrywać związku między nimi. Istota pieniądza i jego zabezpieczenie są wewnętrznie ściśle ze sobą powiązane. Ponieważ pieniądze burżuazyjne są złotem i tylko złotem, znaki tych pieniędzy mogą być zabezpieczane wprost i pośrednio tylko złotem.

Przeciwnie planowy, socjalistyczny charakter pieniądza radzieckiego zrodził nową podstawę jego zabezpieczenia. Zmiana istoty pieniądza radzieckiego i nowy charakter jego zabezpieczenia określają inną treść pełnowartościowości pieniądza w społeczeństwie socjalistycznym. Tu już nie może być mowy o zgodności między rynkową i nominalną ilością złota, reprezentowaną przez jednostkę monetarną, po prostu dlatego, że treść pieniądza radzieckiego wyklucza to kryterium.

Tutaj system i poziom planowanych cen na towary zbywane w obrotach zarówno hurtowych, jak i detalicznych, określają w każdym danym momencie, jakiej mianowicie masie wartości odpowiada odnośna jednostka pieniężna.

W Związku Radzieckim pełnowartościowość rubla jest niczym innym, jak faktyczną możliwością wymiany pieniądza radzieckiego na wartości towarowe w planowanych cenach państwowych, czyli innymi słowy, pełnowartościowość rubla radzieckiego określona jest przez zgodność wartości, jaka jest (zgodnie z planowanymi cenami), zawarta w rublu nominalnie, z realnym rozmiarem wartości, na jaką daje się on faktycznie wymienić.

W danym systemie cen i danym rozmiarze obrotów płatniczych w gospodarce narodowej, przy określonej szybkości obiegu pieniądza, gospodarka socjalistyczna wymaga ścisłego obliczenia masy pieniądza. Jeżeli zaistnieje zupełna zgodność między zaplanowaną a faktycznie krążącą masą pieniądza, wtedy nominalna i realna wartość pieniądza pokrywa się, a pełnowartościowość jego jest zabezpieczona. Zachwianie tej zgodności pod wpływem jakichkolwiek przyczyn (np. w czasie wojny) doprowadza do tego, że jedynie część masy pieniężnej może być wymieniona na towary, część zaś masy pieniężnej nie posiada

⁷⁾ S t a l i n: Zagadnienia leninizmu, wyd. radz., XI., str. 391.

pokrycia w towarze. Wywołuje to dewaluację pieniądza, obniżkę jego siły nabywczej.

W ten sposób pełnowartościowość pieniądza w gospodarce socjalistycznej oznacza faktyczną możność zrealizowania wszystkich dochodów pieniężnych, całej gotówki po cenach zorganizowanego rynku pieniężnego. Niepełnowartościowość pieniądza socjalistycznego wyraża niemożność zrealizowania pewnej części zasobów pieniężnych ludności po zaplanowanych cenach.

III.

Pojęcie inflacji⁸⁾

Burżuazyjny ekonomista, wychodząc z pojęć ilościowych, z teorii kredytowo-monetarnych obiegu kapitalistycznego, skłonny jest przypisywać wszelkie zmiany cen działaniu czynników pieniężno-kredytowych. Z jego punktu widzenia każde podwyższenie cen jest inflacją, zaś na odwrót każde obniżenie cen jest deflacją. Nie ma to nic wspólnego z istotnie naukowym poglądem na charakter procesu inflacyjnego.

Inflacja w okresie powszechnego kryzysu kapitalizmu staje się coraz bardziej charakterystycznym stanem burżuazyjnego obiegu pieniężnego. Nie wdając się w ocenę przyczyn tego zjawiska, możemy określić inflację jako takie przepełnienie obiegu pieniężnego pieniędzmi kredytowymi (biletemi bankowymi lub pieniądzem na rachunkach depozytowych) lub pieniędzmi papierowymi, jakie prowadzi do ich dewaluacji, do obniżenia realnej ilości złota faktycznie reprezentowanego przez jednostkę pieniężną w porównaniu z nominalną ilością, jaką powinna zawierać. Inflacja polega przeto na żywiłowym wzroście cen i redystrybucji dochodu narodowego na korzyść burżuazji. Inflacja — to specyficzna burżuazyjna metoda dodatkowego wypompowania wartości dodatkowej, wykorzystywana przez kapitał i przez państwo kapitalistyczne. Jeżeli zabraknie choć jednego z tych objawów, istota inflacji zostaje wyzuta z istotnej treści. Głęboko beztreściowe, formalne, scholastyczne byłoby określanie inflacji jedynie jako nadmiar pieniądzy w obiegu, jako zwykłej nadwyżki rozmiaru obiegającej masy pieniądzy ponad rozmiar niezbędnego pokrycia w złocie. Inflacja — to pojęcie charakteryzujące określone stosunki klasowe, to broń kapitału monopolistycznego; stwarza ona korzystne warunki dla wzmocnienia procesów koncentracji i centralizacji wielkiego kapitału oraz wyolbrzymiania zysków supermonopoli.

W ten sposób pojęcie inflacji, wyrażające w swym założeniu określone stosunki świata kapitalistycznego, absolutnie nie może być stosowane w gospodarce socjalistycznej.

⁸⁾ J. A. Kronrod: „Przyczynek do ekonomicznej charakterystyki radzieckiej reformy pieniężnej 1947 r.“ — *Izwestia Akademii Nauk ZSRR* Nr 4 z 1948 r.

Zagadnienie to jednak należy rozpatrywać jeszcze z jednej strony. Jeden z przejawów prawa wartości polega na niezbędnym zachowaniu pewnego stosunku pomiędzy masą pieniędzy w obiegu i potrzebami łącznego obrotu płatniczego w gospodarce narodowej. Jeżeli masa pieniądza, będącego w obiegu, przekracza granice potrzeb obrotu, to w ostatecznym rezultacie prowadzi do wzrostu cen i obniżenia zdolności nabywczej pieniądza.

Powstawanie nadmiaru pieniędzy może również i w gospodarce socjalistycznej wywołać w pewnych okolicznościach wzrost cen. Czy zatem nie można by w samym mechanizmie powiązania nadmiernego obiegu pieniężnego z poziomem cen w społeczeństwie kapitalistycznym i socjalistycznym dopatrywać się pewnych cech podobieństwa, cech inflacyjnych? Czy nie można by w tym ograniczonym wąskim zakresie, uważać samego procesu tworzenia się nadmiaru pieniędzy w obiegu socjalistycznym za odpowiednik procesu inflacyjnego?

Jednakże również i pod tym względem wzrost masy pieniężnej, powstawanie nadmiaru pieniędzy w obiegu w systemie socjalistycznym nie ma nic wspólnego ze zmianą inflacyjną obiegu pieniężnego w gospodarce burżuazyjnej. W gospodarce kapitalistycznej nadmiar pieniędzy w obiegu wywołuje nieuniknioną, żywiołową reakcję rynku. Żywiołowy wzrost cen, deprecjonując masę papierowo-pięniężną, doprowadza do uzgodnienia pieniądza z potrzebami obrotu towarowego. Jednocześnie progresywny wzrost cen prowadzi do dalszego zwiększenia masy papierowo-pięniężnej. W określonych warunkach tempo wzrostu cen zaczyna przeganiać tempo wzrostu krążącej masy pieniężnej, ponieważ sam proces inflacyjny prowadzi do zmniejszenia pojemności obiegu. Wszystko to przejawia się wyraziście w procesach inflacyjnych, również po drugiej wojnie światowej.

Mechanizm żywiołowego procesu inflacyjnego przedstawia formę, w jakiej toruje sobie drogę jego klasowa treść. Proces inflacyjny w kapitalizmie przypomina podwójną pompę. Z jednej strony realne wartości towarowe ulegają redystrybucji na korzyść państwa, które zamienia je na emisję zatracających wartość papierów. Z drugiej zaś strony wzrost ogólnego poziomu cen towarowych, przy znacznie powolniejszym wzroście nominalnej płacy zarobkowej, jest potężnym czynnikiem redystrybucji realnych wartości na korzyść burżuazji. Tak się przedstawia mechanizm inflacji.

Jak wpływa nadmiar pieniędzy w obiegu na poziom cen w gospodarce socjalistycznej? W jakim stopniu nadmierny obieg pieniężny spełnia rolę redystrybutora? W gospodarce np. radzieckiej proces żywiołowo-rynkowego kształtowania się cen w zakresie rynku zorganizowanego jest wykluczony przez samą istotę planowej gospodarki socjalistycznej. Państwo radzieckie ma w swoim ręku nie tylko planowanie obiegu pieniężnego, ale również i wyprodukowane przez nie masy towarów. Dodatkowe wypuszczenie do obiegu mas pieniężnych, bez odpowiedniego pokrycia towarowego, wywołane na przykład warunkami wojennymi, nie może doprowadzić i faktycznie nie doprowadza do żywiołowej zmiany cen rynku zorganizowanego. Nadmiar pieniędzy w obiegu w socjalizmie prowadzi

do szeregu poważnych rezultatów ujemnych, lecz nie może wpłynąć i nie wpływa na poziom cen rynku zorganizowanego. Czy poziom tych cen ulegnie zmianie, czy też pozostanie niezmienny, określa plan, jaki państwo ustala, uwzględniając całokształt warunków, stosownie do celów gospodarczo-politycznych kraju. Określając poziom cen, narodowy plan gospodarczy uwzględnia stosunek dochodów i wydatków pieniężnych ludności, uwzględnia stosunek między wartością, przeznaczoną na konsumpcję części produktu społecznego i ogólną masą dochodów, za pomocą których ta wartość zostaje redystrybuowana.

Nadmiar przeto pieniądza w obiegu nie wywołuje jednak i nie może wywołać żywiołowej reakcji cen podstawowej masy towarów, tj. nie może spowodować wzrostu cen rynku zorganizowanego. Nadmiar ten przedstawia specyficzne zjawisko, jakie może powstać w pewnych warunkach, w radzieckiej gospodarce socjalistycznej. Zjawisko to wszakże nie ma nic wspólnego z procesami inflacyjnymi, do których istoty należy cecha żywiołowości reakcji w s z y s t k i c h c e n w s z y s t k i c h t o w a r ó w przy wyśrubowaniu rozmiaru obiegu pieniężnego.

Nadmiar pieniądza w obiegu socjalistycznym, o ile zaistnieje nie jeden, lecz dwa rynki, dwie ceny, dwie formy działania prawa wartości, przejawia się na każdym z tych dwóch rynków niejednakowo.

Popyt realny ludności, niezaspokojony przez rynek zorganizowany, skierowuje się na rynek niezorganizowany; powstaje przewaga popytu nad podażą, ceny wzrastają, poziom cen rynkowych⁹⁾ odrywa się od poziomu cen państwowych. Powyższe oderwanie powiększa się przez to, że pojemność rynku bazarowo-kołchoźniczego jest stosunkowo ograniczona, jest on więc szczególnie wrażliwy na nadmiar pieniądzy w obiegu. W ten sposób na rynku bazarowo-kołchoźniczym następuje swego rodzaju żywiołowa reakcja cen na nadmiar pieniądza w obiegu: pieniądz na rynku kołchoźniczym ulega deprecjacji. Jednakże rozpatrywanie na tej podstawie nadmiaru pieniądza w obiegu socjalistycznym, jako wyrazu procesu inflacyjnego, byłoby przy rozpatrywaniu praw gospodarki socjalistycznej, równoznaczne z braniem za punkt wyjścia drugorzędnych stosunków ekonomicznych, zamiast głównych i rozstrzygających.

Nadmiar pieniądza wywiera jednakże poważny wpływ ujemny na obrót gospodarczy. Państwo musi wówczas wyznaczać dwójakie ceny urzędowe: obok niezmiennych cen przydziałowych, ceny podwyższone — ceny komercyjne. Te ostatnie są potrzebne zarówno dla oddziaływania na procesy rynkowe¹⁰⁾, jak i dla zwiększenia rozmiaru dochodów państwa oraz dla umożliwienia ludności nabywania towarów ponad zaopatrzenie reglamentowane¹¹⁾.

Konieczność korzystania z dźwigni cen komercyjnych stanowi właśnie ekonomiczny wyraz nadmiaru pieniądza w obiegu. Z drugiej strony handel państwowy po cenach stałych trzeba wtedy ograniczać poprzez środki reglamentacji (kartki, kupony na odzież itp.). Wysokość cen, zaopatrzenie

⁹⁾ Np. na rynku bazarowo-kołchoźniczym.

¹⁰⁾ Rynku kołchoźniczego.

¹¹⁾ Doświadczenia radzieckie z powodzeniem wykorzystywała w tym zakresie Czechosłowacja.

reglamentowane, zamiast wolnego handlu — wszystko to oznacza pewne pogwałcenie prawa wartości, oznacza jednostronne jego wykorzystywanie. Przy wszystkich tych zmianach w stosunkach ekonomicznych rynku zorganizowanego i niezorganizowanego, rozstrzygający jest fakt, że główna część dochodów ludności nadal realizowana jest na rynku zorganizowanym w niezmiennych, planowanych cenach państwowych. Oczywiście niemożność realizowania pewnej części dochodów pieniężnych oraz pewnej części zasobów pieniężnych ludności po planowanych cenach przydzielowych, prowadzi do obniżenia zdolności nabywczej tej części dochodów i pieniędzy, jaką się wydatkuje w handlu po cenach komercyjnych i na rynku niezorganizowanym.

Srednio przeto następuje w rezultacie pewne obniżenie zdolności nabywczej wszystkich pieniędzy, będących w obiegu, pewna ich deprecjacja. Jednakże ta deprecjacja dochodów i pieniądza w obiegu ma zupełnie inny charakter niż w gospodarce burżuazyjnej. W tej ostatniej jakikolwiek istotny nadmiar pieniądza w obiegu, o ile powstał, podwyższa żywiołowo i w sposób nieunikniony wszystkie ceny i doprowadza bezwzględnie do deprecjacji wszystkich dochodów ludzi pracy. Najważniejszą przy tym oznaką inflacyjnego nadmiaru obiegu pieniężnego jest nie tylko to, że sam nadmiar staje się czynnikiem redystrybucji, lecz również to, że odnośna, wywołana przezeń zwyżka cen i deprecjacja dochodów staje się jeszcze większym czynnikiem redystrybucji.

Odwrotnie jest w gospodarce socjalistycznej. O ile powstanie w niej nadmiar pieniądza w obiegu, deprecjacja dochodów i pieniądza nastąpi jedynie w tym stopniu, w jakim są one wydatkowane na rynku niezorganizowanym i w handlu po cenach komercyjnych. Oznacza to jednak, że nadmiar pieniądza jako czynnik redystrybucji oddziałuje jedynie w zakresie jego własnej wartości. Nie podnosząc cen na główną, zasadniczą masę towarów rynku zorganizowanego, nie powoduje on takiej redystrybucji, jak czynnik redystrybucji, zawarty w powszechnej, żywiołowej zwyżce cen, wynikłej na skutek inflacji w kapitalizmie. Dlatego też deprecjacja dochodów i pieniędzy w ustroju socjalistycznym jest tylko częściowa, w odróżnieniu od całkowitej deprecjacji inflacyjnej w kapitalizmie. Ta deprecjacja częściowa stanowi właśnie jeden z charakterystycznych rezultatów ekonomicznych nadmiaru pieniądza w obiegu socjalistycznym. Jak widzimy taka częściowa deprecjacja zasadniczo, jakościowo różni się od inflacyjnej, żywiołowej i progresywnej deprecjacji pieniądza burżuazyjnego.

Warunki nadmiernego obiegu pieniężnego i wysokość cen, ograniczona możliwość realizacji dochodów przy zaopatrywaniu kartkowym prowadzą również do innych ujemnych skutków ekonomicznych — mianowicie odradzają czynniki, powodujące zacieranie się różnic płac, poważnie słabnie działanie bodźców ekonomicznych. Również i wyśrubowywanie cen rynkowych¹²⁾ nie jest dla gospodarki państwa obojętne. Ta zwyżka cen na rynku kołchoźniczym wpływa wieloma drogami ujemnie na gospodarkę przedsiębiorstw, powołuje do życia czynniki poważnie osłabiające rozra-

¹²⁾ Na rynku kołchoźniczym.

chunek gospodarczy. Jednocześnie pieniądź dewaloryzujący się na rynku niezorganizowanym osłabia zainteresowanie chłopów w sprzedaży produktów na rynku. Zmniejsza się więc pobudzające działanie wszystkich dochodów pieniężnych. Powstają warunki sprzyjające spekulacji, pewne elementy miasta i wsi wykorzystują stosunki rynkowe dla bogacenia się kosztem ludności.

W ten sposób osadzenie się zbędnych pieniędzy w obiegu i zakłócenie normalnego mechanizmu działania przekształconego prawa wartości posiada poważne ujemne skutki w gospodarce. Również jednak i w tej dziedzinie musimy podkreślić podstawową różnicę skutków powstawania nadmiaru pieniądza w obiegu dla gospodarki socjalistycznej ze skutkami ekonomicznymi inflacji dla gospodarki kapitalistycznej.

Inflacja, prowadząc do ogromnego przepompowania dochodu narodowego na korzyść burżuazji, w miarę jej pogłębiania, dezorganizuje cały obrót towarowy społeczeństwa kapitalistycznego. W socjalizmie nie ma burżuazji, nie może być zatem żadnej redystrybucji dochodu narodowego na korzyść klas wyzyskiwaczy. W gospodarce socjalistycznej nadmiar pieniądza nie może też wywołać dezorganizacji obiegu.

Inflacja deformuje, osłabia i w ostatecznym wyniku narusza cały proces kapitalistycznej reprodukcji. Na określonym stopniu rozwoju doprowadza ona do tak zgubnych dla gospodarki narodowej skutków, że burżuazja sama nie może już metodami inflacyjnymi podtrzymywać procesu reprodukcji i jest zmuszona do przedsięwzięcia środków przeciwko inflacji. Nadmierny obieg pieniężny w gospodarce socjalistycznej, choć okazuje określone i poważnie ujemne oddziaływanie na proces reprodukcji, jednakże nie dezorganizuje procesu reprodukcji, nie narusza jego planowego charakteru, nie może poderwać akumulacji i nie może przeszkodzić zwiększeniu rozmiarów wytwórczości.

W ten sposób cały mechanizm planowej gospodarki socjalistycznej, powodując przekształcenie prawa wartości, stwarza na jego podstawie system pieniężny, wykluczający inflację, system pieniężny posiadający znaczną wyższość nad jakimkolwiek systemem pieniężnym społeczeństwa kapitalistycznego.

Oto dlaczego w ciągu całej ostatniej wojny obieg pieniężny w Związku Radzieckim był względnie stały. Wzrost cen objął jedynie stosunkowo nieznaczną masę towarową. Dla charakterystyki stałości systemu pieniężnego ZSRR można wskazać na inny fakt.

Na podstawie oddziaływania rynku zorganizowanego na niezorganizowany w ZSRR odbywał się, niebywały w okresie wojny proces: gdy tylko zaczęło się ożywienie w gospodarce wojennej, zwiększyły się towarowe zasoby kraju na rynku niezorganizowanym, nastąpił przełom w dynamice cen.

Ceny na rynku kolchoźniczym, które wzrosły gwałtownie w pierwszym okresie wojny, zaczęły spadać w roku 1945, ich wskaźnik był 2—3-krotnie mniejszy niż w r. 1943.

Podstawowe bilanse i plany finansowe¹⁾

I.

Dobra materialne rzadko występują w przyrodzie w formie gotowej do zaspokojenia potrzeb ludzkich. Z reguły zachodzi konieczność ich przystosowania do zaspokojenia potrzeb ludzkich przez przekształcenie, zmianę miejsca położenia, magazynowanie na okres przyszły. Tego rodzaju działalność nazywamy produkcją. Rezultatem jej jest powstanie nowych dóbr i usług materialnych. Powstają one dzięki zużytej w procesie produkcji pracy człowieka żywej i uprzedmiotowionej, w postaci narzędzi, maszyn, energii, surowców i materiałów. Wytworzone dobra i usługi mogą służyć albo do produkcji jako maszyny, surowce, materiały i wówczas nazywamy je środkami wytwarzania albo też mogą służyć do konsumpcji, do bezpośredniego zaspokojenia potrzeb człowieka i wówczas nazywamy je środkami spożycia. Mogą to być dobra tego samego rodzaju. Węgiel lub zboże staje się na przykład w jednym przypadku środkiem wytwarzania, w innym przypadku środkiem spożycia. Nie zmienia to istoty podziału na środki wytwarzania i środki spożycia²⁾.

Wytworzone dobra mogą być zużyte w danym okresie czasu i wówczas są one przedmiotem spożycia albo też mogą być przeznaczone do wykorzystania w okresach przyszłych i wówczas są one w danym okresie czasu przedmiotem inwestycji lub zapasów. Z łatwością dostrzegamy, że podczas gdy przedmiotem spożycia mogą być tylko środki spożycia, przedmiotem zapasów mogą być zarówno środki wytwarzania jak i środki spożycia.

Środki materialne wytworzone w gospodarstwie narodowym w danym okresie czasu stanowią produkt globalny³⁾. Przez potrącenie z produktu globalnego środków przeznaczonych na odtworzenie zużytych w procesie produkcji środków materialnych otrzymujemy dochód narodowy. Wartość produktu globalnego nie równa się wartości zużytych w procesie produkcji środków wytwarzania i płacy robotnika, lecz stanowi wartość nową, różniącą się od sumy wartości środków zużytych w produkcji i funduszu płac

¹⁾ Artykuł niniejszy stanowi fragment przygotowywanej do druku pracy o systemie budżetowym Polski.

²⁾ Porównaj: K. Marks: *Das Kapital*. Berlin 1949, Tom III, str. 891.

³⁾ Porównaj: K. Marks: *Das Kapital*. Berlin 1949, Tom III, str. 894 i nast.

(c + v) o wartość dodatkową (m) odpowiadającą zużytej a nieopłaconej bezpośrednio w produkcji pracy ⁴⁾. Ta ostatnia część produktu globalnego, zwana produktem dodatkowym, umożliwia w ustroju socjalistycznym socjalistyczną reprodukcję, zaspokojenie potrzeb socjalnych i kulturalnych, obronę państwa i utrzymanie administracji oraz w ten sposób zaspokaja potrzeby pracujących.

Przedstawiając na przykładzie liczbowym ⁵⁾ proces produkcji, otrzymujemy następujące zestawienie wytworzonych środków materialnych (produkt globalny) i poniesionych nakładów:

Schemat tworzenia produktu globalnego (P)

środki wytwarzania	94	zużycie środków wytwarzania (c):	
środki spożycia	76	trwałych	5
		obrotowych	65
			70
		fundusz płac (v)	55
		produkt dodatkowy (m)	45
	<u>170</u>		<u>170</u>

Po potrąceniu środków trwałych (maszyny, budynki) i obrotowych (energia, surowce, materiały) zużytych w produkcji otrzymujemy:

Schemat tworzenia dochodu narodowego (P—c)

środki wytwarzania	24	fundusz płac (v)	55
środki spożycia	76	produkt dodatkowy (m)	45
	<u>100</u>		<u>100</u>

4) Marksowską definicję dochodu narodowego (v+m) rozbić można na dwie definicje : „1) Dochód narodowy jest to wartość części produktu globalnego, którą otrzymujemy, gdy od wartości produktu globalnego odejmujemy wartość kapitału stałego, który został zużyty w procesie produkcji; 2) Dochód narodowy jest to ta część produktu globalnego, którą otrzymujemy, gdy od produktu globalnego odejmujemy tę jego część, która restytuuje środki produkcji zużyte w procesie produkcji. Zatem dochód narodowy jest to ta część produktu globalnego, wytworzona w danym okresie czasu, która zostaje po odliczeniu środków wytwarzania zużytych w procesie produkcji, przy czym dochód narodowy należy pojmować, z jednej strony jako nowowytworzoną wartość, z drugiej strony jako nowowytworzoną masę wartości użytkowych”. B. Minc: Zagadnienia dochodu narodowego. Warszawa, 1950, str. 115.

5) Celem łatwiejszego wykazania związków zachodzących między poszczególnymi fazami podziału dochodu narodowego stosujemy metodę liczbowego przedstawienia schematu tworzenia, podziału i przeznaczenia dochodu. Przyjęte przez nas przykładowo wielkości liczbowe mają charakter oderwany, to jest nie są zaczerpnięte z żadnego istniejącego gospodarstwa narodowego. Należy jednak mieć na uwadze, że wielkości, którymi będziemy się posługiwać, są zawsze zależne od typu i stopnia rozwoju gospodarstwa narodowego i są różne w różnych formacjach gospodarczo-społecznych. Dlatego, mimo oderwanego charakteru wielkości liczbowe będą oparte na stosunkach właściwych dla gospodarstwa socjalistycznego. Podobną metodę przedstawienia liczbowego tworzenia, podziału i przeznaczenia dochodu narodowego stosuje również J. Krejczy: Syntetyczne bilanse gospodarstwa narodowego i główne problemy ich budowy. Przekład z czeskiego. „*Ekonomista*” 1950, kwartał III.

Podział produktu globalnego na część, która zwraca nakłady materialne produkcji, oraz część tworzącą dochód narodowy następuje zarówno w gospodarstwie kapitalistycznym jak i gospodarstwie socjalistycznym. Jednakże treść społeczna dochodu narodowego w gospodarstwie socjalistycznym jest zasadniczo odmienna. W gospodarstwie kapitalistycznym tworzenie i podział produktu globalnego następuje żywiołowo. Podział dochodu narodowego na fundusz płac (v) i wartość dodatkową (m) odbywa się według praw kapitalistycznej akumulacji, które zmierzają do obniżenia udziału pracujących (v) w dochodzie narodowym. Natomiast w gospodarstwie socjalistycznym podział dochodu narodowego jest określany przez plan gospodarczy i dokonuje się „w interesie stałego wzrostu dochodów i konsumpcji mas pracujących oraz zaspokajania potrzeb społecznych i wzrostu akumulacji socjalistycznej“⁶⁾.

Produkt globalny w socjalistycznym gospodarstwie ma formę towarowo-pieniężną. Oznacza to, że: a) wartość produktu globalnego określana jest w pieniądzu i b) przeznaczenie i zużycie produktu globalnego następuje w procesie wymiany i za pośrednictwem pieniądza.

Zamieszczony wyżej schemat tworzenia produktu globalnego przedstawia z jednej strony wytworzone w danym okresie środki materialne (produkt globalny), z drugiej zaś strony środki materialne (trwałe i obrotowe) zużyte w procesie produkcji, pracę w wysokości bezpośrednio opłaconej w procesie produkcji i różnicę między wartością wytworzonych środków a wartością zużytych środków i opłaconej pracy (produkt dodatkowy). Schemat ten można przedstawić w formie pieniężnej, tj. w postaci przychodów pieniężnych, uzyskanych z realizacji produkcji i rozchodów pieniężnych dokonanych w związku z procesem produkcji. Przychody uzyskane z realizacji produkcji pochodzą ze sprzedaży wytworzonych środków materialnych. Odpowiadają one — zakładając, że w danym okresie nie ma wzrostu zapasów — wartości produktu globalnego i są wynikiem zamiany środków materialnych na środki pieniężne. Przychody tworzą fundusz środków pieniężnych, który stanowi podstawę dla rozchodów dokonywanych w związku z produkcją. Rozchodami są nakłady materialne odpowiadające wartości zużytych w procesie produkcji środków trwałych i obrotowych, nakłady osobowe, tj. funduszu płac zatrudnionych w produkcji, nakłady socjalne względnie opłaty ponoszone na rzecz ubezpieczeń społecznych, inne opłaty i składki, jak na przykład składki z tytułu ubezpieczeń gospodarczych, podatki i zyski. Opłaty socjalne, inne opłaty i składki, podatki i zyski odpowiadają wartości produktu dodatkowego. Rozchody przeznaczone na odtworzenie środków materialnych (środki trwałe i obrotowe) przekształcają się już w procesie produkcji na środki materialne, natomiast pozostałe rozchody oraz nadwyżki przychodów nad rozchodami zachowują w procesie produkcji formę pieniężną i reprezentują uprawnienia do tej części produktu globalnego, której nie zużyto w procesie produkcji, tj. do dochodu narodowego. Wymienione rozchody

6) A. Pietrow: Zagadnienia socjalistycznej reprodukcji. Przekład z rosyjskiego. „Zagadnienia ekonomii politycznej socjalizmu w ZSRR“. Warszawa—Łódź 1948, str. 145.

i nadwyżki (zyski) dzielą zatem dochód narodowy. Jest to pierwotny, następujący już w procesie produkcji, podział dochodu narodowego. Dochody powstałe w tym podziale są dochodami zasadniczymi, pierwotnymi.

Schemat powstawania dochodów pierwotnych

przychody z realizacji produkcji	170	fundusz płac		55
mniej:		opłaty socjalne	8	
nakłady materialne	70	inne opłaty i składki	3	
		podatki i zyski	34	45
	<u>100</u>			<u>100</u>

Źródłem dochodów pierwotnych jest produkcja dóbr i usług materialnych. Produkcja materialna wiąże się z pojęciem pracy produkcyjnej, która krystalizuje się w środkach materialnych. O pracy produkcyjnej mówimy tylko wtedy, gdy spełnia ona dwa warunki: stanowi bezpośrednie oddziaływanie na przyrodę, a jej rezultaty służą do zaspokojenia potrzeb ludzkich.⁷⁾ W socjalistycznym gospodarstwie Związku Radzieckiego zalicza się do produkcji materialnej: przemysł wydobywczy i przetwórczy, przemysł budowlany, gospodarstwa wiejskie, transport towarowy i osobowy powszechnego użytku, łączność, instytucje kredytowe w zakresie obsługi gałęzi produkcji materialnej, handel, jadłodajnie publiczne, gospodarkę komunalną (łaznie, pralnie itp.) oraz szereg innych drobnych gałęzi produkcji materialnej, jak wydobywanie i wytwarzanie materiałów budowlanych, wyrąb drzewa itp.⁸⁾ Praktyka radziecka została zastosowana w obliczeniach i statystyce dochodu narodowego w Polsce z uwzględnieniem odrębności etapu rozwojowego.⁹⁾

Powstałe z produkcji materialnej dochody pierwotne reprezentują uprawnienia do określonej części dochodu narodowego. Uprawnienia te realizuje się przez nabycie i zużycie środków materialnych lub przez przekazanie uprawnień do środków materialnych innym jednostkom. Z dochodów z pracy produkcyjnej nabywa ludność środki spożycia, jak odzież, żywność, meble oraz usługi niematerialne, jak mieszkanie, leczenie, widowska, następnie opłaca podatki i gromadzi oszczędności pieniężne. Z dochodów uzyskanych z opłat socjalnych oraz podatków i zysków państwo prowadzi działalność kulturalną i socjalną, jak szpitale, szkoły, instytuty naukowe, teatry, opłacając pracowników i zużywając środki materialne, jak budynki, urządzenia, sprzęt biurowy, pomoce naukowe, leki, książki oraz nabywając nowe budynki i urządzenia dla rozszerzenia tej działalności. Z dochodów tych wypłaca się emerytury i renty. Dalej pokrywa się koszty obrony narodowej oraz koszty utrzymania administracji i wymiaru sprawiedliwości; w każdym przypadku zużywa się środki materialne i opłaca pracowników. Z dochodów tych dokonuje się również inwestycji i zwie-

⁷⁾ Porównaj: B. Minc: Zagadnienia dochodu narodowego. W-wa 1950, str. 127.

⁸⁾ I. M. Krasnołobow: Planowanie i obliczanie dochodu narodowego. Przekład z rosyjskiego. Warszawa 1949, str. 22 i nast.

⁹⁾ Porównaj: Dochód narodowy Polski 1947 (Główny Urząd Statystyczny). Warszawa 1949.

ksza zapasy surowców, materiałów pomocniczych lub wyrobów gotowych w jednostkach produkcyjnych, rozszerzając w ten sposób bazę produkcyjną. Przeznaczenie dochodów pierwotnych przedstawia schemat, oparty o wielkości wynikające ze schematu poprzedniego:

Schemat przeznaczenia dochodów pierwotnych i powstawania dochodów pochodnych

fundusz płac produkcyjny	55	wydatki na spożycie		
opłaty socjalne	8	materialne	41	
inne opłaty i składki	3	wydatki na usługi		
podatki i zyski	34	niematerialne	10	
		podatki i oszczędności	4	55
		wydatki na spożycie		
		materialne	7	
		wydatki na inwestycje		
		i zapasy	12	
		fundusz płac niepro-		
		dukcyjny	20	
		emerytury i renty	6	45
	100			100

W przeznaczeniu dochodów pierwotnych możemy wyodrębnić trzy kierunki: a) zużycie lub akumulację środków materialnych, b) przeniesienie dochodów pierwotnych na rzecz innych jednostek, c) powstanie dochodów pochodnych w wyniku działalności tych jednostek, które otrzymują dochody pierwotne. Zużycie środków materialnych występuje u ludności, która przeznacza część dochodów na środki spożycia, oraz w działalności socjalnej i kulturalnej, w działalności związanej z obroną narodową oraz w działalności administracyjnej i wymiaru sprawiedliwości, w formie wydatków rzeczowych (materiały piśmienne, sprzęt biurowy itp.). Akumulacja środków materialnych następuje w inwestycjach i we wroście zapasów. Przeniesienie dochodów następuje w formie zapłaty za usługi niematerialne, jak nauczanie, leczenie, widowiska, wystawy artystyczne itp. oraz w formie podatków i oszczędności. Przeniesienie dochodów wiąże się z działalnością tych jednostek, na rzecz których dochody są przeznaczone. Dochody te nie tracą charakteru dochodów pierwotnych. Natomiast przekształcenie dochodów pierwotnych na fundusz płac oraz emerytury i renty jest wynikiem działalności socjalnej i kulturalnej, działalności związanej z obroną narodową, działalności administracji i wymiaru sprawiedliwości. Są to dochody pochodne, będące rezultatem przekształcenia dochodów pierwotnych w wymienionej wyżej działalności.

Dochody pochodne powstają zawsze w działalności leżącej poza sferą produkcji materialnej, wiążą się z pojęciem pracy nieprodukcyjnej i usług niematerialnych. Pracę nieprodukcyjną i usługi niematerialne przeciwstawia się pracy produkcyjnej i produkcji dóbr i usług materialnych (produkcja materialna). Praca produkcyjna i produkcja materialna polega na takim oddziaływaniu na zasoby i siły przyrody, by zaspokoiły potrzeby ludzkie. Natomiast jako niematerialne można określić te usługi, które nie

stanowią bezpośredniego oddziaływania na przyrodę w związku z procesami produkcji materialnej, czyli te, które leżą poza sferą produkcji materialnej. Usługi niematerialne nie stanowią dochodu narodowego.¹⁰⁾

Analizując przeznaczenie dochodów pierwotnych wydaje się celowe wprowadzenie pojęcia dochodów wtórnych. Przez dochody wtórne rozumiemy zarówno dochody pierwotne przeniesione na inne jednostki jak i dochody pochodne. W ten sposób otrzymujemy następujący schemat przeznaczenia dochodów. Z dochodów pierwotnych powstałych w procesie produkcji część przeznaczona jest na środki materialne, reszta podlega wtórnemu podziałowi i otrzymuje charakter dochodów wtórnych. Część dochodów wtórnych powstaje w związku z działalnością niematerialną i otrzymuje charakter dochodów pochodnych.

Zbadamy z kolei, w jaki sposób rozporządza się dochodami wtórnymi, to jest zarówno dochodami pierwotnymi przeniesionymi na inne jednostki jak i dochodami pochodnymi.

Dochody pierwotne przeniesione na inne jednostki w formie zapłaty za usługi niematerialne oraz w formie podatków i oszczędności mogą być przeznaczone — analogicznie jak w schemacie podanym wyżej — na spożycie, na inwestycje i wzrost zapasów, na nieprodukcyjny fundusz płac oraz na emerytury i renty. Dochody te zwiększają dochody tych jednostek, które już w schemacie poprzednim otrzymały dochody na działalność w zakresie usług niematerialnych oraz na inwestycje i wzrost zapasów. Zwiększenie to następuje kosztem zmniejszenia dochodów na spożycie materialne i niematerialne (usługi niematerialne) ludności. Podobnie fundusz płac nieprodukcyjny oraz emerytury i renty mogą mieć analogiczne przeznaczenie jak produkcyjny fundusz płac, a więc mogą być przeznaczone na spożycie materialne, na usługi niematerialne i oszczędności. Jednak dla uproszczenia schematu zakładamy, że przeznaczenie następuje tylko na środki materialne. Pomijamy w ten sposób dalsze fazy podziału dochodów, które w rzeczywistości istnieją i odpowiednio komplikują schemat, lecz nie zmieniają zasadniczego mechanizmu podziału. Przy tym uproszczeniu otrzymujemy następujący schemat:

Schemat przeznaczenia dochodów wtórnych
(uproszczony)

dochody pierwotne			wydatki na spożycie materialne	1	
wpływy za usługi niematerialne	10		wydatki na inwestycje i zapasy	13	14
podatki i oszczędności	4	14			
dochody pochodne			wydatki na spożycie materialne		26
fundusz płac nieprodukcyjny	20				
emerytury i renty	6	26			
		40			40

¹⁰⁾ Porównaj: B. Mińc: Zagadnienia dochodu narodowego. Warszawa 1950, str. 130 i nast.

Rezultatem ostatecznego przeznaczenia dochodów pierwotnych i pochodnych jest wtórny podział dochodu narodowego. W podziale tym bierzemy pod uwagę wszystkie dochody pierwotne i pochodne, występujące w schematach poprzednich, lecz tylko w tej części, której w naszych schematach odpowiadają środki materialne. Natomiast pomijamy dochody przeznaczone na rzecz innych jednostek, a więc podlegające dalszemu podziałowi i przeznaczeniu. W naszym przykładzie otrzymujemy następujący schemat wtórnego podziału dochodu narodowego:

Schemat wtórnego podziału i przeznaczenia dochodu narodowego

udział pracowników produkcji materialnej (fundusz płac produkcji)	41	spożycie materialne: środki spożycia	67
udział pracowników pozostałych (fundusz płac nieprodukcyjny)	20	spożycie materialne (7+1):	8
udział niezdolnych do pracy (emerytury i renty)	6 67	środkami spożycia inwestycje i wzrost zapasów (12+13):	1
	—	środkami spożycia	24 33
udział jednostek gospodarczych, socjalnych i kulturalnych, administracyjnych i innych (7+12+1+13)	33	środkami wytwarzania	
	<u>100</u>		<u>100</u>

W ten sposób przeprowadziliśmy w schematach podział wytworzonego w danym okresie czasu dochodu narodowego. Zestawienie ostatecznego przeznaczenia dochodu narodowego z wytworzonym dochodem daje obraz następujący:

środkami wytwarzania	24	inwestycje i wzrost zapasów	25
środkami spożycia	76	spożycie materialne	75
	<u>100</u>		<u>100</u>

Oznacza to, że w danym okresie czasu zostały unieruchomione w zapasach nie tylko środki wytwarzania (surowce, materiały do produkcji), lecz również i środki spożycia przez zwiększenie na przykład zapasów zboża na cele konsumcyjne, zwiększenie remanentów w handlu detalicznym wobec rozszerzenia sieci itp. Podział dochodu narodowego na inwestycje i wzrost zapasów (akumulacja) oraz spożycie jest podporządkowany zadaniom socjalistycznego państwa i dokonuje się w interesie pracujących. „Dochody, które wyzyskiwacze wyciskali z pracy ludu, obecnie pozostają w rękach mas pracujących i są użytkowane częściowo na rozszerzenie produkcji i wciągnięcie do niej nowych zastępów mas pracujących, częściowo zaś bezpośrednio na podniesienie dochodów robotników i chłopów.”¹¹⁾

W Związku Radzieckim wydatkuje się dochód narodowy na następujące główne cele: a) na inwestycje zarówno o charakterze produkcyjnym

¹¹⁾ J. Stalin: Zagadnienia leninizmu. Warszawa 1949, str. 146.

(fabryki, kopalnie itp.), jak i nieprodukcyjne (domy mieszkalne, urządzenia kulturalne), b) na powiększenie zapasów i rezerw w gospodarce narodowej, c) na utrzymanie przedsiębiorstw handlowych i instytucji kredytowych, to jest na koszty cyrkulacji towarowej i pieniężnej w kraju, d) na konsumpcję pracowników produkcyjnych, e) na usługi dla pracujących (gospodarka mieszkaniowa, oczyszczanie miasta, kanalizacja, łaźnie itp.), f) na naukę, oświatę, kulturę, g) na zdrowie i pomoc społeczną, h) na pokrycie strat w gospodarstwie narodowym.¹²⁾

Podział dochodu narodowego w państwach demokracji ludowej przebiega nieco inaczej, ponieważ w państwach tych obok elementów socjalistycznych istnieją jeszcze elementy kapitalistyczne i drobnotowarowe. Przeważającą część dochodu narodowego wytwarza się w gospodarce socjalistycznej, to jest w przedsiębiorstwach państwowych i spółdzielczych, reszta dochodu narodowego powstaje w prywatnych warsztatach, gospodarstwach rolnych i przedsiębiorstwach kapitalistycznych. W roku 1947 w Polsce 56,1% dochodu narodowego powstawało w gospodarce socjalistycznej, reszta — 43,9% w gospodarce prywatnej drobnotowarowej i kapitalistycznej.¹³⁾ Według narodowego planu gospodarczego na rok 1951 gospodarka socjalistyczna wytworzy 75% dochodu narodowego. Pierwotny podział dochodu narodowego następuje w jednostkach (przedsiębiorstwach) produkcyjnych socjalistycznych, kapitalistycznych i drobnotowarowych. W socjalistycznych jednostkach produkcyjnych następuje pierwotny podział dochodu na płace pracowników produkcyjnych oraz na produkt dodatkowy, który jest źródłem zysku, podatków nie opłacanych z zysku, ale wchodzących w skład kosztów przedsiębiorstwa, a także płac pracowników nieprodukcyjnych. W prywatno-kapitalistycznych przedsiębiorstwach produkcyjnych dokonuje się pierwotny podział dochodu na płace pracowników produkcyjnych i wartość dodatkową przywłaszczaną przez właścicieli. Dochodem pierwotnym jest również zysk kapitalistycznych przedsiębiorstw handlowych, pochodzący z przywłaszczenia części produktu dodatkowego, wytworzonego w jednostkach socjalistycznych. W drobnotowarowych jednostkach produkcyjnych, nie zatrudniających pracowników najemnych pierwotny podział obejmuje produkt dodatkowy właścicieli tych przedsiębiorstw.¹⁴⁾ Ostateczny podział dochodu narodowego w państwach demokracji ludowej następuje na te same cele co w państwie socjalistycznym, z tym, że w podziale tym uczestniczą jeszcze elementy kapitalistyczne, które przywłaszczają część dochodu narodowego. Tak na przykład wartość dochodu przywłaszczonego w Polsce w 1947 roku przez handel prywatny sięgała 9,9% dochodu narodowego.¹⁵⁾

Przedstawiając schemat tworzenia, podziału i przeznaczenia dochodu narodowego, pominęliśmy — dla uproszczenia schematu — obrót towaro-

¹²⁾ Porównaj: B. Mińc: Zagadnienia dochodu narodowego. W-wa 1950, str. 151.

¹³⁾ Dochód narodowy Polski 1947 (Główny Urząd Statystyczny). Warszawa 1949, str. 18.

¹⁴⁾ Porównaj: B. Mińc: Zagadnienia dochodu narodowego. Warszawa 1950, str. 155 i nast.

¹⁵⁾ Dochód narodowy Polski 1947 (Główny Urząd Statystyczny). W-wa 1949, str. 18.

wy i usługowy z zagranicą. Jeśli obroty te nie kompensują się, wówczas wyrównanie różnicy zmienia dochód krajowy o różnicę między importem a eksportem. W zależności od ujemnego albo dodatniego salda obrotu z zagranicą, albo otrzymujemy dodatkowy dochód, którego przeznaczenie kształtuje się na zasadach ogólnych, albo musimy część wytworzonego w kraju dochodu narodowego przeznaczyć dla zagranicy, w formie kredytu, spłaty uprzednio zaciągniętego długu itd. Ujemny bilans wymiany z zagranicą świadczy, że kraj dysponuje większą ilością środków materialnych, niż wytwarza we własnym gospodarstwie. Przewaga importu nad eksportem wynosiła w Polsce w latach 1947—47 mln. zł, 1948 — 34 mln. zł, 1949 — 38 mln. zł.

Od struktury importu i eksportu zależy, czy zwiększa się, ewentualnie zmniejsza ilość środków spożycia czy wytwarzania. W Polsce w latach 1945 i 1946 artykuły konsumpcyjne sięgały niemal połowy importu, by już w 1949 r. spaść do 13%. Natomiast w eksporcie maleje decydująca rola węgla na rzecz eksportu rolnego wielu nowych artykułów przemysłowych. Świadczy to, że charakter dodatkowych środków, które uzyskuje Polska w obrocie z zagranicą przekształcił się ze środków spożycia w latach 1945 i 1947 na środki wytwarzania (surowce i półfabrykaty, dobra inwestycyjne) w latach następnych.¹⁶⁾

II.

Do schematów tworzenia i podziału dochodu narodowego wprowadzimy obecnie elementy ekonomiczno-organizacyjne. Produkt globalny i dochód narodowy są wynikiem produkcji materialnej. Powstają one w produkcyjnych jednostkach gospodarczych, w przedsiębiorstwach. Działalność kulturalną i socjalną, działalność w zakresie obrony narodowej, działalność administracyjną i inną działalność nie mającą charakteru działalności produkcyjnej wykonują odrębne jednostki, które nazwiemy zakładami i instytucjami. Działalność tę wykonują w socjalistycznym gospodarstwie państwo, zakłady ubezpieczeń, organizacje masowe. W działalności tej zużywa się część dochodu narodowego wytworzonego przez przedsiębiorstwa. Zakłady i instytucje są zatem jednostkami konsumującymi część dochodu narodowego i świadczącymi usługi niematerialne. Dalej mamy w gospodarstwie narodowym ludność, która konsumuje indywidualnie w samych gospodarstwach domowych część dochodu narodowego, otrzymanego przez nią z tytułu udziału w produkcji materialnej lub w działalności niematerialnej. Przedsiębiorstwa, ludność oraz zakłady i instytucje stanowią trzy odrębne grupy jednostek funkcjonujących w gospodarstwie narodowym. Każda z tych grup wykonuje inne zadanie, spełnia inne funkcje ekonomiczne i inna jest ich rola w tworzeniu i podziale produktu globalnego i dochodu narodowego.

W oparciu o ten podział możemy ująć przychody i rozchody występujące w poszczególnych fazach tworzenia i podziału produktu globalnego

¹⁶⁾ Dane, liczbowe zaczerpnięte z pracy: K. Secomski: Analiza wykonania planu trzyletniego, Warszawa 1950, str. 56.

w trzy podstawowe bilanse finansowe: bilans dochodów i wydatków przedsiębiorstw,¹⁷⁾ bilans dochodów i wydatków ludności oraz ogólny bilans finansowy. W końcowym ustępie omówimy nadto bilans obrotów płatniczych z zagranicą, który jest również podstawowym bilansem finansowym i wiąże się z obrotem towarowym i usługowym z zagranicą.

Odrębności, które występują między funkcjami ekonomicznymi przedsiębiorstw, ludności oraz zakładów i instytucji rzutują na bilanse finansowe. Jednak bilanse te, a mianowicie: bilans dochodów i wydatków przedsiębiorstw, bilans dochodów i wydatków ludności oraz ogólny bilans finansowy są wzajemnie powiązane, ponieważ opierają się o ten sam produkt globalny i dochód narodowy. Powiązanie to występuje zarówno po stronie dochodów, jak i wydatków i uwidacznia się w źródłach dochodów i przeznaczeniu wydatków. Podobnie jak w schematach dotychczasowych zakładamy dalej, że wszystkie wytworzone środki materialne realizowane są w postaci pieniężnej. Założenie to jest o tyle prawdziwe, że gospodarstwo socjalistyczne prowadzi gospodarkę pieniężną, a gospodarka naturalna odgrywa w nim minimalną rolę. Przykładem gospodarki naturalnej może być szarwark będący świadczeniem w naturze, ponoszonym przez ludność na rzecz instytucji i zakładów państwowych.

Bilans dochodów i wydatków przedsiębiorstw w swoim ekonomicznym ujęciu obejmuje przychody z realizacji produkcji oraz rozchody związane z produkcją i podziałem nadwyżki. Przychody pochodzą od przedsiębiorstw za odstąpione im środki materialne na odtworzenie środków trwałych i obrotowych zużytych w produkcji, od ludności, zakładów i instytucji za odstąpione im środki materialne na spożycie bieżące oraz na inwestycje i zwiększenie zapasów. Rozchody są przeznaczone: na rzecz przedsiębiorstw z tytułu nabytych środków trwałych i obrotowych zużytych w produkcji, na rzecz ludności jako fundusz płac, na rzecz zakładów i instytucji z tytułu składek, opłat, podatków i zysków. W naszym schemacie zrobimy przejściowe uproszczenie. Przyjmujemy, że podział zysku i jego wydatkowanie dokonuje się w całości w instytucjach, tzn., że cały zysk jest stawiany do dyspozycji instytucji. Wówczas otrzymujemy następujący:

Schemat bilansu dochodów i wydatków przedsiębiorstw

Dochody		Wydatki	
od przedsiębiorstw:		na rzecz przedsiębiorstw:	
realizacja produkcji	70	nakłady materialne	70
od ludności:		na rzecz ludności:	
realizacja produkcji	67	fundusz płac	55
od zakładów i instytucji:		na rzecz zakładów i instytucji	
realizacja produkcji	33	opłaty socjalne	8
		inne opłaty i składki	3
		podatki i zyski	34 45
	<u>170</u>		<u>170</u>

¹⁷⁾ Terminy: dochody i wydatki przedsiębiorstw nie są terminami właściwymi. Ze względu na ich charakter obrotowy (transakcyjny) byłoby bardziej właściwe używać terminów: przychody i rozchody. Zachowano jednak terminy: dochody i wydatki wobec stosowania ich w literaturze i praktyce polskiej.

Ogólna suma bilansu dochodów i wydatków przedsiębiorstw odpowiada wartości produktu globalnego.

Zestawienie dochodów pierwotnych i pochodnych ludności oraz jej wydatków materialnych, wydatków na usługi niematerialne, podatków i oszczędności stanowi bilans dochodów i wydatków ludności. Dochody jej pochodzą: od przedsiębiorstw z tytułu płac zatrudnionych w produkcji, od zakładów i instytucji z tytułu płac oraz emerytur i rent. Wydatki są przeznaczone na rzecz przedsiębiorstw za nabyte środki materialne, na rzecz zakładów i instytucji za usługi niematerialne oraz na podatki i oszczędności pieniężne. W naszym przykładzie liczbowym otrzymujemy:

Schemat bilansu dochodów i wydatków ludności

Dochody		Wydatki	
od przedsiębiorstw:		na rzecz przedsiębiorstw:	
fundusz płac produkcyjny	55	spożycie materialne	67
od zakładów i instytucji:		na rzecz zakładów i instytucji:	
fundusz płac nieprodukcyjny	20	usługi niematerialne	10
emerytury i renty	6	podatki i oszczędności	4 14
	<u>81</u>		<u>81</u>
	<u><u>81</u></u>		<u><u>81</u></u>

Podobny bilans można zestawić dla zakładów i instytucji. Obejmuje on: 1) dochody od przedsiębiorstw z tytułu składek, opłat, podatków i zysków, od ludności wpływy za usługi niematerialne i z tytułu podatków i oszczędności oraz 2) wydatki materialne, fundusz płac, emerytury i renty. Bilans ten sporządzony na okres przyszły nazywany jest ogólnym planem finansowym lub programem finansowym.¹⁸⁾

W naszym przykładzie liczbowym otrzymujemy:

Schemat ogólnego bilansu finansowego

Dochody		Wydatki	
od przedsiębiorstw:		na rzecz przedsiębiorstw:	
opłaty socjalne	8	spożycie materialne	8
inne opłaty i składki	3	inwestycje i zapasy	25 33
podatki i zyski	34 45		—
	—	na rzecz ludności:	
od ludności:		fundusz płac nieprodukcyjny	20
wpływy za usługi niematerialne	10	emerytury i renty	6 26
podatki i oszczędności	4 14		—
	<u>59</u>		<u>59</u>
	<u><u>59</u></u>		<u><u>59</u></u>

¹⁸⁾ Termin ogólny plan finansowy stosowany jest często w stosunku do tego bilansu; stosują go: na przykład J. K r e j c z i: Syntetyczne bilanse gospodarstwa narodowego i główne problemy ich budowy. Przekład z czeskiego. *Ekonomista* 1950, kwartał III; P. Sulmicki: Plan finansowy w planie gospodarczym, *Gospodarka Planowa*

Przedstawione wyżej schematy podstawowych bilansów finansowych są schematami ogólnymi, ponieważ są to nie tylko schematy zbiorcze, będące sumą bilansów wielu jednostek, ale są to również schematy uproszczone. W schematach tych nie uwidacznia się faktu, że istnieją nie tylko powiązania między trzema podstawowymi bilansami zbiorczymi, lecz również powiązania między poszczególnymi bilansami wchodzącymi w skład bilansu zbiorczego. Z łatwością dostrzegamy, że wydatki jednej instytucji, na przykład składki ubezpieczeń społecznych, stanowią dochody innej instytucji i że wobec tego możemy schemat bilansu dochodów i wydatków zakładów i instytucji rozwinąć, wykazując po stronie dochodowej dochody, pochodzące z odpowiednio powiększonych wydatków. Podobnie możemy rozwinąć schemat bilansu dochodów i wydatków ludności przez wprowadzenie dochodów z tytułu usług świadczonych między ludnością, na przykład dochodów z porad udzielonych indywidualnie przez lekarzy, adwokatów itp., które stanowią wydatki innej grupy ludności. Przedstawione bilanse mają charakter bilansów czystych, a więc po wyeliminowaniu przelewów między jednostkami, których działalność objęta jest tym samym bilansem zbiorczym. Również ogólny bilans dochodów i wydatków przedsiębiorstw jest sumą bilansów dochodów i wydatków poszczególnych przedsiębiorstw.

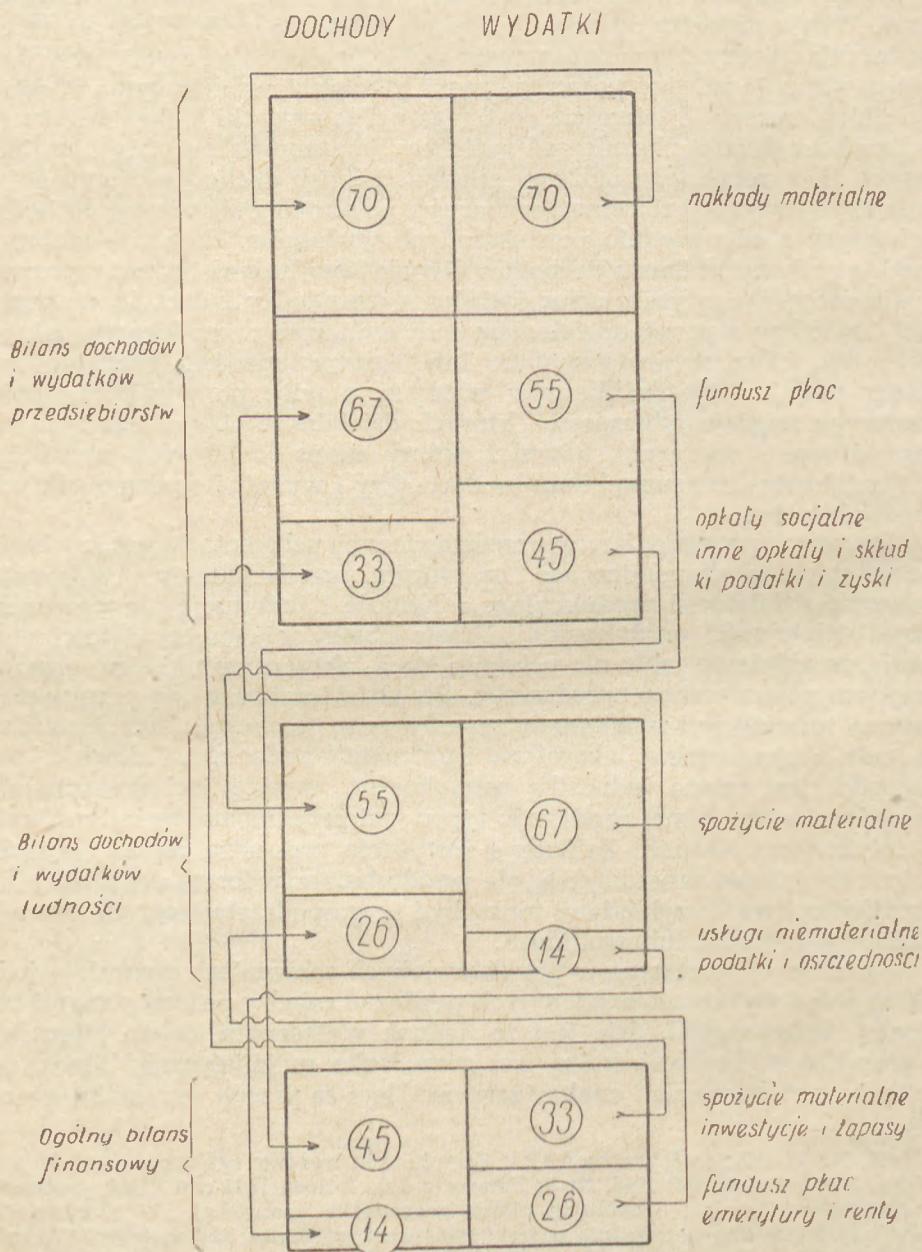
Dalszym uproszczeniem w przedstawionych schematach jest założenie takiego układu ekonomicznego, w którym przedsiębiorstwa wykonują wyłącznie działalność produkcyjną, a ludność i instytucje nie prowadzą żadnej działalności produkcyjnej. Prosta obserwacja rzeczywistości wykazuje, że założenie takie nie pokrywa się z faktycznym układem organizacyjnym gospodarstwa narodowego. Przedsiębiorstwa mogą przeznaczać zyski na inwestycje i zwiększenie zapasów oraz prowadzą uboczne szkolenie kadr, akcję socjalną, laboratoria i pracownie badawcze. Człowiek jako jednostka jest często jednostką produkcyjną, występując równocześnie jako konsument własnej produkcji; typowymi przykładami są indywidualny rolnik i rzemieślnik. Zakłady i instytucje prowadzą często ubocznie drobną działalność produkcyjną, nie wyodrębnioną w formę organizacyjną przedsiębiorstwa. Przykładami mogą być tu gospodarstwa ogrodnicze lub rolne przy szkołach lub szpitalach.

Założone uproszczenia w przedstawionych schematach pozwalają jednak na jasne wykazanie wzajemnych powiązań między poszczególnymi bilansami finansowymi. Nie jest to jednak wyłącznym celem bilansów. W gospodarce planowej, którą jest gospodarka socjalistyczna, bilanse są nie tylko metodą ujęcia i analizy zaszcłości, lecz są przede wszystkim meto-

wa 1947, Nr 17 (19); Z. Pirożyński: Zagadnienia budowy ogólnego planu finansowego. *Wiadomości NBP* 1948, Nr 9; Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej mówi o ogólnym planie gospodarki finansowej. W terminologii ustawowej stosowano przeważnie pojęcie Państwowego Planu Finansowego. Obecnie po wyjaśnieniu roli ogólnego bilansu finansowego, stosowany jest w Polsce termin: Program finansowy (porównaj: Z. Pirożyński: Kierunki rozwoju systemu finansowego państwa a reforma budżetowa „*Finanse*” Nr 2/1951 r.).

POWIĄZANIE PODSTAWOWYCH BILANSÓW FINANSOWYCH

Produkt globalny 170 — dochód narodowy 100 — produkt dodatkowy 45

Proporcje oparte na przykładzie zawartym w tekście

dą planowania i kierowania gospodarstwem narodowym. Muszą zatem otrzymać taką treść i formę, które umożliwią operatywne kierowanie procesami gospodarczymi. Dlatego bilanse finansowe w gospodarce planowej są budowane nie tylko pod kątem ekonomicznym, lecz także organizacyjnym. Ma to szczególne znaczenie w ustroju demokracji ludowej, w okresie przejściowym do socjalizmu, gdy toczy się kierowana przez sprawujące władzę państwową masy ludowe walka klasowa między socjalistyczną częścią gospodarstwa narodowego, a elementami kapitalistycznymi w mieście i na wsi „Demokracja ludowa nie jest formą syntezy czy trwałego współżycia dwóch różnych ustrojów społecznych — mówił na I Kongresie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w grudniu 1948 r. Prezydent Rzeczypospolitej Bolesław Bierut — lecz formą wypierania i stopniowej likwidacji elementów kapitalistycznych, a zarazem formą rozwiązania i umacniania podstaw przyszłej gospodarki socjalistycznej.“¹⁹⁾

III.

Syntetycznym podstawowym planem finansowym przedsiębiorstw socjalistycznych jest bilans dochodów i wydatków. Zadaniem jego jest określenie zapotrzebowania przedsiębiorstwa na środki pieniężne niezbędne dla wykonania zadań produkcyjnych, nakreślonych programem produkcyjnym oraz wskazanie źródeł pokrycia tego zapotrzebowania. Dlatego bilans, odzwierciedla w syntetycznej formie pieniężnej ruch środków gospodarczych trwałych i obrotowych w przedsiębiorstwie. Ruch ten opiera się na planach produkcji, kosztów, zaopatrzenia materiałowego, realizacji produkcji. Ruch środków trwałych znajduje wyraz w planie inwestycyjnym i kapitalnych remontów i ich finansowaniu. Ruch środków obrotowych znajduje wyraz w zmianach zapasów materiałowych, zależnie od nakładów produkcyjnych i realizacji produkcji oraz w zmianach w należnościach rozrachunkowych w stosunku do innych przedsiębiorstw. Plan finansowy będąc wyrazem pieniężnym programu produkcyjnego daje w ostatecznym rezultacie finansową ocenę jego materialnych założeń, umożliwiając przedsiębiorstwu ciągłe wykonywanie planu produkcji, bez przerw, zabezpieczając mu normalny bieg zaopatrzenia i zbytu przez niezbędne środki obrotowe. Kontrola wykonania planu finansowego ułatwia przedsiębiorstwu wykrywanie jego słabych punktów, ujawnia ukryte rezerwy, wskazuje drogę do walki o stałe, systematyczne przyspieszenie obiegu środków obrotowych²⁰⁾.

Operatywny, socjalistyczny bilans dochodów i wydatków dostosowany jest do działalności przedsiębiorstwa jako jednostki organizacyjnej i do struktury gospodarki narodowej. Dostosowanie bilansu do działalności przedsiębiorstwa jako jednostki organizacyjnej powoduje, że bilans obej-

¹⁹⁾ *Nowe Drogi* 1949, Nr 1 (13), str. 31.

²⁰⁾ Porównaj: Instrukcja PKPG (Nr 28) w sprawie opracowania planu techniczno-przemysłowo-finansowego na rok 1951, str. 51.

muje wszystkie przychody i rozchody, niezależnie od ich ekonomicznej treści, o ile są one pobierane lub dokonywane przez przedsiębiorstwo jako jednostkę organizacyjną. Bilans nie ogranicza się więc tylko do tych przychodów i rozchodów, które wiążą się bezpośrednio z działalnością produkcyjną, lecz obejmuje również kapitałne remonty, inwestycje i wzrost zapasów, działalność socjalną, kulturalną, szkolenie zawodowe, gospodarkę mieszkaniową i wszelką inną działalność, prowadzoną w ramach organizacyjnych przedsiębiorstwa względnie grupy przedsiębiorstw. Bilansem są również objęte rozliczenia z instytucjami wyższego stopnia, a przede wszystkim z budżetem państwowym. Oznacza to, że w operatywnym bilansie dochodów i wydatków przedsiębiorstw znajdujemy zarówno elementy pierwotnego jak i wtórnego podziału dochodu narodowego. Nie oznacza to jednak, że elementy te są zatarte w sposób uniemożliwiający ich rozgraniczenie. Przykładem wyraźnie zbudowanego bilansu jest schemat bilansu dochodów i wydatków stosowany w Związku Radzieckim dla przedsiębiorstw przemysłowych.

Jak widzimy ze schematu stosowanego w Związku Radzieckim do bilansu dochodów i wydatków włącza się ze względów organizacyjno-operatywnych elementy wtórnego podziału dochodu narodowego, jak na przykład szkolenie zawodowe, utrzymanie przedszkoli, pokrywane z dotacji budżetowych, funduszu dyrektorskiego, wpłat rodziców itp. Znane są również przypadki, że działalność typowa dla zakładów i instytucji jest ujęta w formę organizacyjną przedsiębiorstw. W Polsce prowadzona jest w formie organizacyjnej przedsiębiorstw działalność kulturalna, jak na przykład teatry, kina, cyrki, organizowanie imprez artystycznych. Jednostki te sporządzają również bilans dochodów i wydatków mimo, że nie są one jednostkami gospodarczymi.

Dostosowanie bilansu dochodów i wydatków do struktury organizacyjnej gospodarki narodowej powoduje, że bilanse budowane są na stopniu przedsiębiorstw jako bilanse indywidualne i na wyższych stopniach organizacyjnych, jako bilanse zbiorcze. Bilanse zbiorcze budowane są na stopniach zjednoczeń, centralnych zarządów przemysłów i resortów. Do bilansów tych wchodzi również dochody i wydatki jednostek administracyjnych pełniących funkcje koordynacji, kontroli i nadzoru nad podległymi przedsiębiorstwami. Należy podkreślić, że powiązanie bilansów dochodów i wydatków przedsiębiorstw na stopniu centralnego zarządu względnie resortu z budżetem czyni zbędną budowę operatywnego zbiorczego bilansu dla wszystkich przedsiębiorstw. Natomiast bilans zbiorczy jest zestawiany dla celów analityczno-badawczych jako jeden z elementów programu finansowego narodowego planu gospodarczego²²⁾.

²²⁾ Instrukcja PKPG (Nr 77) w sprawie ogólnych zasad opracowania narodowego planu gospodarczego na rok 1951 przewiduje na przykład budowę zbiorczego planu finansowego przedsiębiorstw społecznych, wykazującego zadania stawiane gospodarce społecznej w zakresie akumulacji, w zakresie obniżki kosztów własnych oraz na odcinku obniżenia normatywnych środków obrotowych (§ 38).

Schemat bilansu dochodów i wydatków przedsiębiorstwa
stosowany w Związku Radzieckim. 21)

I. Dochody i wydatki przedsiębiorstwa.

Dochody

1. Z realizacji produkcji	8.534
w tym: zysk	600
podatek obrotowy	720
2. Z gospodarki mieszkaniowej ..	120
3. Przyrost pasywów stałych	5
4. Wpłaty rodziców na utrzymanie przedszkoli	10
5. Nadwyżka własnych środków obrotowych	36
razem	8.705
w tym dochody dzielone wewnątrz przedsiębiorstwa	
a) amortyzacja	270
b) potrącenia na szkolenie zawodowe uwzględnione w kosztach własnych	25
c) dotacje z funduszu dyrektorskiego na utrzymanie przedszkoli	21
d) dotacje z funduszu dyrektorskiego na inwestycje pozalimitowe	190
	506

Wydatki

1. Nakłady na wytworzenie realizowanej produkcji	7.214
2. Nakłady pozaprodukcyjne nie uwzględnione w kosztach własnych produkcji	25
3. Przyrost normatywów środków obrotowych	325
4. Potrącenia na fundusze socjalne	100
5. Inwestycje	650
6. Mobilizacja wewnętrzna rezerw budownictwa	64
7. Kapitałny remont środków trwałych	108
8. Inwestycje pozalimitowe	190
9. Nakłady gospodarki mieszkaniowej	120
10. Nakłady na szkolenie zawodowe	49
11. Nakłady na utrzymanie przedszkoli	3
razem	8.748
z tego pokrywa się z dochodów wewnętrznych	506
razem	8.242
Nadwyżka dochodów nad wydatkami	(463)

II. Rozliczenia z budżetem.

Wpłaty z budżetu	
1. Na zwiększenie środków obrotowych	—
2. Na inwestycje	280
3. Na szkolenie zawodowe	24
razem	304
Nadwyżka wpłat nad wypłatami	(463)
Ogółem	9.009

Wpłaty do budżetu	
1. Podatek obrotowy	720
2. Wpłaty zysków	47
razem	767
Ogółem	9.009

IV.

Operatywne bilanse dochodów i wydatków przedsiębiorstw mają zastosowanie tylko w socjalistycznej części gospodarki narodowej. Natomiast przychody i rozchody nieuspołecznionej części gospodarki narodowej włączone są do bilansu dochodów i wydatków ludności. Bilans dochodów i wy-

21) K. A. Fiedosiejew: Plan techniczno-finansowy przedsiębiorstwa przemysłowego. Przekład z rosyjskiego. Warszawa 1950, str. 146 i nast. Terminologia i układ części II bilansu dostosowany do potrzeb niniejszej pracy.

datków ludności nie jest bilansem operatywnym, bezpośrednio wykonywanym, lecz bilansem analityczno-ekonomicznym. Ma on na celu bilansowe sprawdzenie wskaźników planu gospodarczego z punktu widzenia powiązania siły nabywczej ludności i podaży towarów i usług materialnych²³). Przez sporządzenie bilansu dochodów i wydatków ludności następuje uzgodnienie dochodów i wydatków z planami produkcji przemysłowej i rolnej w zakresie środków spożycia, planem obrotów detalicznych, planem skupu, planami działalności przedsiębiorstw usługowych, planowym funduszem płac, planem wpłat podatków i opłat, planem przyrostu oszczędności pieniężnych itp.

Jeśli bilans dochodów i wydatków ludności obejmuje nie tylko dochody i wydatki ludności jako konsumentów, lecz także nieuspołecznioną działalność gospodarczą i nieuspołecznioną działalność usługową, to przybiera to charakter bilansu sektorowego, a mianowicie bilansu sektora nieuspołecznionego (prywatnego).

Praktyka Związku Radzieckiego wyodrębnia w bilansie dochodów i wydatków ludności dwie zasadnicze grupy: dochody i wydatki otrzymywane i dokonywane na rzecz sektora uspołecznionego (publicznego) oraz dochody i wydatki otrzymywane i dokonywane w obrębie sektora nieuspołecznionego (prywatnego). W grupie dochodów z sektora socjalistycznego wyodrębnia się dalej: fundusz płac, dochody spółdzielców z ich udziałów w zyskach spółdzielni, subsydia różnego rodzaju, jak emerytury, renty, zaopatrzenia, stypendia, różne wypłaty z sektora socjalistycznego, jak odszkodowania ubezpieczeniowe, kredyty udzielane przez aparat kredytowy sektorowi nieuspołecznionemu. W grupie dochodów z sektora nieuspołecznionego występują: dochody ze sprzedaży towarów dokonywane przez jedne grupy ludności w stosunku do innych grup, dochody za usługi rzemieślników lub zawodów wolnych oraz przekazy pieniężne otrzymywane przez jednostki od innych jednostek. W grupie wydatków na rzecz sektora socjalistycznego wyodrębnia się: podatki, opłaty, pożyczki i inne wpłaty na rzecz systemu finansowego, wpłaty na rzecz instytucji społecznych, jak na przykład składki członkowskie na rzecz związków zawodowych, wydatki na zakup towarów w sektorze socjalistycznym, wydatki na usługi świadczone na rzecz ludności przez sektor uspołeczniony. W grupie wydatków na rzecz sektora nieuspołecznionego występują: wydatki na zakup towarów od ludności, wydatki na usługi rzemieślnicze i wolnych zawodów, wreszcie przekazy na rzecz innych jednostek sektora nieuspołecznionego²⁴).

Zaznaczyliśmy wyżej, że bilans dochodów i wydatków ludności nie jest bilansem bezpośrednio wykonywanym, lecz bilansem analitycznym, którego zadaniem jest uzgodnienie dochodów i wydatków ludności ze wskaźnikami narodowego planu gospodarczego. W gospodarstwie socjalistycznym, w którym sektor nieuspołeczniony odgrywa niewielką rolę, o wielkości dochodów ludności stanowią przede wszystkim wypłaty przedsiębiorstw oraz zakładów i instytucji, zaś wydatkom ludności odpowiada-

²³) Porównaj: I. Chodałak: Bilans dochodów ludności oraz podaży towarów i usług. *Wiadomości NBP* 1949, Nr 7.

²⁴) A. M. Aleksandrow: *Finansy i kredyt*. Moskwa 1948, str. 154 i nast.

ją dochody przedsiębiorstw, zakładów i instytucji. W związku z tym ani w planach finansowych przedsiębiorstw, ani w budżetach nie można przeprowadzić bilansowania dochodów i wydatków ludności w oderwaniu od bilansu dochodów i wydatków ludności, ponieważ nie obejmuje całości, lecz tylko wycinek bilansu. W etapie ustalania planów i budżetów funkcję takiego uzgodnienia spełnia planowany bilans dochodów i wydatków ludności. Natomiast bilans ten nie może spełnić funkcji operatywnego oddziaływania na realizację poszczególnych jego elementów, ponieważ wykonanie ich leży w zakresie poszczególnych planów i budżetów. Powstaje zatem konieczność stworzenia odrębnej metody operatywnego koordynowania dochodów i wydatków ludności w toku wykonywania planu gospodarczego i planów finansowych. Metodą tą jest w socjalistycznym gospodarstwie planowanie kasowe, w którym buduje się i wykonuje kwartalne plany kasowe.

Regulując obieg pieniądza gotówkowego w gospodarstwie narodowym, plan kasowy ustala strumienie pieniądza gotówkowego wpływające do kas banku centralnego i wypływające z jego kas. Przez ześrodkowanie w banku centralnym obrotów kasowych i obowiązek przechowywania rezerw pieniężnych socjalistycznej części gospodarstwa narodowego (uspołecznione przedsiębiorstwa, zakłady i instytucje) w banku biletowym, przez wprowadzenie obowiązku dokonywania wypłat między jednostkami socjalistycznymi drogą przelewu między rachunkami bankowymi (obróć bezgotówkowy) pieniądz gotówkowy w gospodarstwie socjalistycznym ma zastosowanie niemal wyłącznie przy wypłatach socjalistycznych przedsiębiorstw, zakładów i instytucji na rzecz ludności (płace, emerytury, renty, zasiłki, należności za dostawy rolne), przy wpłatach ludności na rzecz socjalistycznych przedsiębiorstw, zakładów i instytucji za nabyte towary i usługi, z tytułu podatków i opłat, składek, wkładów do kas oszczędnościowych itp. oraz przy płatnościach między ludnością²⁵⁾.

Po wyłączeniu obiegu pieniądza gotówkowego między jednostkami socjalistycznej części gospodarstwa narodowego plan kasowy staje się przede wszystkim operatywnym wyrazem bilansu dochodów i wydatków ludności. Nie oznacza to jednak, że treść i zakres planu kasowego odpowiada w pełni treści i zakresowi bilansu dochodów i wydatków ludności. Bilans dochodów i wydatków ludności wyodrębnia — ze względów polityczno-gospodarczych — grupy ludności nierolniczej i rolniczej, a następnie obejmuje zarówno obroty między tymi grupami a państwowymi przedsiębiorstwami, zakładami i instytucjami, jak i obroty między ludnością nierolniczą, a ludnością rolniczą. Plan kasowy obejmuje główne pozycje wpłat ludności (utarg towarowy, wpływy z transportu kolejowego i lokalnego, podatki i opłaty, opłaty komunalne itp.) i główne pozycje wypłat na rzecz ludności (płace i inne wydatki osobowe, emerytury i renty, zakup artykułów rolnych i przemysłowych itp.), lecz bez podziału na grupy ludności, natomiast nie obejmuje obrotów między poszczególnymi grupami ludności, o ile nie przechodzą one przez kasy banku centralnego. Plan kasowy ma zatem w tym przypadku nieco węższy zakres niż bilans dochodów i wy-

²⁵⁾ Porównaj: W. Batyriew i M. Usoskin: System bankowy ZSRR. Przegląd z rosyjskiego. Warszawa 1949, str. 132 i nast.

datków ludności. Ponieważ jednak plan kasowy obejmuje cały obrót gotówkowy, przeto znajdują się w nim obroty gotówkowe między państwowymi przedsiębiorstwami, zakładami i instytucjami, które nie wchodzą do bilansu dochodów i wydatków ludności. W tym przypadku ma więc plan kasowy nieco szerszy zakres niż bilans dochodów i wydatków ludności. Wielkość jednak obrotów gotówkowych między państwowymi przedsiębiorstwami, zakładami i instytucjami oraz obrotów dokonywanych w naturze jest tak nieznaczna, że nie zmniejsza to roli planu kasowego jako instrumentu kontroli kształtowania się dochodów ludności i mobilizacji środków pieniężnych dla wykonania zadań planu gospodarczego. W zasadniczych pozycjach plan kasowy odpowiada bilansowi dochodów i wydatków ludności.

Zadaniem kwartalnych planów kasowych budowanych na bazie planowanego rocznego bilansu dochodów i wydatków ludności jest: a) przestrzeganie oszczędności w rozchodowaniu gotówkowych środków pieniężnych przy wykonywaniu narodowego planu gospodarczego, b) wykrywanie i pełne wykorzystanie wszystkich źródeł dopływu pieniądza gotówkowego od ludności i c) możliwe, pełne i szybkie gromadzenie pieniądza gotówkowego w banku oraz oszczędne rozchodowanie go na rzecz przedsiębiorstw, zakładów i instytucji ²⁶⁾.

W gospodarstwie narodowym typu przejściowego budowa operatywnego planu kasowego napotyka na znaczne trudności. Są one spowodowane z jednej strony znacznymi rozmiarami gospodarki nieuspołecznionej, z drugiej strony istnieniem szeregu banków, które dokonują obrotów gotówkowych. Trudności te występowały także w Polsce. Spowodowały one, że planowanie kasowe zapoczątkowane zostało dopiero w roku 1950, gdy rola gospodarki nieuspołecznionej w mieście wyraźnie zmalała, gdy handel hurtowy i niemal cały handel detaliczny został objęty przez państwo i spółdzielczość i gdy została zrealizowana reforma bankowa, ześrodkowująca obroty gotówkowe w jednym banku ²⁷⁾.

V.

Jak już zaznaczyliśmy, bilans dochodów i wydatków ludności w gospodarstwie socjalistycznym nie jest czystym bilansem ludności jako konsumentów, lecz obejmuje również dochody powstałe w nieuspołecznionej produkcji materialnej. W związku z tym i ogólny bilans finansowy otrzymuje również charakter bilansu sektorowego, a mianowicie bilansu sektora socjalistycznego. Ogólny bilans finansowy w gospodarce socjalistycznej jest bilansem planowym, który przedstawia dysponowanie środkami pieniężnymi, odpowiadającymi produktowi dodatkowemu gospodarki socjalistycznej oraz środkami pieniężnymi czerpanymi z gospodarki nieuspołecznionej i od ludności. Porównuje on wszystkie dochody centralnych i te-

²⁶⁾ Porównaj: W. M. Batyriew: Planowanie kredytowe i kasowe. Przekład z rosyjskiego. Warszawa 1950, str. 49 i nast.

²⁷⁾ Porównaj: art. A. Cegielskiego: Istota planu kasowego, zamieszczony w niniejszym numerze „Finansów“.

renowych organów państwowych, ubezpieczeń społecznych, instytucji publicznych z ich wydatkami, włączając w to również rozporządzanie zyskami przedsiębiorstw socjalistycznych. Z uwagi na to, że amortyzacja nie zawsze bywa w całości zużywana na odnowienie środków trwałych, lecz służy w części na finansowanie inwestycji, niektórzy wskazują — ze względów praktycznych — na celowość włączenia do ogólnego bilansu finansowego po stronie dochodów — amortyzacji, zaś po stronie wydatków — kapitalnych remontów ²⁸⁾.

Ogólny bilans finansowy zestawiony na okres przyszły nie jest planem bezpośrednio wykonywanym, lecz stanowi programowe, analityczne i koordynacyjne ujęcie najważniejszych elementów operatywnych planów finansowych, wśród których podstawowy charakter mają budżet państwowy i plan kredytowy.

Budżet państwowy w socjalistycznym gospodarstwie ma w stosunku do ogólnego bilansu finansowego zakres pomniejszony o dochody rozdzielane wtórnie w ramach przedsiębiorstw na inwestycje, na zwiększenie środków obrotowych, na działalność socjalną, szkolenie itp., o dochody i wydatki niepaństwowych, lecz uspołecznionych instytucji, jak związki zawodowe, organizacje polityczne, społeczne itp. oraz o dochody i wydatki ubezpieczeń gospodarczych. Zakres budżetu państwowego może być nadto, o czym mowa niżej, pomniejszony o inne dochody przekazane bezpośrednio do systemu kredytowego i dysponowane w ramach planu kredytowego.

Plan kredytowy ustala wielkość i przeznaczenie kredytów krótkoterminowych oraz źródła zasobów dla kredytowania gospodarki narodowej i dla innych operacji banku centralnego. Plan kredytowy obejmuje całość kredytowania w gospodarstwie narodowym, ponieważ przy wymianie towarowej obowiązuje zakaz udzielania wzajemnego kredytu przez przedsiębiorstwa, które w określonym terminie powinny regulować należności za dostarczone towary. Kredyty są udzielane przede wszystkim na tworzenie sezonowych zapasów i sezonową produkcję; sezonowość występuje zwłaszcza w rolnictwie, leśnictwie, w niektórych przemysłach rolnych, w budownictwie. Kredyty na pokrycie strat są zakazane. Straty mogą być pokrywane tylko z budżetu. Stały, nieprzerwany obieg środków obrotowych, ich przechodzenie z postaci towarowej w pieniężną i z pieniężnej w towarową sprawia, że część środków obrotowych pozostaje stale w postaci pieniężnej w dyspozycji przedsiębiorstwa jako jego rezerwa. Rezerwy te gromadzą się na rachunku bankowym. Mają one charakter czasowy i są wykorzystywane przez banki jako podstawa dla udzielanych kredytów krótkoterminowych ²⁹⁾.

W budżecie następuje ostateczny, definitywny rozdział środków pieniężnych, w planie kredytowym rozdział środków ma charakter czasowy i opiera się na zasadzie zwracalności ³⁰⁾. Mówiąc o czasowo wolnych środ-

²⁸⁾ J. Krejci: Syntetyczne bilanse gospodarstwa narodowego i główne problemy ich budowy. *Ekonomista* 1950, kwartał III.

²⁹⁾ Porównaj: W. M. Batyriew: Planowanie kredytowe i kasowe. Przekład z rosyjskiego. Warszawa 1950, str. 22.

³⁰⁾ Porównaj: M. Kucharski: Plan kredytowy w systemie finansowym. *Gospodarka Planowa* 1950, Nr 3.

kach pieniężnych, mamy na myśli czasowo wolne środki i przejściowe potrzeby nie w skali gospodarstwa narodowego, lecz w jego poszczególnych działach. Tak na przykład czasowo wolne środki mogą powstawać w handlu, który zmniejszył swoje zapasy poniżej normatywu zapasów, zaś przejściowe potrzeby mogą powstać w rolnictwie w związku z orką i zasiewami jesiennymi.

W związku z czasowym i przejściowym gromadzeniem środków i kredytowaniem, plan kredytowy jest sporządzany na okres kwartalny. Budżet państwowy obejmuje natomiast okres roczny. Czasowy i przejściowy charakter gromadzenia środków w systemie kredytowym i kredytowania wskazuje na uzupełniającą, dopełniającą rolę systemu kredytowego w stosunku do systemu budżetowego w zakresie podziału dochodu narodowego. Nie zmniejsza to roli systemu budżetowego i planu kredytowego, jako instrumentu planowania finansowego i kontroli finansowej w dziedzinie produkcji i obrotu oraz jego dominującej roli w regulowaniu obiegu pieniężnego przez kredytowanie, gromadzenie rezerw pieniężnych i operacje emisyjne w powiązaniu ze wszystkimi jednostkami gospodarstwa narodowego ³¹⁾.

Środki pieniężne objęte ogólnym bilansem finansowym przechodzą przez: a) system budżetowy, b) system finansowy ubezpieczeń gospodarczych, c) system finansowy przedsiębiorstw i d) system kredytowy. Przez system budżetowy rozumiemy zarówno system budżetu państwowego jak i systemy budżetowe niepaństwowych instytucji społecznych, jak związki zawodowe, organizacje polityczne, społeczne itp. System ubezpieczeń gospodarczych polega na tworzeniu scentralizowanego funduszu środków pieniężnych w celu pokrywania ze składek ubezpieczeniowych strat w gospodarstwie narodowym, spowodowanych przez klęski żywiołowe i zdarzenia losowe ³²⁾. W systemie finansowym przedsiębiorstw wyodrębniamy — zgodnie z wyjaśnieniami zawartymi wyżej — jednostki produkcji materialnej (przedsiębiorstwa produkcyjne) oraz jednostki nie wytwarzające środków materialnych (przedsiębiorstwa nieprodukcyjne). Te ostatnie świadczą usługi niematerialne i w związku z tym zużywają część dochodu narodowego, lecz są zorganizowane w formie przedsiębiorstw i prowadzą gospodarkę finansową na zasadach obowiązujących dla przedsiębiorstw produkcji materialnej. System kredytowy reprezentowany jest przez plan kredytowy.

Środki pieniężne pochodzące od przedsiębiorstw i ludności z tytułu składek na ubezpieczenia gospodarcze, czynszów, składek na rzecz organizacji masowych, opłat za usługi niematerialne, jak teatry, kino, radio, opłata za naukę, wyżywienie w internatach itp. przechodzą przez system finansowy przedsiębiorstw nieprodukcyjnych, system ubezpieczeń gospodarczych lub system budżetowy i znajdują wyraz w planach finansowych tych systemów. Podatki od przedsiębiorstw i od ludności przeznaczone są zawsze na rzecz budżetu. Zysk przedsiębiorstw dzielony jest między budżet

³¹⁾ Porównaj: Usoskin i inni: Organizacja kredytowania i rachunków. Moskwa 1950, str. 27 i 272.

³²⁾ Porównaj: F. K. K o Ń s z y n: Państwowe ubezpieczenia w ZSRR. Przekład z rosyjskiego, Warszawa 1950, str. 27.

a przedsiębiorstwa, które zatrzymują jego część we własnej dyspozycji i przeznaczają na inwestycje, wzrost środków obrotowych, działalność socjalną itp. Oszczędności ludności w formie wkładów oszczędnościowych są przejmowane przez budżet. Oszczędności ludności w formie wzrostu zasobów pieniądza gotówkowego znajdują wyraz we wzroście emisji banknotów, który to wzrost stanowi pokrycie zarówno planu kredytowego jak i kasowego. Podział środków pieniężnych, dostosowany do naszego przykładu liczbowego, przedstawia tabela.

Schemat wstępnego podziału środków pieniężnych objętych ogólnym bilansem finansowym

Środki finansowe wg źródeł pochodzenia	Razem	System budżetowy		System ubezpieczeń rzeczowych	System finansowy przedsiębiorstw		System kredytowy
		budżet państwowy	inne budżety		przedsiębiorstwa produkcyjne	przedsiębiorstwa nieprodukcyjne	
od przedsiębiorstw							
opłaty socjalne	8	8	—	—	—	—	—
inne opłaty i składki	3	—	1	2	—	—	—
podatki i zyski	34	27	—	—	7	—	—
od ludności							
za usługi niematerialne	10	3	2	2	—	3	—
podatki i oszczędności	4	3	—	—	—	—	1
R a z e m	59	41	3	4	7	3	1

Przedstawiony wyżej podział środków pieniężnych ma charakter wstępny. Dalszy, istotny podział następuje w drodze przelewów między systemami, w których wstępnie zgromadziły się środki pieniężne. Przelewy te wiążą się z finansowaniem z budżetu inwestycji i środków obrotowych w przedsiębiorstwach, z dotowaniem z budżetu zakładów i instytucji niepaństwowych, z kredytowaniem środków obrotowych przedsiębiorstw, z przejmowaniem przez budżet nadwyżek ubezpieczeń gospodarczych, z gromadzeniem w bankach czasowo wolnych środków pieniężnych gospodarstwa narodowego. Przelewy te przedstawiamy w odrębnej tabeli. Przeniesiono do niej wszystkie środki pieniężne wykazane w tabeli poprzedniej jako środki wstępnie podzielone między poszczególne systemy finansowe.

W tabeli wykazano dochody i wydatki: 1) systemu budżetowego państwa, 2) systemów budżetowych niepaństwowych zakładów i instytucji, 3) systemu ubezpieczeń gospodarczych, 4) systemu finansowego przedsię-

biorstw nieprodukcyjnych, 5) systemu finansowego przedsiębiorstw produkcyjnych oraz 6) systemu kredytowego. Dochody i wydatki znajdują wyraz w planach finansowych poszczególnych systemów, a mianowicie: w budżecie państwowym, w budżetach instytucji i zakładów niepaństwowych, w planach finansowych przedsiębiorstw produkcyjnych i nieprodukcyjnych oraz w planie kredytowym.

Po stronie dochodów w rubryce poziomej „dochody netto“ mamy wymienione środki pieniężne, którymi rozporządza każdy z systemów finansowych w wyniku wstępnego podziału środków ogólnego bilansu finansowego wykazanego w tabeli poprzedniej. Przenosimy się następnie na stronę wydatków, w której odczytujemy kolejno przelewy środków pieniężnych dokonywane z każdego systemu finansowego:

a) z budżetu państwowego udziela się dotacji dla zakładów i instytucji niepaństwowych, jak związki zawodowe, organizacje polityczne, społeczne itp.; dotacje te zwiększają ich środki pieniężne, co stwierdzamy w tabeli po stronie dochodów systemu budżetowego zakładów i instytucji,

b) z budżetu państwowego otrzymują dotacje przedsiębiorstwa państwowe na inwestycje, na zwiększenie środków obrotowych; dotacje te zwiększają środki pieniężne tych przedsiębiorstw, co stwierdzamy w tabeli po stronie dochodów systemu finansowego przedsiębiorstw,

c) przedsiębiorstwa nieprodukcyjne płacą na budżet państwowy podatki i przelewają zyski, co stwierdzamy po stronie dochodów budżetu państwowego,

d) instytucje ubezpieczeń gospodarczych dokonują wypłat odszkodowań na rzecz przedsiębiorstw produkcyjnych i nieprodukcyjnych, na rzecz budżetu państwowego i innych budżetów; znajduje to wyraz w tabeli po stronie dochodów odpowiednich systemów finansowych,

e) instytucje ubezpieczeń gospodarczych lokują swą nadwyżkę w budżecie państwowym, co stwierdzamy po stronie dochodów systemu budżetowego,

f) nadwyżki budżetu państwowego i innych budżetów gromadzą się na rachunkach bankowych tworząc przejściowe środki systemu kredytowego,

g) banki udzielają kredytów przedsiębiorstwom produkcyjnym i nieprodukcyjnym, zwiększając przejściowo ich środki pieniężne, co stwierdzamy po stronie dochodów,

h) przedsiębiorstwa produkcyjne i nieprodukcyjne gromadzą przejściowo swoje rezerwy pieniężne na rachunkach bankowych i zwiększają w ten sposób środki systemu kredytowego.

Przelewy spowodowały zwiększenie środków pieniężnych w poszczególnych systemach finansowych. Wskazuje na to porównanie rubryki „dochody brutto“ z rubryką „dochody netto“. W ramach ogólnego bilansu finansowego jest to jednak zwiększenie pozorne, gdyż ilość środków pieniężnych wprowadzona do systemów finansowych branych łącznie nie uległa zmianie. Stwierdza to rubryka „wydatki netto“, w której odczytujemy ilość środków wydatkowanych poza systemy finansowe objęte ogólnym bilansem finansowym. Przelewy powodują, że ilość środków otrzymanych

Schemat przelewów między planami objętymi ogólnym bilansem finansowym

Dochody												Wydatki																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
System budżetowy			System ubezpieczeń gospodarczych			System finansowy przedsiębiorstw			System kredytowy			Razem			Dochody netto			Wydatki netto			System ubezpieczeń gospodarczych			System finansowy przedsiębiorstw			System budżetowy																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
Budżet państwowy	Inne budżety	1	2	3	4	Przebieg. produkcyjne	Przebieg. nieprodukcyjne	5	6	7	Przebieg. produkcyjne						Przebieg. nieprodukcyjne						Przebieg. produkcyjne						Przebieg. nieprodukcyjne																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
41	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59	2	13	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

U w a g a: dochody i wydatki powyżej 0,5 zaokrąglono do 1, poniżej 0,5 oznaczono 0, kreska oznacza brak dochodów, wydatków lub przelewów.

wstępnie (dochody netto) nie odpowiada żadnym z systemów ilości środków wydatkowanych poza systemem (wydatki netto). Nastąpiło więc przesunięcie środków w obrębie systemu Państwa. Ponieważ każdy z systemów finansowych ma własną treść ekonomiczną i spełnia inne zadania, przesunięcie środków do odpowiedniego systemu decyduje zazwyczaj o przeznaczeniu środków. Przesunięcia te wiążą się zatem z ostatecznym podziałem dochodu narodowego.

Mimo niewielkiej ilości systemów finansowych, jakie zamieściliśmy w schemacie, robi on wrażenie schematu technicznie skomplikowanego. Z tej trudności technicznej należy wysunąć jeden wniosek: im większa ilość systemów finansowych, tym większa ilość przelewów, tym trudniejsza do odczytania treść ekonomiczna, tym trudniejsze ujęcie przeznaczenia środków, tym wreszcie trudniejsze operatywne kierowanie całością systemu. Dlatego planowa gospodarka socjalistyczna dąży do scalenia i wzajemnego wiązania poszczególnych systemów finansowych, tworząc wśród nich systemy podstawowe, centralne, które ujęliśmy w tabeli.

Schemat przelewów między systemami finansowymi realizującymi dochody i wydatki objęte ogólnym bilansem finansowym wykazuje powiązanie bezpośrednie między tymi systemami. Z łatwością dostrzegamy, że w przedstawionym układzie stosunków między systemami i reprezentującymi je planami finansowymi powiązania bezpośrednie zachodzą wyłącznie między systemem budżetowym a pozostałymi systemami oraz między systemem kredytowym a pozostałymi systemami. Jest to wyrazem koordynującego i centralnego charakteru systemów: budżetowego i kredytowego i ich podstawowego znaczenia w gospodarstwie narodowym.

Przedstawione schematy rozdziału środków pieniężnych objętych ogólnym bilansem finansowym wykazują, że podstawowym systemem finansowym i planem finansowym Państwa jest budżet. Jest on głównym instrumentem wtórnego podziału dochodu narodowego. Środki pieniężne gromadzone przez system budżetowy stanowią podstawowy fundusz przeznaczony na finansowanie zadań socjalistycznego państwa. Rola systemu i planu kredytowego w podziale dochodu narodowego jest ilościowo i jakościowo znacznie mniejsza. Jednak system kredytowy zajmuje centralne miejsce w systemie finansowym Państwa w zakresie finansowania środków obrotowych i jest jedynym planem, w którym gromadzą się bezpośrednio lub pośrednio wolne środki pieniężne i w którym znajdują bezpośrednio lub pośrednie pokrycie czasowe potrzeby całości gospodarstwa narodowego. Dlatego w planie kredytowym znajdują wyraz nadwyżki i niedobory wszystkich budżetów i planów finansowych. Zadania kredytowania przejściowych potrzeb gospodarstwa narodowego przede wszystkim w zakresie produkcji i obrotu realizowane są przez różne formy kredytów. Powoduje to, że plan kredytowy nie jest planem mechanicznych rozliczeń z innymi planami, lecz jest „instrumentem kontroli właściwego wykorzystania zasobów materiałowych oraz środków finansowych stawianych do dyspozycji jednostkom gospodarczym“³³⁾.

³³⁾ Instrukcja służbowa NBP obowiązująca w 1951 roku, dział VI, część C, § 1, pkt 2.

VI.

Omawiając tworzenie i podział dochodu narodowego, podkreśliliśmy wpływ obrotów z zagranicą na ilość środków materialnych, którą rozporządza w danym okresie czasu gospodarstwo narodowe. Stwierdziliśmy, że nadwyżka importu nad eksportem oznacza zwiększenie ilości środków materialnych i umożliwia przeznaczenie jej na te same cele jak wytworzony w kraju dochód narodowy. Nadwyżka eksportu nad importem oznacza przeznaczenie części dochodu narodowego na rzecz zagranicy. Obroty z zagranicą ujmowane są w specjalne bilanse rozrachunków i płatności. Odrębność tego zagadnienia, jego wycinkowy związek z budżetem, upoważnia nas do ogólnej charakterystyki tych bilansów bez poruszania skomplikowanych zagadnień szczegółowych związanych z ich budową.

Podstawowym bilansem w obrotach z zagranicą jest bilans rozrachunkowy. Bilans ten obejmuje: a) należności i zobowiązania z tytułu sprzedaży i kupna towarów w obrocie z zagranicą oraz b) sprzedaży i kupna złota, c) należności i zobowiązania z tytułu usług świadczonych i otrzymywanych, turystyki, utrzymywania przedsiębiorstw zagranicznych, d) dochody i wydatki państwa z tytułu kredytów udzielonych i otrzymanych, e) odszkodowania i f) niehandlowe przekazy emigracyjne, charytatywne itp. Sprzedaż i kupno towarów różni się od eksportu i importu, ponieważ sam eksport i import nie oznacza jeszcze transakcji sprzedaży i kupna (można eksportować towar jeszcze nie sprzedany). Złoto jest w bilansie rozrachunkowym traktowane jako towar, którego sprzedaż lub nabycie powoduje powstanie należności lub zobowiązania. Bilans rozrachunkowy za dany okres czasu wykazuje zazwyczaj saldo dodatnie lub ujemne. Saldo dodatnie lub ujemne wynika z operacji kredytowych. Saldo dodatnie wykazuje, na jaką sumę dany kraj udzielił kredytu lub spłacił zobowiązania, saldo ujemne wykazuje, jaką sumę kredytu otrzymał kraj od zagranicy lub też jaką sumę spłacili mu jego dłużnicy. Dodatnie lub ujemne saldo bilansu rozrachunkowego daje ogólną sumę ruchu kapitałów. Szczegółowy obraz ruchu kapitałów, a mianowicie: eksportu i importu kapitałów, kredytów towarowych udzielonych i otrzymanych, spłaty kredytów wobec zagranicy i od zagranicy zawiera bilans ruchu kredytów w danym okresie. Uzupełnia go bilans zobowiązań i należności sprzedaży na początek i koniec roku.

Operatywnym wyrazem bilansu rozrachunkowego jest bilans płatniczy. Obejmuje on wyłącznie płatności dokonane lub otrzymane przez dane gospodarstwo narodowe w danym okresie czasu. Wchodzi do niego tylko te elementy bilansu rozrachunkowego, których terminy płatności przypadają w danym okresie. Podczas, gdy do bilansu handlowego włącza się towary, które przeszły granicę kraju, do bilansu rozrachunkowego — towary sprzedane i zakupione, w związku z którymi powstały należności lub zobowiązania, do bilansu płatniczego włącza się tylko te płatności, które przypadają na dany okres czasu. Wyrównanie bilansu płatniczego następuje przez zmniejszenie lub zwiększenie rezerw złota lub dewiz.

Przedstawione wyżej bilanse są budowane w Związku Radzieckim³⁴⁾. Z punktu widzenia finansowego podstawowe znaczenie ma bilans płatniczy. W Polsce nazywany jest on planem obrotów płatniczych z zagranicą i obejmuje płatności w ramach obrotów clearingowych (kompensacyjnych) i wolnodewizowych z tytułu obrotów towarowych, obrotów usługowych i różnych oraz obrotów kredytowych. Płatności z tytułu obrotów towarowych obejmują płatności za import i eksport towarów dokonywany na podstawie zezwoleń przywozu i wywozu. Płatności z tytułu obrotów usługowych obejmują: transport, ubezpieczenia, podróże zagraniczne, utrzymanie przedstawicielstw, odsetki od kredytów, wynagrodzenia, emerytury i renty, składki na rzecz organizacji międzynarodowych, patenty, prawa autorskie, prowizje handlowe i bankowe itp. Obroty kredytowe obejmują: wykorzystanie kredytów zagranicznych realizowanych w środkach płatniczych bądź w towarach oraz spłaty kredytów na rzecz zagranicy. Jak z tego wiadać polski bilans obrotów płatniczych z zagranicą jest oparty na podobnych zasadach jak radziecki bilans płatniczy. Plan obrotów płatniczych sporządzany jest na okresy roczne i okresy kwartalne przez Narodowy Bank Polski³⁵⁾.

Plan obrotów płatniczych ma na celu uzgodnienie zadań produkcyjnych i usługowych ustalonych w narodowym planie gospodarczym z możliwościami i potrzebami płatniczymi Państwa. W szczególności chodzi o zadania objęte planem handlu zagranicznego i spedycji międzynarodowej, planem inwestycyjnym i planem zaopatrzenia w tym zakresie, w jakim zadania te wiążą się z płatnościami zagranicznymi. Zadaniem planu obrotów płatniczych z zagranicą jest następnie mobilizowanie odpowiednich środków dla opłacania importu towarów, urządzeń inwestycyjnych i usług niezbędnych dla realizacji zadań narodowych planów gospodarczych. Zadania te wykonuje się przez odpowiednie ukształtowanie obrotów płatniczych z poszczególnymi krajami, dążąc do zaciśnienia więzów gospodarczych ze Związkiem Radzieckim i krajami demokracji ludowej.

Powiązanie bilansu płatniczego z budżetem występuje przez wprowadzenie do dochodów budżetowych równowartości złotowej kredytów otrzymanych z zagranicy bądź spłaty na naszą rzecz kredytów udzielonych poprzednio zagranicy, zaś do wydatków budżetowych — spłaty kredytów zagranicznych i ich obsługi bądź kredytów udzielonych zagranicy.

34) Porównaj: A. Siebeneichen: Bilans rozrachunkowy i płatniczy w obrotach z zagranicą. *Wiadomości NBP* Warszawa, Nr 11—12, 1950.

35) Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 28 września 1950 r. w sprawie sporządzania planu obrotów płatniczych z zagranicą.

System kredytowy i banki w Polsce

System kredytowy jest jedną z najważniejszych dźwigni państwa typu demokracji ludowej w organizacji rachunkowości i kontroli produkcji oraz dystrybucji, w mobilizacji zasobów pieniężnych dla budownictwa socjalizmu w danym kraju.

„Kredyt i banki mają być postawione — czytamy w *Wiadomościach Narodowego Banku Polskiego* ¹⁾ — na służbę socjalizmu tylko w warunkach pochwycenia przez proletariat władzy politycznej i dokonania zmiany sposobu wytwarzania. „Nie ulega wreszcie żadnej wątpliwości, że system kredytowy posłuży jako potężna dźwignia w okresie przejścia od kapitalistycznego sposobu wytwarzania do socjalistycznego — jednak tylko jako jeden z elementów w związku z innymi wielkimi organicznymi przemianami w samym sposobie wytwarzania“.²⁾

Wychodząc z tych podstawowych przesłanek Polska Ludowa od samego początku rozpoczęła świadomą przebudowę polskiego systemu kredytowego i bankowego po linii marksistowsko-leninowskiej teorii socjalistycznej rewolucji, która przewiduje koncentrację banków i monopolizację bankowości w rękach państwa dyktatury proletariatu w tym celu, ażeby łącznie z innymi środkami skierowanymi na rewolucyjne wtargnięcie w sferę kapitalistycznej własności środków i narzędzi produkcji, przekształcić banki w potężne dźwignie przemiany społecznego sposobu wytwarzania i budowy socjalizmu.³⁾

Przy przedstawieniu rozwoju systemu kredytowego i bankowego w Polsce Ludowej przyjmiemy poniższą periodyzację.

I

Dla zrozumienia specyfikacji tego okresu trzeba uprzytomnić sobie sytuację, jaką zastało odradzające się Państwo w momencie oswobodzenia z pod okupacji faszystowskiej.

¹⁾ „*Wiadomości NBP*“ Nr 3/1951 r., str. 173.

²⁾ K. Marks: *Kapitał*, t. III, roz. 36, str. 537.

³⁾ Szczegóły dotyczące systemu kredytowego znajdzie czytelnik w artykule pt. „Bank Emisyjny w Polsce“, *Państwo i Prawo* Nr 1/1948, por. również Prof. Dr Mirosław Orłowski: *Materiały z zakresu finansów i kredytu w Polsce*. Skrypt Externatu SGSZ, W-wa 1951.

Faszystowski okupant niemiecki zniszczył polski aparat bankowy od strony organizacyjnej, aż do wyburzenia budynków, palenia i wywożenia urządzeń oraz akt włacznie. Kapitały własne i powierzone banków polskich, z małymi wyjątkami, zanikły w toku działań wojennych oraz rabunkowej gospodarki niemieckiej w szczególności wskutek inflacyjnej polityki pieniężnej na obszarach tzw. Generalnego Gubernatorstwa.

Odradzające się państwo zastało na swych ziemiach ruiny, zgłiszcza, unieruchomiony aparat produkcyjny, wymiany i komunikacji oraz aparat pieniężno-kredytowy.

Pierwszym w tych warunkach postulatem było jak najszybsze uruchomienie wszystkich sił wytwórczych kraju. Pod tym też kątem widzenia był gorączkowo, a więc i nieraz pośpiesznie, montowany aparat bankowy w oparciu o dawny personel, nieraz nawet o dawne tradycje, niezawsze idące po linii nowych przemian społeczno-gospodarczych.

Na gruzach dawnego systemu bankowego uruchomiony został przede wszystkim Narodowy Bank Polski z siecią oddziałów, organizowanych przez specjalne grupy operacyjne, posuwające się częstokroć bezpośrednio za oddziałami szturmowymi Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego, oswobadzającymi nasze ziemie. Uruchomione zostały także stosunkowo szybko pozostałe banki państwowe, a mianowicie funkcjonujące przed wojną: Bank Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny oraz Pocztaowa Kasa Oszczędności, zrazu z dawnym zakresem działania, z konieczności dość skromnym, z uwagi na niemal całkowitą, jak podkreślaliśmy, utratę ich kapitałów tak własnych jak i powierzonych oraz z uwagi na zanik interesu długoterminowego PBK i BGK.

Dla finansowania spółdzielczości, popieranej intensywnie przez państwo, zostały uruchomione Centralna Kasa Spółek Rolniczych i Bank „Społem“, które z czasem, w lipcu 1946 r. połączyły się w Bank Gospodarstwa Spółdzielczego, z silnie rozbudowaną siecią oddziałów i agencji (około 300 placówek). W tej również dziedzinie zaczęły odżywać spółdzielnie kredytowe.

Następnie odtworzona została, oparta jeszcze na zasadach przedwojennych sieć komunalnych kas oszczędności z dwiema ich centralami finansowymi, a mianowicie Polskim Bankiem Komunalnym i Bankiem Kredytowym w Poznaniu.⁴⁾

Wreszcie dla obsługi sektora drobno-towarowego i kapitalistycznego uruchomiono dwa dawne banki akcyjne, Bank Handlowy w Warszawie i Bank Związku Spółek Zarobkowych. Z czasem PKO uruchomiło Bank Polska Kasa Opieki i nawiązała kontakt z jej przedsiębiorstwami filialnymi za granicą oraz powrócił do kraju i rozpoczął swą działalność, o charakterze administracji interesu przedwojennego, Bank Polski.

Wszystkie inne instytucje bankowe i kredytowe nie zostały reaktywowane i postawiono je w stan faktycznej likwidacji.⁵⁾

⁴⁾ Mirosław Orłowski: An outline of the financial policy. Wyd. zbior. MSZ pt. „Information on Poland“, Warszawa 1948.

⁵⁾ Mirosław Orłowski: Polske bankovnictvi. Praha 1948.

Najbardziej charakterystycznym rysem polskiej bankowości na początku tego okresu był brak jakiejkolwiek w tej dziedzinie inicjatywy kapitałów prywatnych i olbrzymia preponderancja inicjatywy państwa. W tym okresie na rynku zorganizowanym — pomijamy tu nielegalne transakcje kredytowe na rynku tzw. wolnym oraz transakcje podziemia gospodarczego — mamy do czynienia wyłącznie z kredytem państwowym. W pierwszym momencie wyzwolenia kraju kredyt ten uruchamiany w dość prymitywnej formie zaliczek wypłacanych przez tzw. pełnomocników rządu, idących tuż za posuwającym się frontem, zakładom pracy na zapłatę robocizny i na najniezbędniejsze bieżące potrzeby, a następnie przez kredyty tworzonego Narodowego Banku Polskiego — kredyt ten uruchamiał cały aparat produkcji, wymiany i komunikacji.

Dzięki konsekwentnie przeprowadzonej w latach 1944 i 1945 wymianie starych, okupacyjnych znaków pieniężnych na nowe, Narodowy Bank Polski uzyskał poważną marżę emisyjną, która umożliwiła mu uruchomienie życia gospodarczego bez zakłócenia równowagi ekonomicznej kraju. Kredyty antycypacyjne z tego okresu znalazły rychło pełne pokrycie w zwiększającym się strumieniu dóbr i usług, płynącym z nowej produkcji, z uruchomienia zapasów i remanentów oraz wymiany krajowej i zagranicznej, a będącym rezultatem zwiększającego się produktu dodatkowego.

W tym okresie chodziło o zmobilizowanie i wykorzystanie w pełni wszystkich rezerw i wszystkich bodźców procesów gospodarczych, bez względu na ich przynależność sektorowo-klasową, tym bardziej, że wielkie, zasadnicze reformy społeczno-gospodarcze, reforma rolna i upaństwowienie kluczowych gałęzi gospodarstwa narodowego, otworzyły przed krajem drogę do socjalistycznego ustroju ekonomicznego.

Na tle tej rzeczywistości zrozumiałe jest tolerowanie w omawianym trzyleciu rozmaitych, czasami niewątpliwie przeżytych form bankowości jako wspomnianego środka pełnej mobilizacji wszystkich sił wytwórczych Narodu i Państwa. Po wtóre bankowość tego okresu była dobrym instrumentem przeszkoleniowym jej kadr do przyszłej polskiej bankowości w pełni uspołecznionej. Wreszcie w tych przejściowych formach bankowości wykształciły się i dojrzały nowe instrumenty i metody akcji kredytowej socjalistycznej, dostosowanej do nowej, powojennej rzeczywistości społeczno-politycznej. Jednym z przykładów ewolucji w tym zakresie był zanik weksla, jako instrumentu kredytowego i żywiołowy rozwój obrotu bezgotówkowego.

W miarę zkrępcenia nowego ustroju i konieczności przejścia do nowej, wyższej fazy rozwoju tego systemu, powstało pytanie, czy dotychczasowy stan bankowości jest zadowalający. Stała i uważna analiza musiała doprowadzić do wniosku, iż bankowość tego, pierwszego okresu nie spełnia i spełniać nie mogła coraz to rosnących zadań aparatu kredytowego z następujących przyczyn:

W systemie gospodarki planowej, presumującej z natury rzeczy centralizację dyspozycji gospodarczej w ogólności, dyspozycji finansowej w szczególności, wielorakość aparatu bankowego, zwłaszcza w terenie uniemożliwiała poddanie całego życia gospodarczego zorganizowanemu

i w pełni planistycznemu systemowi finansowemu. Po wtóre wielorakość i różnorodność form dotychczasowej bankowości powodowała niezharmonizowanie jej działalności w terenie, marnotrawstwo sił fachowych i środków, przerosty organizacyjne a nawet niezdrową ich konkurencję w terenie. Wreszcie rozszerzenie sektora uspołecznionego i zanikanie sektora kapitalistycznego zmuszało również do wyciągnięcia z tej ewolucji należytych konsekwencji.

Z powyższych względów zdawano sobie od dawna sprawę z konieczności reformy aparatu bankowego, z konieczności zakończenia materialnie i formalnie likwidacji dawnego aparatu przedwojennego i przekształcenia bankowości dotychczasowej powojennej na nowe podstawy. Najważniejszą z konieczności i zupełnie wyjątkową rolę odegrał tu centralny bank biletowy.

Narodowy Bank Polski już w r. 1946 rozpoczął stosowanie socjalistycznych form kredytu, a mianowicie wszedł z dniem 1.II.1946 r. na drogę tzw. bezpośredniego kredytowania przemysłu państwowego, co oznaczało zerwanie z dotychczasową tradycją klasycznych banków biletowych i zejście z piedestału liberalnego stróża stosunków pieniężnych kraju.⁶⁾ Tym samym NBP wziął bezpośredni udział w finansowaniu życia gospodarczego, niezależnie od wszystkich dotychczasowych tradycyjnych funkcji banku biletowego, do których dołączono ponadto wszystkie czynności obrotów płatniczych z zagranicą pozostawiając jedynie niektórym bankom (np. Bankowi Handlowemu w Warszawie) pewne czynności operacyjno-techniczne w tym zakresie.⁷⁾

Powyższy fakt był punktem zwrotnym zarówno w losach Narodowego Banku Polskiego, jak nawet, w dużej mierze całej bankowości polskiej, gdyż krok ten wytyczył kierunek rozwojowy aparatu kredytowego na drodze do socjalizmu.

W wyniku bowiem socjalistycznej ewolucji polskiego gospodarstwa narodowego zaszła potrzeba przekształcenia dotychczasowego⁸⁾ systemu bankowego w kierunku koncentracji dyspozycji pieniądza i kredytu w ramach państwowych instytucji bankowych oraz ujednolicenia dołowego aparatu w postaci jednolitej sieci placówek oszczędnościowych i kredytowych w terenie.

II

Reforma bankowa z 25.X.1948 r.⁹⁾ przekształciła dotychczasową strukturę bankowości polskiej w sposób następujący:

⁶⁾ Mirosław Orłowski: Banki w gospodarce planowej *Wiadomości NBP* Nr 2/6 z 1946 r., str. 18—22.

⁷⁾ J. Jurkiewicz: „Rola Narodowego Banku Polskiego w zakresie operacji zagranicznych” *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* Nr 12/1946, str. 32—36.

⁸⁾ Mirosław Orłowski: *Polske bankovnictvi*. Praha 1948. *Ceska spo- lecnost narodohospodarstva v Praze*.

⁹⁾ Dziennik Ustaw R. P. Nr 52, poz. 412/1948.

Naczelną i nadrzędną instytucją bankową pozostał Narodowy Bank Polski, jako centralny bank biletowy Państwa Polskiego, powołany do regulowania obiegu pieniężnego w obrotach wewnętrznych i zagranicznych. Narodowy Bank Polski, poza przywilejem emitowania banknotów, będących prawnym środkiem płatniczym i posiadających moc umarzania zobowiązań przez zapłatę, zaopatrywał w tym okresie życie gospodarcze kraju w środki obrotowe bezpośrednio lub za pośrednictwem innych banków, centralizował obroty kasowe Skarbu Państwa, współdziałał w planowaniu finansowym, kontrolował pozostały aparat bankowy, kontrolował gospodarkę pieniężną finansowanych przez niego przedsiębiorstw oraz wykonywał inne funkcje zlecone przez Ministra Skarbu.

Dotychczasowy Bank Gospodarstwa Krajowego został przekształcony na Bank Inwestycyjny, który miał na celu koncentrowanie środków przeznaczonych na finansowanie inwestycji i administrowanie tymi środkami, bezpośrednio finansowanie inwestycji i ich kontrolę, kontrolę inwestycji finansowanych przez inne banki oraz zaopatrywanie w środki obrotowe przedsiębiorstw budowlanych i kontrolę gospodarki finansowej tych przedsiębiorstw. Jak z tego widzimy nie był to bank czysto inwestycyjny, ale wyjątek uczyniony na rzecz kredytów obrotowych dla budownictwa tłumaczy się ścisłym jego związkiem z inwestycjami.

Omawiany Bank Inwestycyjny uprawniony był do emitowania obligacji.

Dotychczasowy Państwowy Bank Rolny przekształcony został na Bank Rolny mający za zadanie finansowanie rolnictwa w zakresie kredytów obrotowych i inwestycyjnych oraz kontrolę gospodarki finansowej rolnictwa, jak również do niego należał nadzór nad gminnymi kasami spółdzielczymi.

Następnym z kolei bankiem państwowym jest Bank Komunalny, który zastąpił istniejące dotychczas dwa banki komunalne. Do zakresu działania nowego Banku Komunalnego należało w tym okresie finansowanie związków samorządu terytorialnego, ich przedsiębiorstw i zakładów w zakresie kredytów obrotowych oraz kontrola ich gospodarki finansowej. W zakresie finansowania inwestycji powyższych związków samorządowych, ich przedsiębiorstw i ich zakładów, Bank Komunalny mógł wykonywać to finansowanie wtórnie, na zlecenie Banku Inwestycyjnego. Wreszcie do kompetencji Banku Komunalnego należała obsługa Samorządowego Funduszu Wyrównawczego.

Do grupy banków państwowych należał również Bank Rzemiosła i Handlu, którego zadaniem było finansowanie w zakresie kredytów obrotowych rzemiosła, drobnego przemysłu i handlu oraz kontrola gospodarki finansowej osób korzystających z tych kredytów, co zapewniało skuteczne kierowanie między innymi i za pomocą kredytów pracą tej gałęzi gospodarki narodowej w myśl wskazań planowej gospodarki. Bank Rzemiosła i Handlu mógł mieć również powierzone finansowanie inwestycji tego sektora w zakresie zleconym przez powołany powyżej Bank Inwestycyjny. Wreszcie Bank Rzemiosła i Handlu miał mieć powierzony nadzór nad miejskimi spółdzielniami kredytowymi.

Szóstym bankiem państwowym, w myśl omawianej reformy, jest Powszechna Kasa Oszczędności. Zadaniem tej instytucji jest propagowanie i centralizowanie oszczędności, centralizowanie obrotów przekazowoczekowych w kraju i nadzór nad pracowniczymi kasami spółdzielczymi, które zostały zastąpione przez pracownicze kasy pożyczkowo-zapomogowe.

Poza bankami państwowymi pozostawione zostały na okres przejściowy trzy banki, mające istnieć w formie spółek akcyjnych. Pierwszym z nich był dawny bank emisyjny Polski, mianowicie Bank Polski, działający jako bank prywatny, bez prawa emisji biletów bankowych. Drugim z tej kategorii jest Bank Polska Kasa Opieki, Spółka Akcyjna, będący przedsiębiorstwem filialnym Pocztovej Kasy Oszczędności, która przekształcona została w Powszechną Kasę Oszczędności. Bank ten (Bank PKO) ma za granicą szereg bankowych przedsiębiorstw siostrzanych.

Trzecim bankiem, mającym istnieć w postaci spółki akcyjnej miał być specjalny bank przeznaczony dla finansowania obrotów handlowych z zagranicą oraz usług morskich i portowych. Bank ten w ogóle nie został powołany do życia, a część jego funkcji pełnił przez krótki okres Bank Handlowy w Warszawie.

Jak widzimy, banki mające pracować w formie spółek akcyjnych, były wyjątkiem od reguły państwowych instytucji kredytowych, wyjątkiem z uwagi na charakter ich funkcji odnośnie obrotów z zagranicą.

Poza powyższymi instytucjami bankowymi centralnymi, przeznaczonymi dla obsługi odnośnych obszarów gospodarki narodowej lub jej sektorów branżowych czy ustrojowych (w sensie ustroju ekonomicznego), utworzona została w Polsce jednolita sieć aparatu kredytowego dołowego, aparatu instytucji kredytowych w terenie.

Wszystkie dotychczasowe komunalne kasy oszczędności (tzw. KKO) uległy likwidacji.

Poza więc siecią oddziałów Narodowego Banku Polskiego, Banku Rolnego i kilkoma oddziałami Banku Inwestycyjnego oraz oddziałami, nie licznymi zresztą, pozostałych banków, terenowym aparatem kredytowym sięgającym aż do gmin włącznie, miały być spółdzielnie kredytowe. Wśród nich ustawa o reformie bankowej rozróżniała: gminne kasy spółdzielcze, będące samopomocowymi instytucjami przeznaczonymi do obsługi potrzeb finansowych rolników na obszarze jednej lub kilku gmin wiejskich i stanowiące zarazem pomocniczą sieć dołową Banku Rolnego, pracownicze kasy spółdzielcze, które powstawać miały przy przedsiębiorstwach, związkach i organizacjach zawodowych. Kasy te miały być samopomocowymi instytucjami kredytowymi klasy pracującej. Trzecią grupą spółdzielni kredytowych miały być miejskie spółdzielnie kredytowe, które analogicznie do wiejskich, miały być samopomocowymi instytucjami przewidzianymi do finansowania lokalnych potrzeb ludności miejskiej, w szczególności rzemiosła i stanowić zarazem organ pomocniczy Banku Rzemiosła i Handlu w terenie.

Centralami finansowymi, organizacyjnymi i rewizyjnymi dla spółdzielczości kredytowej miały być: Bank Rolny — dla gminnych kas spółdzielczych, Powszechna Kasa Oszczędności — dla

pracowniczych kas spółdzielczych i Bank Rzemiosła i Handlu — dla mniejszych spółdzielni kredytowych. Powyższe założenia reformy bankowej z 1948 r. nie zostały zrealizowane całkowicie. Dalsza ewolucja stosunków społeczno-gospodarczych spowodowała jak zobaczymy, konieczność dalszych korektur.

Obserwując system polskiego systemu kredytowego, poczynawszy od pierwszych zarządzeń Ministerstwa Skarbu jeszcze w 1945 r. o podziale kompetencji poszczególnych banków i o jednotorowości w kredytowaniu, widzimy w tezach systemu finansowego z r. 1947 (uchwała KERM z dnia 21.VIII.1947 r.) i w tezach reformy bankowej z 25.X.1948 r. powolne, lecz konsekwentne dążenie do realizowania dwóch następujących cech socjalistycznego systemu kredytowego. Przede wszystkim, wychodząc z monopolu bankowego państwa socjalistycznego, od początku realizowano zasadę koncentracji wszystkich środków pieniężnych w bankach oraz realizowano zasadę ścisłej kontroli finansowej jednostek gospodarczych. Następnie zaś poprzez rozbudowę i pogłębianie planowania kredytowego stopniowo realizowano pozostałe cechy kredytu socjalistycznego: bezpośredniość, terminowość, zwrotność, zabezpieczoność i odpłatność (oprocentowanie) tego kredytu.

Już w r. 1948 Narodowy Bank Polski sporządzał dla całego aparatu kredytowego kraju plan kredytowy roczny oraz plany kwartalne. Już wówczas plan kredytowy sporządzany był w formie bilansowego zestawienia z jednej strony zaplanowanego wzrostu kredytów w okresie objętym planem, a z drugiej strony środków pokrycia planu. Ówczesny plan kredytowy był planem wzrostu środków obrotowych gospodarstwa narodowego pokrywając niedobór między zapotrzebowaniem tych środków a możliwościami akumulacji na uzupełnienie środków na cele obrotowe. Plan kredytowy roczny miał przy tym raczej charakter ogólnych wytycznych dla działalności kredytowej, podczas gdy właściwy charakter operacyjny posiadały plany kredytowe kwartalne.

W tym okresie, w oparciu o plany kwartalne, zatwierdzone przez Ministra Skarbu, Narodowy Bank Polski ustalał limity kredytowe dla poszczególnych gałęzi przemysłu finansowego przez NBP oraz dla banków operacyjnych.

W tym też samym roku 1948 Narodowy Bank Polski rozpoczął opracowywanie planu obrotów płatniczych z zagranicą, przygotowując kwartalne plany rozrachunku złotowego na II, III i IV kwartał 1948 r. oraz pełne plany walutowy i rozrachunku złotowego na r. 1949. Trzeba tu pamiętać, że od samego niemal początku wykonywanie państwowego monopolu walutowego zostało w Polsce Ludowej powierzzone Narodowemu Bankowi Polskiemu, w którym stopniowo skoncentrowano z czasem wszystkie operacje rozrachunkowe i planiczne w obrotach z zagranicą.

Omawiany okres charakteryzuje ostateczne przedstawienie form kredytowania na tory socjalistyczne, zwłaszcza na odcinku kredytu krótkoterminowego i rozrachunków, rozwój akceptu, akredytywy i rachunku specjalnego, opracowanie nowych instrukcji kredytowych w oparciu o doktrynę i wzory radzieckie.

W roku 1950 następuje dalsza koncentracja akcji kredytu krótkoterminowego w Narodowym Banku Polskim, którego udział w ogólnej akcji kredytowej podnosi się z 55,4% w końcu 1949 do 67,1% w końcu 1950 r.

W roku tym NBP przejmuje działalność kredytową dwóch banków, a mianowicie Banku Rzemiosła i Handlu, finansującego dotychczas uspołecznione (spółdzielcze) rzemiosło oraz Banku Handlowego w Warszawie w zakresie kredytowania central handlu zagranicznego. Z Banku Rolnego w tym okresie Narodowy Bank Polski przejął kredytowanie centrali mięsnej i przemysłu chłodniczego, a ponadto objął swoją kontrolą przedsiębiorstwa rozliczające się bezpośrednio z budżetem, bądź powstałe w 1950 r. a podległe organizacyjnie centralnym władzom państwowym.

W tymże roku wprowadzone zostało planowanie kasowe, jako trzeci plan finansowy sporządzany, wykonywany i kontrolowany przez Narodowy Bank Polski. W pierwszym okresie wprowadzona została właściwie jedynie sprawozdawczość w zakresie obrotów gotówkowych.

Wreszcie głównym wydarzeniem końcowym w tym okresie była reforma pieniężna z 28.X.1950 r. przeprowadzona sprawnie przez aparat Narodowego Banku Polskiego.¹⁰⁾

III

Trzecim i ostatnim okresem w rozwoju polskiego systemu kredytowego i bankowego jest okres po noweli z dnia 22 marca 1951 r. (Dz. U. R. P. Nr 18 poz. 143/1951).

Ustawa powyższa jest nowym punktem zwrotnym oznaczającym następny etap ewolucji bankowości polskiej oraz petryfikuje przemiany, jakie nastąpiły w omawianym systemie na przełomie r. 1950 i r. 1951. Zmiany dotyczą w pierwszym rzędzie funkcji i zadań banków inwestycyjnych przez ustawienie ich nowej struktury.

Bank Inwestycyjny został pozbawiony cech nadrzędności w zakresie finansowania inwestycji nad innymi bankami specjalnymi. W ujęciu cytowanej ustawy z dnia 22.III.1951 r. Bank Inwestycyjny powołany jest do finansowania inwestycji z wyjątkiem tych inwestycji do których finansowania powołane są inne banki. Do niego też należy kontrola finansowania i techniczne wykonywanie inwestycji, finansowanych przez ten bank oraz finansowanie i kontrola przedsiębiorstw wykonawstwa inwestycyjnego (budowlanych, montażowych, projektowych) w zakresie inwestycji finansowanych przez bank.

Bank Rolny finansuje rolnictwo w zakresie inwestycji i kredytów obrotowych oraz kontroluje gospodarkę finansową rolnictwa, kontroluje finansowo i technicznie wykonywanie finansowanych inwestycji, finansuje i kontroluje przedsiębiorstwa wykonawstwa inwestycyjnego w zakresie inwestycji finansowanych przez niego.

¹⁰⁾ Wiktor Herer: „Reforma walutowa. Rola pieniądza w gospodarce Polski Ludowej“ *Nowe Drogi* Nr 6124/1950 r. Warszawa oraz L. Kurowski: „Charakterystyka reformy walutowej“ *Państwo i Prawo* Nr 5—6, 1951 r. Warszawa.

Trzeci bank specjalny Bank Komunalny finansuje i kontroluje gospodarkę eksploatacyjną w dziedzinie gospodarki komunalnej, finansuje inwestycje i kapitalne remonty w dziedzinie gospodarki komunalnej, kontroluje finansowo i technicznie wykonywanie finansowanych inwestycji i kapitalnych remontów, finansuje i kontroluje przedsiębiorstwa wykonawstwa inwestycyjnego w zakresie inwestycji przez niego finansowanych.

Każdy więc z wymienionych z banków jest samodzielnym w swym zakresie działania organem finansowania i kredytowania inwestycji w Polsce według dyrektyw Ministra Finansów i Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego.

Przekształcone w powyższy sposób polskie banki specjalne mają być instrumentem kontroli przy pomocy pieniądza wykonawstwa inwestycyjnego. Głównym zadaniem tej kontroli jest niedopuszczanie do jakiegokolwiek pozaplanowego budownictwa, walka o obniżenie kosztów i o umocnienie rozrachunku gospodarczego w budownictwie. Dla urzeczywistnienia tej kontroli banki inwestycyjne są obowiązane we wszystkich stadiach finansowania przeprowadzać nieprzerwaną kontrolę finansową budownictwa. Wykonywaną działalność kontrolującą możemy podzielić na trzy główne stadia: kontrolę uprzednią, bieżącą i następną. Do stadium kontroli uprzedniej należą takie środki, jak koncentracja w bankach inwestycyjnych wszystkich środków przeznaczonych na inwestycje (środki budżetowe, amortyzacja, środki spółdzielczości), jakie mogą być skierowane na inwestycje tylko przez banki inwestycyjne. Banki te przeprowadzają finansowanie i kredytowanie tylko w ramach planów rocznych sporządzonych przez odnośne ministerstwa lub terenowe rady narodowe na podstawie narodowego planu gospodarczego, ściśle biorąc planu inwestycyjnego. Przed przystąpieniem do finansowania bank inwestycyjny sprawdza posiadanie przez inwestora zatwierdzonych w odpowiednim trybie tytułów, projektu technicznego i kosztorysu budowy, a także umowy inwestora z przedsiębiorstwem wykonawstwa inwestycyjnego (budowlanym, montażowym lub projektowym).

Dopiero po spełnieniu i przy ścisłym przestrzeganiu powyższych warunków banki inwestycyjne przystępują do finansowania. Kontrola uprzednia banku inwestycyjnego ma więc na celu zapewnienie w budownictwie takich warunków, które umożliwiają zachowanie i umocnienie rozrachunku gospodarczego i przeprowadzanie kontroli przy pomocy złotego.

Przeprowadzając kontrolę bieżącą przy finansowaniu budowy bank kontroluje wszystkie rozrachunki inwestorów z dostawcami, przedsiębiorstwami wykonawstwa inwestycyjnego, przedsiębiorstwami transportowymi i innymi. Uruchamianie środków dokonywane jest stosownie do faktycznego rozmiaru wykonanych robót, przy czym bank płaci jedynie akceptowane przez zleceniodawcę faktury za dokonane roboty.

Przeprowadzając bieżącą kontrolę banki inwestycyjne zapobiegają odchyleniom między planowymi kosztami, a sumą finansowania, a także nie dopuszczają do odchyłeń wydatków faktycznych od planowanych w głów-

nych ich elementach, zwłaszcza takich, jak fundusz płac i wydatki administracyjne.

Wreszcie w trybie kontroli następnej banki inwestycyjne badają sytuację finansową w budownictwie, a w przypadkach stwierdzonej niegospodarności oraz nieprzestrzegania dyscypliny finansowej stosują sankcje, aż do przerywania finansowania włącznie. Tę ostatnią kontrolę bank przeprowadza przy pomocy badania sprawozdawczości oraz w drodze lustracji.

Drugą co do rozmiaru zmian cechą charakterystyczną postanowień ustawy z dnia 22.III.1951 r. o zmianie przepisów o reformie bankowej¹¹⁾ jest sprecyzowanie roli i zadań Narodowego Banku Polskiego.

Bank ten jest obecnie centralnym bankiem Państwa, powołanym do regulowania obiegu pieniężnego i kredytu oraz do przeprowadzania rozrachunku pieniężnego w obrotach krajowych i zagranicznych. W wykonywaniu tych zadań Narodowy Bank Polski sporządza plan kasowy, plan kredytowy, plan obrotów płatniczych z zagranicą oraz planowy i sprawozdawczy bilans płatniczy jak również inne plany, zlecone mu przez Ministra Finansów. NBP wykonuje te plany w zakresie własnej działalności oraz kontroluje wykonywanie tych planów przez inne banki i jednostki gospodarcze. Dalszą bardzo ważną funkcją tego banku jest emitowanie na zasadach wyłączności znaków pieniężnych, a więc zarówno biletów bankowych jak i bilonu, będących prawnym środkiem płatniczym. W wykonywaniu państwowego monopolu walutowego NBP przeprowadza rozliczenia i wszelkie płatności w obrotach z zagranicą oraz poza tym finansuje handel zagraniczny.

W zakresie gospodarki wewnętrznej NBP gromadzi wszystkie wolne środki pieniężne gospodarstwa narodowego, kredytuje w ramach planu kredytowego gospodarstwo narodowe przez udzielanie bezpośrednio kredytów obrotowych jednostkom gospodarczym oraz udziela kredytów innym bankom. W tym ostatnim więc zakresie NBP ma szersze uprawnienia niż Gosbank. Jako centrum rozrachunkowe i kredytowe gospodarstwa narodowego Narodowy Bank Polski kontroluje gospodarkę jednostek gospodarczych, będących jego klientami. W tym samym charakterze organizuje on i przeprowadza rozliczenia między przedsiębiorstwami, instytucjami i organizacjami, czuwa nad realizowaniem i rozwijaniem obrotu bezgotówkowego oraz nad przestrzeganiem zasad rozrachunku gospodarczego przez kontrolowane przez niego jednostki.

Nowością jest przejęcie od dnia 1 stycznia 1951 r. kasowej obsługi budżetu Państwa, a więc zarówno budżetu centralnego jak i budżetów terenowych oraz współdziałanie w kontroli wykonania budżetu. Przejęcie kasowej obsługi budżetu wpływa z realizacji zasady jedności kasowej, którą prowadzi w socjalizmie centralny Bank Państwa dla całego życia gospodarczego kraju.

Wreszcie Narodowy Bank Polski przystąpił w roku bieżącym do pogłębiania i rozszerzenia planowania kasowego poprzez wprowadzenie w swym aparacie kas obrotowych i zapasów emisyjnych znaków pieniężnych oraz

¹¹⁾ Dz. Ust. R. P. Nr 18, poz. 143, 1951 r.

poprzez konkretne już planowanie obrotów pieniądza gotówkowego w kraju. W związku z tym placówki Narodowego Banku Polskiego przystąpiły do ścisłego współdziałania w opracowywaniu bilansu pieniężnych dochodów i wydatków ludności.

Jak z powyższego widzimy nowela z 22 marca 1951 r. nie tyle zmieniła strukturę i zadania NBP, ile dokonała petryfikacji zmian już faktycznie przed tym dokonanych w drodze skonkretyzowania wszystkich zasadniczych funkcji socjalistycznego banku kredytu krótkoterminowego.

Oczywiście Minister Finansów może zlecać również i inne zadania temu bankowi, jak to np. miało miejsce przy przeprowadzeniu reformy pieniężnej z dnia 28.X.1950 r. lub np. może zlecić przeprowadzenie operacji subskrypcji pożyczki państwowej itd., jak to miało miejsce z Narodową Pożyczką Rozwoju Sił Polski.

Trzecią dominantą omawianego okresu jest ostateczna likwidacja faktyczna i prawna szeregu placówek kredytowych, z których wymienić przede wszystkim należy Bank dla Handlu i Rzemiosła (dawny Bank Związku Spółek Zarobkowych), który przestał istnieć od 1.I.1951 r., dalsze ograniczenie zakresu działania Banku Handlowego oraz zdecydowany przełom na odcinku kas spółdzielczych. Pierwotna koncepcja ustawy z dnia 25.X.1948 r.¹²⁾ stworzenia terenowej sieci spółdzielczych kas gminnych, miejskich i pracowniczych musiała być, w konfrontacji z życiem, porzucona i zmieniona w ten sposób, że pozostawione zostały jedynie gminne kasy spółdzielcze (GKS), jako instytucje lokalne przeznaczone do finansowej obsługi potrzeb rolników na terenie jednej lub kilku gmin, stanowiące organ pomocniczy Banku Rolnego, który jest dla nich centralą organizacyjną, finansową i rewizyjną. Wszystkie pozostałe spółdzielnie kredytowe przestały istnieć. W szczególności, na miejsce planowanych w ustawie pracowniczych kas oszczędności, są organizowane, w oparciu i w ramach organizacyjnych związków zawodowych, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe,¹³⁾ których rozwój jest bardzo pomyślny, a liczba ich przekracza 14,5 tys. placówek.

Wszystkie banki i gminne kasy spółdzielcze stanowią aparat Ministerstwa Finansów. Banki państwowe posiadają osobowość prawną i mają prawo używania pieczęci z godłem państwowym. Jako przedsiębiorstwa banki te działają na zasadach rozrachunku gospodarczego.¹⁴⁾ Minister Finansów, w porozumieniu z Przewodniczącym PKPG, przydziela bankom państwowym środki potrzebne do wykonania ich zadań. W przypadkach gospodarczo uzasadnionych środki te mogą być powiększane lub zmniejszane. Zasady systemu finansowego banków państwowych ustala Rada Ministrów.

Rozpatrując polski system kredytowy w jego rozwoju historycznym, na tle przemian ustrojowych, w toku walki o socjalizm, o realizację jego

¹²⁾ Dz. Ust. R. P. Nr 52, poz. 412 r. 1948.

¹³⁾ Por. *Ustawodawstwo Gospodarcze* Nr 4/1949 r.

¹⁴⁾ Por. Michalski Stanisław: „Bank jako organizacja gospodarcza“ *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* Nr 4/1951 r.

ekonomicznych praw i zasad, musimy pamiętać, że w toku tej ewolucji Narodowy Bank Polski stał się jedynym centralnym ośrodkiem kredytu krótkoterminowego w dziedzinie produkcji i obrotu, aparatem pokrywającym, zgodnie z założeniami narodowego planu gospodarczego, czasowe potrzeby przedsiębiorstw socjalistycznych w drodze udzielania im środków pieniężnych na zasadach terminowości i zwrotności. Kredyt krótkoterminowy został więc u nas związany z tworzeniem środków obrotowych przedsiębiorstw. Finansowanie inwestycji przedsiębiorstw państwowych i funkcje długoterminowego kredytowania (na cele wytwórcze) przedsiębiorstw i organizacji spółdzielczych zostały poruczone bankom inwestycyjnym. Konieczność ścisłego rozgraniczenia krótkoterminowego kredytowania i finansowania inwestycji została podyktowana wzrastającą rolą systemu kredytowego i finansowego w organizacji planowego gospodarstwa socjalistycznego i kontroli działalności przedsiębiorstw przy pomocy pieniądza.

Wielki rozwój polskiej gospodarki wymaga precyzyjnej organizacji finansowej działalności każdego przedsiębiorstwa socjalistycznego, a umocnienie rozrachunku gospodarczego wymaga racjonalnej organizacji stosunków kredytowych, prawidłowego manewrowania środkami pieniężnymi i kontroli przy pomocy złotego w dziedzinie produkcji, wymiany i inwestycji.

Centralny bank biletowy państwa, ześrodkowujący u siebie kredytowanie bieżącej działalności gospodarczej przedsiębiorstw z jednoczesną organizacją rozrachunków i kasową obsługą tysięcy socjalistycznych przedsiębiorstw, przeprowadzający stałą kontrolę przy pomocy złotego ich działalności, nie może obsługiwać potrzeb finansowania inwestycji. Z drugiej strony rozmiar inwestycji w gospodarstwie narodowym Polski zwiększa się w narastającym tempie i z kolei wymaga wzmocnienia kontroli, przy pomocy pieniądza, finansowania inwestycji. W tym stanie rzeczy było niezbędne i konieczne wyodrębnienie wyspecjalizowanego systemu banków inwestycyjnych, koncentrującego wielkie zasoby finansowe gospodarstwa socjalistycznego przeznaczone na inwestycje, zapewniającego finansowanie i długoterminowe kredytowanie budownictwa oraz stosującego kontrolę prawidłowości wydawanych na te cele środków. Taki właśnie system wzorowany na bankowości radzieckiej został ostatecznie stworzony w Polsce.

W rezultacie, w wyniku dotychczasowej ewolucji bankowości polskiej, Narodowy Bank Polski jest głównym ośrodkiem akumulującym czasowo wolne środki przedsiębiorstw i organizacji socjalistycznych naszego kraju oraz kierującym je w drodze celowego, terminowego i zwrotnego kredytu na zaspokojenie przejściowych potrzeb, powstających w procesie bieżącej działalności gospodarczej przedsiębiorstw. Jednocześnie, jak wspominaliśmy, bank ten obsługuje bezgotówkowe i gotówkowe stosunki pieniężne całego socjalistycznego gospodarstwa narodowego.

Nowe banki inwestycyjne, wykorzystując środki otrzymane z budżetu i akumulację jednostek gospodarczych, obsługują sferę inwestycji finan-

sowych głównie w trybie bezzwrotnym oraz przeprowadzają systematyczną kontrolę wydatkowania środków na inwestycje. Jednocześnie ważnym zadaniem Banku Rolnego, obsługującego m. in. spółdzielnie produkcyjne na wsi, jest organizacja ich środków w celach jak najbardziej efektywnego wykorzystywania ich na cele inwestycyjne.

Takie rozgraniczenie i specjalizacja działalności systemu kredytowego możliwe są tylko w warunkach planowej gospodarki socjalistycznej, gdzie wszystkie zasoby są ześrodkowane w ręku państwa socjalistycznego, które kieruje je zgodnie z narodowym planem gospodarczym, kierując się zadaniami przyśpieszenia tempa inwestycji, umocnienia potęgi ekonomicznej kraju i systematycznego podnoszenia materialnego i kulturalnego poziomu mas pracujących.

MIECZYŚLAW KUCHARSKI

Ekonomiczne znaczenie planu kredytowego

Plan kredytowy jako plan finansowy

Plan kredytowy jako jeden z podstawowych planów finansowych, związany jest z istoty swej z pojęciem pieniądza i finansów w gospodarce socjalistycznej. Wydaje się przeto celowe poruszenie na wstępie tych zagadnień pieniądza i finansów, które w zasadzie przesądzą o zakresie problematyki planowania kredytowego. W gospodarce socjalistycznej funkcja pieniądza wiąże się z działaniem prawa wartości. Znaczenie tego prawa przejawia się przede wszystkim w tym, że daje ono podstawę do sprowadzenia różnych rodzajów pracy do społecznie niezbędnego czasu produkcji tzn. ilości pracy społecznie niezbędnej dla wyprodukowania towaru w danych warunkach technicznych, przy przeciętnej kwalifikacji pracowników. Ponieważ zaś rezultaty pracy przejawiają się w wartości produkowanych towarów, a wartość towarów jest wyrażona w pieniądzu, przeto stworzone są tą drogą podstawy do odegrania przez pieniądz roli miernika wartości towarów i ich obrotu, środka płatniczego oraz środka akumulacji. Istnienie w gospodarce socjalistycznej stosunków towarowo-pięniężnych jest pierwszą nieodzowną cechą finansów socjalistycznych. Poza tą cechą decydującą — rzecz można — o zewnętrznej formie gospodarki finansowej, występuje druga, najbardziej istotna, wyrażająca się w funkcji jaką finanse spełniają w zakresie podziału dochodu narodowego. W przeciwieństwie do gospodarki finansowej w krajach kapitalistycznych, gdzie kształtowanie się obiegu pieniężnego i rozwój stosunków finansowych przebiega żywiołowo i nie zawsze w parze z rozwojem realnych procesów gospodarczych, finanse socjalistyczne są organicznie powiązane z narodowym planem gospodarczym, są pieniężnym wyrazem tego planu i jego częścią składową. Dzięki temu funkcjonowanie finansów nie może być niezależne, lecz jest ściśle związane z wykonywaniem planu w zakresie produkcji, wydajności pracy, obrotu towarowego oraz podziału dochodu narodowego.

Jedną z podstawowych funkcji narodowego planu gospodarczego jest ustalenie takiego wzajemnego stosunku między akumulacją i wzrostem konsumpcji, który zabezpieczałby z jednej strony założone tempo rozwoju socjalistycznej rozszerzonej reprodukcji, a z drugiej strony realizował postulaty w zakresie systematycznego podnoszenia stopy życiowej ludności pracującej. Wiemy, że wypełnienie tych zadań wymaga takiego zorganizowania gospodarki narodowej, aby całkowity nakład pracy społecznej, przeznaczony na wytworzenie dochodu narodowego w postaci gotowej produkcji, rozkładał się na trzy zasadnicze elementy: 1) wartość zużytych środków produkcji (narzędzi i przedmiotów pracy), 2) bezpośredni udział robotników (płaca zarobkowa) w wartości wytworzonego produktu, 3) produkt dodatkowy, jako rezultat tej części pracy robotnika, która nie jest opłacona w formie bezpośredniej. Po-

nieważ w ustroju socjalistycznym państwo (które decyduje o przeznaczeniu produktu dodatkowego) jest narzędziem w rękach klas pracujących i reprezentuje potrzeby tych klas, przeto część pracy robotników nie opłacona bezpośrednio w procesie*produkcji, opłacona jest pośrednio z produktu dodatkowego. Wyraża się to albo w formie bardziej prostej, jak korzystanie z ubezpieczeń społecznych, akcji socjalnych (np. wczasów), itp., albo w formie bardziej złożonej, jak korzystanie z usług administracji państwowej, korzystanie z zapewnienia ochrony prawnej i bezpieczeństwa (np. sądy, obrona narodowa) itp. Wreszcie część produktu dodatkowego służąca celom rozszerzonej reprodukcji przyczynia się do gospodarczego rozwoju kraju w interesie całego społeczeństwa.

Jest rzeczą oczywistą, że przeprowadzenie podziału dochodu narodowego na wyżej podane elementy musi być dokonane w formie materialnej. Temu procesowi przesuwania wartości materialnych oraz pracy ludzkiej towarzyszą jednak określone dyspozycje pieniężne, za pośrednictwem których dochodzi do realizacji procesów materialnych. Podział produktu społecznego związany jest więc nierozdzielnie z obiegiem pieniądza, ponieważ następuje w formie obrotu towarowego, z tytułu zaś obrotu towarowego przedsiębiorstwa socjalistyczne realizują utarg pieniężny, który z reguły obejmuje koszty własne towarów oraz określoną akumulację pieniężną. Tworzenie i podział dochodów pieniężnych w gospodarce socjalistycznej posiada więc istotne znaczenie dla podziału realnego produktu społecznego. Znaczenie to wypływa z prostego faktu, że obrót produktami pracy dokonuje się odpłatnie. Ażeby więc uzyskać te produkty — czy to dla celów produkcyjnych, czy osobistych — należy rozporządzać odpowiednimi dochodami pieniężnymi.

Rola finansów w procesie podziału dochodu narodowego wyraża się więc głównie w dwóch płaszczyznach: 1) przejęcia przez państwo produktu dodatkowego reprezentowanego przez określoną akumulację pieniężną i przeznaczenia tej akumulacji, zgodnie z założeniami narodowego planu gospodarczego, 2) ustalenia dochodów pieniężnych ludności na takim poziomie, któremu odpowiadałaby masa towarowa przeznaczona przez państwo na pokrycie potrzeb konsumpcyjnych ludności. Wykonywanie tych zadań połączone jest z nieustannym przepływem środków pieniężnych między jednostkami gospodarczymi, między tymi jednostkami a budżetem państwa jak również między budżetem i jednostkami gospodarczymi z jednej strony a ludnością z drugiej strony. W tym nieustannym przepływie środków pieniężnych na czoło wysuwa się zagadnienie planowej akumulacji tych środków oraz planowego ich rozdziału na finansowanie potrzeb ustalonych w planie gospodarczym. Tą drogą dochodzimy do istoty zagadnień związanych z pojęciem planu finansowego, który jest zawsze: 1) pieniężnym obrachunkiem planowanych wyników gospodarczych, 2) planem ściśle określonych dyspozycji pieniężnych przy pomocy których wyniki te mają być osiągnięte. Z tego drugiego punktu widzenia jest planem — dyrektywą. W zależności od zakresu obejmowanych zjawisk, plan finansowy może być planem obrachunku wyników gospodarczych przedsiębiorstwa, poszczególnych grup branżowych i wreszcie pieniężnym obrachunkiem pracy społecznej w skali całej gospodarki narodowej. Zarazem plan finansowy może być planem dyspozycji finansowych dla przedsiębiorstwa, dla organów wykonywujących budżet państwowy, dla banków itp.

Planowanie finansowe nie może się więc ograniczać do zwykłego pieniężnego wyrazu planów produkcji i obrotu, lecz powinno odegrać czynną rolę w zapewnieniu właściwej realizacji tych planów. Do podstawowych zadań planowania finan-

sowego należy przeto zaliczyć: 1) powiązanie wielorakich elementów narodowego planu gospodarczego w ujęciu wartościowym i zapobieżenie przez to powstaniu dysproporcji w gospodarce narodowej, 2) ujawnienie wszelkich rezerw w gospodarce narodowej i ustalenie sposobów najefektywniejszego ich wykorzystania, 3) wzmacnianie zasad rozrachunku gospodarczego.

Wypełnianie tych zadań następuje przez określenie mobilizacji własnych środków finansowych przedsiębiorstw, niezbędnych dla wykonania ich planów, a następnie przez planowe nagromadzenie nadwyżek tych środków oraz planowe ich rozdzielenie na zaspokojenie potrzeb innych przedsiębiorstw, administracji państwowej itp. Taka planowa akumulacja i rozdział środków pieniężnych przeprowadzana jest dwiema zasadniczymi metodami: metodą budżetową i metodą kredytową.

Metoda budżetowa polega na bezzwrotnym przejmowaniu środków akumulowanych w gospodarce narodowej oraz na bezzwrotnym ich przydzielaniu na potrzeby związane z rozbudową gospodarczą kraju (inwestycje, wzrost środków obrotowych) i na inne wydatki państwowe.

Metoda kredytowa polega na gromadzeniu czasowo wolnych rezerw pieniężnych oraz na równie czasowym ich rozdziale w formie kredytów bankowych.

W konsekwencji na szczeblu centralnego planowania finansowego wysuwa się na plan pierwszy budżet państwowy a następnie plan kredytowy. Obok tych planów występuje jeszcze plan kasowy jako uzupełniające w stosunku do budżetu Państwa i planu kredytowego nie mniej zasadnicze ogniwo planowania finansowego.

Budżet Państwa, jak również plan kredytowy ustalają wielkość gromadzonych zasobów finansowych (akumulacji) i planowy rozdział tych zasobów, natomiast plan kasowy związany jest z obiegiem pieniądza gotówkowego oraz planem dochodów i wydatków ludności.

Zakres i układ planu kredytowego

Rola planu kredytowego wpływa bezpośrednio z zasad regulowania obiegu pieniężnego i roli banku centralnego w gospodarce socjalistycznej. Rola banku centralnego w gospodarce socjalistycznej wyraża się głównie w tym, że jest on jedynym bankiem kredytu krótkoterminowego, centrum rozrachunkowym gospodarki społecznej oraz instytucją emisyjną.

Narodowy Bank Polski nie spełnia jeszcze w pełni tych funkcji na zasadach wyłączności, skupia jednakże w swym ręku lwią część operacji rozrachunkowych i kredytowych, wykonuje kasowo budżet Państwa oraz spełnia czynności kasowe dla banków specjalnych. Dzięki tym funkcjom oraz ściśtemu powiązaniu działalności kredytowej i rozrachunkowej banków specjalnych z działalnością Narodowego Banku Polskiego, ten ostatni już obecnie posiada zasadnicze cechy banku socjalistycznego.

Jedną z podstaw regulowania obiegu pieniężnego w gospodarce socjalistycznej jest posługiwanie się dwiema formami rozrachunków — formą gotówkową i bezgotówkową. W formie gotówkowej wypłaca się wynagrodzenia za pracę, emerytury, zapomogi oraz dokonuje się wydatków na skup piodów rolnych itp. Podstawą wpływów w formie gotówkowej jest utarg towarowy przedsiębiorstw uspołeczniczonych, utarg z tytułu świadczonych przez państwo usług, podatki od ludności, oszczędności ludności lokowane w banku itp. Natomiast w formie bezgotówkowej reguluje się wszystkie płatności między przedsiębiorstwami uspołeczniczonymi oraz instytucjami państwowymi i społecznymi. Następuje to dzięki ustawowemu obowiązкови lokowania przez

te jednostki wszystkich swoich środków pieniężnych na rachunku w banku. Prawo posiadania gotówki przysługuje tylko w granicach minimalnego pogotowia kasowego przeznaczonego na pewne wypłaty np. delegacje służbowe, na drobne zakupy itp.

Podział form rozrachunków na gotówkową i bezgotówkową ma więc olbrzymie znaczenie dla planowania kredytowego i kasowego, rozgranicza bowiem w sposób zdecydowany sferę obrotów pieniężnych wewnątrz gospodarki uspołecznionej od sfery obrotów pieniężnych tej gospodarki z ludnością i z gospodarką nieuspołecznioną.

Z tytułu obrotu towarowego i przesuwania akumulacji pieniężnej występuje niezliczona ilość wzajemnych rozliczeń pieniężnych, przejawiających się w przekazach jednych przedsiębiorstw na rzecz drugich, przedsiębiorstw na rzecz budżetu, budżetu na rzecz przedsiębiorstw itp. Rozliczenia te powodują osiadanie na kontach bankowych znacznych środków pieniężnych. Do takich środków należy przede wszystkim zaliczyć rachunki operacyjne i inne rachunki (np. rachunki kapitałnych remontów) przedsiębiorstw uspołecznionych, następnie rachunki różnych zakładów i instytucji (np. zakładów ubezpieczeniowych, instytucji społecznych, związków zawodowych) rachunki rozliczeń w drodze itp. Z punktu widzenia poszczególnych jednostek gospodarczych lub instytucji, a nawet z punktu widzenia poszczególnych oddziałów banku, środki te ulegają pewnym, niekiedy nawet znacznym wahaniom, jednakże w skali całej gospodarki przedstawiają wielkość stosunkowo stałą i są wykorzystywane przez bank jako źródło kredytowania. Nieco inny charakter posiadają różne rachunki specjalne; obejmujące środki pieniężne, które osiadają na tych rachunkach w wyniku gromadzenia i redystrybucji akumulacji, tak w ramach danych organizacji gospodarczych (centralnych zarządów itp.) jak i w rozliczeniach tych organizacji z budżetem Państwa (np. rachunki rozliczeń jednostek centralnych z tytułu wpłat z zysków i pokrywania strat podległych przedsiębiorstw). Specjalną uwagę wśród zasobów pieniężnych gromadzonych w banku posiadają wolne środki budżetu Państwa. Środki te mogą być wyrazem bądź okresowo występujących nadwyżek budżetowych, bądź też celowych rezerwowania części akumulacji pieniężnej, której zużytkowanie przez budżet w ciągu danego roku nie jest planowane. Do zasobów pieniężnych banku należy jeszcze zaliczyć pozostałości na rachunkach operacji zagranicznych, reprezentujące wyniki finansowe obrotów płatniczych z zagranicą, a wreszcie wkłady ludności i fundusze własne banku. W ten sposób wymieniliśmy wszystkie ważniejsze rodzaje czasowo wolnych środków pieniężnych, które stanowią jedną z zasadniczych wielkości planu kredytowego.

Drugą zasadniczą wielkością planu kredytowego są kredyty obrotowe przeznaczone na finansowanie produkcji i obrotu. Kredyty te udzielane są na finansowanie dodatkowych, przejściowych potrzeb przedsiębiorstw, wpływających z okresowych wahań w ich działalności gospodarczej. Tu znów wahania te, znaczne w poszczególnych przedsiębiorstwach, są o wiele słabsze w skali całego gospodarstwa. Nawet bowiem sezonowe nasilenia działalności rozkładają się w różnych gałęziach gospodarki w różnych okresach czasu. W pewnych bowiem okresach występują potrzeby sezonowe w rolnictwie, leśnictwie, w innych znów zwalniają się środki na tych odcinkach a wzrasta zapotrzebowanie innych gałęzi gospodarczych np. w przemysłach rolnych, w przedsiębiorstwach skupu, w budownictwie itp. Również potrzeby przedsiębiorstw występujące na tle pewnych niedociągnięć w gospodarce środkami obrotowymi i finansowane z kredytu na nadzwyczajne potrzeby, nie pojawiają się wszędzie jednocześnie i w jednakowym nasileniu.

Trzecią wreszcie zasadniczą pozycją planu kredytowego jest emisja pieniądza gotówkowego.

Zasadniczym zadaniem planowania kredytowego jest więc planowe powiązanie działalności banku w zakresie gromadzenia czasowo wolnych środków pieniężnych, kredytowania gospodarki narodowej oraz regulowania obiegu pieniądza gotówkowego.

Oprócz tych zasadniczych wielkości, plan kredytowy obejmować może jeszcze inne aktywa i pasywa banku np. obecnie obejmuje on finansowanie inwestycji ze środków zwrotnych oraz inne mniejszej wagi pozycje. Należy przy tym podkreślić, że plany kredytowe banków specjalnych obejmują podobne pozycje z tym, że ich ostatecznym saldem nie jest emisja, lecz kredyt refinansowy w NBP lub nadwyżka na rachunku bieżącym w NBP.

W wyniku włączenia do planu kredytowego omawianych wyżej operacji, przybiera on postać planowego bilansu Narodowego Banku Polskiego obejmującego zarówno bezpośrednią działalność tego banku jak również działalność innych banków. Taka konstrukcja planu ma na celu: 1) podsumowanie ogółu potrzeb finansowych gospodarstwa narodowego poza środkami przeznaczonymi na ten cel w budżecie Państwa oraz środki własne przedsiębiorstw, 2) określenie źródeł z jakich potrzeby te mają być zaspokojone — przez ujęcie wszystkich operacji bankowych, zmobilizowanie wszelkich rezerw pieniężnych łącznie z nadwyżką budżetu Państwa oraz ustalenie takiego przebiegu procesów pieniężnych, który byłby zgodny z założeniami co do dopuszczalnej wielkości emisji, 3) umożliwienie szybkiej sprawozdawczości z wykonania planu na podstawie analizy bilansu NBP.

W pewnym skróceniu plan kredytowy obejmuje więc następujące pozycje w ujęciu bilansowym.

A k t y w a

1. Kredyty obrotowe NBP
2. Kredyty refinansowe dla banków specjalnych
3. Rezerwa Zarządu NBP
4. Finansowanie inwestycji ¹⁾
5. Inne aktywa

P a s y w a

6. Rachunki rozliczeniowe przedsiębiorstw
7. Rachunki rozliczeniowe różnych instytucji i zakładów
8. Wkłady ludności
9. Rachunek rozliczeń w drodze
10. Rachunki banków specjalnych
11. Rachunki specjalne ²⁾
12. Rachunki operacji zagranicznych ³⁾
13. Rachunki kapitałnych remontów
14. Fundusze własne NBP
15. Inne pasywa
16. Rachunek Budżetu Państwa
17. Obieg banknotów (emisja).

Ujęte na końcu tego zestawienia pozycje 16 i 17 stanowią jednocześnie przedmiot odrębnych planów jakimi są: budżet Państwa i plan kasowy.

¹⁾ Pozycje te obejmują środki NBP zaangażowane w finansowaniu inwestycji ze środków zwrotnych.

²⁾ Rachunki specjalne obejmują rachunki rozliczeniowe Centralnych zarządów i innych jednostek centralnych z budżetem Państwa: np. r-k rozliczeń z tytułu zysków i strat podległych przedsiębiorstw, r-k rozliczeń z tytułu środków obrotowych, r-k rozliczeń z tytułu różnic wyrównawczych itp.

³⁾ Pozycja ta reprezentuje w przeważającej części nadwyżkę wpłat importerów ponad wypłaty na rzecz eksporterów. W zmienionym układzie stosunków handlowych i kredytowych z zagranicą pozycja ta mogłaby wystąpić po stronie aktywów jako nadwyżka wpłat na rzecz eksporterów ponad wpłaty importerów.

Ekonomiczne znaczenie elementów planu kredytowego

Opierając się na przedstawionym wyżej układzie planu kredytowego można by zadać pytanie, czy określenie „plan kredytowy” jest właściwe dla tak szeroko pojętego zakresu gospodarki pieniężnej. Podobne zastrzeżenia można by jednak wysuwać tylko przy bardzo powierzchownej ocenie roli planu kredytowego. Udzielanie kredytów musi być bowiem zawsze uzależnione od zgromadzenia odpowiednich zasobów pieniężnych jako źródła kredytowania; w przeciwnym razie działalność kredytowa nie mogłaby być w ogóle prowadzona. Ponadto pojęcie operacji kredytowych może być łatwo rozszerzone również na bierne operacje banku z tą różnicą, że w tym ostatnim przypadku nie bank udziela kredytów, lecz sam jest niejako kredytobiorcą.

Ekonomiczna funkcja kredytów sprowadza się do finansowania środków obrotowych. Środki obrotowe finansowane są wprawdzie również z zysków przedsiębiorstw oraz z budżetu Państwa; te źródła finansowania przeznaczone są jednak na zaspokojenie pewnego minimalnego, stałego stanu środków obrotowych przedsiębiorstw. Dotowanie z budżetu ponad to minimum byłoby gospodarczo niecelowe ponieważ stawiałoby do dyspozycji przedsiębiorstw środki nadmierne w okresach mniejszego nasilenia ich działalności. Dlatego wyrównanie wahań przejściowo występujących potrzeb przedsiębiorstw dokonuje się przez kredyt bankowy. W związku z tym kredyt jest instrumentem manewrowania środkami obrotowymi przedsiębiorstw w skali całego gospodarstwa narodowego, przyczyniającym się do najbardziej ekonomicznego wykorzystania tych środków. W przeciwieństwie do finansowania z budżetu Państwa, które zaspokaja potrzeby przedsiębiorstw w kwotach globalnych (do wysokości normatywów lub przysługującego przedsiębiorstwom pokrycia normatywów funduszami własnymi) *kredyty bankowe udzielane są na ściśle określone procesy gospodarcze i na ściśle określone terminy*, uzależnione od ustalonej rotacji środków obrotowych. Charakter tych procesów określony jest w planie kredytowym poszczególnymi rodzajami kredytów (normatywne, sezonowe, specjalne, na zaliczki na kontraktacje, na nadzwyczajne potrzeby, na wstępne finansowanie robót kapitalnych wykonywanych sposobem gospodarczym, inkasowe, importowe, eksportowe). Tak więc od strony kredytów plan kredytowy określa w jakim stopniu przeznacza się dysponowane przez bank środki na finansowanie: normatywnych środków obrotowych, zapasów i nakładów sezonowych, specjalnych zapasów utrzymywanych w danym okresie w interesie gospodarki narodowej, jak również takich zapasów (kredyt na nadzwyczajne potrzeby), których istnienie nie jest wprawdzie uzasadnione z punktu widzenia całkowicie prawidłowej gospodarki przedsiębiorstw, ale które w pewnych rozmiarach pojawiają się jako wynik mniejszych lub większych niedociągnięć w gospodarowaniu środkami obrotowymi przedsiębiorstw, powstających z przyczyn niezależnych od przedsiębiorstw (spiętrzanie dostaw, brak części do wykończenia produkcji w toku itp.). Plan kredytowy określa również sumę kredytów, jaka stanowi odpowiednik środków zaangażowanych w rozliczeniach między przedsiębiorstwami (kredyt inkasowy) oraz w rozliczeniach dotyczących operacji zagranicznych (kredyty importowe i eksportowe). Częściowym odpowiednikiem tych kredytów są w pasywach banku rozliczenia w drodze oraz saldo operacji zagranicznych. Podział rodzajowy kredytów umożliwia więc właściwą analizę potrzeb finansowanych z kredytów, a tym samym stwarza podstawy realnego ustalenia dyrektyw (limitów kredytowych) dla aparatu bankowego w zakresie wykonywania planu.

Reasumując powyższe uwagi, stwierdzamy, że część planowanych kredytów przedstawia określoną sumę zapasów jak również nakładów do rozliczenia (nakładów przyszłych okresów, nakładów na roboty kapitałne wykonywane sposobem gospodarczym), a więc określone materialne procesy gospodarcze. Inna zaś część kredytów (na zaliczki na kontraktacje inkasowe, importowe, eksportowe) reprezentuje w zasadzie środki pieniężne w rozliczeniach, jakkolwiek w pewnej mierze może również reprezentować zapasy np. kredyt inkasowy może częściowo przedstawiać wartość zapasów w drodze od dostawcy do odbiorcy a częściowo środki w rozliczeniach (przekazy pieniężne w drodze od odbiorcy do dostawcy). Również kredyty importowe i eksportowe częściowo reprezentują należności, częściowo zaś zapasy. Np. kredyty importowe finansują należności przedsiębiorstw od momentu regulowania płatności zagranicznych (otwarcie akredytywy, przekaz), do momentu nadejścia towaru z zagranicy, są natomiast odpowiednikami zapasów od nadejścia towarów z zagranicy do momentu ich sprzedaży krajowym odbiorcom. Specjalne znaczenie posiadają kredyty na zaliczki na kontraktację, które finansują należności przedsiębiorstw, zarazem jednak stanowią wypłaty gospodarki uspołecznionej i to w przeważnej mierze gotówkowe, na rzecz gospodarki nieuspołecznionej (indywidualnych gospodarstw rolnych).

Tak więc operowanie w planie kredytowym poszczególnymi rodzajami kredytów umożliwia przeprowadzenie daleko posuniętej analizy procesów gospodarczych finansowych przez kredyty bankowe.

Zastanówmy się teraz nad tym, co reprezentują środki pieniężne na rachunkach przedsiębiorstw. Wiemy, że ruch okrężny środków obrotowych, obejmuje również fazy obiegu, część więc tych środków znajduje się w sferze produkcji, część w sferze obiegu towarowego, część zaś w sferze obiegu pieniężnego. Ponieważ nakłady na produkcję biegają mniej więcej równomiernie, natomiast zbyt towarów, zakup surowców oraz płatności z tytułu płac, podatków, ubezpieczeń społecznych itp. nie dokonują się w poszczególnym przedsiębiorstwie równomiernie w każdym dniu, przeto pewna część środków przyjmuje przejściowo postać pieniężną, której wielkość waha się w odpowiednim stosunku do kształtowania się obrotów danego przedsiębiorstwa. Przypuśćmy, że przedsiębiorstwo produkuje codziennie lecz zakupuje surowiec co 10 dni a wyroby gotowe sprzedaje w partiach co 5 dni; wówczas jego zapasy materiałowe na początku okresu 10-dniowego będą większe od przeciętnego stanu natomiast pod koniec tego okresu mniejsze od przeciętnego stanu. Natomiast u jego dostawców, którzy wysyłają towar też co 10 dni, sytuacja będzie taka sama z tym, że najniższy stan zapasów u odbiorcy będzie odpowiadał najwyższemu stanowi u dostawcy. Podobnie przedstawiałaby się sprawa w naszym przedsiębiorstwie z zapasami wyrobów gotowych. W ślad za tym biec muszą zmiany tej części środków obrotowych, która przybiera postać pieniądza. Tym zwolnionym środkiem obrotowym jednego przedsiębiorstwa i przybierającym postać pieniężną, powinny odpowiadać zapasy surowców, paliwa, towarów itp. w innych przedsiębiorstwach. W tym niekończącym się łańcuchu powiązań między różnymi przedsiębiorstwami ogólna kwota zasobów finansowych przydzielonych przez państwo przedsiębiorstwom na wyposażenie w środki obrotowe powinna w całości reprezentować środki materialne, zaangażowane w procesie produkcji i obrotu towarowego. Ponieważ podstawą wyposażenia przedsiębiorstw we własne środki obrotowe są wyłącznie wyliczenia dotyczące wartości materialnych, niezbędnych do prowadzenia przez nie ich działalności, przeto część tych środków nie zaangażowana w konkretnej sytuacji w formie mate-

rialnej i przyjmująca postać pieniądza, powinna być przekazana innym przedsiębiorstwom, na rzecz których przekazane zostały wartości materialne. Dokonuje się to właśnie przez kredyt bankowy.

Nie wszystkie jednak środki pieniężne zwalniane są w przedsiębiorstwach w procesie wymiany towarowej z innymi przedsiębiorstwami. Powstają one również wskutek tego, że nakłady na produkcję w postaci pracy żywej, zużycia urządzeń itp. ponoszone są codziennie, podczas gdy ekwiwalent tych nakładów w postaci plac, ubezpieczeń społecznych, wpłat amortyzacyjnych itp. przekazywany jest przez przedsiębiorstwa nie codziennie, lecz w pewnych odstępach czasu. Ponieważ więc przedsiębiorstwa wyposażane są w środki obrotowe do wysokości pewnego planowego (normatywnego) stanu wartości materialnych, a stan ten nie wymaga w pewnych okresach czasu pełnego zaangażowania finansowego, znajdując pokrycie w zobowiązaniach wobec robotników, zakładów ubezpieczeniowych itp., przeto odpowiednik tych zobowiązań powinien występować na rachunkach operacyjnych przedsiębiorstw.⁴⁾ Te środki pieniężne reprezentują znów pewne wartości materialne, które np. zostały przez robotników wytworzone, a robotnicy ci jednak nie otrzymali jeszcze zapłaty.

Również środki pieniężne gromadzone na rachunkach przedsiębiorstw w wyniku okresowego odprowadzania do budżetu wpłat z zysków czy też podatku obrotowego reprezentują pewne wartości materialne, a mianowicie te, które są odpowiednikiem produktu dodatkowego. Te środki pieniężne są bowiem wynikiem części akumulacji, która powstała w przedsiębiorstwach, a która nie została jeszcze przejęta przez budżet z uwagi na terminy rozliczeń.

Oczywiście również nadwyżki Budżetu Państwa występujące na rachunku w Narodowym Banku Polskim znajdują odpowiednik w wartościach materialnych a mianowicie w tej części produktu dodatkowego, która nie została w danym okresie wykorzystana w procesie produkcji z tej racji, że gromadzenie i redystrybucja akumulacji pieniężnej poprzez różne ogniwa systemu finansowego wymaga zawsze pewnego czasu. Ponadto w pewnych okresach czasu celowo wzrastają rezerwy budżetu w rozmiarach zabezpieczających finansowanie określonych potrzeb w następnych okresach czasu. Przyjmijmy np. że w I kwartale akumulacja przebiega zgodnie z planem i wpływa do budżetu, jednocześnie jednak wydatki budżetu na finansowanie inwestycji są nieduże, ponieważ nasilenie robót inwestycyjnych w tym okresie jest słabsze niż w następnych kwartałach. Wskutek tego Budżet Państwa wykaże pewną nadwyżkę, a jednocześnie nadwyżce tej odpowiadać powinny pewne wartości reprezentujące tę część produktu dodatkowego, która została w formie akumulacji pieniężnej przejęta przez budżet a nie wydatkowana. Najprawdopodobniej wartości te reprezentowane będą przez zapasy żelaza, cementu i innych produktów,⁵⁾ które gromadzą się w przygotowaniu do większego tempa prac w następnych okresach. Bank wykorzystuje wówczas nadwyżkę budżetu Państwa na swoim rachunku w tym sensie, że bez uciekania się do emisji, udziela kredytów np. przedsiębiorstwom wykonawstwa inwestycyjnego na czasowe zgromadzenie zapasów potrzebnych w następnych okresach

⁴⁾ W okresach, w których zobowiązania z tych tytułów przekraczają tzw. pasywa stałe.

⁵⁾ Ponieważ huty, cementownie itp. pracują w ciągu całego roku na potrzeby przedsiębiorstw wykonawstwa inwestycyjnego.

w których znów rezerwa budżetu Państwa się obniży, zapasy zostaną zużyte i kredyty spłacone.

To co powiedzieliśmy o nadwyżkach budżetu Państwa, możemy w równej mierze odnieść do innych zasobów pieniężnych gromadzonych w procesie dystrybucji akumulacji pieniężnej (np. rachunki rozliczeń jednostek centralnych z budżetem, pozostałości pieniężne instytucji ubezpieczeniowych itp.).

Tak więc zasoby pieniężne występujące na rachunkach bankowych w zasadzie reprezentują część wytworzonego już produktu społecznego i dlatego użycie tych zasobów jako źródła kredytowania działalności gospodarczej jest nie tylko usprawiedliwione, ale w normalnych warunkach nawet konieczne, w celu włączenia w procesy gospodarcze tych czasowo wolnych środków pieniężnych a tym samym reprezentowanych przez nie wartości materialnych.

Byłoby oczywiście rzeczą przesadną twierdzić, że w każdej sytuacji wszystkie środki pieniężne wchodzące w skład pasywnych operacji banku znajdują odpowiednik w wartościach materialnych. Do takich środków, którym nie odpowiadają częściowo lub nawet w ogóle wartości materialne, należą np. przekazy w drodze, które — jak to już poprzednio wskazano — znajdują pełny lub częściowy odpowiednik w części kredytu inkasowego. Podobnie pewna część nadwyżek z tytułu operacji zagranicznych może nie przedstawiać nic innego, jak wpłaty importerów dokonane na poczet dostaw towarowych, które nie zostały jeszcze zrealizowane. Tego rodzaju związek między pasywami banku i kredytami posiada oczywiście tylko niejako „memoriałowe” znaczenie, nie kryjące za sobą żadnych realnych procesów gospodarczych. Jednakże rozmiary takich operacji ważą stosunkowo nie dużo w ogólnej puli zasobów pieniężnych banku.

Z zasadniczych pozycji planu kredytowego pozostaje nam jeszcze do omówienia emisja pieniądza gotówkowego. Co ona reprezentuje, czy po prostu tylko ilość pieniędzy w obiegu? Zanim postaramy się na to pytanie odpowiedzieć zastanówmy się, w jaki sposób powstaje obieg pieniądza gotówkowego. W ustroju socjalistycznym, emisja pieniądza powstaje w wyniku wypłaty funduszu plac^{o)} a zatem pieniądź znajduje się w rękach ludności jako legitymacja na nabycie określonych dóbr służących celom osobistego spożycia lub użytkowania. Wobec tego wielkości emisji powinna odpowiadać odpowiedniej wielkości masa towarowa po ustalonych przez państwo cenach. Oczywiście w praktyce mogą powstać pewne odchylenia od takiego stanu, czy to w wyniku niedokładnego planowania, czy też nierównomiernego wykonywania planu.

Podobnie jak środki budżetu Państwa i środki przedsiębiorstw również emisja może być wykorzystana jako źródło udzielania kredytów obrotowych bez obawy wywołania zjawisk natury inflacyjnej, które występują dopiero wówczas, gdy brak jest pokrycia towarowego dla emisji lub gdy pokrycie to znajduje się w postaci towarów nie nadających się do zaspokojenia osobistych potrzeb ludności. Zadaniem planowania kredytowego i kasowego oraz bilansu dochodów i wydatków pieniężnych ludności jest wykryć występujące ewentualne na tym tle dysproporcje i wskazać środki zaradcze.

Określenie charakteru ekonomicznego zasadniczych pozycji planu kredytowego oraz ich wzajemnego powiązania pozwala jednocześnie na ustalenie stosunku między

^{o)} Abstrahując od innych drobnych operacji, w których pośredniczy pieniądź gotówkowy.

kasowymi obrotami banku (obiegiem pieniądza gotówkowego) a obrotem kredytowym wyrażającym się w udzielaniu kredytów z jednej strony a w gromadzeniu wolnych czasowo zasobów pieniężnych z drugiej strony. Ponieważ poprzednie nasze wnioski wydają się potwierdzać tezę, że środki akumulowane w banku w olbrzymiej swej masie reprezentują akumulację pieniężną,⁷⁾ można przeto z kolei twierdzić, że stosunek zmiany kredytów do zasobów banku jest odwrotnością stosunku dochodów i wydatków pieniężnych ludności a więc odwrotnością między stosunkiem przyprływu i odpływu pieniądza gotówkowego. Jeśli bowiem rozrachunki bezgotówkowe mają miejsce wyłącznie wewnątrz gospodarki uspołecznionej, to wówczas wzrost zasobów pieniężnych banku ponad wzrost kredytów musi oznaczać, że wpływy pieniężne z gospodarki państwowej przewyższają wypłaty. To z kolei świadczy o tym, że bilans rozliczeń gospodarki uspołecznionej z ludnością kształtuje się w ten sposób, że wydatki pieniężne ludności z tytułu zakupów towarowych i korzystania z usług aparatu państwowego są większe od wypłat na rzecz ludności w postaci płac, zakupów produktów rolnych itp. Stwierdzenie to ma zasadnicze znaczenie dla określenia roli planu kredytowego jako jednego z instrumentów planowego regulowania obiegu pieniężnego ściśle związanego z planem kasowym.

Rola planu kredytowego w regulowaniu obiegu pieniężnego

Planowe regulowanie obiegu pieniężnego jest jedną z istotnych zdobyczy gospodarki socjalistycznej. Regulowanie obiegu pieniężnego przeprowadzane jest na płaszczyźnie tych wskaźników gospodarczych, które określają bilans pieniężnych dochodów i wydatków ludności, a więc w ramach planu kasowego. Należy jednak podkreślić, że finansowanie produkcji i obrotu towarowego oraz procesy akumulacyjne są nierozłącznie związane z dochodami i wydatkami ludności.

O ile jednak zagadnienie obiegu pieniężnego przedstawia się w planie kasowym w stosunkowo prostej postaci dzięki temu, że operuje się elementami bezpośrednio związanymi z obrotami kasowymi, o tyle zagadnienie emisji w planie kredytowym przejawia się w znacznie bardziej skomplikowanej formie, jako rezultat bardzo szerokiego kompleksu obrotów pieniężnych.

Przy kredytowaniu przedsiębiorstw nie ma jakiegos wyrażnego rozgraniczenia między formą bezgotówkową a gotówkową. Jest to możliwe tylko przy niektórych kredytach (na skup, na zaliczki na kontraktacje). Wpływ kredytu na obieg pieniężny w większości przypadków jest raczej pośredni.

Środki czerpane z banku w formie kredytu bezgotówkowego, mogą później przenikać do obiegu gotówkowego w formie płac, wypłat z tytułu skupu itp. wypłaconych w ramach planu kasowego. Pieniądze te powracają następnie do kas banku w formie utargu handlowego przedsiębiorstw handlowych, skąd mogą znów w formie bezgotówkowej płynąć do dostawców tych przedsiębiorstw, do budżetu itp. Droga obiegu bezgotówkowego może być często znacznie dłuższa, gdy np. płace wydatkowane są na rynku wiejskim, skąd dopiero wracają do kas banku w postaci utargów od ludności wiejskiej, podatku gruntowego itp.

⁷⁾ Częściowo w postaci nadwyżek budżetu Państwa, a częściowo w postaci przejściowo występującej akumulacji poza systemem budżetowym, a więc na rachunkach bankowych.

Związek między operacjami kredytowymi banku i kształtowaniem się obiegu pieniężnego nie przejawia się w każdej operacji oddzielnie, lecz w ogólnym zbilansowaniu kredytów i zasobów pieniężnych. Jeśli w bilansie banku zmiany na rachunku budżetu państwowego, na rachunkach operacyjnych przedsiębiorstw i na innych rachunkach równoważą się ze zmianami w stanie kredytów, to możemy wówczas twierdzić, że dostarczone dodatkowo w formie kredytów środki pieniężne na cele gospodarcze pozostają w zasadzie w sferze obrotu bezgotówkowego a przejściowy odpływ ich w kanały obrotu gotówkowego skompensowany został przez ponowny powrót tych sum do kas banku, dzięki czemu emisja pozostaje niezmieniona. Oznacza to zarazem zrównoważenie pieniężnych dochodów i wydatków ludności w danym okresie.

Plan kredytowy, jak każdy plan w gospodarce socjalistycznej, nie może być oparty tylko na przewidywaniach dotyczących zakresu zjawisk finansowych, który został tutaj nakreślony. Musi on czynnie wpływać na procesy gospodarcze w myśl dyrektyw Rządu, a więc musi być sam dyrektywą dla banku, a przez działalność banku dla przedsiębiorstw. Zadania każdego planu finansowego, a takim jest też plan kredytowy, streszczają się w planowym podziale środków finansowych przy pomocy takich metod, które sprzyjałyby możliwie maksymalnej mobilizacji rezerw finansowych oraz oszczędności w wydatkach. Toteż gdy mówimy, że zasadniczym zadaniem planowania kredytowego jest akumulacja i redystrybucja czasowo wolnych zasobów pieniężnych, mamy jednocześnie na myśli oddziaływanie tą drogą na procesy produkcji i obrotu przez przyspieszenie obiegu środków obrotowych, obniżkę kosztów i zwiększenie akumulacji. Realizowanie tych zadań prowadzi do obniżki kredytów lub do powiększenia zasobów pieniężnych banku i tym właśnie przejawia się aktywna rola planu kredytowego w regulowaniu obiegu pieniężnego.

Mówiąc o znaczeniu planu kredytowego dla planowego regulowania obiegu pieniężnego nie sposób nie poruszyć choćby w dużym skrócie stosunku tego planu do planu kasowego. Częściowo już stosunek tych dwóch planów został wyraźnie podkreślony przez omówienie związku między bezgotówkowymi i kasowymi obrotami banku. Obecnie chcemy zwrócić uwagę raczej na stopień operatywności obydwu planów w zakresie regulowania obiegu pieniężnego.

Plan kredytowy nie dysponuje środkami tak bezpośredniego regulowania emisji jak plan kasowy ma za to możliwość bardzo skutecznego oddziaływania na stronę przychodową planu kasowego, uzależnioną od długiego łańcucha procesów gospodarczych, na z reguły bardzo odległych i nie związanych bezpośrednio z obrotem gotówkowym etapach produkcji i obrotu. Dlatego właśnie plan kredytowy, związany z obiegiem dóbr materialnych z jednej i charakterem oraz wysokością środków akumulowanych z drugiej strony, ma między innymi za zadanie wyświetlić jakie jest głębsze tło bieżącej sytuacji na odcinku emisji, a więc jak przebiegają procesy produkcji, przy jakich zapasach, jakiej akumulacji, czy i na jakich pośrednich etapach, od zakładu produkcyjnego do konsumenta pojawiają się nieuzasadnione remanenty surowców, towarów i innych dóbr materialnych i jakie są tego przyczyny. Realizację postulatów w zakresie emisji należy osiągnąć przez takie uzdrowienie procesów gospodarczych, z których równowaga na odcinku emisji wypływałaby sama przez się.

Plan kasowy reguluje więc obieg pieniężny w sposób bardziej bezpośredni niż plan kredytowy, byłoby jednak umniejszeniem roli planu kasowego, gdybyśmy ograniczyli arsenał jego środków do zjawisk natury restrykcyjnej. Dzięki planowaniu obrotów gotówkowych, plan kasowy współdziała wydatnie w kontroli poważnego

elementu kosztów produkcji (fundusz płac), nad wydatkami gotówkowymi aparatu państwowego, nad właściwym wykorzystaniem masy towarowej i sprawności jej doprowadzania do konsumenta jak również na wielu innych odcinkach.

Ponieważ obydwa te plany muszą bazować na tych samych założeniach co do dopuszczalnej wielkości emisji, stosownie do założeń narodowego planu gospodarczego oraz muszą wzajemnie się uzupełniać w zakresie kontroli procesów gospodarczych, dlatego też dopiero ściśle metodyczne i ekonomiczne powiązanie planu kredytowego z planem kasowym może nadać tym planom pełną treść i pełną operatywność w oddziaływaniu na prawidłowy rozwój finansów socjalistycznych.

ADAM CEGIELSKI

Istota planu kasowego

I.

Narodowy plan gospodarczy państwa socjalistycznego składając się z szeregu planów odcinkowych, regulujących poszczególne zagadnienia gospodarcze oraz potrzeby o charakterze ogólnopaństwowym, jak urządzenia socjalne i kulturalne, obrona kraju, administracja itd., nadaje gospodarce taki kierunek, jaki jest uważany za właściwy i słuszny na danym etapie przez centralne czynniki planujące.

Po ustaleniu proporcji rozwoju społecznego, wielkości akumulacji i konsumpcji, narodowy plan gospodarczy określa rozmiary i kierunki produkcji i obrotu towarowego, kapitalnego budownictwa, rozmiary i kierunki zatrudnienia, płace, wielkość i rodzaje usług świadczonych na rzecz gospodarki i ludności itd.

Plany kasowy i kredytowy są częścią organiczną narodowego planu gospodarczego i odgrywają poważną rolę przy planowaniu środków finansowych dla poszczególnych dziedzin gospodarstwa narodowego oraz przy planowym regulowaniu obrotu pieniężnego.

Wprowadzenie planowania kasowego zostało podyktowane koniecznością zmobilizowania wszystkich środków dla budowy socjalizmu poprzez jak najdalej posuniętą oszczędność w rozchodowaniu pieniądza gotówkowego na potrzeby gospodarcze w toku wykonywania narodowego planu gospodarczego.

Plan kasowy powinien zabezpieczyć wykonanie zadań w dziedzinie obrotu pieniężnego, w drodze ustalenia niezbędnych wypłat w pieniądzu gotówkowym z kas systemu bankowego oraz dopływu pieniądza niezbędnego dla zabezpieczenia tych płatności.

II.

Obieg pieniężny możemy podzielić na trzy grupy strumieni pieniężnych, które odzwierciedlają trzy odmienne rodzaje procesów gospodarczych.

Do pierwszej grupy zaliczymy te strumienie pieniężne, które odzwierciedlają wszelkie procesy gospodarcze, jakie zachodzą wzajemnie między przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami. Ściśle określając, pierwsza grupa ujmuje wzajemne obroty płatnicze między przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami oraz między tymi jednostkami a budżetem i bankiem.

Obroty te należą zasadniczo do sfery obrotu bezgotówkowego. Stosownie do przepisów o obrocie bezgotówkowym, tylko nieznaczna część obrotów wyżej określonych może być dokonywana przy pomocy gotówki.

Jasne jest, że abstrahujemy od obrotów przedsiębiorstw i organizacji dokonywanych z bankiem wyłącznie jako z centralą rozrachunkową lub jako z centralną kasą. Treść ekonomiczna tych obrotów może mieć podłoże zupełnie odmienne od tej, o jakiej była mowa przy określaniu pierwszej grupy strumieni pieniężnych (np. wymiana między przedsiębiorstwami, a ludnością).

Druga grupa strumieni pieniężnych reprezentuje procesy, jakie zachodzą między przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami z jednej strony, a ludnością z drugiej strony. Procesy te wiążą się ze wskaźnikami planu narodowo-gospodarczego na odcinku funduszu płac, świadczeń ustawowych i innych na rzecz ludności, obrotu towarowego, przeznaczonego do indywidualnej konsumpcji, skupu artykułów rolnych, podatków i opłat płaconych przez ludność oraz z działalnością prowadzoną przez gospodarstwa nieuspołecznione.

Procesy gospodarcze, objęte drugą grupą strumieni pieniężnych, należą wyłącznie do sfery obrotu gotówkowego. Obroty z gospodarką nieuspołeczną, wymagające stosownie do przepisów o obrocie bezgotówkowym zapisów rozrachunkowych, są objęte pierwszą grupą strumieni pieniężnych.

Do trzeciej grupy strumieni pieniężnych, zamykających już wachlarz strumieni obiegu pieniężnego, zaliczamy te strumienie, które są odpowiednikiem procesów gospodarczych, jakie zachodzą wzajemnie między ludnością, a szczególnie między ludnością rolniczą i miejską. Z jednej strony podaż produktów rolniczych bezpośrednio do rąk konsumenta, z drugiej strony, podaż artykułów przemysłowych bezpośrednio od producenta oraz podaż usług.

W przytoczonych wyżej trzech grupach znajdujemy procesy obejmujące całość zagadnień gospodarki narodowej. Zastanowimy się teraz, jakimi procesami interesuje się plan kredytowy, kasowy i bilans dochodów i wydatków ludności, a zatem, jakie strumienie pieniężne są ujęte w ramy każdego z tych trzech planów finansowych.

Plan kredytowy ujmuje najszerszy wachlarz zagadnień. Cała pierwsza i druga grupa strumieni pieniężnych jest objęta tym planem, niezależnie zupełnie od tego czy strumienie te przepływają w formie gotówkowej, czy też bezgotówkowej. Plan kredytowy ujmuje zatem procesy produkcji, obrotu towarowego, akumulacji, ujmuje ponadto obroty płatnicze, jakie zachodzą między przedsiębiorstwami, organizacjami, instytucjami i ludnością a budżetem. Ponadto plan kredytowy szczególną uwagę zwraca na zagadnienie przydziału dodatkowej dyspozycji pieniężnej dla gospodarstwa narodowego w formie kredytu oraz na zagadnienie źródła tego kredytu w tym sensie, czy został on zrealizowany ze środków finansowych nagromadzonych w banku, czy też w drodze wprowadzenia do obiegu nowych środków pieniężnych.

Należy wyraźnie podkreślić fakt, że plan kredytowy nie obejmuje pełnych strumieni pieniężnych, lecz tylko zmiany w wielkości tych strumieni. Znaczy to, że plan kredytowy po zbadaniu zagadnienia ustala różnice między stanem na początku a stanem na koniec okresu planowanego.

Zakres zagadnień, jakie są ujmowane przez plan kasowy, jest mniejszy w porównaniu z zakresem zagadnień ujmowanych przez plan kredytowy. Plan kasowy obejmuje całą drugą grupę strumieni pieniężnych oraz tę część strumieni z grupy pierwszej, jaka dotyczy sfery obrotu gotówkowego. Plan kasowy wyraźnie więc interesuje się tymi procesami gospodarczymi, których odpowiednikiem musi być płatniczy obrót gotówkowy, dokonywany z jednej strony przez przedsiębior-

stwa, organizacje i instytucje, a z drugiej strony przez ludność.

Ponieważ cały obrót gotówkowy przedsiębiorstw, organizacji i instytucji winien być skoncentrowany w banku, zgodnie z zasadą „jedności kasy“, możemy przeto powiedzieć, że plan kasowy jest planem obrotów gotówkowych aparatu bankowego.

Odmienne od planu kredytowego, plan kasowy obejmuje pełne strumienie pieniężne, ustalając tym samym pełne procesy gospodarcze, jakie zachodzą między organizacjami a ludnością oraz te pełne procesy gospodarcze, jakie zachodzą wzajemnie pomiędzy organizacjami, które stosownie do przepisów mogą być dokonane przy pomocy gotówkowych obrotów płatniczych.

Trzeci z kolei plan finansowy, bilans dochodów i wydatków ludności, obejmuje całą drugą i trzecią grupę strumieni pieniężnych. Jak wynika z tego i jak zresztą wynika z samej nazwy planu bilansem są objęte wszystkie dochody i wydatki ludności niezależnie od tego czy źródłem ich są procesy gospodarcze z przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami, czy też wzajemne procesy gospodarcze ludności.

Bilans dochodów i wydatków ludności, tak jak i plan kasowy, a odmiennie niż plany kredytowe, obejmuje pełne strumienie pieniężne, wykazując tym samym pełne obroty gospodarcze. Wszystkie trzy plany są sporządzane w formie bilansowej i bilansują się tą samą wielkością ekonomiczną — zmianą emisji — pomimo iż obejmują, jak to już wykazaliśmy, różnorodne strumienie pieniężne, różnorodne procesy gospodarcze.

Sprawie tej poświęćmy uwagę w następnym rozdziale.

III.

Fakt, iż plany finansowe obejmujące różnorodne strumienie pieniężne odzwierciedlające odmienne zupełnie procesy gospodarcze, bilansują się tym samym zjawiskiem ekonomicznym, wymaga dokładniejszego wyjaśnienia. Wyjaśnienie rozpoczniemy od analizy salda planu kasowego.

To, iż plan kasowy bilansuje się wielkością, która mówi nam o tym, jak będzie kształtowała się emisja, czy zostaną wprowadzone do obiegu nowe ilości pieniądza gotówkowego, czy zostaną wycofane, czy też wreszcie obieg pieniądza gotówkowego pozostanie bez zmiany, jest zupełnie zrozumiałe. Wszak wykazaliśmy, iż plan kasowy obejmuje strumienie pieniężne, będące odpowiednikami procesów gospodarczych przedsiębiorstw, organizacji i instytucji, wyrażonych w gotówkowych obrotach płatniczych. Należy jedynie wyjaśnić, jaki wpływ ma fakt, iż plan kasowy jest zasadniczo planem obrotów gotówkowych aparatu bankowego, podczas gdy obroty gotówkowe wymienionych wyżej jednostek nie przechodzą w stu procentach przez kasy aparatu bankowego. Część tych obrotów stosunkowo bardzo nieznaczna, jest dokonywana bezpośrednio z kas wspomnianych jednostek z pominięciem centralnego kasjera gospodarstwa narodowego, jakim jest bank.

Otóż wspomniana różnica w obrotach nie wpływa na kształtowanie się emisji. Obroty, które przechodzą poza aparatem bankowym zmniejszają o identyczną wielkość obroty aparatu bankowego po stronie przychodów i rozchodów. Pewien nieznaczny zupełnie wpływ na saldo istnieje wówczas, gdy wpływy gotówkowe jednostek

pozostają w kasach tych jednostek i nie są wydatkowane. W tym przypadku planowane wpływy jednostek są realizowane, a planowane wydatki nie całkowicie i po gotówkę na te wydatki jednostki sięgają do banku, co powoduje różnicę w zaplanowanych przychodach i rozchodach planu kasowego.

Z uwagi jednak na to, że wahania w stanie kas przedsiębiorstw organizacji i instytucji są nieznaczne (przepisy regulują te sprawy w sposób rygorystyczny), a ponadto z uwagi na to, że zapasy kasowe wszelkich organizacji mają zupełnie inne znaczenie ekonomiczne niż zapasy kasowe ludności, nie bierze się ich w ogóle pod uwagę w planowaniu kasowym.

Jeśli chodzi o saldo planu kredytowego, to wyjaśnienia będą nieco bardziej skomplikowane.

Stwierdziłszy w poprzednim rozdziale, że plan kredytowy obejmuje szereg strumieni pieniężnych. Poza strumieniami pieniężnymi wchodzącymi w skład planu kasowego, obejmuje on szeroką grupę strumieni wyrażających wzajemne stosunki gospodarcze między przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami oraz stosunki między tymi jednostkami a budżetem i bankiem.

Dlatego w tym stanie rzeczy saldo planu kredytowego równa się saldu planu kasowego i określa zmianę emisji. Wy tłumaczenie jest następujące.

Wszelkie procesy dokonywane przy pomocy rozrachunku w zapisach muszą być dokonywane dwustronnie i nie mogą mieć wpływu na saldo. Np. wyrazem wymiany gospodarczej między przedsiębiorstwami jest rozrachunek polegający na odpisaniu wartości tej wymiany z jednego rachunku na drugi. Podobnie ma się sprawa z podziałem akumulacji pieniężnej lub wykorzystaniem w sposób bezgotówkowy przyznanego kredytu. W tych warunkach suma nagromadzonych środków finansowych w banku nie ulega żadnej zmianie w stosunku do globalnej kwoty udzielonego kredytu, a tym samym saldo planu kredytowego musi pozostać bez zmian.

Zmiana w saldzie planu kredytowego następuje dopiero wówczas, gdy przedsiębiorstwo, które dokonało wymiany gospodarczej i tą drogą uzyskało środki pieniężne na swym rachunku lub przedsiębiorstwo, które uzyskało dodatkowe środki pieniężne w postaci kredytu lub też jednostka, która partycypowała w podziale akumulacji, dokonuje jakiegokolwiek zapłaty na rzecz ludności (płace, zasiłki, emerytury, skup itp.). Zmiana w saldzie planu kredytowego nastąpi również wtedy, gdy zostaną zrealizowane wpływy pieniężne od ludności, czy to z tytułu obrotu towarowego, czy z tytułu świadczonych usług, czy też z tytułu podatków i opłat. W tych przypadkach siłą rzeczy stan środków finansowych zgromadzonych na rachunkach w porównaniu do globalnej kwoty udzielonych kredytów ulega zmianie. Różnica między tymi wielkościami stanowi o saldzie planu kredytowego.

W świetle powyższych rozważań zrozumiałe się staje, że na saldo planu kredytowego oddziałują te same strumienie pieniężne co i na saldo planu kasowego chociaż forma ich jest odmienna (zmiany w stanach wielkości) i chociaż proporcjonalnie są bez porównania mniejsze od innych strumieni pieniężnych przepływających w ramach planu kredytowego.

Przejdziemy z kolei do analizy salda trzeciego planu, bilansu dochodów i wydatków ludności.

Wiemy z poprzedniego rozdziału, że plan ten podobnie jak plan kasowy, obejmuje wyłącznie obroty płatnicze w formie gotówkowej, przy czym w porównaniu do planu kasowego, ujmuje dodatkowe obroty reprezentowane przez trzecią grupę strumieni pieniężnych (obroty między ludnością) oraz eliminuje obroty dokonywane gotówkowo

między przedsiębiorstwami, organizacjami i instytucjami (część pierwszej grupy strumieni pieniężnych).

Odnosnie całej trzeciej grupy strumieni pieniężnych, to nie mogą one mieć najmniejszego wpływu na saldo bilansu, gdyż przepływając pomiędzy ludnością muszą być ujmowane w planie dwustronnie. Obroty płatnicze między ludnością nie mogą zmienić globalnej sumy dochodów ludności ujmowanej w planie kasowym, a zmieniają jedynie strukturę tych dochodów.

Odnosnie strumieni pieniężnych, które bilans eliminuje (w porównaniu do planu kasowego) reprezentujących obroty między organizacjami, należy stwierdzić, że strumienie te tylko w tym przypadku wpływają na kształtowanie się salda, o ile zostaną zatrzymane w kasach organizacji. Ponieważ wypadki takie teoretycznie nie mogą zachodzić, nie bierzemy tego pod uwagę.

Udowodniliśmy w ten sposób, że na saldo bilansu dochodów i wydatków ludności, wpływają tylko te strumienie pieniężne, które kształtują saldo planu kasowego. Należy jednak zwrócić uwagę na jeden fakt. Dochody ludności w bilansie (strona przychodowa bilansu) są przeważnie jednocześnie rozchodami przedsiębiorstw, organizacji i instytucji (strona rozchodowa planu kasowego). Rozchody ludności w bilansie (strona rozchodowa bilansu) są przeważnie jednocześnie przychodami przedsiębiorstw, organizacji i instytucji (strona przychodowa planu kasowego).

Na tej podstawie łatwo jest zorientować się, że salda omawianych planów teoretycznie równe co do wielkości, muszą różnić się znakiem. Dodatnie saldo bilansu wykazujące nadwyżkę dochodów ludności nad rozchodami (podażą towarów i usług) jest jednocześnie ujemnym saldem planu kasowego, stwierdzającego niedobór przychodów w stosunku do rozchodów.

Reasumując treść rozdziału, możemy stwierdzić: salda planów kasowego, kredytowego i bilansu dochodów i wydatków ludności, określające zmiany w emisji, kształtują się wyłącznie pod wpływem strumieni pieniężnych ujętych w drugiej grupie naszego podziału obiegu pieniężnego. Wszystkie inne strumienie pieniężne przepływające przez plany nie mają bezpośredniego wpływu na kształtowanie się salda planów.

IV.

Po określeniu w ogólnym zarysie struktury obiegu pieniężnego w planie kredytowym, kasowym i bilansie dochodów i wydatków ludności i po wykazaniu, że każdy z tych trzech planów w swym końcowym wyniku określa zmiany w ilości pieniądza gotówkowego w obiegu, spróbujemy obecnie omówić funkcje każdego z planów przy regulowaniu wielkości emisji.

Główne zadanie na tym odcinku przypada planowi kasowemu. Punkt ciężkości bilansu dochodów i wydatków ludności, a szczególnie planu kredytowego leży w sferze innych zagadnień. Zgodnie z założeniami tego artykułu omówimy tylko te właściwości planu kredytowego i bilansu dochodów i wydatków ludności, które wiążą się z istotą planu kasowego.

Wstępne zadanie w zakresie regulowania ilości pieniądza gotówkowego w obiegu spełnia bilans dochodów i wydatków ludności. Bilans ten opierając się na wskaźnikach narodowego planu gospodarczego dotyczących podaży towarów i usług oraz dochodów ludności, określa wzajemny stosunek między tymi wielkościami. Jasne jest, że różnica na korzyść podaży towarów i usług stanowi o wycofaniu pieniądza gotówkowego

z obiegu, natomiast różnica na korzyść dochodów ludności o wprowadzeniu dodatkowych ilości pieniądza do obiegu.

Kierownictwo gospodarcze oceniając wyniki bilansu pod kątem stabilizacji siły nabywczej pieniądza, decyduje ostatecznie o proporcji akumulacji i spożycia w planie narodowo-gospodarczym. Niekorzystny układ bilansu, wykazujący np. nieuzasadniony gospodarczo wzrost emisji, może spowodować zmiany w pierwotnych założeniach narodowego planu gospodarczego.

Bilans dochodów i wydatków ludności oddaje jeszcze jedną cenną usługę w dziedzinie regulowania obiegu pieniężnego. Zestawiając dochody ludności w przekroju regionalnym, uwzględniając przy tym procesy wtórnego podziału dochodu narodowego, wskazuje właściwe kierunki dystrybucji towarowej, co z kolei przyspiesza obrót towarowy oraz tempo zwolnienia środków pieniężnych w procesach gospodarczych.

Przechodząc z kolei do planu kredytowego, możemy stosunkowo łatwo określić funkcje jego w zakresie regulowania obiegu gotówkowego na zasadzie przeprowadzonej analizy strumieni pieniężnych przepływających przez ten plan.

Plan kredytowy kontrolując procesy produkcji, wymiany gospodarczej oraz akumulacji, przestrzega racjonalnej i oszczędnej gospodarki, mobilizacji wszystkich środków wytwórczych oraz jak najszybszego obrotu środkami materiałowymi. Wyrazem tego rodzaju działalności planu kredytowego jest maksymalne nagromadzenie zwolnionych z procesów gospodarczych środków finansowych na rachunkach jednostek gospodarczych w banku.

Z drugiej strony generalnym zadaniem planu kredytowego jest zasilanie gospodarki w dodatkowe środki wytwórcze niezbędne dla realizacji narodowego planu gospodarczego przy pomocy dodatkowej dyspozycji pieniężnej.

Zgranie tych dwóch czynności w jedną harmonijną całość, przestrzeganie, ażeby dodatkowa dyspozycja pieniężna była udzielana ze środków finansowych zwolnionych chwilowo z procesów gospodarczych, stanowi o metodzie regulowania obiegu pieniądza gotówkowego przy pomocy planu kredytowego.

Rzecz naturalna, że metoda ta musi być stosowana w sposób ogólny. W przypadku niekorzystnego kształtowania się emisji nieprzewidzianego w planie, plan kredytowy nie może zbadać przyczyn w sposób dokładny, a tym bardziej nie określi źródła zakłóceń w przekroju regionalnym. Środki zaradcze stosowane w takich przypadkach przez plan kredytowy, mogą mieć charakter zarządzeń ogólnych zmierzających jedynie do pogłębienia kontroli procesów gospodarczych.

Zadania w zakresie regulowania obiegu pieniężnego w sposób operatywny, według specjalnych opracowanych do tego celu schematów, spełnia dopiero plan kasowy.

Strumienie pieniężne, które w bilansie dochodów i wydatków ludności oraz w planie kredytowym decydowały o wielkości zmian w obiegu pieniądza gotówkowego, plan kasowy ujmuje w jedną zamkniętą całość i dzieli na grupy, które są odpowiednikami wskaźników narodowego planu gospodarczego.

W ten sposób plan kasowy daje dokładny obraz procesów gospodarczych kształtujących zmiany w obiegu pieniądza gotówkowego, ich wzajemny stosunek oraz pozwala na stałą obserwację tych procesów w toku wykonywania narodowego planu gospodarczego. W przypadku stwierdzenia dysproporcji, które mogłyby zakłócić harmonijną realizację narodowego planu gospodarczego przez naruszenie ustalonego w planie stosunku pomiędzy akumulacją i konsumpcją, plan kasowy jako plan opera-

tywny współdziała w szybkiej realizacji zarządzeń zmierzających do usunięcia stwierdzonych dysproporcji.

Istotną cechą planu kasowego jest to, że procesy gospodarcze ujmowane w centralnym planie kasowym są podzielone na tysiące drobnych części, na tyle, ile jest jednostek gospodarczych, organizacji i instytucji realizujących narodowy plan gospodarczy. Procesy te są z kolei ujmowane w planie w nieco większe zgrupowania, a mianowicie odpowiednio do zasięgu poszczególnych oddziałów aparatu bankowego, kontrolującego życie gospodarcze. W ten sposób założenia narodowego planu gospodarczego ujmowane w planie kasowym stanowią wyraźnie określone zadania dla szeregu tysięcy wykonawców. Sposobu wykonania tych zadań pilnują poszczególne oddziały banków i muszą pilnować dobrze, gdyż wykonanie ich własnych zadań z zakresu emisji jest obwarowane poważnymi rygorami.

Reasumując funkcje poszczególnych planów przy regulowaniu ilości pieniądza gotówkowego w obiegu, możemy powiedzieć, że:

Bilans dochodów i wydatków ludności sprawdza generalnie, czy założenia narodowego planu gospodarczego w zakresie akumulacji i konsumpcji nie stwarzają niebezpieczeństwa dla stabilizacji siły nabywczej pieniądza.

Plan kredytowy kontrolując przebieg procesów ogólnogospodarczych gromadzi środki finansowe i stwarza źródła do finansowania dodatkowych potrzeb gospodarczych. Równowaga na odcinku różnic w stanie kredytów i różnic w stanie nagromadzonych środków finansowych mówi o stabilizacji na odcinku emisji.

Plan kasowy ujmuje schematycznie procesy, które kształtują emisję, dzieli je regionalnie i stwarza przy pomocy swej organizacji jak najlepsze warunki kontroli wykonania tych procesów w terenie. Ponadto plan kasowy stwarza warunki dla stałej obserwacji zjawisk ekonomicznych kształtujących emisję oraz możliwości szybkiej reakcji w przypadku stwierdzenia zakłóceń w wykonywaniu planu.

Klasyfikacja kredytu bankowego w Polsce Ludowej¹⁾

I.

Okres wielkich socjalistycznych przemian w ustroju politycznym i gospodarczym, jakie zostały po raz pierwszy w dziejach ludzkości wprowadzone i ugruntowane w ZSRR, charakteryzuje się szeregiem rewolucyjnych reform społecznych, do których trzeba zaliczyć również reformę systemu pieniężnego i kredytowego.

Twórcy państwa socjalistycznego już w pierwszym okresie reform wysunęli na czoło zagadnień zorganizowanie na nowych zasadach obrotu pieniężnego i kredytu. Jednym z postulatów Lenina było scentralizowanie obrotu w jednym banku państwowym, koncentrującym środki pieniężne i przekazującym je organizacjom gospodarczym.

Również Stalin podkreślał²⁾ doniosłe znaczenie, właściwej organizacji kredytu i rozwoju rozrachunków bezgotówkowych dla gospodarki narodowej, wskazując na istotne cele zmierzających w tym kierunku zarządzeń Partii.

Istotę krótkoterminowego kredytu radzieckiego i jego rolę w gospodarstwie narodowym określa się następująco³⁾:

- 1) kredyt jest zmonopolizowany w Banku Państwa i stanowi system pomocy finansowej przy realizacji planów produkcji i wymiany oraz dla jednostek spółdzielczych,
- 2) kredyt przyczynia się do najbardziej ekonomicznego wykorzystania w obrocie gospodarczym państwowych rezerw pieniężnych,
- 3) kredyt może być udzielany wyłącznie przez banki zgodnie z planem kredytowym i na konkretnie określone przedmioty i cele oraz stosownie do wykonania planowych zadań gospodarczych przez kredytobiorców,
- 4) kredyt jest instrumentem państwowej kontroli działalności finansowej przedsiębiorstw.

Stosownie do tych zadań kredytu zostały przekształcone jego formy organizacyjne.

¹⁾ Fragment przygotowywanej do druku pracy autora pt. „Działalność banków w Polsce Ludowej“.

²⁾ Referat sprawozdawczy na XVI Zjeździe WKP(b).

³⁾ W pracach ekonomistów radzieckich: M. Usoskina, W. Batyriewa, W. K. Sitnina i innych.

Z punktu widzenia gospodarczej funkcji kredytu rozróżnia się pożyczki udzielane na:

- 1) wartości materiałowe i na wydatki sezonowe; kredyty tego rodzaju udzielane są na: a) zapasy stanowiące część normatywów oraz b) zapasy ponadnormatywne,
- 2) dokumenty rozrachunkowe.
- 3) potrzeby przejściowe nie przewidziane w planie.

Z punktu widzenia techniki udzielania kredytów dzieli się je na: a) kredyty według obrotu oraz b) kredyty wykorzystywane na podstawie stanów zapasów, będących przedmiotem kredytowania.

Powyższe, przedstawione w skrócie, kardynalne zasady radzieckiego systemu kredytowego, stały się podstawą rozwoju funkcji i form kredytu w systemie stosowanym przez banki w Polsce Ludowej.

II.

W gospodarce planowej rola kredytu sprowadza się do rozdziału środków pieniężnych pod kontrolą banku, w rozmiarach określonych przez realne procesy wytwórcze, przez stopień płynności środków materialnych i stałą przemianę form pieniądza i towaru.

Znika pobudka subiektywna jaką jest zysk, a wyłącznym motywem kredytu stają się planowe zadania. Znika wszelka dowolność w ustalaniu form i rozmiarów kredytu; jest on teraz organicznie związany z poszczególnymi fazami procesów gospodarczych a przez to włączony do czynników biorących bezpośredni udział w realizacji planów gospodarczych.

Kredyt w sposób najracjonalniejszy umożliwia szybki i dostosowany do potrzeb bieżących rozdział środków finansowych między poszczególne jednostki gospodarcze na ściśle określone cele gospodarcze. W ten sposób funkcjonując, staje się instrumentem kontroli finansowej, gdyż obrazuje potrzeby procesów gospodarczych przedsiębiorstwa i tym samym rejestruje odchylenia od jego planu i zasad prawidłowej gospodarki.

Tylko za pomocą kredytu można regulować stałe przypływy i odpływy środków pieniężnych, przedstawiające zmiany środków obrotowych w procesach eksploatacyjnych. Manewrowanie tymi środkami w skali ogólnopństwowej za pomocą bezzwrotnego finansowania przedsiębiorstw nie byłoby celowe, ponieważ przy stałym udziale w ogólnym cyklu obrotowym występują wspomniane odpływy i przypływy pieniądza w poszczególnych przedsiębiorstwach zależnie od cykliczności ich procesów. Wzajemną łączność pomiędzy cyklami obrotowymi różnych przedsiębiorstw osiąga się w sposób najekonomiczniejszy przy pomocy terminowej i zwrotnej formy uzupełniania środków obrotowych przedsiębiorstwa i dysponowania tą ich częścią, która wyzwała się pod postacią pieniądza.

Istotna funkcja kredytu, w świetle powyższych rozważań, polega na jego udziale w finansowaniu środków obrotowych przedsiębiorstw. Oparta jest ona na podziale funduszy przedsiębiorstwa na własne i obce. Kredyt bankowy reprezentuje fundusze obce, jako wyłączone źródło finansowe poza prawidłowym stanem cyklicznych zobowiązań; jest przy tym organicznie związany z funduszami własnymi przedsiębiorstwa i łącznie z nimi stanowi ogół środków finansowych prze-

znaczonych do realizacji planów gospodarczych. Ten związek i obligatoryjny udział kredytu w finansowaniu produkcji obrotu towarowego oraz jego charakter stałego składnika funduszy przedsiębiorstwa — stanowi istotę kredytu socjalistycznego.

Zgodnie z tak ustalonym pojęciem kredytu można za jego cechy podstawowe przyjąć: planowość, celowe przeznaczenie, terminowość zwrotu i zabezpieczenia. Cechy te oznaczają również rygory, mające zapewnić zużywanie środków pochodzących z kredytu zgodnie z zasadami systemu finansowego i przy założeniu jak najbardziej ekonomicznego gospodarowania środkami materialowymi i pieniężnymi.

Cecha planowości wynikająca z ustroju społeczno-gospodarczego, ma dla funkcjonowania kredytu podstawowe znaczenie, szczególnie w związku z jego rolą w regulowaniu obiegu pieniężnego.

Planowanie kredytowe łącznie z planowaniem kasowym wiąże się organicznie z planowaniem wszystkich gałęzi gospodarstwa narodowego oraz z budżetem państwa i dlatego w dziedzinie realizacji zadań gospodarczych stanowi bezwzględnie obowiązujące normy postępowania.

Kredyt ma swoją podstawę gospodarczą i formalną w planie, opiera się w pełni na ustalonym w nim zakresie, wymiarze i dyrektywach i w oderwaniu od planu traci podstawę bytu, przestaje być kredytem planowym, a staje się nieprawidłowym zadłużeniem, wskazującym na złą gospodarkę kredytobiorcy.

Udzielanie kredytu jest dopuszczalne wyłącznie w ramach limitów, określonych w planie kredytowym i na cele w nim uwzględnione. Limity planu są normami bezwzględnie obowiązującymi i nie mogą być przekroczone przez bank ani przez przedsiębiorstwo.

Ten rygor ma na celu ściśle skoordynowanie poprzez plan kredytowy procesów finansowych z materialowymi, a tym samym wszystkich akcji podlegających kredytowaniu z rodzajem, wysokością i terminem zwrotu kredytu.

Zasada celowego przeznaczenia kredytu polega na bezpośrednim powiązaniu kredytu z materialnymi procesami wytwórczości i obrotu towarowego. Zasada ta, jak i inne, wiąże się oczywiście z planowością kredytu, gdyż plan ujmuje całość warunków przyznawania i wykorzystywania kredytów, jednak ma ona swój byt odrębny, gdyż główne jej znaczenie uwidocznia się w trakcie realizacji planu i procesów gospodarczych.

Sam limit kredytowy nie upoważnia jeszcze do zużycia kredytu. Wykorzystanie jego może nastąpić tylko wówczas, gdy przedsiębiorstwu w miarę realizacji jego planu gospodarczego potrzebny jest dopływ środków pieniężnych, zgodnie ze stałym związkiem pomiędzy ruchem środków finansowych i obrotem środków materialnych w procesach gospodarczych.

Dla kontroli finansowej procesów gospodarczych ma znaczenie podział kredytu zarówno według charakteru tych procesów i ich związku z jedną z podstawowych grup środków obrotowych tj.: normatywnych, ponadnormatywnych czy nienormowanych i stąd powstał podział na kredyt normatywny, specjalny, sezonowy, inkasowy itp., jak również według poszczególnych składników środków obrotowych, co oznacza podział kredytów na kredyt przeznaczony na materiały podstawowe, wyroby półgotowe, produkcję w toku itp. Te dwa kryteria podziału zazębiają się ze sobą

i stąd w praktyce powstają znaczne trudności w przeprowadzeniu podziału w taki sposób, który by odpowiadał potrzebom analizy i kontroli bankowej. Poza tym trzeba jeszcze dodać, że ściśle określenie charakterów procesów gospodarczych jest niełatwe.

Rozróżnienia między gospodarką sezonową a normalną albo o charakterze specjalnym nie da się zawsze ściśle przeprowadzić. Pojęcie sezonowości nie jest w przepisach jeszcze dokładnie sprecyzowane i w wielu przypadkach spotykamy się z tendencjami do rozciągnięcia sezonowości na gospodarkę normalną, w której procesy mają charakter ciągły i powtarzalny, a wykazują tylko odchylenia w niektórych okresach czasu wynikające nie z sezonowości, lecz z innych przyczyn np. natury technicznej. Tak samo do sezonowej gospodarki zalicza się często niewłaściwe akcje, które powodują natężenie działalności wywołane specjalnymi przejściowymi przyczynami np.: wzmożony zakup zarządzony przez władze naczelne itp.

Te względy przemawiają za koniecznością sprecyzowania w systemie podstawowych pojęć dotyczących gospodarki normalnej i sezonowej oraz za korektą stosowanego obecnie podziału kredytów. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń można wysunąć wniosek, że powstaje raczej potrzeba rozszerzenia kredytu na finansowanie ogólnej normalnej gospodarki przedsiębiorstwa oraz dokładniejszego sprecyzowania potrzeb sezonowych specjalnych i przejściowych. Tutaj szczególnie ważne znaczenie ma szersze stosowanie trybu kredytowania obrotu przedsiębiorstwa, w którym kredyt występuje w formie procentowego udziału w finansowaniu cyklu obrotowego.

Konsekwencją omówionych wyżej zasad jest następna cecha kredytu — terminowość — oznaczająca elastyczne, oszczędne i sprawne operowanie rezerwami pieniężnymi. Dlatego też kredyt jest udzielany na okresy czasu ustalone w zależności od rotacji środków obrotowych, występujących w kredytowanych procesach gospodarczych. Terminowość kredytu ma duże znaczenie dla kontroli bankowej, gdyż regularność spłat kredytu świadczy o prawidłowym wykonywaniu przez kredytobiorcę planów, a zaległość w spłacie kredytów świadczy zawsze o naruszeniu równowagi w rotacji środków obrotowych przedsiębiorstwa i nieprawidłowościach w jego gospodarce finansowej a często również w wykonywaniu planów rzeczowych.

Stan taki wywołuje z zasady liczne ujemne konsekwencje nie tylko w gospodarce kredytobiorcy, lecz również innych przedsiębiorstw, co może pociągnąć za sobą zakłócenie w całych gałęziach gospodarki.

Niezachowanie terminów płatności kredytów może spowodować przekroczenie planu kredytowego i zaburzenia w obiegu pieniężnym wskutek tego, że następuje zahamowanie płynności środków przez zatrzymanie przez jednych kredytobiorców części tych środków, które miały być przeznaczone na finansowanie innych przedsiębiorstw.

Pojęcie terminowości kredytu wymaga jeszcze jednego wyjaśnienia. Spłata kredytu może być ustalona na konkretnie wyznaczony termin zamykający pewien okres czasu np. trzymiesięczny, albo może być uzależniona od cyklu obrotowego ustalonego dla procesów będących przedmiotem kredytowania.

Przykładem pierwszego sposobu oznaczenia terminu spłaty, będzie płatność kredytu specjalnego lub kredytu przejściowego, udzielonego na upłynnienie w ściśle określonym czasie ponadnormatywnych zapasów materiałowych albo na zaliczki na kontraktację, który jest płatny w terminach obrachunku kredytobiorcy z planatorem itp.

Drugi rodzaj terminowości występuje przy kredycie inkasowym, którego płatność jest uzależniona od cyklu inkasowego faktur oraz przy kredycie normatywnym, udzielanym pod obrót na okres czasu odpowiadający przeciętnemu cyklowi obrotu towarowego. W tych przypadkach kredyt w pewnej wysokości jest stale wykorzystywany przez przedsiębiorstwo i może wydawać się, że jest on bezterminowy w odróżnieniu np.: od kredytu sezonowego udzielonego cukrowni, który zostaje spłacony po okresie kampanii, jest to tylko jednak objaw pozorny, gdyż środki pieniężne, pochodzące z takiego kredytu przechodzą stałą rotację równoległą do obrotów w procesach materialnych kredytorów.

Jeszcze wyraźniej pozór bezterminowości występuje w kredycie normatywnym udzielonym na pokrycie ogólnego niedoboru funduszy własnych, np. gdy granica tych funduszy została ustalona poniżej normatywów. Wówczas kredyt jest właściwie uzupełnieniem funduszy własnych przedsiębiorstwa przeznaczonych do finansowania obrotu i stale w tej samej wysokości (przy tych samych normatywach i procencie ich pokrycia) jest przez nie wykorzystywany. Jednak i taki kredyt ma charakter krótkoterminowego, gdyż wiąże się z krótkimi okresami obrotów gospodarczych, które finansuje, przy czym środki pieniężne stale przepływają przez rachunek bankowy stosownie do swej rotacji.

Kredyt ten jest więc jakby bieżąco spłacany i równocześnie wykorzystywany. Zagadnienie terminowości kredytu wiąże się ściśle z zasadą dyscypliny finansowej w systemie kredytowym, polegającej na tym, że każdy kredyt musi być bezwzględnie spłacany w prawidłowo określony sposób.

Termin płatności kredytu jest w tym rozumieniu zależny od ustalonego czasokresu albo cyklu kredytowanego procesu. Funkcję kredytu, która by nie uwzględniała tej zasady, należy uważać za wadliwą i sprzeczną z jego istotą.

Kredyt nie spłacony w terminie staje się kredytem przeterminowanym, zostaje przeniesiony na specjalne konto, powodując stosowanie sankcji bankowych, polegających przede wszystkim na ograniczeniu finansowania przedsiębiorstwa.

Kredyt nie spłacony w terminie staje się kredytem przeterminowanym, zostaje często formy kredytu rodzajowego, udzielanego w przypadkach trudności finansowych przedsiębiorstw, wywołanych ich wadliwą gospodarką. W tym przypadku miał on właściwie charakter kredytu przejściowego, który w przypadku złej gospodarki przedsiębiorstwa staje się podobnie jak inne kredyty nieuchronnie kredytem przeterminowanym.

Do omówienia pozostaje jeszcze zasada zabezpieczenia kredytów. Zabezpieczenie to jest dokonywane w formie zastawu i ma na celu wzmocnienie związku między kredytem a wartościami materialnymi, na jakie został udzielony.

Praktyczne rozwiązanie tego zagadnienia natrafia na duże trudności z uwagi na brak w naszym ustawodawstwie przepisów, które by instytucję zastawu normowały w sposób odpowiadający ustrojowi gospodarki społecznej.

Nowe polskie prawo rzeczowe przewiduje w art. 251 i 253 możliwość ustanowienia zastawu z pozostawieniem przedmiotu zastawu właścicielowi, jeżeli tak stanowi przepis szczegółowy albo gdy rzeczy objęte zastawem potrzebne są zastawcy do osobistego wykonywania zawodu.

Przy rozważaniach na ten temat może nasunąć się pytanie, czy zachodzi w ogóle potrzeba zabezpieczeń rzeczowych, skoro dyspozycje przedsiębiorstw są ograniczone ich planami gospodarczymi i zasadami systemu finansowego i skoro banki kon-

trolują te dyspozycje i koncentrując u siebie na rachunkach wszystkie środki pieniężne dłużników mogą w razie potrzeby korzystać z prawa potrącenia.

Postawiony w ten sposób problem wymaga naświetlenia od strony przede wszystkim systemu finansowego i kredytowego.

Dwa zasadnicze względy decydują o rozstrzygnięciu sprawy. Pierwszy wynika z zasady rozrachunku gospodarczego, ustalającej samodzielność prawną i gospodarczą przedsiębiorstwa, które ma prawo i obowiązek do gospodarowania w taki sposób powierzonymi mu środkami, żeby zapewnić wykonanie planu i uzyskanie planowej i ponadplanowej rentowności. Z zasady tej wynika również odpowiedzialność przedsiębiorstwa, jako jednostki samodzielnej za wyniki swej działalności i za swe zobowiązania.

Drugi wzgląd sięga głęboko w zasady systemu kredytowego i dlatego wymaga szerszego omówienia.

Jak już wiemy, podstawową cechą kredytu jest jego celowe przeznaczenie, polegające na przestrzeganiu ścisłego, bezpośredniego związku z materialnymi procesami wytwórczości i obrotu towarowego. Ta zasada stwarza równocześnie obowiązki dla banku i przedsiębiorstwa udzielania i wykorzystywania kredytu na określone przedmioty, którymi są składniki środków obrotowych. W związku z tą zasadą rozróżnia się odrębne rodzaje kredytów, które przyczynowo wiążą się z poszczególnymi składnikami.

W celu ścisłej realizacji tej zasady banki sprawdzają zużycie kredytów na wszystkich szczeblach swej kontroli finansowej, jednak dla wzmocnienia tej kontroli powinien być stosowany środek, który zobowiązuje przedsiębiorstwo do bieżącego przestrzegania związku kredytu z jego przedmiotem.

Takim właśnie najskuteczniejszym środkiem może być tylko zastaw w nowej formie, którego głównym celem, jak z powyższego wynika, ma być wzmocnienie tego związku, co następuje po pierwsze przez bieżące konfrontowanie wartości materialnych, będących przedmiotem kredytu z wysokością sum kredytowych i po drugie przez nałożenie na przedsiębiorstwo odpowiedzialności za takie rozdysponowanie znajdujących się w jego posiadaniu przedmiotów zastawu, które obniża wartość zastawu bez równoczesnej odpowiedniej spłaty kredytu.

III.

System finansowania działalności gospodarczej w zakresie produkcji i obrotu oparty jest na podziale środków obrotowych przedsiębiorstw na trzy grupy:

- 1) środki normatywne, potrzebne stale przedsiębiorstwu w związku z jego ciągłymi i powtarzalnymi procesami eksploatacyjnymi,
- 2) środki ponadnormatywne dodatkowo potrzebne przedsiębiorstwu w związku z sezonowymi, specjalnymi lub innymi potrzebnymi przejściowymi, wynikającymi z planu gospodarczego albo powstającymi dopiero w okresie wykonywania planu,
- 3) środki nienormowane, reprezentujące zasadniczo proces obiegu pieniężnego, np. środki pieniężne w kasie, na rachunku bankowym, należności fakturowe itp.

Środki normatywne finansowane są z funduszu własnego przedsiębiorstwa oraz z kredytu bankowego, natomiast środki ponadnormatywne i nienormowane mogą być finansowane wyłącznie z kredytu bankowego.

Uzupełniającym źródłem pokrycia środków obrotowych są pasywa przedsiębiorstwa o charakterze takich zobowiązań, które stale albo okresowo pozostają w obrocie przedsiębiorstwa z uwagi na ustawowo lub zwyczajowo przyjęte terminy płatności. Powstają one z tytułu płac, ubezpieczeń społecznych i świadczeń socjalnych oraz dostaw towarowych i energii.

Zobowiązaniami tymi pokrywa się uzupełniającą zarówno środki normatywne jak i środki związane z sezonowymi lub innymi przejściowymi potrzebami przedsiębiorstw. To znaczy, że o wysokość stałych zobowiązań zmniejsza się kwotę funduszu własnego, jaką może przedsiębiorstwo posiadać w obrocie albo kwotę kredytu na środki normatywne, a o wysokość zobowiązań okresowych zmniejsza się kredyt przypadający na pokrycie środków ponadnormatywnych lub nienormowanych.

Rozróżniamy zatem trzy źródła pokrycia dla środków normatywnych: fundusz własny przedsiębiorstwa, kredyt bankowy i zobowiązania stałe, a mianowicie: kredyt bankowy i zobowiązania okresowe.

Głównym zadaniem kredytu, jak to już zaznaczyliśmy, jest finansowanie środków ponadnormatywnych, a więc związanych z sezonowymi, specjalnymi lub innymi przejściowymi potrzebami przedsiębiorstw oraz środków nienormowanych, to jest głównie tych, które są zaangażowane w procesie obiegu pieniężnego.

Ujęcie w ten sposób istotnego przeznaczenia kredytu nie powinno jednak doprowadzać do mylnych wniosków, że w zakresie środków normatywnych kredyt jest tylko czynnikiem pomocniczym czy przejściowym.

W ubiegłych latach taką funkcję przypisywało się dość często kredytowi normatywnemu i to przeważnie pod wpływem rozumowania, że fundusze własne przedsiębiorstw będą się powiększały wskutek rentowności i dojdą we wszystkich przedsiębiorstwach do granic normatywów. Zwyciężył jednak pogląd, iż ze względu na szybkość obiegu środków oraz ze względu na zasadę oszczędnej gospodarki należy raczej stosować procentowe pokrycie normatywów funduszami własnymi przedsiębiorstw. Przemawia za tym również wzgląd na skuteczność funkcji kontrolnej spełnianej przez kredyt.

Ścisłe rozgraniczenie środków trwałych i obrotowych oraz podział tych ostatnich na normowane i nienormowane, a następnie podział normowanych na normatywne i ponadnormatywne stworzyły podstawę do prawidłowego kredytowania — do powiązania kredytów z właściwymi aktywami przedsiębiorstwa.

W związku z tym zaczął się rozwijać wachlarz poszczególnych rodzajów kredytów dostosowanych do struktury środków obrotowych przedsiębiorstw. Pierwotny podział kredytów na normalne, specjalne (w r. 1946), uległ w dalszym rozwoju zmianie i w latach 1948 i 1949 rozróżniało się następujące rodzaje kredytów:

1) kredyt normatywny i normalny — przyznawany na uzupełnienie środków obrotowych w ramach normatywów, ustalanych dla przedsiębiorstwa (kredyt normatywny), lub przedsiębiorstwom nie mającym obowiązku obliczania normatywów (kredyt normalny).

2) kredyt przejściowy — udzielany na potrzeby, jakie powstały w związku z nie przewidzianymi w planie przeszkodami, jak np.: zatorami w zbycie i w inkasach, postojami w produkcji, ponadnormatywnymi remanentami itp.

3) kredyt specjalny — służył na finansowanie potrzeb, które nie miały pokrycia w normatywnych środkach obrotowych przedsiębiorstwa, a wynikały bądź z sezonowej działalności, bądź ze zleconych mu akcji specjalnych.

4) kredyt importowy i eksportowy — przyznawany na finansowanie transakcji towarowych i usługowych w obrocie z zagranicą.

Stosunkowo jeszcze wąski wachlarz rodzajowy był podyktowany względami technicznymi banku, jednak rozdzielał już w znacznym stopniu środki kredytowe na poszczególne grupy związane z oddzielnymi procesami gospodarczymi i w całości dawał pogląd na wykorzystywanie przez przedsiębiorstwa środków obrotowych.

Ważną zmianą było wprowadzenie kredytu przeterminowanego, który stał się wyrazem tendencji do zaostrzenia dyscypliny finansowej i realizacji jednej z podstawowych zasad kredytowania: terminowości zwrotu kredytu.

Limity kredytowe stały się obowiązującymi normami, wskutek czego zarówno bank, jak i przedsiębiorstwa obowiązywało ściśle ich przestrzeganie przy wykorzystywaniu przyznanych kredytów. Przedsiębiorstwom, które wskutek nieprawidłowej gospodarki wpadły w trudności gospodarcze, bank odmawiał po wyczerpaniu limitów dalszych kredytów, zezwalając wyjątkowo na zadłużenie w ciężar kredytu przeterminowanego w przypadkach konieczności pokrycia robocizny lub innych koniecznych potrzeb.

IV.

Konsekwencją systemu wprowadzającego rygory kredytowe było narastanie ilości niepłaconych faktur i innych zobowiązań, co spowodowało trudności finansowe w przedsiębiorstwach wierzycielskich i obciążenie ich kredytem przeterminowanym. Z tego powodu bank przeprowadzał co pewien czas akcje wyrównawcze polegające na udzielaniu dłużnikom kredytu przeznaczonego na spłatę zobowiązań wobec wierzycieli.

Taki stan rzeczy oznaczał odmawianie kredytu dostawcy towaru, który odczuwa brak środków wskutek nieregulowania faktur przez odbiorcę i co więcej obciąża go odsetkami od kredytów przeterminowanych.

W r. 1949 zastosowano zasadę, że dostawca otrzymuje zawsze swoją należność z tytułu faktury, gdyż w przypadku, gdy brak jest pokrycia na rachunku odbiorcy lub marży wolnego kredytu celowego, bank sumą należności obciąża konto kredytu przeterminowanego odbiorcy na rzecz rachunku dostawcy.

Na rzecz tego systemu przytaczano następujące motywy:

1. odmowa dłużnikowi kredytu naraża dostawcę na duże trudności finansowe, które zakłócają prawidłowy przebieg jego procesów gospodarczych,
2. udzielenie kredytu dłużnikowi nie może wywołać zaburzeń pieniężnych, gdyż cała suma zostaje przelana na konto dostawcy; pieniądze zatem z banku nie wychodzą,
3. przez udzielenie kredytu dłużnikowi, zadłużenie powstaje we właściwym miejscu. Inaczej kredyt ma utrudnioną funkcję kontroli, gdyż występując w tym przypadku na koncie dostawcy, nie odtwarza jego stanu finansowego. Jest on wtedy niesłuszny i obarcza dostawcę kosztami odsetek, przeważnie zwiększonymi, bo od kredytu przeterminowanego.

Z drugiej strony nieudzielenie kredytu dłużnikowi na spłatę zobowiązania nie daje bankowi orientacji na podstawie samej analizy obliża co do stanu finansowego dłużnika, gdyż kredyt przeterminowany powstaje u wierzyciela — dostawcy.

Przeciwko temu systemowi przytaczano, że:

1. kredyt udzielony złemu płatnikowi jest co najmniej w takim samym stopniu nieprawidłowy, jak w przypadku zadłużenia dostawcy. Pokrywa on bowiem złą gospodarkę odbiorcy, gdyż finansuje albo nadmierne, niedozwolone zapasy, albo straty,
2. dostawca mając zapewnioną zapłatę za każde zamówienie i od każdego odbiorcy, zostaje właściwie zwolniony od tych czynności, które należą zwykle do obowiązków sprzedawcy, a więc: sprawdzanie terminowości regulowania przez odbiorcę zobowiązań fakturowych, przeprowadzanie odpowiednich interwencji, zachowanie ostrożności przy przyjmowaniu zamówień, stosowanie akredytyw w stosunku do złych płatników itp. Do tych zwykłych czynności dochodzą jeszcze czynności specjalne wynikające z zasad systemu finansowego. Dostawca ma obowiązek ustalać swój obrót z odbiorcami na podstawie zawieranych z nimi umów planowych i w ramach tych czynności sprawdzać, czy zamówienia mieszczą się w granicach umów centralnych, a przez to zgodne są z planem finansowym zamawiającego,
3. stosowanie systemu płacenia zobowiązań w ciężar rachunku kredytu przeterminowanego odbiorcy wypacza istotę tego kredytu, który powinien występować tylko w konsekwencji niespłacenia w terminie kredytu celowego,
4. zarzut pozbawienia w omawianym przypadku znaczenia kredytu jako środka kontroli nie jest w pełni słuszny. Analizę bowiem stanu finansowego przedsiębiorstwa można przeprowadzić tylko przez zestawienie wszystkich elementów aktywów i pasywów. Najprostszym środkiem do stwierdzenia wypłacalności odbiorcy jest stan jego zobowiązań a w szczególności faktur zaległych. Sam kredyt nie może być sam przez się właściwym obrazem gospodarki finansowej kredytobiorcy.

Z zestawienia powyższej argumentacji można stwierdzić, że poruszony problem ma istotne znaczenie dla konstrukcji całości systemu kredytowego.

Powstawanie zaległości fakturowych, oznaczające opóźnienie wpływów, jest bezwzględnie dużą nieprawidłowością i powoduje znaczne zaburzenia w obrocie środków finansowych, jednak wydaje się, że byłoby błędem nagiąć podstawowe zasady systemu kredytowego do mechanizmu regulowania zobowiązań fakturowych.

Usprawnienie nieprawidłowego cyklu płatniczego powinno nastąpić nie poprzez automatyzm kredytowania, sprzeczny z istotą rozrachunku gospodarczego, lecz przez likwidację istotnych przyczyn, które spowodowały zahamowanie wpływów.

Objaw taki wywołany jest przeważnie całym łańcuchem przyczyn i skutków; niewypłacalność jednego przedsiębiorstwa jest często wynikiem złej wypłacalności innych przedsiębiorstw, jednak zawsze pierwotną przyczyną będzie nieprawidłowe wykonanie planu czy nieprzestrzeganie zasad systemu finansowego. Dlatego też podejmowane przez bank akcje muszą być kierowane na właściwy odcinek, w którym nastąpiło przerwanie prawidłowego obiegu środków finansowych. Rezultat kilkuletnich doświadczeń wskazuje raczej na słuszność systemu rygorystycznego i stosowania go we wszystkich przypadkach naruszenia dyscypliny finansowej.

W 1950 r. zostały ustalone następujące rodzaje kredytów obrotowych: 1) normalne, 2) specjalne, 3) sezonowe, 4) inkasowe, 5) na kapitalne remonty, 6) importowe i eksportowe, 7) przeterminowane.

Zasadnicza zmiana nastąpiła na odcinku finansowania należności fakturowych przedsiębiorstw. Dokonanie jej spowodowało obniżenie rezerwy płatniczej przedsiębiorstwa, która przedtem obejmowała cały cykl inkasowy przedsiębiorstwa (prawidłowy) do okresu potrzebnego na wystawienie i złożenie w banku faktury. Normatyw tej rezerwy został ustalony w wysokości pięciodniowych nakładów (później zmniejszony do trzech dni), wobec czego cykl inkasowy, poczynwszy od dnia szóstego, tj. od wysyłki należności do chwili otrzymania wpływu musiał być finansowany kredytem bankowym.

Funkcję takiego kredytu zaczął spełniać kredyt inkasowy, przyznawany przez bank dostawcy w granicach każdorazowego stanu złożonych przez niego faktur. Przy wykorzystywaniu tego kredytu nie wyznaczało się terminu spłaty, formalnie więc był on udzielany na termin nieokreślony. W praktyce jednak obowiązywał nadał system z poprzedniego roku, gdyż bank po upływie 5 dni od chwili wezwania dłużnika do zapłaty obciążał jego rachunek operacyjny i przelewał należność na rachunek dostawcy, a w przypadku, gdy odbiorca nie rozporządzał wystarczającymi środkami na rachunku operacyjnym i gdy wyczerpał już limity właściwych kredytów, bank dokonywał przelewu w ciężar kredytu przeterminowanego odbiorcy. W ten sposób zadłużenie na rachunku kredytu inkasowego wygasało po upływie normalnego cyklu inkasowego, wyrażającego się okresem czasu potrzebnym na przesłanie faktury, wezwanie płatnika oraz przekazanie należności

V.

Równolegle do rozwoju funkcji kredytu i realizacji zasady jego powiązania z procesami gospodarczymi oraz w celu wzmocnienia kontroli bankowej, następuje dalsze zróżnicowanie kredytu na poszczególne rodzaje, prowadzone na odrębnych kontach.

W roku bieżącym rozróżnia się następujące kredyty obrotowe: 1) kredyt normatywny, 2) kredyt sezonowy, 3) kredyt specjalny, 4) kredyty importowy i eksportowy, 5) kredyt inkasowy oraz 6) kredyty przejściowe: a) na zaliczki na kontraktacje, b) na wstępne finansowanie robót kapitalnych, c) na nadzwyczajne potrzeby przedsiębiorstw, d) do rozliczenia.

K r e d y t n o r m a t y w n y związany jest z grupą środków normatywnych, czyli z tymi środkami, których obrót następuje równomiernie i w jednakowych odstępach czasu.

Udzielany jest on na uzupełnienie własnych środków obrotowych w tej części normatywów, która nie może być pokryta funduszami własnymi, jeżeli chodzi o przedsiębiorstwa, rozliczające się z budżetem państwa, albo w tej części, na której pokrycie brak jest funduszy własnych, jeżeli chodzi o inne przedsiębiorstwa społeczne. Kredyt ten może być udzielany w formie pokrywania ogólnego niedoboru funduszy własnych przedsiębiorstw albo w trybie finansowania obrotu przedsiębiorstw, polegającego na udziale procentowym kredytu w zapłacie za nabyte przez przedsiębiorstwo towary.

Ten sposób kredytowania oparty jest na przenikającej do naszego systemu zasadzie radzieckiej, która wynika stąd, że w procesach ciągłych i powtarzalnych, obrót składników materialnych i towarowych dokonuje się stosunkowo równomier-

nie i wskutek czego zapasy tych składników są wielkościami w dużym stopniu stałymi, podlegającymi nieznacznym wahaniom.

W systemie stosowanym do połowy bieżącego roku kredyt normatywny był udzielany również zastępczo do czasu wypłaty dotacji na uzupełnienie funduszków obrotowych przedsiębiorstw. Ta funkcja kredytu została w br. wyeliminowana z uwagi na to, że była uważana za równoznaczną z pośrednim finansowaniem przedsiębiorstw z budżetu państwa. Pogląd taki można uważać za uzasadniony tym, że ma na celu rozgraniczenie środków budżetowych od bankowych.

W gospodarce przedsiębiorstwa, w której zaangażowane są z natury rzeczy środki ponadnormatywne, np. sezonowe lub specjalne, zapotrzebowanie na środki pieniężne ulega znacznym wahaniom w związku z nierównomiernym przebiegiem procesów produkcji czy obrotu towarowego. Dlatego też sposób kredytowania tych procesów odbywa się na innych zasadach niż te, które obowiązują w gospodarowaniu środkami normatywnymi.

Przedewszystkim przedsiębiorstwo może wówczas finansować swe potrzeby wyłącznie z kredytu, bez jakiegokolwiek udziału w tym przypadku funduszków własnych. Jeżeli chodzi o metodę kredytowania ponadnormatywnych zapasów materiałowych i towarowych, to można w zasadzie udzielać kredyty według obrotu lub na podstawie stanu zapasów.

W naszym systemie kredyty ponadnormatywne przyznawane są na podstawie przewidzianych w planie stanów zapasów w poszczególnych kwartałach.

Do finansowania potrzeb wynikających z gospodarowania w zakresie środków ponadnormatywnych przeznaczone są kredyty: sezonowe, specjalne i przejściowe.

Kredyt sezonowy jest udzielany na sezonowe zapasy materiałów, wyrobów półgotowych i produkcji w toku, wyrobów gotowych i towarów oraz na nakłady przyszłych okresów (rozliczenia międzyokresowe czynne). Z tego kredytu finansuje się zapasy, które przedsiębiorstwo gromadzi z uwagi na sezonowe wahania produkcji, skupu lub sprzedaży, jak również z uwagi na warunki transportu, powodowane czynnikami naturalnymi oraz te nakłady przyszłych okresów, zaliczane do kosztów własnych produkcji, które z uwagi na sezonowe wahania produkcji, mogą być pokryte dopiero w okresach następnych.

Kredyt specjalny przyznaje się na dwie grupy ponadnormatywnych zapasów materiałowych lub towarowych. Do pierwszej grupy należą zapasy o charakterze rezerw państwowych, a więc te, które się tworzy na zlecenie naczelnych władz gospodarczych, a przede wszystkim Urzędu Rezerw Państwowych. Druga grupa obejmuje zapasy powstające w związku ze specyficznymi warunkami działalności gospodarczej przedsiębiorstwa na pewnych odcinkach np. zapasy rozprowadzone pomiędzy przedsiębiorstwa, wskutek braku dostatecznych pomieszczeń w magazynach central zaopatrzenia.

Pojęciem kredytów przejściowych obejmuje się cztery odrębne rodzaje kredytów, a mianowicie:

1. kredyt udzielany na zaliczki kontraktacyjne w gotówce lub w towarze dla plantatorów i hodowców,
2. kredyt na wstępne finansowanie nakładów na inwestycje i kapitalne remonty, wykonywane sposobem gospodarczym do czasu zwrotu tychże na-

- kładów ze środków Państwowego Planu Inwestycyjnego lub ze środków zgromadzonych na rachunku kapitałnych remontów przedsiębiorstwa,
3. kredyt do rozliczenia udzielany na potrzeby jednostek w okresie przekształcenia (decentralizacji) przedsiębiorstw,
 4. kredyt na nadzwyczajne potrzeby, udzielany przedsiębiorstwom w związku z czasowym zahamowaniem normalnych obrotów lub z powodu innych odchyśleń od prawidłowej gospodarki, jeżeli one powstają wskutek przyczyn niezależnych od przedsiębiorstwa. Kredyt ten ma charakter pomocy dla przedsiębiorstwa, zapobiegającej zahamowaniu jego działalności, a tym samym umożliwiającej wykonanie planu i usunięcie zaburzeń, powstałych w procesach finansowych przedsiębiorstwa.

Główna grupa aktywów nienormowanych, którą stanowią należności przedsiębiorstwa z tytułu sprzedaży towarów lub usług, finansowana jest kredytem inkasowym. Kredyt inkasowy staje się teraz kredytem ściśle terminowym, związanym organicznie z cyklem inkasowym kredytowanych należności.

Udziela się go na należności fakturowe, jak również na należności, które nie podlegają regulowaniu w trybie inkasa bankowego oraz na weksle z tytułu sprzedaży ratalnej. Przedmiotem tego kredytu nie mogą być jednak faktury, które zostały złożone w banku po obowiązującym przedsiębiorstwo terminie sporządzenia faktury i oddania jej do inkasa oraz te wszystkie należności, które nie zostały uregulowane przez odbiorców w terminie płatności lub w okresie stanowiącym obowiązujący cykl inkasowy.

Specjalną funkcję spełniają kredyty: importowy i eksportowy, udzielane importerom i eksporterom na potrzeby związane z finansowaniem transakcji towarowych i usługowych w obrocie z zagranicą.

Zasadnicze znaczenie dla utrzymania dyscypliny finansowej przedsiębiorstw ma ściśle przestrzeganie spłat kredytów w terminach ich płatności. Instrumentem kontroli w tym zakresie i środkiem sankcji bankowej jest kredyt przeterminowany. Zadłużenie przedsiębiorstwa na koncie tego kredytu powstaje wówczas, gdy na rachunku operacyjnym przedsiębiorstwa brak jest środków na spłatę kredytów w terminie ich płatności. Z tą chwilą bank zaczyna stosować wobec przedsiębiorstwa sankcje, polegające na pobieraniu wyższego oprocentowania, zawiadamianiu jednostek nadrzędnych oraz wstrzymaniu dalszego kredytowania przedsiębiorstwa i zablokowaniu jego rachunku operacyjnego na spłatę wymagalnych zobowiązań.

Znaczenie dokonanych w roku 1951 zmian, można określić następująco:

Kredyt normatywny został sprowadzony do roli czystego kredytu bankowego, gdyż stracił funkcję zastępczego finansowania normatywów, podlegających pokryciu funduszem własnym.

Wachlarz kredytów uległ znacznemu rozszerzeniu przez wprowadzenie statystycznego podziału na kredyty związane z grupami zapasów według ich przeznaczenia w poszczególnych fazach procesów gospodarczych, co potęguje rolę kredytu jako instrumentu kontroli finansowej.

Istotny postęp w systemie kredytowym następuje na odcinku terminowości kredytu. Oznacza on usta-

lenie przy udzielaniu kredytów dokładnie określonych terminów płatności, a następnie rygorystyczne przestrzeganie spłaty kredytu w tych terminach.

Zasadnicze zmiany w tym kierunku zachodzą w przepisach dotyczących kredytu inkasowego i przeterminowanego.

Kredyt przeterminowany należy do zespołów tych środków, które bank stosuje wobec przedsiębiorstw, wykazujących nieprawidłową gospodarkę finansową. Z chwilą obciążenia przedsiębiorstwa na koncie tego kredytu, bank blokuje równocześnie rachunek operacyjny kredytobiorcy, zawiadamiając o tym jego jednostkę nadrzędną, a wpływy na to konto przeznacza na regulowanie wymagalnych zobowiązań przedsiębiorstwa w ustalonej kolejności.

Do pierwszej grupy zobowiązań — tej, która jest w pierwszym rzędzie uwzględniana w płatnościach z wpływów na zablokowany rachunek operacyjny — należą wszelkie świadczenia z tytułu funduszu płac i te które są z nimi na równi traktowane, jak narzuły na utrzymanie jednostek budżetowych, na fundusz administracyjny w spółdzielczości i na akcję socjalną, wydatki na zaopatrzenie w niezbędne materiały i towary, niektóre opłaty za usługi i przewozy telekomunikacyjne oraz wydatki na pilne i uzasadnione wyjazdy służbowe.

Do drugiej grupy należą zobowiązania z tytułu rat amortyzacyjnych, wszelkich podatków i różnic cen, z tytułu kredytów bankowych, dalej przelewy do budżetu państwa zysków i nadwyżek środków obrotowych i w ostatniej kolejności zobowiązania fakturowe i inne płatności.

W celu zapobieżenia wszelkim zahamowaniom w gospodarce przedsiębiorstw obciążonych kredytem przeterminowanym, bank udziela wyjątkowo krótkich przejściowych kredytów na nadzwyczajne potrzeby przedsiębiorstw.

Jak widzimy z powyższego, kredyt przeterminowany, mając charakter sankcji wobec przedsiębiorstw nie przestrzegających dyscypliny finansowej, nie uniemożliwia im jednak wykonywania planowych zadań gospodarczych, gdyż system bankowy przewiduje właściwy dopływ środków pieniężnych i materiałowych do wszystkich przedsiębiorstw.

Kredyt ten jest czułym instrumentem kontroli bankowej, gdyż staje się sygnałem wkroczenia przedsiębiorstwa na drogę niewłaściwej gospodarki.

Odkrywamy tutaj jeszcze jedną cechę kredytu. Jest on funkcją i środkiem kontroli bankowej o tyle cenniejszym od innych, że przez swój ścisły związek z pieniądzem rejestruje bezpośrednio błędy występujące w gospodarce finansowej.

System rozrachunków w gospodarce narodowej ZSRR

* *

W maju i czerwcu br. przebywał w Polsce profesor radziecki Sergiusz A. Skorochodow.

Wybitny specjalista, długoletni praktyk i pedagog, przyjechał do Polski w ramach wymiany kulturalnej z ZSRR.

Profesor Skorochodow, wykładowca leningradzkiej Akademii Finansowej i długoletni pracownik Banku Państwowego ZSRR, jest doskonałym znawcą zagadnień obrotu pieniężnego i kredytu. Posiada on ponadto dar jasnego przedstawiania omawianego tematu.

Wykłady prof. Skorochodowa cieszyły się dużym zainteresowaniem zarówno wśród pracowników naukowych jak i praktyków polskiego aparatu gospodarczego i finansowego.

Wykłady swoje prof. Skorochodow poświęcił zagadnieniom obiegu pieniężnego oraz kredytu w ZSRR i dał w nich zwarty i zwięzły zarys tych zagadnień. Stanowią one wzór systematycznego przedstawiania obszernego zagadnienia. Każdy wykład prof. Skorochodow poprzedzał podaniem szczegółowej dyspozycji tematu, co ułatwiło słuchaczom śledzenie myśli i pamięciowe opanowanie wykładu.

Wykłady prof. Skorochodowa objęły następujące tematy:

- I. Istota i funkcje radzieckiego pieniądza,
- II. Istota i funkcje radzieckiego kredytu i banków,
- III. Rozwój systemu pieniężno-kredytowego ZSRR,
- IV. Zasadnicze formy rozrachunków w gospodarce narodowej ZSRR,
- V. Specjalne formy rozrachunków w gospodarce narodowej ZSRR,
- VI. Zasady krótkoterminowego kredytowania zapasów towarowo-materiałowych,
- VII. Podstawowe cechy organizacji kredytów rozrachunkowych w ZSRR,
- VIII. Właściwości kredytowania zapasów płodów rolnych oraz ich przerobu w gospodarce ZSRR,
- IX. Zasadnicze cechy kredytowania handlu radzieckiego,
- X. Plan kredytowy Banku Państwa ZSRR i przebieg jego sporządzania,
- XI. Przebieg wykonywania planu kredytowego Banku Państwa ZSRR,
- XII. Plan kasowy Banku Państwa ZSRR oraz regulowanie obrotu pieniężnego,
- XIII. Przebieg wykonania planu kasowego w Banku Państwa ZSRR,
- XIV. Zasady finansowania inwestycji oraz udzielania długoterminowych kredytów.

Poniżej zamieszczamy opracowanie tematu IV dokonane na podstawie wykładów prof. Skorochodowa przez ob. Jerzego Lindnera.

* *

Wymiana towarów między przedsiębiorstwami uspołecznionymi odbywa się przy pomocy pieniędzy. Obrót pieniędzy towarzyszący tej wymianie odbywa się w formie obrotu bezgotówkowego. Również w tej formie odbywa się regulacja wszelkich należności przypadających od przedsiębiorstw państwowych z tytułu podatków, pożyczek oraz innych zobowiązań w stosunku do instytucji systemu finansowego. Obrót bezgotówkowy jest stosowany jako reguła przy wszelkich rozrachunkach przedsiębiorstw i polega na spisaniu należności z rachunku bankowego dłużnika i zapisaniu jej na rachunek bankowy wierzyciela. W obrocie bezgotówkowym pieniądź gotówkowy zastę-

puje różne formy operacji bankowych. Forma operacji bankowych jest uzależniona od rodzaju rozrachunków, od ich treści ekonomicznej i finansowej. Należy jednak z całym naciskiem podkreślić, że rozrachunek bezgotówkowy nie jest bynajmniej jednoznaczny z rozrachunkiem bezpieniężnym. Przy wszystkich rozrachunkach bezgotówkowych jedno przedsiębiorstwo przekazuje drugiemu pewne kwoty pieniężne, które mogą być z kolei przekazane następnemu przedsiębiorstwu lub wypłacane w postaci płac, albo użyte do jakichkolwiek płatności gotówkowych: rozrachunek bezgotówkowy — to rozrachunek pieniężny!

W ZSRR przeprowadza się coraz konsekwentniej zasadę posługiwania się pieniądzem gotówkowym (pieniądem bankowym, biletami skarbowymi oraz metalową monetą) tylko w rozrachunkach z ludnością, tj. dla wypłaty wynagrodzeń za pracę w przemyśle i administracji, kołchoźnikom z tytułu dniówek obrachunkowych oraz przy zakupach na rynkach wiejskich itp.

Gotówkowe zakupy przedsiębiorstw państwowych w handlowej sieci detalicznej mają znikome znaczenie w obrocie gotówkowym. Obrót pieniężny — gotówkowy i obrót bezgotówkowy są od siebie ściśle rozgraniczone. Na straży tego rozgraniczenia stoją odpowiednie ustawy i przepisy. Bank Państwa jest instytucją, której zadaniem jest wprowadzenie ich w życie i przestrzeganie ich ścisłego wykonania. Radziecki system rozrachunków bezgotówkowych został wprowadzony w latach 1930—1931. Jego podstawą są: socjalistyczna własność środków produkcji, planowe metody kierowania gospodarstwem narodowym, rozrachunek gospodarczy przedsiębiorstw socjalistycznych i wykorzystanie pieniędzy w charakterze najważniejszego narzędzia ewidencji i kontroli wykonania gospodarczych i finansowych zadań państwa.

Obrót bezgotówkowy w ZSRR oparty jest na trwałym fundamencie stale wzrastającej planowej, socjalistycznej produkcji nie znajdującej kryzysów.

Rola Banku Państwa w organizacji bezgotówkowych rozrachunków

Zgodnie ze wskazaniami W. I. Lenina, który podkreślał konieczność dokonywania wszelkich rozrachunków przez banki, jak również przechowywania w bankach wszelkich środków pieniężnych, J. W. Stalin na XVI Zjeździe WKP(b) stwierdził, że wytyczne Partii, odnośnie właściwej organizacji systemu kredytowego idą w kierunku ześrodkowania w Banku Państwa całego kredytu oraz zorganizowania przy jego udziale rozrachunku bezgotówkowego całej gospodarki społecznej. Toteż wprowadzając w życie w roku 1931 zasady systemu kredytowego i rozrachunkowego, Rząd ZSRR specjalnie podkreślił, że rola Banku Państwa w rozwoju socjalistycznej gospodarki polega przede wszystkim na tym, że jest on rozrachunkową instytucją społecznej gospodarki oraz ogólnopaństwowym aparatem obrachunku produkcji i rozdziału produktów.

Funkcje Banku Państwa w charakterze centralnej instytucji rozrachunkowej socjalistycznego gospodarstwa są różnorodne: Bank Państwa jest przede wszystkim rozrachunkowym centrum dla przedsiębiorstw i organizacji gospodarki socjalistycznej ZSRR. Dla wykonania tej funkcji Bank Państwa dysponuje bardzo poważną siecią oddziałów, znajdujących się we wszystkich większych miastach Związku Radzieckiego oraz prawie we wszystkich ośrodkach przemysłowych. Ta gęsta sieć oddziałów umożliwia szybkie i bezpłatne dokonywanie wszelkich operacji rozrachunkowych wszystkich przedsiębiorstw położonych na całym, olbrzymim terytorium ZSRR.

Następną funkcją Banku Państwa jest kontrola nad prawidłowością dokonywania rozrachunków oraz nad terminową spłatą zobowiązań w gospodarce narodowej. Kontrola ta wyraża się między innymi w czuwaniu nad należytym wykonaniem umów gospodarczych między stronami. Zaznaczyć jednak należy, że w tym przypadku praca Banku Państwa ogranicza się do analizy zobowiązań zawartych w umowie; Bank Państwa nie bierze jednak udziału w rozstrzyganiu sporów między kontrahentami, to bowiem należy do organizacji arbitrażu.

(Istnieją jednak stałe tendencje ze strony różnych przedsiębiorstw wciągania Banku Państwa do sporów w sensie traktowania go jako arbitra: Bank Państwa bardzo starannie unika takich sytuacji i, nie dając się wciągnąć w spór, kieruje swoich kontrahentów do arbitrażu państwowego).

Ponadto Bank Państwa żąda od instytucji gospodarczych prawidłowego udokumentowania i terminowego przedkładania rozrachunkowych dokumentów, co ma olbrzymie znaczenie nie tylko dla dokonywania rozrachunków, ale również i dla stanu obrachunku gospodarki narodowej.

Wynika z powyższego, że Bank Państwa stoi na straży stosowania przez przedsiębiorstwa obowiązujących przepisów w dziedzinie rozrachunków, jak również wykonywania przez nie przyjętych w umowach zobowiązań, natomiast nie wtrąca się do samodzielnej operatywnej działalności przedsiębiorstw.

Forma rozrachunków finansowych nie jest czymś już ostatecznie zakończonym, a rola Banku Państwa polega również na tym, by na podstawie praktyki i obserwacji funkcjonowania różnych form rozrachunków Bank Państwa mógł opracować nowe ich formy, udoskonalając istniejące oraz wprowadzając na różnych odcinkach życia gospodarczego system rozrachunków najbardziej odpowiedni dla danych instytucji gospodarczych. Właśnie bank, dzięki swej olbrzymiej praktyce, ma możliwość lepiej i szybciej od zainteresowanych instytucji ocenić celowość zmiany istniejącej formy rozrachunków. W tej roli bank występuje w charakterze doradców swoich kontrahentów.

Zasady organizacji i rodzaje bezgotówkowych rozrachunków

Formy rozrachunków są różne i zależą od ekonomicznej treści transakcji, dokonywanych przy posługiwaniu się obrotem bezgotówkowym. Wpływ na formę rozrachunków posiada również struktura organizacyjna różnych gałęzi gospodarki narodowej oraz ilość ogniw biorących udział w sprzedaży towarów.

Mimo różnorodności form rozrachunków u podstaw ich tkwią ogólne zasady określone przez państwo socjalistyczne. Zasady te są następujące:

1. Rozrachunek następuje natychmiast w ślad za ruchem towarów. Oznacza to, że należność wynikająca z towarowej lub usługowej transakcji jest całkowicie regulowana i że kredyt jest niedopuszczalny.

2. Płatność następuje za zgodą odbiorcy towarów lub usług. Oznacza to, że regulacja należności za towary lub usługi następuje dopiero po sprawdzeniu przez odbiorcę wykonania umowy przez dostawcę.

3. Forma rozrachunku jest wybierana przez kontrahentów według ich uznania, ale w granicach obowiązujących przepisów o rozrachunkach, wśród których podstawowym jest obowiązek dokonywania wszelkich regulacji pieniężnych za pośrednictwem rachunków w Banku Państwa.

Szczególnie duże znaczenie dla gospodarki planowej ma zasada podana w punkcie drugim, a dotycząca regulacji należności po sprawdzeniu, czy dostawa towarów lub usług odbyła się zgodnie z zawartą między kontrahentami umową. Zawierane, na podstawie umów generalnych organizacji nadrzędnych, umowy bezpośrednie pomiędzy dostawcami i odbiorcami mają na celu zabezpieczenie wykonania planów gospodarczych. Kontrolowanie wykonania tych umów w momencie płatności jest gwarancją dotrzymania przez dostawcę przyjętych wobec odbiorcy zobowiązań, a tym samym i należytego wykonania planu gospodarczego. Ponieważ kontrola taka ma miejsce przy wykonywaniu każdej transakcji, obejmuje ona w zasadzie całokształt transakcji w państwie, a przez to przyczynia się do należytego wykonania całego narodowego planu gospodarczego. Odbiorca ma prawo sprzeciwić się spisaniu z jego rachunku należności za dostarczony towar, jeśli dostawca nie wykonał choćby jednego warunku umowy. To prawo odbiorcy przyczynia się do coraz dokładniejszego wykonywania przez dostawców umów, tak pod względem terminowości dostaw jak i pod względem ilościowym, asortymentowym, doboru środków transportu itp. Pamiętać bowiem należy, że pozbawienie dostawcy możliwości uzyskania pełnej i terminowej zapłaty za dostarczony towar nie tylko utrudnia jego sytuację finansową, ale jednocześnie informuje Bank Państwa i zwraca jego uwagę na niewłaściwą gospodarkę przedsiębiorstwa.

W ten sposób, mimo swobody wybierania przez kontrahentów formy rozrachunków, konieczność przeprowadzenia ich za pośrednictwem rachunków w Banku Państwa przyczynia się do wzmocnienia kontroli nad wykonaniem zadań gospodarczych. Zaznaczyć przy tym należy, że kontrola ta, będąc kontrolą bieżącą, daje Bankowi Państwa możliwość wpływania na usprawnienie pracy przedsiębiorstw.

System rozrachunków powinien być oparty o ścisłą dyscyplinę finansową, nie dopuszczającą jakichkolwiek bądź zaległości w opłacaniu należności. Walka z opieszałością w opłacie rachunków, o której będzie mowa oddzielnie, jest jednym z czynników gwarantujących należyte funkcjonowanie systemu rozrachunków bezgotówkowych.

Najbardziej rozpowszechnionymi formami rozrachunków, wprowadzonymi przez reformę kredytową, są:

1. akceptacyjna forma rozrachunków oparta o inkaso (najbardziej rozpowszechniona),
2. akredytywa i rachunek specjalny,
3. specjalne formy rozrachunków.

Poza tym podziałem istnieje jeszcze podział na rozrachunki, dokonywane przez kontrahentów znajdujących się w jednej miejscowości (posiadających swoje rachunki w jednym oddziale Banku Państwa) oraz znajdujących się w różnych miejscowościach (rozrachunki miejscowe oraz rozrachunki międzymiastowe).

Rozrachunki międzymiastowe rozpatrywane są dodatkowo z punktu widzenia rozrachunków, dokonywanych w banku w miejscu siedziby dostawcy lub w banku, znajdującym się w miejscu siedziby odbiorcy.

Oddzielne miejsce znajdują w radzieckim systemie rozrachunków wzajemne rozrachunki pomiędzy organizacjami gospodarczymi.

Zasadnicze dokumenty rozrachunkowe

Do zasadniczych dokumentów rozrachunkowych należą:

1. „R a c h u n e k - f a k t u r a”. Forma, układ i zawartość treści tego dokumentu są jednolite dla wszelkich operacji towarowych. W dokumencie tym są wyszczególnione wszelkie niezbędne dane o dostawcy oraz o odbiorcy, ilość towaru, jego rodzaj oraz gatunek, cena i suma.

2. „Z l e c e n i e - i n k a s o w e”. Jest to dokument, w którym zawarte jest polecenie dostawcy spisania z rachunku odbiorcy i odprowadzenia na jego własny rachunek kwoty rachunku-faktury, który powinien być dołączony do zlecenia inkasowego. Dokument ten, wystawiony przez dostawcę jest stosowany przy akceptacyjnej formie rozrachunków. Zawiera on wszelkie dane, dotyczące transakcji towarowej, jak: oznaczenie kontrahentów, numery i daty rachunków-faktur, numery i daty transportowych dokumentów, rodzaj towaru oraz sumy poszczególnych rachunków-faktur.

3. „Z l e c e n i e p r z e l e w o w e”. Dokument ten, który zawiera skierowane do banku polecenie odbiorcy przelewu z jego rachunku na rachunek dostawcy, używany jest w rozrachunkach miejscowych. Zawiera on prócz danych o kontrahentach, określenie towaru (ewentualnie z powołaniem się na rachunek), za który regulowana jest należność.

4. „C z e k r o z r a c h u n k o w y” (przekreślony) jest dokumentem analogicznym do „zlecenia przelewowego” i nie może być zrealizowany w gotówce.

Odmianą czeków rozrachunkowych są чеки akceptowane (używane przy rozrachunkach z organami Ministerstwa Łączności) oraz чеки z limitowanych książeczek czekowych (używane przy rozrachunkach za transport). Przedsiębiorstwa stale korzystające z usług transportu kolejowego otrzymują z banku „limitowe książeczki czekowe”, z których opłacają czekami należność za transport załadowanych towarów (koszt transportu opłacany jest z góry). Suma czeków tych książeczek nie może przekraczać pięciodniowych potrzeb przedsiębiorstwa; przedsiębiorstwo wpłaca ją z góry lub Bank kredytuje tę sumę ze specjalnego rachunku.

Akceptacyjna forma rozrachunków

W umowach planowych między przedsiębiorstwami przewidziana jest między innymi również i forma rozrachunku za dostarczane towary. Jeśli dostawy mają charakter ciągły — powszechnie przyjętą formą rozrachunku jest od chwili reformy kredytowej, tj. od roku 1931 — akceptacyjna forma rozrachunku (uzupełniona w roku 1936 systemem inkasa bankowego).

Istotnymi metodami działania tej formy rozrachunku są:

- a) płatność w banku siedziby odbiorcy;
- b) należność jest spisywana z rachunku odbiorcy za jego zgodą stąd nazwa „akceptacyjna”;
- c) płatność w terminie przewidzianym umową i przy istnieniu u odbiorcy niezbędnych środków na jego rachunku w banku.

Wynika z powyższego, że do obowiązków kontrahentów należy ściśle przestrzeganie warunków umów planowych, jak również dyscypliny finansowej.

Dzięki wprowadzeniu instytucji inkasa obrót dokumentów przy akceptacyjnej formie rozrachunku odbywa się za pośrednictwem banku i pod jego kontrolą. Do obowiązku banku należy czuwanie nad tym, by zlecenie inkasowe było przed-

stawiane w banku najdalej w ciągu trzech dni po wysyłce towaru. Bank stosuje sankcje za składanie zleceń inkasowych po upływie terminu trzydniowego i nie udziela kredytu inkasowego.

Do obowiązku banku należy również terminowe ściąganie należności od odbiorcy: w przypadku niemożności zainkasowania od odbiorcy przypadającej od niego kwoty, czy to z powodu odmowy akceptu, czy też z powodu braku środków na rachunku odbiorcy, bank odbiorcy winien niezwłocznie powiadomić bank dostawcy o niemożności ściągnięcia należności. Jeśli bank odbiorcy nie informuje w terminie banku dostawcy, ten ostatni winien domagać się od banku odbiorcy podania przyczyn zatrzymania zleceń inkasowych.

Zaletą akceptacyjnej formy rozrachunku jest to, że nie zatrzymuje ona ruchu towarów, a tym samym nie wpływa hamująco na działalność gospodarczą przedsiębiorstw. Zaznaczyć jednak należy, że akceptacyjna forma rozrachunku nie gwarantuje terminowej zapłaty. Akcept, czyli wyrażenie zgody na uregulowanie zapłaty, odbywa się przeważnie przed nadejściem towaru, na podstawie przesyłanych odbiorcy dokumentów.

Odbiorca bada te dokumenty i oświadcza na ich podstawie, czy zostały wykonane warunki umowy; oczywiście zgoda wyrażona na uregulowanie należności nie pozbawia odbiorcy prawa regresu po otrzymaniu towaru, jeśli okaże się, że nadesłany towar nie odpowiada jakości, lub jeśli dane zawarte w dokumentach nie były ścisłe. Właśnie to badanie dokumentów przez odbiorcę jest kontrolą wykonywania planów, o czym już była mowa.

Okres czasu pozostawiony odbiorcy na sprawdzenie dokumentów nie może przekraczać 72 godzin.

Istnieją dwa rodzaje odmowy akceptu: pełne, tzn. całkowite odrzucenie zleceń inkasowych oraz częściowe. Pełne może mieć miejsce przy naruszeniu przez dostawcę obowiązujących przepisów lub warunków umowy. Częściowa odmowa akceptu stosowana jest w następujących przypadkach:

1. Jeśli dostawca zastosował ceny wyższe od obowiązujących.
2. Jeśli dostawa obejmuje obok towarów zamówionych towary niezamówione — względnie nieodpowiedniego rodzaju lub asortymentu.
3. Jeśli ilość towarów wysłanych przewyższa ilości przewidziane planem lub umową na dany kwartał lub miesiąc.
4. Jeśli w zleceniu inkasowym są błędy arytmetyczne.

Brak środków pieniężnych na rachunku odbiorcy nie może być w żadnym wypadku przyczyną odmowy akceptu. Obowiązuje jednak zasada, że odbiorca nie powinien stosować pełnej odmowy akceptu, jeśli istnieją możliwości zastosowania odmowy częściowej. Odbiorca nie ma również prawa odmowy akceptu, jeśli zużył towar przed upływem terminu akceptacyjnego.

Niestety, doświadczenie Banku Państwa wykazuje, że prawo odmowy akceptu jest niekiedy nadużywane przez odbiorców, posiadających nieuregulowaną gospodarkę finansową i znajdujących się w trudnościach finansowych. Toteż bank prowadzi stałą i systematyczną walkę z tymi niezdrowymi objawami.

Odmowy akceptu są kontrolowane przez starszego pracownika banku, który bada czy odmowa nastąpiła z przyczyn wynikających z umowy i czy jest słuszna. Natomiast w odniesieniu do odbiorców stosujących często odmowę akceptu bank przeprowadza dokładne dochodzenie przy każdej odmowie. Oczywiście, w przypadku

stwierdzenia złej woli odbiorcy, bank stosuje odpowiednie sankcje, zawiadamiając jednocześnie władze nadrzędne odbiorcy.

W przypadku niewłaściwego umotywowania odmowy akceptu lub gdy motywy są sprzeczne z obowiązującymi przepisami, bank ma prawo odrzucić nieuzasadnione, jego zdaniem, motywy.

Towary, których odbiorca nie akceptował, pozostają u niego do dyspozycji dostawcy.

Bank jest obowiązany sprawdzić (co najmniej raz na dwa tygodnie) stan tych towarów; okazuje się bowiem często, że nie przyjęte przez odbiorcę towary są przez niego użytkowane (np. surowiec jest przerabiany), a odmowa akceptu miała jedynie na celu odwleczenie zapłaty. W takich przypadkach przeprowadza się karne dochodzenie. We wszystkich przypadkach odmowy akceptu lub nieuregulowania należności bank odbiorcy obowiązany jest powiadomić bank dostawcy. W zasadzie bank przyjmuje do inkasa zlecenia inkasowe na sumę przekraczającą 1.000 rubli. Jeśli transakcje dotyczą tanich artykułów masowych, dopuszczalna jest dolna granica 250 rubli.

Akceptacyjna forma rozrachunku jest oczywiście stosowana przy transakcjach pomiędzy kontrahentami, posiadającymi swoją siedzibę w różnych miejscowościach.

Akredytywa i rachunek specjalny

Akredytywa, podobnie jak akceptacyjna forma rozrachunku, została wprowadzona w roku 1931. Akredytywa jest to polecenie odbiorcy zablokowania w ciężar jego rachunku określonej kwoty do dyspozycji dostawcy w związku z mającą nastąpić dostawą towaru. W akredytywie przewidziane są warunki, po spełnieniu których może nastąpić wypłata należności; warunki te odzwierciedlają zwykle umowę zawartą między kontrahentami. W odróżnieniu od akceptu — płatność z tytułu akredytywy ma miejsce w banku siedziby dostawcy. Akredytywa gwarantuje dostawcy otrzymanie należności w terminie przewidzianym planem i umową.

Akredytywy nie należy traktować jako zaliczki udzielanej dostawcy przez odbiorcę towaru, bowiem dostawca może uzyskać należność za swój towar dopiero po przedstawieniu w banku właściwych dokumentów, stwierdzających dokonanie wysyłki towaru, a zatem po wykonaniu zamówienia.

Akredytywę stosuje się tylko przy transakcjach między kontrahentami, znajdującymi się w różnych miejscowościach.

Akredytywę stosuje się na podstawie specjalnych zarządzeń władz lub na podstawie zawartych umów gospodarczych.

Akredytywa może być również zastosowana jako sankcja w stosunku do odbiorcy, który systematycznie zalega z regulowaniem należności lub nie dotrzymuje terminów zapłaty należności. Stosowanie akredytywy jako sankcji musi być przewidziane umową.

Akredytywę stosuje się przy rozrachunkach z jednym określonym dostawcą i na jedną określoną w akredytywie transakcję. Minimalna suma akredytywy wynosi 1.000 rubli.

Akredytywę stosuje się przy wykonywaniu dostaw na indywidualne zamówienia, jak maszyny, urządzenia itp., przy czym stosowanie jej przewidziane jest przeważnie w obowiązujących przepisach. Akredytywę otwiera się również przy jednorazowych transakcjach między kontrahentami, którzy nie zawarli umowy planowej

(w odróżnieniu od formy akceptacyjnej, która ma miejsce przy istnieniu stałych stosunków gospodarczych między kontrahentami).

Wreszcie akredytywa jest stosowana w tych przypadkach, gdy niezbędne jest sprawdzenie dostarczonego towaru przed jego wysyłką (przy akceptacyjnej formie rozrachunku odbiorca nie ma możliwości sprawdzenia towaru przed jego otrzymaniem).

W związku z tym, że akredytywa jest płatna w banku dostawcy, na bank ten spada obowiązek reprezentowania interesów odbiorcy (jeśli ten ostatni nie posiada w miejscu siedziby dostawcy swojego upoważnionego przedstawiciela). Obowiązek ten polega na dokładnym zbadaniu, czy dostawa odbywa się zgodnie z przewidzianymi w akredytywie warunkami, w szczególności czy dostawca dołączył do akredytywy zaświadczenie brakarskie, czy właściwie określono stację docelową oraz czy użyto odpowiednich środków transportowych. Uznanie rachunku dostawcy sumą akredytywy następuje po należytych wypełnieniu przez dostawcę tych wszystkich warunków. Otwarcie akredytywy powoduje u odbiorcy zamrożenie jego własnych środków obrotowych na okres przewidziany w akredytywie; zaznaczyć przy tym należy, że akredytywa nie może być uzupełniana: **m u s i b y ć o d r a z u o t w a r t a w p e ł n e j w y s o k o ś c i**. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, czas trwania akredytywy nie może przekroczyć 25 dni.

W specjalnie uzasadnionych gospodarczo przypadkach, dyrektor oddziału banku może przedłużyć ten termin do 45 dni.

W pewnych okolicznościach, jeżeli akredytywa nie jest zastosowana jako sankcja, bank może udzielić odbiorcy kredytu na otwarcie akredytywy.

Terminy akredytywy ściśle obowiązują dostawcę, który musi bezwzględnie dotrzymać terminu przewidzianego umową, a zatem i akredytywą, bowiem akredytywę wystawia się na termin przewidzianej dostawy. Jak z tego wynika, akredytywa jest narzędziem ścisłej kontroli wykonania planu ze strony dostawcy, podczas gdy akceptacyjna forma rozrachunku nie kontroluje dostawcy w tak szerokim zakresie.

Należy zaznaczyć, że otwarcie akredytywy nie powoduje przekazania pieniędzy z banku odbiorcy do banku dostawcy: zablokowane kwoty odbiorcy pozostają w jego banku. Rozrachunek między bankami następuje po realizacji akredytywy.

R a c h u n e k s p e c j a l n y, który również jest otwierany przez odbiorcę, ma pewne cechy wspólne z akredytywą (otwierany jest w banku siedziby dostawcy), ale różni się od niego tym, że:

1. dotyczy transakcji nie jednorazowych, lecz ciągłych,
2. może obejmować nie jednego, a kilku dostawców w jednym mieście;
3. kwota rachunku specjalnego może być stale uzupełniana,
4. odbiorca musi posiadać swego upoważnionego przedstawiciela w mieście dostawcy (lub dostawców), który obowiązany jest do akceptowania rachunków przedkładanych przez dostawcę,
5. przedstawiciel ten może również podejmować na miejscu gotówkę z rachunku specjalnego na potrzeby związane z ekspedycją towarów lub inne, określone przez odbiorcę;

6. w przeciwieństwie do akredytywy, nie jest ograniczony terminem.

Rachunki specjalne mają zastosowanie przy stałych dostawach jednego lub kilku dostawców znajdujących się w jednym miejscu. Najbardziej rozpowszechnione są przy dostawach ciężkiego przemysłu, realizowanych za pośrednictwem organizacji zbytowych.

Akredytywa i rachunek specjalny nie mają zbyt szerokiego zastosowania.

Rachunki między przedsiębiorstwami znajdującymi się w jednym mieście

Przedsiębiorstwa znajdujące się w jednym mieście mogą rozrachowywać się między sobą za pośrednictwem zleceń przelewowych lub czekami rozrachunkowymi, jak również mogą stosować akceptacyjną formę rozrachunków, połączoną z inkasem bankowym oraz planową formę rozrachunków¹⁾. Nie ma znaczenia fakt, czy przedsiębiorstwa posiadają rachunki w jednym oddziale banku czy w różnych oddziałach tego samego miasta.

Wybór sposobu rozrachunku pozostawiony jest kontrahentom. W przypadkach niemożności dojścia do porozumienia rozstrzyga arbitraż. Zasada ta nie zwalnia jednak banku od obowiązku dopilnowania, by kontrahenci wybierali taką formę rozrachunku, która najbardziej odpowiada ich gospodarczym warunkom, a tym samym gwarantuje niedopuszczenie do zalegania w płatności zobowiązań.

Z l e c e n i e p r z e l e w o w e, zawierające wzmiankę o tym, że towar został dostarczony, jest poleceniem przelewu z konta odbiorcy na konto dostawcy. Dokument ten, w przypadku nieposiadania przez odbiorcę na swoim rachunku niezbędnych środków, uzyskuje automatycznie ustawowo przewidzianą kolejność w ściąganiu wszelkich płatności z tego rachunku.

Zlecenie przelewowe może być wystawione na żądanie dostawcy przed odbiorem towaru: ma to miejsca w przypadkach, gdy sposób prowadzenia spraw finansowych przez odbiorcę nie gwarantuje terminowej zapłaty. Ale ten system przyczynia się do opóźnienia ruchu towarów.

C z e k i r o z r a c h u n k o w e są to zlecenia przedsiębiorstwa, posiadającego rachunek w banku, spisania z tego rachunku z jednoczesnym przelewem na rachunek wskazany przez przedstawiającego czek w banku (czekiem tym nie może być podjęta gotówka). Czek taki ma tę niedogodność, że przy braku środków na rachunku przedsiębiorstwa nie uzyskuje ustawowej kolejności, tak jak inne dokumenty płatnicze, lecz jest zwracany okazicielowi.

Wystawienie czeków rozrachunkowych bez pokrycia (tak jak i zwykłych czeków) jest ścigane karnie.

Różnica w zastosowaniu akceptacyjnej formy rozrachunków w jednym mieście a tą samą formą stosowaną w rozrachunkach międzymiastowych polega na tym, że termin akceptu zbiega się z terminem płatności i wynosi dwa dni.

R o z r a c h u n k i p l a n o w e są stosowane w przypadkach systematycznych dostaw codziennych, względnie w odstępach parodniowych, towarów na mniej więcej powtarzającą się sumę (dotyczy przeważnie dostaw produktów żywnościowych przez organizacje handlowe).

Rozrachunek odbywa się w ten sposób, że odbiorca daje polecenie bankowi codziennego przelewania ze swego rachunku na rachunek dostawcy określonej kwoty, natomiast dokładny rozrachunek, na podstawie rzeczywiście wykonanych dostaw, ma miejsce co 10 lub co 15 dni.

Walka z nieterminowym regulowaniem należności

Wszelkiego rodzaju formy rozrachunków bezgotówkowych mają na celu, jak wiadomo, z jednej strony umożliwienie kontroli bankowej przy pomocy rubla

¹⁾ wyjaśnienie tej formy rozrachunków podano niżej (Przyp. Red.).

gospodarki radzieckich przedsiębiorstw (system rozrachunków jest ściśle powiązany z systemem kredytowym), a z drugiej strony zredukowanie obiegu gotówkowych znaków pieniężnych do niezbędnego minimum, co może dać dużą oszczędność w kosztach ogólnych związanych z emisją i obiegiem pieniądza. Toteż troska o właściwy, terminowy i zgodny z umowami planowymi przebieg rozrachunków między przedsiębiorstwami jest szczególnie wielka. Już niejednokrotnie podkreślano, że rozrachunki bezgotówkowe nie są rozrachunkami bezpieniężnymi, a zatem nie tylko winno nastąpić obciążenie rachunku jednego przedsiębiorstwa i uznanie rachunku drugiego, ale ponadto winno być ono dokonane zgodnie z ruchem towarów i świadczeniem usług. Jakiegokolwiek opóźnienia w płatności powodują automatycznie oderwanie rozrachunku pieniężnego od transakcji towarowych, a co za tym idzie od ruchu towarów i tym samym podważają zasady gospodarki planowej. Zagadnienie to staje się łatwo i dobrze zrozumiałym, jeśli się podchodzi do niego od strony przyczyn zalegania z regulowaniem należności. Najczęściej g ł ó w n y m źródłem powstania trudności w przedsiębiorstwie jest niewykonanie w terminie planu tak pod względem ilościowym, jak też asortymentowym i jakościowym. Pamiętać bowiem należy, że kontrahenci, związani ze sobą umowami planowymi, przewidują w tych umowach wszystkie wyżej przytoczone warunki; niewykonanie któregośkolwiek z nich wstrzymać może uzyskanie zapłaty, co z kolei uniemożliwia kontrahentowi wywiązanie się z jego zobowiązań. K o n t r o l a ze strony banku nad właściwym przebiegiem rozrachunków między przedsiębiorstwami jest więc jednocześnie kontrolą nad wykonaniem narodowych planów w gospodarce. Oczywiście niewykonanie planu nie jest jedynym powodem zaburzeń finansowych; istnieje jeszcze cały szereg przyczyn, które w mniejszej lub większej mierze powodują trudności finansowe przedsiębiorstw, jak np. niewykonanie planu akumulacji, które może spowodować niedobór własnych środków obrotowych, lub zamrożenie środków obrotowych w inwestycjach względnie w nadmiernych zapasach materiałowych itp. przypadki naruszenia dyscypliny finansowej.

Wszystkie te niewłaściwości w gospodarce przedsiębiorstw znajdują swoje, niemal natychmiastowe, odbicie w przebiegu rozrachunków, celem zaś kontroli bankowej jest ich wykrywanie.

Oczywiście zdarzają się przypadki, kiedy zaburzenia finansowe w przedsiębiorstwie powstają z przyczyn od przedsiębiorstwa niezależnych. Ma to miejsce np. w przypadku zalegania odbiorców z dokonaniem zapłaty lub opóźnienia wpływów środków pieniężnych z inkasa ponad termin udzielonego kredytu inkasowego. Bank Państwa poświęca olbrzymią część swojej pracy zagadnieniom rozrachunków i studiów nad przyczynami powstawania zaległości w płatnościach, jak również szukaniu dróg do ich usunięcia. W swej walce z tymi wysoce szkodliwymi dla gospodarki planowej objawami, bank stosuje najrozmaitsze środki. Do nich należą między innymi: 1) opłacenie należności w kolejności przewidzianej ustawami, 2) odmowa udzielania kredytu tym przedsiębiorstwom, które z własnej winy nie wykonują planów, 3) zwiększanie kredytów tym przedsiębiorstwom, których trudności finansowe powstają z przyczyn od nich niezależnych, 4) stosowanie zmian formy rozrachunków na najbardziej odpowiadającą warunkom gospodarczym przedsiębiorstwa, 5) współpraca z organizacjami nadrzędnymi przedsiębiorstwa itd.

Wieloletnie doświadczenie Banku Państwa przed i po reformie kredytowej wykazało, że stosowanie automatyzmu przy rozwiązywaniu trudności finansowych przedsiębiorstw nie przyczynia się w najmniejszej mierze do usprawnienia pracy tych przedsiębiorstw i wobec tego zostało całkowicie zaniechane.

W stosunku do przedsiębiorstw, które wielokrotnie zalegają z płatnością, bank stosuje prawem przewidziane sankcje. Przykładem takich sankcji jest zakaz dysponowania nieopłaconym towarem, który już nadszedł do odbiorcy, do chwili jego opłacenia. Jeżeli mimo akceptu płatności, dostawca nie otrzymał należności z powodu braku środków na rachunku odbiorcy — odbiorca jest obowiązany do przechowywania towaru i odpowiada przed bankiem za właściwe wykonanie tego obowiązku. Bank ma również prawo, w stosunku do takich opieszłych płatników i po porozumieniu z dostawcą, zamienić akceptacyjną formę rozrachunku na akredytywę.

EMANUEL WINTER

Ogólne zasady planowania finansowego na r. 1952 w przedsiębiorstwach przemysłowych

Planowanie finansowe w socjalistycznym przedsiębiorstwie przemysłowym ma do spełnienia trzy zasadnicze zadania:

- a) określenie wyników finansowych przedsiębiorstwa, tj. zysków lub strat,
- b) ustalenie w ujęciu wartościowym rozmiaru środków obrotowych niezbędnych przedsiębiorstwu dla wykonania programu produkcyjnego,
- c) uzgodnienie wzajemne dochodów i wydatków przedsiębiorstwa oraz sprecyzowanie na tej podstawie rozliczeń wzajemnych z Budżetem Państwa.

Istotnym zadaniem planowania finansowego jest zatem z jednej strony zapewnienie przedsiębiorstwu niezbędnych środków finansowych dla umożliwienia mu normalnej działalności, z drugiej zaś strony zasilenie w środki Budżetu Państwa, celem zrealizowania zadań na odcinku dalszej rozbudowy przemysłu, podniesienia poziomu życiowego i kulturalnego mas pracujących, wzmocnienia obronności itp.

W toku więc sporządzania planu finansowego, w zależności od zadań finansowych, jakie stoją przed przedsiębiorstwem i przed gospodarką narodową w ogóle, mogą i powinny ulec zmianie niektóre założenia rzeczowe planu, w szczególności zadania na odcinku obniżenia kosztów własnych, o ile założenia te nie gwarantują wykonania zadań finansowych.

Postawienie zagadnienia planowania finansowego na takiej płaszczyźnie czyni pracę planistów bardzo odpowiedzialną, znacznie zwiększa stawiane im wymagania.

Pracownicy finansowi winni doskonale znać *ekonomikę* przedsiębiorstwa względnie gałęzi przemysłu dla której sporządzają plan, muszą umieć wysuwać wnioski, zmierzające do dalszego pogłębienia zadań na odcinku obniżenia kosztów własnych, zwiększenia produkcji i mobilizacji rezerw wewnętrznych.

Nie oznacza to jednak, że pracownicy finansowi powinni opanować również szczegółowo technologię produkcji, technikę wytwarzania i samodzielnie ustalać zadania, kompetencyjnie właściwe dla innych komórek planowania. Znajomość zagadnień technicznych i technologicznych w stopniu umożliwiającym kontrolę planowych zadań podwyższa jakość pracy planistów finansowych i w takim zakresie jest niezbędna przy wykonywaniu ich funkcji.

Zadaniem pracowników finansowych jest stworzenie takich warunków pracy na obsługiwanym przez siebie odcinku, by przy powstaniu założeń rzeczowych do planu uwzględnione były przez właściwe komórki planowania również postulaty wynikające z zadania wzrostu akumulacji socjalistycznej.

Przed przystąpieniem do opracowania planu finansowego, pracownicy finansowi winni otrzymać od innych komórek planowania szczegółowe uzasadnienie założeń części gospodarczej planu.

Dane powyższe pracownicy finansowi oceniają z jednej strony z punktu widzenia zadań finansowych, jakie przed jednostką postawiły organa nadrzędne, z drugiej zaś strony z punktu widzenia realnych możliwości przedsiębiorstwa lub gałęzi przemysłu. Możliwości te winny być znane pracownikom finansowym ze szczegółowej analizy ekonomicznej działalności przedsiębiorstwa, która jest wstępem do prac bezpośrednio związanych ze sporządzeniem planu.

Stwierdzając, iż nie ma konkretnych możliwości dalszego wykorzystania rezerw, pracownicy finansowi stawiają przed innymi komórkami planowania wnioski w kierunku właściwego i mobilizacyjnego ustalenia zadań gospodarczych.

Należy podkreślić z całą stanowczością, że w żadnym wypadku pracownicy finansowi nie powinni w swej pracy zastępować innych komórek planowania. Jest to szczególnie aktualne na odcinku planowania obniżenia kosztów własnych, które, mimo wyraźnych dyspozycji naczelnych organów planujących, w szeregu jednostek przemysłowych jest nadal domeną komórek finansowych.

Dotychczasowy tryb sporządzania planów techniczno-przemysłowo-financeowych, w szczególności w latach poprzedzających rok 1951 nie sprzyjał prawidłowemu zorganizowaniu planowania finansowego.

Projekty planów techniczno-przemysłowo-financeowych sporządzane były bezpośrednio w przedsiębiorstwach, bez wytycznych ogólnych odnośnie wskaźników obniżenia kosztów własnych, przyspieszenia obiegu środków obrotowych, a niekiedy nawet odnośnie wzrostu produkcji, wydajności pracy itp.

Projekty planów w braku rozpatrywania przez jednostki nadrzędne ulegały wielokrotnym zmianom, skutkiem czego ostateczny plan przedsiębiorstwa powstawał bardzo późno i nie spełniał swej zasadniczej funkcji czynnika kontrolującego działalność gospodarczą przedsiębiorstwa.

Na skutek nieskoordynowanych często przeróbek, brak było powiązania wzajemnego między poszczególnymi częściami planu. Jeśli zdołano nawet skorygować plan finansowy i uczynić go bardziej mobilizującym, to fakt ten nie znajdował żadnego odbicia w planie zaopatrzenia materiałowego czy też zatrudnienia, których wykonanie przebiegało w całkowitym oderwaniu od założeń zawartych w planie finansowym.

Istotny przełom w planowaniu w ogóle, a w planowaniu finansowym w szczególności nastąpił w okresie sporządzania planu na rok 1951. Ustawa o Narodowym Planie Gospodarczym na rok 1951 uchwalona przez Sejm prócz zadań planowanych na odcinku produkcyjnym ustaliła również zadania w zakresie obniżenia kosztów własnych. Ustawa o budżecie na 1951 r. określa ściśle zadania w sprawie rozliczeń poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej z budżetem.

Te dwa doniosłe akty ustawodawcze stworzyły podstawę dla ustalenia prawidłowej metodologii planowania finansowego, postawiły przed przedsiębiorstwami konkretne zadania na odcinku finansowym, nadały planom finansowym nową treść, zmieniając ich rolę wykładnika pieniężnego planów rzeczowych w sprawdzian prawidłowości sporządzenia tych planów.

Odtąd coraz bardziej staje się jasnym nie tylko dla pracowników finansowych, lecz dla wszystkich planistów, że plan techniczno-przemysłowo-financeowy stanowi

jedną nierozzerwalną całość i że jest prawidłowo sporządzony jedynie wówczas, gdy na równi z wykonaniem zadań Narodowego Planu Gospodarczego w zakresie produkcji, przewiduje również realizację zadań na odcinku obniżenia kosztów własnych i rozliczeń z budżetem.

Znaczenie planu finansowego, jako czynnika koordynującego działalność przedsiębiorstwa wzrosło szczególnie dzięki bezpośredniemu powiązaniu wyników działalności przedsiębiorstw z budżetem Państwa. Znajduje to swój wyraz przede wszystkim w tym, że udzielanie przedsiębiorstwom dotacji na pokrycie planowych strat i niedoboru środków obrotowych odbywa się wyłącznie w granicach planu, z tym, że ponadplanowe dotacje wymagają specjalnego zezwolenia władz nadrzędnych. Do podniesienia wagi planu finansowego przyczyniło się również poważne zaostrzenie dyscypliny finansowej przez banki, polegające na stosowaniu sankcji do zamknięcia kredytowania włącznie, w przypadku niewykonywania przez przedsiębiorstwo dyrektyw planu finansowego.

Mimo zasadniczego skryształizowania się w okresie sporządzania planu na rok 1951 ogólnych zasad planowania finansowego, tryb planowania stosowany w tym okresie nie był jeszcze w pełni właściwy. W tym okresie nie stosowano jeszcze zróżnicowanych metod planowania na poszczególnych etapach powstawania planu, co powodowało z jednej strony opóźnienia w sporządzaniu ostatecznych planów dla poszczególnych przedsiębiorstw, z drugiej zaś strony uniemożliwiało ścisłą koordynację poszczególnych części planu techniczno-przemysłowo-finansowego.

Poważnym brakiem planowania był fakt, że założenia do planu obniżenia kosztów, ustalane przeważnie przez pracowników finansowych, nie miały realnej podbudowy technicznej.

Planowanie w przemyśle na rok 1952, odmiennie, niż w latach ubiegłych, przebiega w trzech etapach, obejmujących opracowanie:

- a) wytycznych,
- b) projektu Narodowego Planu Gospodarczego,
- c) szczegółowych planów techniczno-przemysłowo-finansowych.

Pierwszy etap planowania koncentruje się wyłącznie w organach nadrzędnych i nie obejmuje swym zasięgiem przedsiębiorstw.

Wytyczne zawierające dane odnośnie kluczowych wskaźników rzeczowych okresu planowanego, a więc rozmiaru produkcji w ujęciu wartościowym i w przekroju najważniejszych asortymentów, zatrudnienia, średnich płac i wydajności, stopnia obniżenia kosztów własnych itp. projektowane są przez resorty przemysłowe (ewentualnie centralne zarządy przemysłu), ustalone przez Państwową Komisję Planowania Gospodarczego i ostatecznie zatwierdzane przez Rząd. Swą problematyką nie obejmują one bezpośrednio zagadnień finansowych, co nie oznacza jednak, że przy sporządzaniu wytycznych zagadnienia te pomija się.

Przecyzując zadania rzeczowe, organy nadrzędne dokonują równocześnie wstępnego szacunku wyników finansowych, a przede wszystkim akumulacji, przeważnie metodą wskaźnikową, opierając się o przewidywane wyniki za okres bieżący oraz o wskaźniki wzrostu produkcji i obniżenia kosztów proponowane na okres planowy. Możliwa do osiągnięcia przy danych założeniach rzeczowych akumulacja podlega konfrontacji z zadaniami finansowymi Państwa na okres planowy i zależnie od

możliwości wykonania tych zadań zapadają decyzje odnośnie kształtowania się wytycznych rzeczowych.

Najbardziej istotny i decydujący w planowaniu finansowym jest drugi etap, w ciągu którego wytyczne rzeczowe Narodowego Planu Gospodarczego uchwalone przez Rząd zostają doprowadzone przez jednostki nadrzędne do przedsiębiorstw i w oparciu o te wytyczne powstają projekty planów finansowych.

Szczególne waga projektów planów finansowych polega na tym, że obejmują one swą problematyką ustalenie rozliczeń z budżetem, decydują zatem o kształtowaniu się części dochodowej Budżetu Państwa, której rozmiar w ustroju socjalistycznym uzależniony jest głównie od wpływów z gospodarki społecznej.

Praca planistów finansowych na drugim etapie jest szczególnie odpowiedzialna, gdyż jej rezultaty rzutują na politykę finansową państwa, a wszelkie niedokładności w ustalaniu rozliczeń z budżetem, spowodować mogą poważne perturbacje w toku wykonania planów gospodarczych.

Obok rozliczenia z budżetem projekty planów finansowych obejmują następujące zagadnienia:

- a) ustalenie akumulacji (różnicy między realizacją produkcji i kosztem własnym zrealizowanej produkcji) i jej podziału,
- b) ustalenie wysokości normatywów środków obrotowych i ich pokrycia,
- c) sfinansowanie inwestycji i kapitalnych remontów.

Wyszczególnione powyżej zagadnienia potraktowane są na drugim etapie planowania nie jako odrębne problemy, lecz jako podbudowa zasadniczego tematu projektu planu finansowego — rozliczeń z budżetem.

Podstawowy formularz projektu planu finansowego na rok 1952 „Bilans dochodów i wydatków” ustalający rozliczenia z budżetem nie zawiera istotnych zmian w stosunku do okresu poprzedniego, natomiast pozostałe formularze, stanowiące załączniki do „Bilansu” są w znacznej mierze uproszczone i pomijają te zagadnienia, które stanowią przedmiot szczegółowego rozpracowania w planie techniczno-przemysłowo-finansowym w następnym etapie.

Węzłowym problemem w projekcie planu finansowego jest prawidłowe ustalenie akumulacji.

O rozmiarze akumulacji decydują w zasadzie dane zawarte w innych częściach projektu planu, a mianowicie wielkość produkcji towarowej w cenach zbytu i koszt własny tej produkcji.

Dane te nie mogą być bezkrytycznie przyjmowane do planu finansowego, gdyż mogłoby to doprowadzić do zaniżenia zadań na odcinku akumulacji. W zakres obowiązków pracowników finansowych wchodzi przeto szczegółowe przeanalizowanie tych elementów planu, które decydują o rozmiarze akumulacji.

Analiza winna pójść w kierunku zbadania:

- a) realności przyjętego do planu rozmiaru produkcji towarowej w cenach zbytu i jej kosztów własnych,
- b) prawidłowości założonego w planie obniżenia kosztów własnych.

Zaplanowaną wysokość kosztów własnych produkcji należy badać bazując na przewidywanym wykonaniu tego wskaźnika za okres bieżący, z uwzględnieniem zawartych w wytycznych — wskaźników wzrostu produkcji i obniżenia kosztów na okres następny. Identyczną metodę stosuje się w odniesieniu do produkcji towa-

rowej w cenach zbytu, uwzględniając wzrost produkcji i założoną poprawę gatunkowości.

Jest rzeczą jasną, że tego rodzaju kontrola nie jest wyczerpująca i umożliwia jedynie ogólną orientację o prawidłowości przyjętych do planu założeń. Metoda ta jest jednak jedynie możliwa w przedsiębiorstwach o bogatym asortymencie produkcji w momencie, gdy plan produkcyjny w szczegółach nie jest jeszcze znany.

W przedsiębiorstwach o produkcji jednorodnej winna być zastosowana metoda kontroli bezpośredniej, polegająca na porównaniu kosztu jednostkowego i cen jednostkowych w okresie sprawozdawczym i planowym.

Analiza wskaźników oszczędnościowych polega na wycenie efektów finansowych wynikających z założonych na okres planowy usprawnień technicznych i organizacyjnych oraz na zbadaniu, czy efekty te pokrywają się z sumą oszczędności wynikającą z założonego procentu obniżenia kosztów.

Badania pracowników finansowych winny pójść po linii ujawnienia wszelkiego rodzaju ukrytych rezerw, dalszego pogłębienia wskaźników obniżenia kosztów, polepszenia jakości produkowanych wyrobów i bardziej intensywnego wykorzystania zdolności produkcyjnej przedsiębiorstw.

W toku tych prac nie wolno dopuścić do powstania jakichkolwiek różnic i sprzeczności między założeniami rzeczowymi i finansowymi projektu planu.

Zasady podziału akumulacji na podatek obrotowy i zysk operacyjny, a z kolei wyodrębnienie wyników działalności pozaoperacyjnej i ustalenia zysku bilansowego nie ulegają zmianie w stosunku do zasad obecnie obowiązujących. Nie ma również zasadniczych zmian w metodzie podziału zysku bilansowego lub też pokrycia strat.

Metoda obliczania normatywów na etapie planu ma na celu ustalenie minimalnego rozmiaru środków obrotowych niezbędnych przedsiębiorstwu dla wykonania zadań planowych.

Punktem wyjściowym dla określenia rozmiaru normatywów winny być wskaźniki w dniach obowiązujące na 31.12.1951 r. w rozbięciu co najmniej na dwa zasadnicze elementy składowe: zapasy materiałowe i produkcyjne, uwzględniające zadania na odcinku przyspieszenia obiegu środków obrotowych na rok 1952.

Normatywy w ujęciu wartościowym powstają w wyniku przemnożenia przyjętego do planu wskaźnika w dniach przez obrót dzienny normowanego zapasu.

Obrót dzienny zapasów materiałowych ustala się w oparciu o planowane zużycie tych zapasów, przy czym przy produkcji o równomiernym nasileniu w ciągu całego roku podstawą dla obliczeń jest zużycie roczne, przy produkcji stale wzrastającej w ciągu roku zużycie IV kwartału, zaś przy produkcji sezonowej — kwartał o najmniejszym nasileniu działalności produkcyjnej.

Obrót dzienny zapasów produkcyjnych oblicza się, wychodząc z planowanych kosztów wytworzenia produkcji.

W przemysłach o dużej dynamice rozwojowej, wskazane jest na etapie projektu planu odrębne ustalenie normatywu rozliczeń międzyokresowych czynnych, celem zapewnienia przedsiębiorstwu środków na uruchomienie nowej produkcji.

Tendencją pracowników finansowych przy rozwiązywaniu tego zagadnienia winno być ustalenie normatywu na możliwie najniższym poziomie zapewniającym jednak ciągłość produkcji. Cel ten zostanie osiągnięty tylko wówczas, gdy wskaźnik przyspieszenia obiegu środków obrotowych będzie realny tj. oparty o założenia obniżenia kosztów własnych,

usprawnienia dostaw materiałowych, skrócenia cyklu produkcyjnego itp. Na etapie projektu planu, z braku bardziej dokładnych danych, można przyjąć jako minimalny, wskaźnik przyspieszenia obiegu środków obrotowych równy wskaźnikowi obniżenia kosztów własnych.

Zasady pokrycia normatywów pozostają w zasadzie niezmienione w stosunku do roku 1951 z tą jedynie różnicą, że jako dodatkowe źródło pokrycia zapotrzebowania w środki obrotowe należy uwzględnić nadwyżkę środków powstałą na początku okresu planowanego w rezultacie przewidywanego ponadplanowanego zysku za okres sprawozdawczy poprzedzający okres planowany.

Konieczność uwzględnienia części ponadplanowanego zysku jako źródła pokrycia zapotrzebowania w środki obrotowe wymaga od pracowników finansowych dokładnej oceny przebiegu wykonania planu akumulacji.

Straty ponadplanowe za okres sprawozdawczy poprzedzający okres planowy, a w związku z tym niedobór środków obrotowych na początek okresu planowanego mogą być założone w projekcie planu jedynie po uzyskaniu na to zgody Ministerstwa, któremu dane przedsiębiorstwo podlega.

W zakresie finansowania inwestycji i kapitalnych remontów wprowadza się po raz pierwszy pojęcie mobilizacji i immobilizacji zasobów wewnętrznych.

Mobilizacja zasobów wewnętrznych wykonawstwa inwestycyjnego polega przede wszystkim na doprowadzeniu stanu środków obrotowych budowy do poziomu normatywnego na koniec okresu planowanego, co umożliwia w ciągu roku maksymalne uruchomienie i wykorzystanie środków inwestycyjnych związanych w nadmiernych i zbędnych materiałach budowlanych, urządzeniach itp.

Projekty planów finansowych przedsiębiorstw podlegają szczegółowej analizie i ewentualnemu skorygowaniu przez jednostki nadrzędne, a następnie stanowią podstawę dla opracowania przez Państwową Komisję Planowania Gospodarczego i Ministerstwo Finansów projektu Narodowego Planu Gospodarczego i Budżetu Państwa.

Po uchwaleniu tych projektów przez Sejm R. P. stają się one wiążące dla gospodarki narodowej i w oparciu o nie jednostki nadrzędne ustalają limity finansowe, umożliwiające przedsiębiorstwom przystąpienie do trzeciego etapu planowania i sporządzenie szczegółowych planów finansowych.

Limity finansowe winny określać co najmniej następujące wskaźniki:

- a) sumę akumulacji,
- b) podział akumulacji (podatek, zysk),
- c) podział zysku względnie pokrycie strat,
- d) nakłady i dochody operacyjne oraz wyniki działalności pozaoperacyjnej,
- e) normatywy i ich pokrycie,
- f) sfinansowanie inwestycji,
- g) sfinansowanie kapitalnych remontów,
- h) rozliczenia z budżetem Państwa.

Pośród wymienionych wyżej limitów ściśle ze sobą powiązanych i stanowiących dyrektywę dla przedsiębiorstwa w jego działaniu, najistotniejsze znaczenie posiada zadanie na odcinku rozliczeń z budżetem Państwa.

Przy sporządzaniu szczegółowego planu finansowego limity rozliczeń z budżetem w swoim efekcie ostatecznym (per saldo) nie mogą być przez przedsiębiorstwo pogorszone, chociażby nawet aktualne dane sprawozdawcze świadczyły o tym, że przywidywane wyniki finansowe okresu przedplanowego, o które oparte było ustalenie tych limitów zostały zawyżone. O ile zjawisko takie wystąpi, muszą ulec dalszemu pogłębieniu zalimitowane wskaźniki obniżenia kosztów względnie przyspieszenie obiegu środków obrotowych, by poprzez zwiększenie akumulacji lub zmniejszenie zapotrzebowania na własne środki obrotowe doprowadzić rozliczenia z budżetem do poziomu limitów.

Zasada powyższa musi być bezwzględnie przestrzegana, ponieważ limity rozliczeń z budżetem wynikają z zatwierdzonego przez Sejm budżetu, a pogorszenie limitów oznacza niewykonanie ustawy sejmowej.

Akumulacja założona w szczegółowym planie finansowym musi nie tylko być zgodna z zatwierdzonym limitem, lecz powinna gwarantować równocześnie wykonanie planu obniżenia kosztów.

Często się zdarza, że na skutek przyjęcia odmiennej bazy wyjściowej przy sporządzaniu planów szczegółowych (dane, sprawozdawcze pozostające do dyspozycji przedsiębiorstwa w okresie sporządzania planów oddolnych są bardziej aktualne od danych w okresie sporządzania limitów), przedsiębiorstwo osiąga zalimitowaną akumulację przy pogorszonych w stosunku do limitów wskaźnikach obniżenia kosztów.

Sytuacja taka jest równie niedopuszczalna jak pogorszenie rozliczeń z budżetem, gdyż wskaźniki obniżenia kosztów własnych zawarte w limitach do planu rzeczowego wchodzi w skład Narodowego Planu Gospodarczego i nie mogą być samowolnie obniżone przez przedsiębiorstwo.

By utrzymać wskaźniki obniżenia kosztów na poziomie zalimitowanym, akumulacja winna być ustalona na poziomie wyższym, aniżeli przewiduje to plan.

Podczas gdy problematyka projektów planów finansowych na rok 1952 zostaje możliwie jak najbardziej zwężona i ogranicza się wyłącznie do zagadnień węzłowych, to problematyka szczegółowego planu finansowego będzie w porównaniu z ubiegłymi okresami bardziej rozszerzona z tym, że niektóre zagadnienia (szczególnie normatywy) winny być potraktowane nie w sposób jednolity lecz z uwzględnieniem specyfiki branżowej poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej.

Pomijając szczegóły dotyczące metod planowania na etapie sporządzenia szczegółowych planów jako zagadnienie, które winno być odrębnie omówione, należy podkreślić, że zasadniczym celem planowania finansowego jest nie tylko ścisłe skoordynowanie zadań finansowych z zadaniami rzeczowymi planu, lecz przede wszystkim skontrolowanie prawidłowości założeń zawartych w rzeczowej części planu, z punktu widzenia polityki finansowej zarówno przedsiębiorstwa jak i gospodarki narodowej w całości.

W. BATYRIEW

Rola kredytu w gospodarstwie narodowym ZSRR

W gospodarstwie narodowym ZSRR, kredyt stanowi szczególny rodzaj planowej organizacji obrotu pieniężnego, narzędzie wzmocnienia rozrachunku gospodarczego, instrument kontroli kształtowania się produkcji i obrotu, wykonania planów akumulacji socjalistycznej. Przy pomocy kredytu, Państwo Radzieckie wprzega planowo dla potrzeb rozszerzonej socjalistycznej reprodukcji czasowo wolne i zwalniane środki pieniężne przedsiębiorstw socjalistycznych, organizacji, budżetu państwa i — ludności. Towarzysz Stalin mówił: „Racjonalna organizacja kredytu i prawidłowe manewrowanie zasobami pieniężnymi posiadają doniosłe znaczenie dla rozwoju gospodarstwa narodowego“¹⁾.

Kredyt radziecki różni się w sposób zasadniczy od kredytu w gospodarstwie kapitalistycznym. Karol Marks, badając kapitalistyczny sposób produkcji dowiódł, że w warunkach gospodarstwa kapitalistycznego kredyt jest formą ruchu kapitału pożyczkowego. Odzwierciedlają się w nim antagonistyczne sprzeczności gospodarstwa kapitalistycznego — stosunki eksploatacji, anarchia produkcji. Sprzyjając koncentracji i centralizacji kapitału, kredyt i banki coraz silniej podporządkowują wykorzystywanie bogactw społecznych interesom monopolistycznego kapitału. Wbrew twierdzeniom burżuazyjnych ekonomistów, głoszących apologetyczne teorie, kredyt i banki nie służą i nie mogą służyć sprawie zażegnania kryzysów, stwarzania warunków dla „pomyślnego koniunktury“ i „pełnego zatrudnienia“. Wprost przeciwnie — skoncentrowanie bogactw społecznych w rękach monopolu kapitalistycznych, zaostża walkę konkurencyjną, pogłębia anarchię produkcji i kryzysy, prowadzi do wzmoczenia wyzysku klasy robotniczej i mas pracujących wsi. Zasoby pieniężne gromadzone w bankach w coraz to mniejszym stopniu służą pokojowej produkcji, przeznaczane są przede wszystkim na cele związane z przygotowywaniem wojen, co przynosi kolosalne zyski monopolom kapitalistycznym. Banki przewodzące polityce inflacyjnej, która ma na celu ograbienie pracujących — stały się narzędziem agresji imperialistycznej.

Ujawniając eksploatacyjny charakter kredytu kapitalistycznego, K. Marks, obdarzony genialnym darem przewidywania, dostrzegł w systemie kredytowo-bankowym taki oręż ekonomiczny, który może być wykorzystany przez proletariats przy przechodzeniu z kapitalistycznych do socjalistycznych metod produkcji. Rozwijając dalej

¹⁾ J. Stalin, *Dzieła*, tom 12, str. 330 (wyd. ros.).

teorie Marksa o roli kredytu i banków przy przejściu od kapitalizmu do socjalizmu, W. I. Lenin pisał:

„Bez potężnych banków socjalizm byłby nie realny. Wielkie banki są właśnie tym „aparatem państwowym“, który jest nam niezbędny dla urzeczywistnienia socjalizmu i który przyjmujemy w postaci gotowej z ustroju kapitalistycznego, przy czym zadanie nasze polega na odcięciu tego, co jako kapitalistyczne szpeci ten wspaniały aparat, na tym, by uczynić banki jeszcze większymi, bardziej demokratycznymi, jeszcze bardziej wszystko ogarniającymi²⁾”.

Towarzysz Stalin, uogólniając doświadczenie budownictwa socjalistycznego w ZSRR, stwierdził nieodzowność zachowania pieniądza i kredytu w społeczeństwie socjalistycznym. „Kredyt jest potężnym orężem w rękach państwa“ — powiedział towarzysz Stalin. Dzięki kierownictwu Partii, w naszym kraju stworzono system kredytowy w pełni odpowiadający wymogom ekonomiki socjalistycznej. Kredyt w gospodarstwie radzieckim, podobnie jak i pieniądz, stanowi tego rodzaju instrument ekonomiki burżuazyjnej, który władza radziecka ujęła w swe ręce i przystosowała do potrzeb socjalizmu; przy tym funkcje i przeznaczenie kredytu zmieniły się zasadniczo i dogłębnie. Kredyt w ZSRR ze swej poprzedniej postaci kapitału pożyczkowego, z narzędzia kapitału monopolistycznego, przeobraził się w dźwignię rozwoju planowego gospodarstwa socjalistycznego, w narzędzie budownictwa komunizmu.

Kredyt radziecki odegrał poważną rolę w realizacji przedwojennych stalinowskich pięcioletek, sprzyjał stworzeniu sprawnie działającej ekonomiki w latach Wielkiej Wojny Narodowej i pomógł do odniesienia zwycięstwa nad niemieckim faszyzmem i japońskim imperializmem. Obecnie, kredyt radziecki służy sprawie stopniowego przechodzenia od socjalizmu do komunizmu.

Związki kredytowe w gospodarstwie narodowym ZSRR realizowane są przez banki, które znajdują się we władaniu państwa i stanowią część składową socjalistycznego, państwowego aparatu. Jednym z najważniejszych organów radzieckiego systemu kredytowego jest Bank Państwa ZSRR, który w zakresie kredytowania, rozrachunków, operacji kasowych związany jest ze wszystkimi przedsiębiorstwami socjalistycznymi. Posiada on około 5 tysięcy oddziałów prawie we wszystkich rejonach kraju, rokrocznie przeprowadza na swoich rachunkach transakcje pieniężne na ogromne sumy, udzielając wielomiliardowych pożyczek gospodarstwu socjalistycznemu. Bank Państwa ZSRR — jedyny bank krótkoterminowego kredytowania produkcji i obiegu, jest rozrachunkowym i kasowym centrum gospodarstwa socjalistycznego; przeprowadza on emisję pieniędzy i stanowi organ rozrachunków międzynarodowych.

Organami państwowego systemu finansowo-kredytowego są również banki kredytów długoterminowych — Bank finansowania budownictwa kapitalnego przemysłu i energetyki (Bank Przemysłowy), Bank Gospodarstwa Rolnego ZSRR (Bank Rolny), Wszelchwiązkowy bank finansowania budownictwa kapitalnego handlu i spółdzielczości (Bank Handlowy), Centralny bank finansowania budownictwa komunalnego i mieszkaniowego (Centralny Bank Komunalny) i komunalne banki miejscowe. Banki te finansują, w granicach planu państwowego i pod swoją kontrolą, budownictwo kapitalne, dokonując ze środków budżetu i z innych źródeł wielomiliardowych wy-

²⁾ W. I. L e n i n, *Dzieła*, t. 26, str. 82 (wyd. ros.).

płat, przeznaczonych na rozwój socjalistycznego przemysłu, transportu, bazy technicznej gospodarstwa rolnego, na cele budownictwa mieszkaniowego i komunalnego itd. Zarazem specjalne banki udzielają kredytów długoterminowych gospodarstwu sektora spółdzielczego, pomagają w rozwoju i utrwaleniu systemu kołchozowego.

Państwowy plan przewiduje rozmiar zasobów bankowych, bazując na planach produkcji i obrotu towarowego, budownictwa kapitalnego, planach finansowych gospodarki narodowej i budżetu państwa, jak również na planowych dyrektywach w zakresie obiegu pieniężnego. Planowanie kredytowe jest możliwe jedynie w gospodarstwie socjalistycznym, ponieważ dla planowania operacji bankowych nieodzowne jest planowanie wszystkich procesów gospodarczych, to ostatnie zaś może być zrealizowane li tylko w ustroju socjalistycznym.

Rozpracowane i wypróbowane w praktyce rodzaje i metody kredytu socjalistycznego i działalności banków, znalazły obecnie szerokie zastosowanie w krajach demokracji ludowej, gdzie stanowią one instrument budowy gospodarstwa socjalistycznego.

Planowy pierwotny i wtórny podział zasobów pieniężnych w ramach państwowego systemu finansowo-kredytowego, stanowi niezbędny warunek rozszerzonej reprodukcji socjalistycznej i decyduje o przewadze socjalistycznego systemu gospodarstwa nad systemem kapitalistycznym.

W gospodarstwie kapitalistycznym przemieszczenie kapitałów z jednej gałęzi gospodarki do drugiej następuje żywiołowo, anarchicznie na skutek oddziaływania prawa średniej normy zysku i w warunkach stałych dysproporcji. Na rynku kapitałów pożyczkowych panują niepodzielne potężniejsze banki, podporządkowane przodującym zgrupowaniom kapitału monopolistycznego; na rynku pieniężnym krążą ogromne sumy kapitału fikcyjnego, a ich ruch coraz to bardziej odrywa się od realnych procesów reprodukcji społecznej, podporządkowując produkcję społeczną interesom zysku spekulatywnego, agresywnym planom monopolistów.

Kredyt radziecki jest wyrazem socjalistycznych stosunków produkcyjnych i tkwi w nich swymi korzeniami. Konieczność istnienia kredytu w gospodarstwie radzieckim wypływa z faktu istnienia w ZSRR stosunków towarowo-pieniężnych, prawa wartości, działającego w postaci przekształconej.

W gospodarstwie ZSRR, łączny produkt społeczny przeznacza się na zaspokojenie potrzeb produkcyjnych i osobistych; jego część tworzy rezerwy państwowe i zapasy bieżące w produkcji i obrocie. Podział produktu społecznego dla celów rozszerzonej reprodukcji i podniesienia dobrobytu mas pracujących odbywa się w drodze planowego pierwotnego i wtórnego podziału zasobów pieniężnych, stanowiących wartość produktu społecznego.

Przedsiębiorstwa socjalistyczne, wytwarzające produkt społeczny, pozostają we wzajemnych stosunkach opartych na zasadach rozrachunku gospodarczego. W związku z tym pierwotny i wtórny podział łącznego produktu społecznego odbywa się w formie realizacji za pieniądze produkcji wytwarzanej przez przedsiębiorstwa socjalistyczne. W związku z tym środki przedsiębiorstw odbywają ruch okrężny, przechodzą okresowo z postaci towarowej w postać pieniężną — z pieniężnej w postać środków produkcji, z kolei znowu w formę towarów itd. Ponieważ proces produkcyjny odbywa się bez przerwy, wpływy natomiast pieniężne przedsiębiorstwa

wydatkują w nowym cyklu produkcyjnym sukcesywnie — na opłacenie surowców, materiałów, paliwa, na wypłatę zarobków jak również dokonując wpłat do budżetu — część środków przedsiębiorstwa posiada z reguły postać pieniężną, i stanowi rezerwę pieniężną dla mających nastąpić płatności.

O szczególnej roli kredytu w układzie związków finansowych gospodarstwa radzieckiego decyduje konieczność koncentrowania w ręku państwa zasobów pieniężnych zwalnianych w toku ruchu określonego środków, jak również wolnych środków budżetu państwa i skierowanie ich, zgodnie z planem, na potrzeby kredytowania gospodarstwa. Środki przedsiębiorstw socjalistycznych, przybierające w toku ruchu określonego postać pieniężną, jak również rezerwy pieniężne przedsiębiorstw, organizacji i budżetu państwa gromadzi się na rachunkach w Banku Państwa. Wszystkie te zasoby pieniężne stawia się do dyspozycji przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych oraz organizacji, w postaci krótkoterminowych kredytów bankowych, w celu pokrycia wynikającego w procesie produkcji i realizacji towarów — dodatkowego zapotrzebowania na środki obrotowe. Planowy wtórny podział środków pieniężnych, dokonywany w ramach socjalistycznego kredytu bankowego, różni się od ich wtórnego podziału w ramach budżetu państwa, przede wszystkim zwrotnym charakterem tych środków.

Kredyt umożliwia zgromadzenie w bankach i wykorzystanie dla potrzeb gospodarstwa wyzwalanych przejściowo zasobów pieniężnych przedsiębiorstw socjalistycznych i rezerw pieniężnych, które nie mogą być wycofywane z obrotu metodami budżetowymi.

Ogromne rozmiary obrotów pieniężnych między przedsiębiorstwami i organizacjami w związku z dostawami towarów, wypłatą wynagrodzeń za pracę, wpłatami do budżetu, powodują, że na rachunkach w Banku Państwa stale pozostają środki pieniężne w wysokości dziesiątków miliardów rubli. Rezerwy pieniężne tworzą się również w wyniku powstawania nadwyżki dochodów budżetu państwowego nad wydatkami; dochody budżetu państwowego ZSRR stale przewyższają wydatki; nadwyżka ta wyniosła w 1950 r. — 9,4 mld. rubli, zaś według budżetu na rok 1951 winna wynieść 6,5 mld. rubli.

Obok związków kredytowych banków radzieckich z przedsiębiorstwami socjalistycznymi i organizacjami, duże znaczenie dla gospodarki narodowej posiadają związki kredytowe państwa socjalistycznego z ludnością, rozpisanie pożyczek państwowych jak również przechowywanie wkładów oszczędnościowych ludzi pracy w kasach oszczędności. Rozrost radzieckiego gospodarstwa socjalistycznego przyczynia się do wzrostu dobrobytu materialnego mas pracujących. W związku z obniżeniem cen detalicznych, wzrasta realna płaca robotników, pracowników umysłowych, wzrastają dochody członków kołchozów. Przyczynia się to do podniesienia zdolności nabywczej ludności oraz do wzrostu wkładów oszczędnościowych. Oszczędności swoje ludność lokuje częściowo w kasach oszczędności, częściowo zaś w pożyczkach państwowych.

Świadomość tego, że zaoszczędzone środki, pożyczone państwu wykorzystywane są dla rozwoju budownictwa gospodarczego i kulturalnego, stanowi źródło ogromnego entuzjazmu, który towarzyszy podpisywaniu pożyczek państwowych. Rząd Radziecki rozpiisał w r. 1951 Państwową Pożyczkę Rozwoju Gospodarstwa Narodowego ZSRR. Środki uzyskane w drodze pożyczki zostaną użyte na dalsze wzmocnienie potęgi ekonomicznej socjalistycznej Ojczyzny, na realizację wielkich budowli ko-

munizmu — potężnych elektrowni wodnych: Kujbyszewskiej, Stalingradzkiej, Ka-chowskiej, — oraz kanałów: Głównego-Turkmeńskiego, Południowo-Ukraińskiego, Północno-Krymskiego i Wołga — Don. Nowa pożyczka została rozpisana na sumę 30 miliardów rubli, a w rzeczywistości osiągnięto w krótkim terminie sumę przewyższającą kwotę zaplanowaną o 4 miliardy 452 miliony 893 tysiące rubli.

W krajach kapitalistycznych istota i cele pożyczek państwowych są zgoła odmienne. Celem ich jest uzyskanie środków dla przygotowania nowej wojny, dla uciemnienia narodów kolonialnych, dla utrzymania aparatu policyjnego państwa burżuazyjnego. Środki uzyskane drogą pożyczek państwo burżuazyjne kieruje na opłatę zamówień wojennych, co przynosi ogromne zyski monopolistom. Pożyczki w państwach kapitalistycznych posiadają charakter nieproduktywny, a koszty z nimi związane (wypłata odsetek, umorzenie obligacji) powodują wzrost obciążeń podatkowych.

Każda nowa pożyczka oznacza przykręcenie śruby podatkowej, zwiększa wyzysk pracujących. Rozpisanie pożyczek w krajach kapitalistycznych w okresie ogólnego kryzysu kapitalizmu wzmaga inflację, służy celom zabezpieczenia waluty, co z kolei nakłada nowe ciężary na barki ludu pracującego.

Pożyczki radzieckie są prawdziwie narodowymi pożyczkami. Subskrybentami pożyczek w ZSRR są wszyscy pracujący. Pożyczki państwowe przyniosły państwu socjalistycznemu w okresie powojennej stalinowskiej pięciolatki, dziesiątki miliardów rubli dla odbudowy i rozwoju gospodarstwa narodowego. Produkcyjne przeznaczenie pożyczek radzieckich tworzy nowe źródła akumulacji, które są wykorzystywane częściowo dla wypłaty subskrybentom wygranych i dla umorzenia obligacji. W latach powojennej stalinowskiej pięciolatki wypłacono ludności w formie wygranych i w formie odsetek od pożyczek około 17 miliardów rubli.

Cały system kredytu radzieckiego pozostaje w służbie socjalistycznej, rozszerzonej reprodukcji, sprzyja on wzrostowi bogactwa narodowego, podniesieniu dobrobytu ludności i zwiększeniu akumulacji socjalistycznej.

*
*
*

Koncentrację w banku wolnych środków pieniężnych i rezerw pieniężnych umożliwia przede wszystkim socjalistyczny charakter, zarówno naszych przedsiębiorstw, organizacji gospodarczych i instytucji państwowych jak i Banku Państwa. Przedsiębiorstwa i organizacje państwowe posiadają ustawowy obowiązek przechowywania środków pieniężnych na rachunkach w Banku Państwa. Również i kolchozy, zgodnie z paragrafem 12 statutu rolniczej spółdzielni produkcyjnej, obowiązane są przechowywać wolne środki pieniężne na rachunkach bankowych lub w kasie oszczędności.

Wypłacanie odsetek przedsiębiorstwom, organizacjom, kolchozom, przechowującym środki pieniężne na rachunkach bankowych, stanowi zachętę dla gromadzenia w bankach wolnych środków pieniężnych gospodarstwa narodowego. Jednocześnie, przedsiębiorstwa, kolchozy i inne organizacje płacą odsetki za korzystanie z kredytu bankowego. Odsetki w gospodarstwie socjalistycznym różnią się w sposób zasadniczy od odsetek pożyczkowych, stosowanych w ekonomice kapitalistycznej. W ustroju kapitalistycznym odsetki stanowią część wartości dodatkowej, są wyrazem stósunków wyzysku, służą kapitalistom do przywłaszczania nieopłaconej pracy robotników, stanowią narzędzie utrwalenia władzy magnatów finansowych nad całą pro-

dukacją społeczną. Wysokość odsetek kształtuje się w gospodarstwie kapitalistycznym żywiłowo w zależności od popytu i podaży na kapitał pożyczkowy. W ZSRR procent odsetek ustalany jest planowo przez państwo socjalistyczne, stanowi część wartości społecznego produktu dodatkowego i instrument, przy pomocy którego państwo oddziałuje na wykonanie planów produkcji i obrotu towarowego, na pierwotny i wtórny podział zasobów pieniężnych kraju w interesie produkcji socjalistycznej. Odsetki płacone od kredytów bankowych stanowią dla przedsiębiorstw działających na zasadach rozrachunku gospodarczego bodziec w kierunku oszczędności w wydatkach, ograniczania zapotrzebowania na kredyty, racjonalnego wykorzystywania środków obrotowych, przyspieszenia ich obiegu. Odsetki pobierane przez banki ZSRR od pożyczek obraca się na wypłatę odsetek posiadaczom wkładów, na utrzymanie aparatu bankowego i zwiększenie funduszy własnych banku.

Kredyt bankowy w ZSRR, jako potężna dźwignia planowej gospodarki, umożliwia wprowadzenie w życie zasad oszczędności pracy żywej i uprzedmiotowionej. Oszczędność pracy żywej, której wykładnikiem jest wydajność pracy, jak również oszczędność surowców, paliwa, energii elektrycznej, obniżka kosztów obrotu — sprzyjają wzrostowi produkcji gospodarstwa narodowego i stanowią podstawę obniżenia kosztów własnych i wzrostu akumulacji. Ważną formą oszczędności jest obniżenie zapasów bieżących w produkcji i obrocie. To z kolei, związane jest z przyspieszeniem obiegu środków obrotowych przedsiębiorstw i planowym manewrowaniem tymi środkami.

Reforma kredytowa, przeprowadzona w latach 1930 — 1931 wprowadziła zakaz sprzedaży kredytowej towarów przez jedne przedsiębiorstwa i organizacje gospodarcze — innym i ustaliła zasady tworzenia środków obrotowych organizacji gospodarczych. Państwo Radzieckie wyposaża przedsiębiorstwa socjalistyczne w środki obrotowe i umożliwia im tą drogą tworzenie bieżących zapasów produkcyjnych, posiadanie pozostałości produkcji w toku i wyrobów gotowych na składach. W zakresie potrzeb, na które nie przewidziano wyposażenia przedsiębiorstw we własne środki obrotowe, umożliwia się im uzyskanie krótkoterminowych kredytów bankowych dla tworzenia planowych zapasów produkcyjnych i towarowych, dla sfinansowania nakładów na produkcję itd. W ten sposób finansuje się przede wszystkim zapasy sezonowe i nakłady na gospodarkę rolną, skup i przerób produktów gospodarstwa rolnego itd., niektóre działy gospodarki, w których obrót środków nie posiada charakteru sezonowego — handel i częściowo również przemysł ciężki. Celowy charakter, terminowość i zwrotność kredytu bankowego stanowią hamulce, które utrudniają gromadzenie zbędnych zapasów surowców, materiałów i paliwa w przedsiębiorstwach, a zarazem są bodźcami do przyspieszenia cyklu produkcyjnego, szybszej wysyłki wyrobów gotowych, likwidacji nadmiernych remanentów towarowych na bazach zbytu i zaopatrzenia — słowem, prowadzi do przyspieszenia szybkości obiegu środków obrotowych, do lepszego wykorzystania zasobów produkcyjnych gospodarstwa narodowego, umożliwiając produkcję w oparciu o rezerwy wewnętrzne.

Wypożyczenie przedsiębiorstw we własne środki obrotowe umożliwia przedsiębiorstwom działającym na zasadach rozrachunku gospodarczego manewrowanie środkami w toku wykonywania planu i zwiększa stopień ich zainteresowania w wykonaniu planów akumulacji. Natomiast kredyt bankowy służy celom wzmocnienia kontroli finansowej ze strony Państwa przebiegu realizacji planów produkcji i obrotu, ułatwia

kontrolę szybkości obiegu środków obrotowych i rozszerza możliwości manewrowania środkami w skali ogólnopaństwowej.

Począwszy od przeprowadzenia reformy kredytowej, zasięg stosunków kredytowych w gospodarstwie narodowym ZSRR stale rozszerzał się. W latach 1933 i 1936 wprowadzono system bankowego kredytowania obrotu towarowego i odtąd zapotrzebowanie organizacji handlowych na środki niezbędne dla opłacenia zapasów towarowych zaspokajane było w większej części kredytami Banku Państwa. W roku 1939 Bank Państwa rozpoczął kredytowanie środków obrotowych przedsiębiorstw przemysłu ciężkiego. Na dzień 1 stycznia 1941 roku kredytem bankowym pokrywano około 40% dóbr materialnych gospodarstwa narodowego; w chwili obecnej udział procentowy kredytu w składzie środków kredytowych gospodarstwa narodowego jest jeszcze wyższy.

Oddział Banku Państwa udzielając przedsiębiorstwom kredytu i prowadząc ich rachunki, ma możność na miejscu, dzięki znajomości ekonomiki i finansów przedsiębiorstw, brać aktywny udział w walce o przyspieszenie szybkości obiegu ich środków obrotowych. Bank pomaga przedsiębiorstwom w ujawnianiu możliwości przyspieszenia cyklu produkcyjnego, usprawnienia wysyłki wyrobów gotowych i uzyskiwania należności za nią, ułatwia wykrycie zbędnych zapasów materiałowych, nieprawidłowości w umowach o dostawy itd. Oddziały i biura Banku Państwa w sposób wydatny pomagają miejscowym organizacjom partyjnym i kierownikom gospodarczym przedsiębiorstw w prowadzeniu walki o mobilizację zasobów, o likwidowanie zakłóceń w procesach produkcyjnych, o przyspieszenie szybkości obiegu środków obrotowych.

Jedna z największych fabryk leningradzkich znalazła się w drugiej połowie 1950 roku w poważnych trudnościach finansowych. Pracownicy oddziału Banku Państwa, badając przyczyny trudnej sytuacji finansowej fabryki, stwierdzili cały szereg niedociągnięć w organizacji produkcji: okazało się, iż proces produkcji jest nierównomierny, środki obrotowe przedsiębiorstwa zamrożono w zbędnych zapasach materiałowych oraz, że składy wydają oddziałom produkcyjnym materiały w ilości przekraczającej ustalone normy. Wyniki kontroli przeprowadzonej przez Bank zostały przedyskutowane przez fabryczną organizację partyjną; kierownictwo fabryki podjęło kroki w celu usunięcia stwierdzonych niedociągnięć; w rezultacie — sytuacja w znacznym stopniu poprawiła się; zarazem uległy znacznej poprawie wskaźniki finansowe pracy fabryki.

W innej fabryce w Leningradzie, inspektor Oddziału Banku Państwa ustalił w trakcie badania sytuacji finansowej fabryki, że niewykonanie planu obniżki kosztów własnych jest następstwem niewłaściwego wykorzystania urządzeń, przekroczenia planowych norm zużycia materiałów, nie dość energicznej walki z partaczami. Postawienie tych zagadnień przed partyjną organizacją fabryki i podjęte środki poprawiły znacznie sytuację; w szczególności ilość produkcji brakowanej znacznie zmniejszyła się; fabryka wykazała w najbliższym zamknięciu rocznym — zysk.

W Tomsku, z inicjatywy miejscowego Oddziału Banku uporządkowano wysyłkę produkcji fabryki „Manometr”; wysyłka towarów stała się bardziej regularna, zapasy ponadnormatywne wyrobów gotowych znacznie obniżyły się, sytuacja finansowa fabryki uległa wydatnej poprawie. Bank przyczynił się do usprawnienia pracy fabryki instrumentów; uporządkowano zaopatrzenie materiałowe i techniczne szeregu innych przedsiębiorstw.

Odmawiając kredytu na zakup nadmiernych i zbędnych ilości materiałów, stosując sankcje za przekroczenie dyscypliny finansowej, Bank wpływa na przedsiębiorstwa, w kierunku lepszego gospodarowania, zwalniania środków pieniężnych koniecznych dla spłaty zobowiązań. Np. przez zastosowanie sankcji w stosunku do fabryki „Krasnyj Mołot” w Groznym, Bank przyczynił się do uporządkowania zakupów surowców, dzięki czemu zapasy materiałowe obniżyły się do poziomu normatywów. Sankcje bankowe zastosowane wobec Wolskiej cementowni zmusiły kierownictwo tegoż zakładu do zmniejszenia zapasów materiałowych, przyspieszenia obiegu środków obrotowych i do bardziej punktualnego rozliczania się z dostawcami.

Kredyt bankowy, jak wykazuje praktyka, stanowi niezwykle ważny instrument kontroli przy pomocy rubla pracy przedsiębiorstw socjalistycznych. Instrument ten nie jest jeszcze dostatecznie wykorzystany w naszym gospodarstwie narodowym. Tak np. kredyt bankowy nie jest w dostatecznym stopniu stosowany w przemyśle metalowym, w przemyśle budowy maszyn, w przemyśle chemicznym i w innych gałęziach przemysłu ciężkiego, w których obrót środków nie posiada charakteru sezonowego. Kredytowanie cyklu produkcyjnego przedsiębiorstw przemysłu ciężkiego dowiodło, że stosunki kredytowe i kontrola bankowa przy pomocy rubla mogą być również w tej gałęzi gospodarki znacznie rozszerzone. Kredytując cykl produkcyjny przedsiębiorstw, Bank Państwa stawia do ich dyspozycji środki pieniężne niezbędne dla opłacenia surowców i materiałów w granicach przewidzianych w planie i niezbędnych dla wykonania programu produkcyjnego. Tym samym kładzie się tamę nieplanowym zakupom dóbr materiałowych, co wpływa na ich lepsze, produkcyjne wykorzystanie.

Ścisłe określenie terminu spłaty kredytu pobudza przedsiębiorstwa do terminowego wykonania zadań w zakresie obrotu dóbr materiałowych uwiązanych w zapasach produkcyjnych, produkcji w toku i wyrobach gotowych, co daje w rezultacie przyspieszenie obiegu środków obrotowych i wpływa na bardziej rytmiczne tętno procesów produkcyjnych. Wzrasta zainteresowanie przedsiębiorstw działających na zasadach rozrachunku gospodarczego w obniżeniu kosztów własnych, zwiększeniu akumulacji, a równocześnie wzmacnia się kontrola bankowa przebiegu procesu produkcyjnego.

Kredyt bankowy umożliwia realizację szeregu sezonowych procesów produkcyjnych w gospodarstwie rolnym. Np. w sowchozach, większa część nakładów na roboty polne — finansowana jest kredytami Banku Państwa, udzielanymi w granicach wartości planowej tych robót i spłacanymi w momencie dostawy produkcji organizacjom skupu. Sprzyja to stosowaniu kontroli przy pomocy rubla działalności sowchozów. Bank Państwa i Bank Rolny udzielają kolchozom kredytów na melioracje, na wprowadzenie usprawnień technicznych, na uprawę nowych kultur i na inne poczynania, zmierzające do rozszerzenia produkcji kolchozowej. W związku ze wzrostem mocy gospodarczej kolchozów, kredytowanie rolniczych spółdzielni produkcyjnych winno posiadać jeszcze bardziej systematyczny charakter, przyczyniając się tym samym do podniesienia na wyższy poziom produkcji i finansów kolchozów.

Kredytowanie przez Bank Państwa skupu produkcji rolniczej umożliwia wzmocnienie jego tempa, szybszą realizację przez kolchozy i sowchozy środków pieniężnych należnych za dostarczoną Państwu produkcję rolną. Terminy spłaty kredytów, ustalane zgodnie z planami produkcyjnymi dla przedsiębiorstw przemysłu lekkiego i przemysłu spożywczego, które przerabiają surowce produkcji rolnej — umożliwiają

bardziej rytmiczną pracę tych przedsiębiorstw, wykonywanie przez nie planów, osiągnięcie oszczędności w użyciu surowców i zwiększenie produkcji.

Kredyt socjalistyczny oddziałuje w sposób dodatni na handel radziecki. Radzieckie organizacje handlowe — zarówno hurtowe jak i detaliczne — otrzymują w trybie planowym środki obrotowe niezbędne dla opłacenia nabywanych towarów przemysłowych; krótkoterminowe kredyty bankowe stanowią znaczną część środków obrotowych tych przedsiębiorstw. Udzielanie organizacjom handlowym kredytów dla opłacenia towarów przyspiesza przesunięcie towarów do konsumenta, umożliwia lepszą jego obsługę. Kredyt zmusza przedsiębiorstwa handlowe do przystosowania się do życzeń nabywców i do wysuwania odpowiednich żądań wobec przemysłu.

Oprócz kredytowania gospodarstwa rolnego i handlu, kredyt bankowy odgrywa poważną rolę w rozszerzeniu produkcji towarów powszechnego użytku przez przedsiębiorstwa przemysłu miejscowego i spółdzielnie przemysłowe.

Na równi z Bankiem Państwa, banki kredytów długoterminowych obsługują kołchozy i spółdzielnie przemysłowe. Banki te gromadzą środki pieniężne, zakumulowane przez spółdzielczość i uczestniczą w ich planowym wykorzystaniu. Środki pieniężne zakumulowane przez kołchozy koncentrowane są na rachunkach funduszy niepodzielnych w Banku Rolnym. Środki powyższe łącznie ze specjalnymi dotacjami państwowymi umożliwiają wykonywanie inwestycji w gospodarstwie kołchozów.

Podczas gdy finansowanie nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw państwowych odbywa się poprzez wydzielanie z budżetu bezzwrotnych środków na budownictwo kapitałne za pośrednictwem Banku przemysłowego i innych banków inwestycyjnych — nakłady inwestycyjne kołchozów, spółdzielni spożywców i spółdzielni przemysłowych finansowane są w zasadzie z ich własnej akumulacji oraz długoterminowymi pożyczkami bankowymi. Ponieważ pożyczki te są oprocentowane i muszą być w terminie spłacane, przeto kołchozy i inne organizacje spółdzielcze starają się wykorzystywać postawione do ich dyspozycji środki w sposób jak najbardziej oszczędny.

Kredyt radziecki odgrywa poważną rolę, jeśli idzie o podniesienie dobrobytu materialnego pracujących. Zasoby kredytowe wydzielane są z jednej strony na rozszerzenie produkcji przedmiotów powszechnego użytku oraz na rozwój obrotu towarowego; z drugiej strony Państwo Radzieckie asyguje ogromne środki na udzielanie długoterminowych pożyczek pracującym na cele indywidualnego budownictwa mieszkaniowego, kołchożnikom — na zakup bydła i na inne cele.

Kredyt radziecki wykorzystywany jest w interesie ludu pracującego i w tym względzie różni się on zasadniczo od kredytu w ustroju kapitalistycznym, który służy wyłącznie interesom kapitalistów.

Bank Państwa ZSRR jest jedynym rozrachunkowym ośrodkiem Państwa. Rozrachunki między organami gospodarczymi za towary i usługi przeprowadzane są w ZSRR za pośrednictwem Banku i pod jego kontrolą, bez udziału pieniędzy gotówkowych, tj. w trybie rozrachunków bezgotówkowych — w drodze przelewów z rachunku na rachunek. Płatności winny być dokonywane w ustalonych terminach, za zgodą, tj. na podstawie akceptu płatnika z posiadanych przez niego środków, względnie na jego zlecenie (akredytywa, rachunek specjalny w zakresie obrotu towarów). Tego ro-

dzaju system rozrachunków wprowadzony przez reformę kredytową w latach 1930 do 1931, likwiduje nieplanowe przesuwanie środków między organizacjami gospodarczymi i sprzyja wzmocnieniu dyscypliny rozrachunkowej i płatniczej.

Wprowadzenie rozrachunków bezgotówkowych i koncentracja na rachunkach w banku wszystkich środków pieniężnych organizacji gospodarczych, umożliwia Bankowi Państwa organizowanie i kontrolowanie płatności, które winny być dokonywane między organizacjami gospodarczymi w taki sposób, aby nie hamować ruchu dóbr materialowych, a jednocześnie ułatwiać przedsiębiorstwom zapłatę należności za towary, usługi i z tytułu różnych finansowych zobowiązań i umożliwiać wykonywanie umów. Zarazem koncentracja wszystkich środków pieniężnych gospodarstwa na rachunkach w Banku Państwa, umożliwia wykorzystanie pozostałości środków na tych rachunkach, w celu udzielenia krótkoterminowego kredytu. Ważnym zadaniem organizacji rozrachunków bezgotówkowych przez bank jest również przyspieszenie cyrkulacji środków pieniężnych i ich oszczędne rozchodowanie w obrocie płatniczym.

Ścisłe przestrzeganie dyscypliny rozrachunkowej i płatniczej posiada doniosłe znaczenie dla wzmocnienia rozrachunku gospodarczego, dla wykonania przez przedsiębiorstwa socjalistyczne planu techniczno-przemysłowo-finansowego w przekroju wszystkich wskaźników ilościowych i jakościowych. Nieterminowa opłata należności bankowi i dostawcom podrywa rozrachunek gospodarczy, ponieważ umożliwia przedsiębiorstwom, które rozchodują swoje środki w sposób nielegalny, marnotrawią je i używają ich w sposób sprzeczny z zasadami gospodarności, gromadzą zbędne zapasy materiałów — pokrywać nadmierny rozchód środków państwowych kosztem środków banku i dostawców. Praktyka tego rodzaju powoduje zarazem powstawanie trudności finansowych w przedsiębiorstwach dobrze pracujących. Istotnym warunkiem takiej organizacji obrotu pieniężnego między organizacjami gospodarczymi, która odpowiadałaby rosnącym wymogom gospodarki narodowej, jest zwiększenie odpowiedzialności kierowników zarządów głównych i ministerstw za przestrzeganie dyscypliny finansowej przez przedsiębiorstwa, udzielanie w porę pomocy kredytowej dobrze pracującym fabrykom i zakładom, a wreszcie rozszerzenie i racjonalizacja rozrachunków bezgotówkowych w gospodarstwie narodowym.

Wprowadzenie rozrachunków bezgotówkowych, przystosowanych do potrzeb i warunków pracy odnośnych gałęzi gospodarstwa narodowego, sprzyja usprawnieniu obsługi rozrachunkowej przedsiębiorstw socjalistycznych. W tym zakresie szczególnie korzystne okazały się w z a j e m n e b e z g o t ó w k o w e r o z r a c h u n k i, które polegają na tym, że płatności szeregu przedsiębiorstw związanych ze sobą gospodarczo są wzajemnie potrącane w ten sposób, że przedsiębiorstwo otrzymuje lub wypłaca jedynie wynikłą z rozrachunku różnicę. Zgodnie z zaleceniami Partii i Rządu, Bank Państwa czyni wysiłki w kierunku możliwie najpełniejszego wprowadzenia w obrocie gospodarczym bezgotówkowych rozrachunków wzajemnych jako najbardziej racjonalnej formy organizacyjnej stosunków płatniczych, sprzyjającej wzmocnieniu dyscypliny płatniczej i rozrachunkowej. W chwili obecnej wzajemne bezgotówkowe rozrachunki obejmują swym zasięgiem jedną trzecią część ogólnej sumy obrotów płatniczych dokonywanych za pośrednictwem banku; w okresie przedwojennym, w 1940 r., udział procentowy tego rodzaju rozrachunków wynosił zaledwie 11%. Dla realizacji rozrachunków bezgotówkowych uruchamia się przy oddziałach banku specjalne organy — b i u r o w z a j e m n y c h r o z r a c h u n k ó w. W 1950 r. było

czynnych około 600 biur wzajemnych rozrachunków (w roku 1940 było ich zaledwie 62). Biura te obejmują zasięgiem swego działania dziesiątki tysięcy przedsiębiorstw i organizacji gospodarczych, zwłaszcza w takich działach gospodarki narodowej, jak przemysł budowy maszyn, przemysł metalowy, lekki, spożywczy i inne. W wielu obwodach i rejonach miejscowe biuro rozrachunków bezgotówkowych obejmuje przedsiębiorstwa i organizacje, należące do najróżnorodniejszych działów gospodarstwa. W niektórych gałęziach, a mianowicie w przemyśle budowy maszyn, w przemyśle chemicznym, metali kolorowych — czynne jest centralne biuro rozrachunków wzajemnych, które koncentruje obrót płatniczy między współpracującymi przedsiębiorstwami w zakresie rozrachunków z tytułu dostaw surowców i materiałów oraz zbytu wyrobów gotowych.

Jednym z najważniejszych zadań Banku Państwa oraz przedsiębiorstw, zarządów głównych i ministerstw — jest dalsza racjonalizacja rozrachunków bezgotówkowych, oparta na zasadach dokładnej znajomości wzajemnych związków, zachodzących między organizacjami gospodarczymi. Dzięki niej następuje przyspieszenie obiegu środków, wzmocnienie rozrachunku gospodarczego i wzrost akumulacji gospodarki narodowej.

Kredyt radziecki służy celom planowego regulowania obiegu pieniężnego. Stałość rubla radzieckiego, systematyczny wzrost jego siły nabywczej decydują w sposób najbardziej istotny o przewadze ekonomiki socjalistycznej nad ekonomiką kapitalistyczną.

W gospodarstwie socjalistycznym stworzono nowe zasady zabezpieczenia stałości waluty. Stałość rubla radzieckiego zabezpiecza — jak uczy tow. Stalin — nie tylko zapas złota, lecz przede wszystkim ogromna masa towarów, znajdująca się w dyspozycji Państwa i przekazywana do obrotu towarowego po stałych cenach. Radziecki system pieniężny wykazał swoje zalety w okresie socjalistycznego uprzemysłowienia kraju i kolektywizacji gospodarstwa rolnego. Wytrzymał on również ciężką próbę okresu Wielkiej Wojny Narodowej; mimo ogromnych strat, poniesionych przez nasze gospodarstwo narodowe w okresie wojny, radziecki system pieniężny nie załamał się. W grudniu 1947 r., Państwo Radzieckie przeprowadziło reformę pieniężną, która zlikwidowała ujemne następstwa wojny w dziedzinie obiegu pieniężnego. Reforma pieniężna pociągnęła za sobą poważną obniżkę cen i umożliwiła zwiększenie siły nabywczej rubla, nie naruszając w niczym wielkości dochodów pieniężnych ludności. Było to równoznaczne z poważnym wzrostem realnych płac robotników i pracowników umysłowych oraz dochodów członków kolchozu.

Rząd Radziecki przeprowadza systematycznie obniżkę państwowych cen detalicznych, która pociąga za sobą spadek cen na rynku kolchozowym. Od czasu przeprowadzenia reformy pieniężnej w 1947 r., ceny detaliczne obniżono czterokrotnie. Pierwsza obniżka cen przyniosła ludności około 86 miliardów rubli, na drugiej ludność zyskała 71 miliardów rubli, na trzeciej — co najmniej 110 miliardów rubli. W rezultacie czwartej obniżki państwowych cen detalicznych na artykuły żywnościowe i przemysłowe, która została przeprowadzona z dniem 1 marca 1951 r., ludność zyskała w przekroju rocznym 27 i pół miliarda rubli. Równocześnie dzięki obniżeniu cen na rynku kolchozowym ludność zyskała dodatkowo około 7 miliardów rubli.

Stałość radzieckiego pieniądza gwarantuje wykonywanie i przekraczanie narodowych planów gospodarczych, które przewidują szybki wzrost spożycia narodowego,

przy jednoczesnym wzroście akumulacji socjalistycznej i rezerw. Planowanie funduszu płac, wydatków na skup produkcji rolnej (które określa podstawową sumę dochodów pieniężnych członków kołchozu, uzyskaną za przepracowane dniówki obrachunkowe), planowanie obrotu towarowego, wpłat ludności do budżetu itd., umożliwia sporządzenie planowego bilansu dochodów pieniężnych i wydatków ludności, przewidywanie wielkości i kierunku przepływu strumienia pieniędzy gotówkowych. Wielkość masy pieniężnej znajdującej się w sferze obiegu państwo reguluje ściśle według potrzeb obiegu pieniężnego; tego rodzaju regulowanie obiegu pieniężnego jest możliwe tylko w gospodarstwie socjalistycznym.

Duże znaczenie dla stałego wzmacniania rubla radzieckiego, posiada budżet państwa socjalistycznego. Systematycznie utrzymująca się nadwyżka dochodów budżetu socjalistycznego nad jego wydatkami jest jaskrawym dowodem tego, iż budżet nasz — to budżet państwa miłującego pokój. Państwo socjalistyczne nie musi dokonywać emisji pieniędzy dla potrzeb budżetu, do której często uciekają się agresywne państwa kapitalistyczne, lecz przeciwnie — dysponuje dużymi rezerwami finansowymi, które stanowią podstawowy warunek systematycznego obniżania cen i wzmocnienia obiegu pieniężnego.

Dla regulowania obiegu pieniężnego w ZSRR, duże znaczenie posiadają plany kasowe i plany kredytowe Banku Państwa. Bank Państwa jest ośrodkiem kasowym gospodarstwa socjalistycznego; cały utarg (z wyjątkiem nieznacznej jego części), przedsiębiorstwa socjalistycznego; są zdawać do banku, który zapisuje ich wpływ na rachunkach danego przedsiębiorstwa. Jednocześnie Bank Państwa przekazuje pieniądze gotówkowe do obiegu pieniężnego dla wypłaty ludności wynagrodzeń za pracę i innych jej dochodów pieniężnych; w miarę wydatkowania tych pieniędzy przez ludność, powracają one do kas Banku Państwa. Plan kasowy Banku Państwa, który przewiduje wpływ i rozchód pieniędzy, sporządzany jest w oparciu o wskaźniki narodowego planu gospodarczego, jest narzędziem regulującym w sposób operatywny obrót pieniądza gotówkowego w gospodarstwie państwa socjalistycznego.

Bank Państwa ZSRR jako kredytowy i rozrachunkowo-kasowy ośrodek gospodarstwa socjalistycznego jest równocześnie centralnym bankiem emisyjnym. Bank Państwa dokonuje emisji pieniądza gotówkowego — zarówno biletów bankowych jak i bilonu — jedynie w granicach potrzeb obiegu pieniężnego. Emisja banknotów, zaspokajając potrzeby obiegu w zakresie pieniędzy gotówkowych, stwarza zarazem dodatkowe zasoby pieniężne przeznaczone dla kredytowych wkładów w gospodarstwo narodowe. Wkłady kredytowe skierowane na powiększenie produkcji i obrotu dóbr materiałowych zabezpieczone są towarami znajdującymi się w obrocie gospodarczym. Planowy charakter kredytów bankowych, ich celowość i zwrotność w ściśle oznaczonym terminie, fakt posiadania zabezpieczenia dobrami materiałowymi w obrocie gospodarczym sprawiają, że emisja pieniędzy odpowiada potrzebom obrotu towarowego; w związku z tym wielkość wkładów kredytowych w gospodarstwo narodowe bilansuje się w planie z otrzymanymi, własnymi i emisyjnymi zasobami Banku Państwa.

W ten sposób, plan kasowy i plan kredytowy Banku Państwa ZSRR, stanowiące istotną część narodowego planu gospodarczego — wykorzystywane są dla planowego regulowania obiegu pieniężnego, dla wzmocnienia rubla radzieckiego.

Zmiana pokrycia kursu rubla radzieckiego w stosunku do walut radzieckich, oparcie z dniem 1 marca 1950 roku rubla na parytecie złota oraz podwyższenie zawartości złota w rublu i związany z tym wzrost jego zdolności nabywczej, świadczą o wzmocnieniu waluty radzieckiej, którą symbolizuje wzrost potęgi ekonomiki socjalistycznej. W tym samym czasie, w krajach kapitalistycznych coraz bardziej pogłębiający się kryzys doprowadził do spadku wartości walut: np. amerykański dolar stracił już ponad połowę swojej zdolności nabywczej.

Bank Państwa ZSRR realizuje monopol walutowy Państwa Radzieckiego, gwarantujący niezależność radzieckiego systemu pieniężnego od kapitalistycznego rynku pieniężnego, od chaosu walutowego i dewaluacji środków płatniczych świata kapitalistycznego; monopol ten sprzyja również stosunkom wzajemnej pomocy ZSRR i państw demokracji ludowej. Bank Państwa prowadzi rozrachunki ZSRR z zagranicą, przeprowadza notowania kursu rubla radzieckiego, przyjmuje wpłaty w walucie zagranicznej z tytułu operacji eksportowych i dokonuje wypłaty tejże waluty z tytułu operacji importowych, przeprowadza operacje clearingu, operacje polegające na zarachowywaniu i inne operacje walutowe.

Centralizacja w Banku Państwa ZSRR całego obrotu pieniężnego, gospodarki wewnętrznej i rozrachunków pieniężnych z zagranicą, tworzy mocną podstawę dla planowego regulowania obiegu pieniężnego wewnątrz kraju, dla stałości waluty radzieckiej.

*
* *

W warunkach stopniowego przechodzenia do komunizmu, gdy znacznie zwiększa się rola dźwigni ekonomicznych w gospodarstwie narodowym, na czoło wysuwa się rola zadania dalszego doskonalenia mechanizmu kredytowego, zwiększenia efektywności jego wykorzystania, wzmocnienia kontroli bankowej nad przebiegiem produkcji i obrotu towarów, nad wykonaniem planu akumulacji socjalistycznej, przestrzeganiem dyscypliny kredytowej i płatniczej.

Kredyt radziecki, który odegrał poważną rolę w budowie socjalizmu naszego państwa, wykonuje obecnie pomyślnie funkcję narzędzi planowej mobilizacji i wtórnego podziału zasobów pieniężnych i materiałowych w celu szybszej budowy bazy materiałowo-technicznej komunizmu. — (B. M.)

„Bolszewik“ Nr 12/1951.

A. GORDIN

Zagadnienie cen w Związku Radzieckim

Cena jest pieniężnym wyrazem wartości towaru. Z tego względu pojęcie ceny jest ściśle związane z prawem wartości. W ustroju socjalistycznym prawo wartości działa w przekształconej postaci: jest podporządkowane planowi i służy jako narzędzie planowego rozwoju socjalistycznej gospodarki. Oznacza to, że i cena, jako pojęcie ekonomiczne, uległa zasadniczej przemianie: z żywiłowego elementu rynkowego przekształcona została przez socjalistyczne państwo na dzwignię ekonomiczną planowego rozwoju gospodarki narodowej, stała się czynnikiem uczestniczącym w budowie socjalizmu.

Ceny na towary produkowane przez socjalistyczne przedsiębiorstwa wyznaczane są w sposób planowy bezpośrednio przez socjalistyczne państwo, którego główną troską jest nieustanny rozwój gospodarczy kraju i wzrost dobrobytu mas pracujących. To, że ceny mogą i muszą być ustalone planowo, wynika z zasad socjalistycznego gospodarowania, z tego, że cała gospodarka Związku Radzieckiego prowadzona jest na podstawie planu. Takie elementy planu jak wielkość produkcji, jednostkowe koszty własne oraz podział dochodu narodowego na część przeznaczoną do spożycia i na akumulację, w poważnym stopniu wpływają na kształtowanie się realizacji oraz na wielkość i strukturę popytu, i należą do podstawowych założeń ekonomicznych, na których opiera się planowanie cen. Przy planowaniu produkcji bierze się pod uwagę wpływ ceny na popyt zarówno w sferze produkcji jak w sferze indywidualnego spożycia. Gdy na przykład dokonana w marcu 1950 r. obniżka cen wpłynęła na wzrost zapotrzebowania na szereg towarów masowego spożycia, znalazło to swoje odzwierciedlenie w planie produkcji.

Ceny planowe, ustalone przez rząd radziecki różnią się zasadniczo i fundamentalnie od cen, kształtujących się żywiłowo i anarchicznie na rynkach kapitalistycznych. Kapitaliści posługują się instrumentem ceny dla zwiększenia wyzysku mas pracujących. Agresywna polityka imperializmu USA i innych państw kapitalistycznych powoduje monstrualny wzrost wydatków zbrojeniowych, zwiększenie obciążeń podatkowych, spotęgowanie inflacji, spadek produkcji w zakresie wyrobów, przeznaczonych dla ludności cywilnej, wzrost cen artykułów pierwszej potrzeby. Wysokie ceny rynkowe, dyktowane przez kapitalistyczne monopole, przyczyniają się do dalszej pauperyzacji mas pracujących. Radzieckie ceny planowe, natomiast, sprzyjają szybkiemu rozwojowi socjalistycznej gospodarki i przyczyniają się do wzrostu dobrobytu mas pracujących.

W oparciu o socjalistyczny przemysł i kolchozowe rolnictwo, o państwowe i spółdzielcze przedsiębiorstwa w sferze obrotu towarowego, państwo radzieckie stworzyło system sztywnych cen planowych, posiadających moc obowiązującego prawa. Ceny radzieckie nie podlegają wahaniom; przyczynia się to do umocnienia planowania gospodarczego, rozrachunku gospodarczego i obiegu pieniężnego w Związku Radzieckim. Nawet w trudnych warunkach okresu wojennego, który wymagał wprowadzenia systemu kartkowego, ceny państwowe w Związku Radzieckim nie uległy w zasadzie żadnym zmianom.

Towarzysz Stalin stwierdził swego czasu, że gwarancją stałości waluty radzieckiej jest przede wszystkim fakt dysponowania przez państwo ogromną ilością towarów, wprowadzanych do obrotu po stałych cenach. Tego rodzaju za-

bezpieczenie walutowe istnieje tylko w Związku Radzieckim i jest zabezpieczeniem realniejszym od największego choćby zapasu złota (patrz „Zagadnienia leninizmu“, wyd 11, str. 391).

Ceny planowe dotyczą w Związku Radzieckim olbrzymiej większości towarów realizowanych w obrocie krajowym; ta część masy towarowej, która realizowana jest na rynku kołchozowym po cenach kształtujących się pod działaniem prawa popytu i podaży, również znajduje się pod ingerencją państwa. Poziom tych cen regulowany jest drogą planowania obrotu towarowego w państwowym i spółdzielczym handlu detalicznym, drogą obniżania państwowych cen detalicznych. Państwo oddziałuje na ceny rynku kołchozowego również poprzez planowanie produkcji w kołchozach i skup produktów rolnych. Ustalane przez państwo w interesie całego socjalistycznego społeczeństwa ceny planowe zapewniają Związkowi Radzieckiemu ogromną przewagę nad krajami kapitalistycznymi w dziedzinie postępu gospodarczego. Istnienie cen planowych i stałe ich obniżanie rozszerza rynki zbytu dla socjalistycznego przemysłu i rolnictwa, sprzyja wolnemu od kryzysów rozwojowi socjalistycznej gospodarki.

Towarzysz Stalin powiedział, że „u nas, w ZSRR, spożycie (siła nabywcza) mas rośnie szybciej od produkcji i pociąga ją za sobą, a u nich, u kapitalistów, na odwrót, konsumpcja mas (siła nabywcza) nigdy nie nadąży za wzrostem produkcji i pozostaje zawsze w tyle, skazując tym samym produkcję na kryzys“ (Dzieła, tom 12, str. 322-323)“.

Radziecka polityka cen przyczynia się do nieustannego wzrostu spożycia mas pracujących. Równowagę między produkcją i popytem osiąga się w Związku Radzieckim nie przez podnoszenie cen, lecz przez zwiększenie produkcji towarów, na które popyt wzrasta, ani na chwilę nie odstępując od polityki obniżania cen.

Planowe kształtowanie cen jest skutecznym orężem w rękach państwa radzieckiego, służącym do rozwiązywania szeregu ważnych problemów ekonomicznych. Przy jego pomocy osiąga się we wszystkich gałęziach gospodarki postęp techniczny, prawidłową lokalizację sił wytwórczych, szybką rozbudowę przodujących gałęzi przemysłu i rolnictwa, rozwój przemysłu miejscowego, oszczędności w zużyciu materiałów deficytowych i zastępowanie ich namiastkami, obniżenie kosztów własnych produkcji, pogłębienie oszczędności i rozrachunku gospodarczego, polepszenie jakości produkowanych wyrobów i podniesienie poziomu spożycia mas pracujących, planowy podział dochodu narodowego, wzrost socjalistycznej akumulacji.

Państwo radzieckie ustala ceny towarów na podstawie ich wartości. Wysockość cen na poszczególne towary zależy od wielkości nakładu pracy społecznie niezbędnej do ich wyprodukowania, obejmującego nakład pracy żywej i uprzedmiotówionej. Z uwagi na różną jakość pracy, wielkość nakładu pracy społecznej na produkcję towarów, oblicza się w społeczeństwie socjalistycznym nie w jednostkach czasu roboczego, lecz za pomocą pieniądza. Z tego powodu wartości towaru nie można mierzyć bezpośrednio ilością czasu roboczego i w praktyce przy ustalaniu cen operuje się podstawowymi elementami wartości towaru, wyrażonymi w formie pieniężnej.

W każdym przedsiębiorstwie planuje się i oblicza przede wszystkim koszt własny produkowanych towarów, obejmujący wartość zużytych środków produkcji i wypłaconych zarobków. Przeciwny w danej branży planowy koszt własny produkcji, ustalany na podstawie norm średnio-progresywnych, stanowi punkt wyjścia dla ustalania konkretnych cen na wyroby przemysłowe. Drugim ważnym elementem ceny jest akumulacja, wartość produktu dodatkowego, wyrażająca się w postaci zysku i podatku obrotowego. Akumulacja realizowana w cenie sprzedanych towarów może być większa albo mniejsza od wytworzonego w danej gałęzi gospodarki produktu dodatkowego, a to w związku ze stosowanym przez państwo radzieckie planowym odchyleniem cen od wartości towaru. Planowanie cen na podstawie wartości towarów pozwala na ustalenie takiej relacji cen na różne towary, przy której zapewnione zostaje pokrycie wartości zużytych środków produkcji i wypłaconych zarobków, konsekwentne stosowanie zasad rozrachunku gospodarczego, obniżenie kosztów własnych produkcji, rentowność wszystkich gałęzi gospodarki. To, że w Związku Radzieckim ceny ustala się na podstawie

wartości, bynajmniej nie oznacza, że w każdym przypadku cena towaru równa się jego wartości. Mając na uwadze podstawowe interesy socjalistycznej gospodarki, państwo radzieckie dokonuje, w przypadku gdy jest to konieczne, planowego odchylenia cen od wartości. Jeżeli na przykład wytworzenie jednej tony produktów naftowych wymaga mniejszego nakładu pracy społecznej niż wytworzenie jednej tony antracytu, to jednak cena produktów naftowych musi być wyższa od ceny węgla, a to dla zapewnienia oszczędnej gospodarki produktami naftowymi. Weźmy przykład innego rodzaju. Pomimo, że przewóz mąki do bawełnianych okręgów Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Tadżykistańskiej kosztuje drożej niż przewóz do miast położonych w okręgach produkujących zboże, cena mąki w okręgach bawełnianych ustalona została na niskim poziomie, dla stworzenia w ten sposób zachęty do uprawy bawełny. Każde odchylenie cen od wartości jest w Związku Radzieckim zjawiskiem planowym, uwarunkowanym interesami ogólnopaństwowymi. Podstawą ceny jest przy tym zawsze wartość: suma cen wszystkich wyprodukowanych towarów równa się ich ogólnej wartości a w strukturze ceny każdego towaru znajdują swoje odbicie wszystkie podstawowe elementy wartości tego towaru.

Na czym polega struktura ceny, wyjaśnia niżej przytoczony typowy przykład. Przypuśćmy, że jednolita cena detaliczna na pewien artykuł produkowany przez przemysł lekki ustalona została w cenniku urzędowym w wysokości 100 rubli. Cena detaliczna pomniejszona o rabat handlowy¹ daje cenę hurtową² przemysłu, to jest cenę, po której przemysł zbywa swoją produkcję organizacjom handlowym. Jeżeli rabat handlowy wynosi, powiedzmy 4%, cena hurtowa przemysłu w naszym przykładzie wyniesie 96 rubli. Ceny detaliczne jak również ceny hurtowe przemysłu ustala się z uwzględnieniem szeregu czynników ekonomicznych, w pierwszym rzędzie kosztu własnego produkcji. Załóżmy, że przeciętny w danej branży pełny³ koszt własny ustalony został w planie rocznym w wysokości 80 rubli. Jeżeli planową przeciętną w danej branży, rentowność ustalono dla danego towaru w wysokości 5% kosztu własnego, to zysk planowy wyniesie 4 ruble, a hurtowa cena przedsiębiorstwa — 84 ruble. Cztery ruble zysku osiągną jednakże tylko te przedsiębiorstwa, w których koszt własny danego towaru będzie się równał przeciętnemu planowemu kosztowi własnemu całej branży. Natomiast przedsiębiorstwa, w których planowy lub rzeczywisty koszt własny odchyli się od wymienionej przeciętnej, osiągną zysk odpowiednio większy lub mniejszy. Różnica między ceną hurtową przedsiębiorstwa a ceną hurtową przedsiębiorstwa (96 rub. — 84 rub. = 12 rub.) stanowi tę część akumulacji wewnętrznej przemysłu, która podlega odprowadzeniu bezpośrednio do budżetu państwowego pod postacią podatku obrotowego. Cena towaru w omawianym przykładzie składa się zatem z następujących elementów (w rublach):

1. Pełny koszt własny	80
2. Zysk	4
3. Podatek obrotowy	12
4. Rabat handlowy od ceny detalicznej (lub narzut na cenę hurtową)	4

Cena detaliczna 100

Pierwsze dwa elementy tworzą razem cenę hurtową przedsiębiorstwa czyli cenę hurtową bez podatku obrotowego; dodanie trzeciego elementu daje cenę hurtową

¹) W polskiej nomenklaturze urzędowej: „marża handlowa“ (przyp. tłum.).

²) Jest to cena, po której towar wchodzi do hurtowego obrotu towarowego. W Polsce cenę tego rodzaju określa się mianem ceny zbytu. Natomiast polska „cena hurtowa“ nie ma w Związku Radzieckim specjalnego odpowiednika. Ceny sprzedaży handlu hurtowego nie są ustalane w Związku Radzieckim cennikami, ale wynikają z obliczenia, które polega bądź na dodaniu do ceny hurtowej przemysłu przysługującego narzutu hurtowego, bądź też, na odjęciu od ceny detalicznej pełnego rabatu handlowego i dodaniu do otrzymanego w ten sposób rezultatu narzutu hurtowego (przyp. tłum.).

³) Pełny koszt własny stanowi sumę kosztów wytworzenia i kosztów zbytu (przyp. tłum.).

przemysłu, wreszcie przez dodanie czwartego elementu tworzy się cena detaliczna, po której realizowane są towary masowego spożycia. Dla towarów przeznaczonych do zużycia w procesach produkcyjnych, nie sprzedawanych w handlu detalicznym i w większości przypadków wolnych od podatku obrotowego, strukturę ceny wyznaczają dwa pierwsze elementy przytoczonego schematu. W skład ceny może wejść jako odrębna pozycja narzut na rzecz przemysłowych organizacji zbytu, co ma istotne znaczenie w tych gałęziach przemysłu, w których koszty przewozu towarów do siedziby odbiorcy ponosi dostawca (ceny franco stacja przeznaczenia).

Ceny oraz cały system planowego ich kształtowania stanowią w Związku Radzieckim dźwignię ekonomiczną pierwszorzędnej wagi w zakresie planowego rozwoju socjalistycznej gospodarki. „W zagadnieniu cen krzyżują się wszystkie podstawowe zagadnienia ekonomiczne, a więc i zagadnienia polityczne Państwa Radzieckiego“ (z rezolucji lutowego plenum CK WKP(b) w 1927 r.).

*
*
*

Państwo radzieckie wyznacza ceny hurtowe na produkcję przemysłową, ceny skupu na produkty rolne i ceny detaliczne na towary sprzedawane przez sieć detaliczną handlu państwowego i spółdzielczego. Państwo ustala również taryfy na przewóz towarów i na inne usługi przedsiębiorstw socjalistycznych, na energię elektryczną itd. Równoległe do stosowanych w obrotach między przedsiębiorstwami cen hurtowych przemysłu, w wielu gałęziach planuje się ceny hurtowe bez podatku obrotowego. Na podstawie tych cen przedsiębiorstwo osiąga wpływy przeznaczone na pokrycie poniesionych kosztów produkcji (kosztu własnego) i zrealizowanie zysku. Koszt własny produkcji oblicza się w tym przypadku w wysokości przeciętnej dla całej gałęzi lub dla określonego okręgu produkcyjnego (w przemyśle węglowym — dla poszczególnych zagłębi, w przemyśle rybnym — dla poszczególnych zjednoczeń), a nie osobno dla każdego przedsiębiorstwa.

Ceny hurtowe i detaliczne ustala się, z reguły, jako ceny jednolite dla danych towarów realizowanych w danym miejscu, dla pewnych towarów — jednolite na terenie całego państwa. Ceny skupu różnicuje się w zależności od okręgu i rodzaju skupu.

Rząd radziecki zatwierdza szczegółowe cenniki urzędowe najważniejszych towarów masowego spożycia w cenach detalicznych i ustala wysokość rabatów handlowych niezbędnych dla pokrycia kosztów obrotu towarowego i realizacji zysku przez organizacje handlowe. O ile w cenniku ustalona jest cena detaliczna i rabat handlowy, to tym samym określona zostaje wysokość ceny hurtowej przemysłu (która równa się cenie detalicznej pomniejszonej o rabat handlowy). Ceny detaliczne pewnych towarów produkowanych przez przemysł miejscowy i spółdzielczość produkcyjną wyznacza się przez dodanie do cen hurtowych określonych narzutów handlowych.

W szeregu gałęzi przemysłu (przede wszystkim w przemyśle lekkim i spożywczym) w cennikach urzędowych podane są i ceny detaliczne i ceny hurtowe przedsiębiorstwa, to znaczy, że stosuje się system cenników podwójnych. W tych przypadkach różnicę między ceną detaliczną pomniejszoną o rabat handlowy, a ceną hurtową przedsiębiorstwa, określa wysokość podatku obrotowego dla danego towaru — różnicę budżetową. System podwójnych cenników zapewnia rentowność produkcji w zakresie pełnego asortymentu wytwarzanych wyrobów, stanowiąc jednocześnie podstawę do obliczania podatku obrotowego i kontrolowania wpłat organizacji gospodarczych do budżetu państwowego.

W gałęziach produkcji zwolnionych od podatku obrotowego (przemyśle węglowym, hutniczym, podstawowym chemicznym itd.) hurtowa cena przemysłu pokrywa się z ceną hurtową przedsiębiorstwa i wtedy stosuje się cennik pojedynczy. Pojedynczy cennik hurtowy stosuje się również w przemyśle miejscowym i spółdzielczości produkcyjnej. Tutaj podatek obrotowy ustalany jest w stawkach procentowych od ceny hurtowej, co ogromnie upraszcza pobór podatku i ułatwia kontrolę finansową. Na towary, których produkcja, podaż lub spożycie podlegają silniejszemu wahaniom sezonowym, wyznacza się ceny sezonowe (np. na mleko, owoce, jaja).

Ceny jednolite na określone towary, jednolite bez względu na pochodzenie towaru, miejsce jego spożycia lub osobę odbiorcy, ustanawia się głównie na standaryzowane towary przemysłowe, przeznaczone do spożycia indywidualnego, których koszt transportu do ośrodków konsumpcyjnych jest nie wielki w porównaniu z ich ceną. Należą tu przykładowo takie towary, jak tkaniny, artykuły dziewiarskie, obuwie, odzież, wyroby tytoniowe itp. Znaczna część tych towarów realizowana jest przez przemysł za pośrednictwem centralnych organizacji zbytu. Jednolite wszechzwiązkowe ceny wprowadzone zostały również na niektóre ważniejsze towary przeznaczone do zużycia przemysłowego (ceny tego rodzaju wprowadzono, na przykład, poczynając od 1951 roku, na żelazne wyroby walcowane).

Zróznicowanie cen na te same towary, ale pochodzące z różnych okręgów produkcyjnych, ma miejsce zwykle w tych gałęziach przemysłu, w których koszt własny produkcji danego towaru wykazuje poważne różnice w zależności od ośrodka produkcji a koszt transportu towaru do odbiorcy stanowi istotną część jego ceny. Taka sytuacja ma miejsce na przykład w przemyśle węglowym. Przy wyznaczaniu cen na węgiel bierze się pod uwagę, że bywa on często dostarczany z różnych zagłębi do tego samego ośrodka konsumpcyjnego (np. w Moskwie używany jest węgiel z okręgu moskiewskiego i węgiel z zagłębia donieckiego, na Uralu — węgiel wydobywany na miejscu i węgiel z zagłębia kuźnieckiego) a również to, że dla odbiorcy istotne znaczenie ma nie tylko cena węgla, pochodzącego z różnych zagłębi, ale również koszt jego transportu.

W takiej gałęzi przemysłu, jak produkcja energii elektrycznej, zróznicowanie cen (taryf) w poszczególnych elektrokombinatach zostało najdalej posunięte, a to z tego względu, że energia elektryczna używana jest z zasady w tym samym okręgu, w którym jest produkowana.

Różnicowanie cen w poszczególnych okręgach zbytu ma miejsce przede wszystkim w odniesieniu do artykułów żywnościowych i produktów naftowych. Wyraża się ono w ustalaniu strefowych cen jednolitych, których wysokość kształtuje się na różnym poziomie w zależności od kosztów transportu towarów z okręgów produkcyjnych do ośrodków konsumpcyjnych i pewnych ogólnych założeń gospodarczych. W stosunku np. do produktów naftowych, z uwagi na ich ogromne znaczenie dla przemysłu i rolnictwa, różnicowanie cen jest złagodzone⁴⁾.

Strefa cen obejmuje kilka republik i obwodów, przy czym ilość obwodów, wielkość strefy i stopień zróznicowania cen nie są bynajmniej jednakowe dla wszystkich towarów. Dla produktów naftowych, na przykład, ustanowiono dwie strefy cen, dla produktów zbożowych — trzy strefy cen. Ilość stref i ich położenie geograficzne zależą w dużym stopniu od koncentracji produkcji na pewnych terytoriach państwa, od położenia rynków zbytu w stosunku do okręgów produkcyjnych, od istnienia lokalnej produkcji danych artykułów przemysłowych i rolnych. Wszystko to razem, łącznie z warunkami transportowymi, stwarza gospodarcze przesłanki kształtowania cen strefowych. Ogólnopaństwowe cele polityki gospodarczej korygują nieraz w dużym stopniu zasady różnicowania cen strefowych, czego przykładem są ceny produktów zbożowych w republikach średnioazjatyckich.

Koszty przewozu towarów z okręgów produkcyjnych do poszczególnych ośrodków spożycia wewnątrz każdej strefy kształtują się również bardzo rozmaicie, ale różnice z tego tytułu nie docierają już do konsumenta, odbijając się wyłącznie na akumulacji w organizacjach zbytu i handlu oraz na wpłatach podatku obrotowego.

Różnicowanie cen według okręgów zbytu ma również miejsce w stosunku do towarów, które produkowane są przez gałęzie przemysłu, dysponujące rozwiniętą siecią organizacji zbytu, których klientelę stanowią liczne organizacje przemysłowe i handlowe.

To, że na rozległych terytoriach mogą obowiązywać jednolite sztywne ceny planowe, zawdzięczać należy tylko temu, że masa towarowa sprzedawana przez państwo radzieckie po tych cenach, jest olbrzymia. System cen jednolitych opiera

4) Złagodzenie zróznicowania cen na produkty naftowe oznacza, że różnice pomiędzy cenami w poszczególnych strefach są mniejsze, niżby to wynikało z różnic w kosztach transportu (przyp. tłum.).

się przy tym na założeniu, że koszty transportu towaru do okręgów konsumpcyjnych ponosi dostawca, to znaczy na zasadzie cen franko stacja przeznaczenia. Gdy ceny ustala się loko fabryka, ostateczna ich wysokość kształtuje się w różnych okęgach zbytu niejednakowo, a to z powodu różnic w kosztach transportu.

Obok różnicowania cen według okręgów produkcji i konsumpcji, w pewnych przypadkach ustala się różne ceny dla pewnych kategorii odbiorców. Zasadniczo, dany towar w danej miejscowości sprzedawany jest zawsze po jednakowej cenie, wyjątki zaś od tej zasady uzasadnione są specyficznymi warunkami ekonomicznymi, w jakich odbywa się produkcja lub spożycie danych towarów. W obecnej chwili różnicowanie cen dla pewnych kategorii odbiorców ma miejsce w odniesieniu do nielicznych tylko towarów; dotyczy ono w szczególności soli, na którą obowiązuje cena ulgowa przy dostawach do przemysłu rybnego i chemicznego. Wprowadzenie na pewne towary cen ulgowych podyktowane jest koniecznością obniżenia kosztów produkcji w przetwarzających te towary gałęziach przemysłu do poziomu, odpowiadającego cenom wyrobów gotowych. Ceny ulgowe stosuje się celem popierania uprawy roślin technicznych; kołchozy i kołchoźnicy, odstawiający na rzecz państwa określone rodzaje surowców, mają prawo zakupić pewne towary po niższych, ulgowych cenach (np. plantatorzy buraków cukrowych otrzymują po niższych cenach pewną ilość cukru).

Poważne względy natury gospodarczej przemawiają za różnicowaniem cen (taryf) według kategorii odbiorców w takich gałęziach gospodarki jak wytwarzanie energii elektrycznej i transport. Produkcja tych gałęzi nie daje się oddzielić od środków trwałych, przy pomocy których jest wytwarzana, spożycie towaru (usługi) następuje z pominięciem sieci handlowej, równocześnie z procesem produkcyjnym, związane jest ściśle z miejscem produkcji. Z powyższego wynika możliwość i konieczność różnicowania cen (taryf) według kategorii odbiorców, w zależności od ich znaczenia gospodarczego.

Ceny skupu różnicuje się w zależności od rodzaju skupu (dostawy obowiązkowe, kontraktacje, zakupy państwowe, zakupy organizacji spółdzielczych). Przy dostawach obowiązkowych produktów rolnych na rzecz państwa obowiązują sztywne normy i sztywne ceny, różnicowane w przekroju terytorialnym, uwzględniającym miejscowe warunki naturalne. Dzięki dostawom obowiązkowym i zakupom państwowym podstawowa masa produktów rolnych wpływa do sieci państwowych organizacji skupu po cenach sztywnych, co ma pierwszorzędne znaczenie gospodarcze. Organizacje spółdzielcze zakupują produkty rolne po cenach maksymalnych, wyznaczanych przez Radę Ministrów ZSRR. Ceny skupu ustala się na takim poziomie, aby zachęcały do wykonania i przekraczania planów produkcyjnych wszystkich gałęzi gospodarki rolnej, do zwiększania hodowli zwierząt i uprawy roślin technicznych, do podnoszenia jakości produkcji, do zwiększania skupu. Ponadto, system cen skupu umożliwia państwu radzieckiemu wykorzystanie części akumulacji sowchozów, stacji maszynowo-tractorowych i kołchozów dla finansowania nowych urządzeń w rolnictwie i innych zadań ogólnopaństwowych.

Tryb ustalania cen na produkcję przedsiębiorstw socjalistycznych nie jest jednolity; należy w tym zakresie rozróżnić trzy kategorie cen. Ceny hurtowe i detaliczne na podstawową masę najważniejszych towarów, przeznaczonych do spożycia produkcyjnego i indywidualnego, zatwierdza w trybie ścisłej centralizacji Rada Ministrów ZSRR, w formie szczegółowych urzędowych cenników, obejmujących pełny asortyment towarowy. Również ceny skupu ustalone są centralnie.

Do drugiej kategorii cen należą ceny ustalone przez ministerstwa przemysłowe na towary, produkowane przez podległe im przedsiębiorstwa, a nie zaliczone do pierwszej grupy. Ministerstwa wychodzą przy tym z ogólnych założeń państwowej polityki cen oraz biorą pod uwagę koszt własny produkcji i poziom cen jednolitych na pokrewne grupy towarów. Ceny na towary, produkowane po raz pierwszy, ustala się prowizorycznie, a następnie przedkłada rządowi do zatwierdzenia ostatecznego. Do trzeciej grupy cen należą ceny, obowiązujące w republikach i obwodach, na wyroby przemysłu miejscowego i spółdzielczości produkcyjnej, nie zaliczone do obu poprzednich kategorii. Ceny te uwzględniają koszty produkcji przedsiębiorstw, wytwarzających dane artykuły oraz warunki zbytu, ale i w tym przypadku decydujący wpływ na ustalenie ich poziomu mają jednolite ceny planowe.

W ten sposób, przy całej różnorodności form i metod kształtowania cen, powstał w Związku Radzieckim i działa z powodzeniem, jednolity w swym gospodarczym uzasadnieniu i celowości, wewnętrznie scharmonizowany, system państwowych cen planowych, zbudowany na założeniach ekonomicznych polityki państwa socjalistycznego.

Posługiwanie się pieniądzem i ceną jest nieodzownym warunkiem zorganizowania działalności przedsiębiorstw socjalistycznych na zasadach rozrachunku gospodarczego, albowiem rozrachunek gospodarczy zakłada istnienie stosunków towarowo-pieniężnych i wymaga, aby nakłady na produkcję były w każdym przedsiębiorstwie porównywane z rezultatami tej produkcji. Posługując się pieniądzem i ceną, jako narzędziem socjalistycznej polityki ekonomicznej, państwo radzieckie stwarza możliwość porównywania nakładów społecznych na produkcję różnych wyrobów oraz wyników działalności poszczególnych przedsiębiorstw i gałęzi gospodarki narodowej. Cena — to istotny element kalkulacji kosztu własnego, to instrument rachunkowy i narzędzie, przy pomocy którego państwo kontroluje działalność każdego przedsiębiorstwa na rozrachunku gospodarczym. Przedsiębiorstwo na rozrachunku gospodarczym pokrywa swoje koszty wpływami uzyskanymi z realizacji wyrobów własnych po ustalonych cenach, przy czym ceny te powinny z reguły przewyższać koszt własny produkcji.

Koszt własny produkcji tego samego artykułu w różnych przedsiębiorstwach nie jest jednakowy; zależy on od rodzaju urządzeń technicznych i stopnia mechanizacji procesów produkcyjnych, od organizacji produkcji i uwarunkowanej tymi czynnikami wydajności pracy, od warunków naturalnych i geograficznych, od jakości surowców i oszczędzonego ich zużycia, a także od innych przyczyn. Z drugiej strony, cena danego towaru powinna być w określonym miejscu spożycia zawsze jednakowa, jako, że o wartości decydują nie rzeczywiste nakłady pracy w poszczególnych przedsiębiorstwach, lecz ilość pracy społecznie niezbędnej. Jednolita w danym okręgu konsumpcyjnym cena towaru stanowi istotny warunek konsekwentnej realizacji zasad rozrachunku gospodarczego i podziału dochodu narodowego proporcjonalnie do świadczonej pracy. Przy danej cenie sprzedażnej rentowność poszczególnych przedsiębiorstw kształtuje się na różnym poziomie w zależności od wysokości kosztów własnych produkcji. Przedsiębiorstwa, w których koszt własny produkcji jest wyższy od ceny sprzedażnej danego towaru, ponoszą straty. Ażeby tego uniknąć i móc akumulować, ażeby zwiększyć rentowność i tym samym poprawić swoją sytuację finansową, przedsiębiorstwa powinny wykorzystywać maksymalnie wewnętrzne rezerwy produkcyjne dla obniżenia kosztu własnego produkowanych wyrobów. W pewnych gałęziach gospodarki wysokość kosztów własnych w przedsiębiorstwach, produkujących identyczne towary, jest silnie zróżnicowana z przyczyn niezależnych od woli tych przedsiębiorstw. W takich przypadkach stosuje się czasem zróżnicowane ceny rozliczeniowe, przy pomocy których stabilizuje się sytuację finansową przedsiębiorstw o wysokich planowych kosztach własnych. Ceny rozliczeniowe dotyczą wyłącznie strony sprzedającej, stanowią podstawę rozrachunku finansowego wewnątrz danej gałęzi gospodarki; nabywców w dalszym ciągu obowiązują ceny jednolite. Jednakże system cen rozliczeniowych ma również swoje ujemne strony: przy tym systemie przedsiębiorstwa o wysokich kosztach własnych osiągają zyski na równi z przedsiębiorstwami, które zdobyły się na obniżenie kosztów własnych, a przez to zmniejsza się zainteresowanie w walce o zwiększenie akumulacji. Taka sytuacja istniała do roku 1949 na odcinku transportu kolejowego. Z tego względu ceny rozliczeniowe stosuje się raczej w ograniczonym zakresie, głównie w tych gałęziach gospodarki, gdzie poważne różnice w kosztach własnych poszczególnych przedsiębiorstw wynikają z warunków naturalnych, niezależnych od organizacji procesu produkcyjnego. Pierwszorzędne znaczenie dla umocnienia rozrachunku gospodarczego mają ceny zróżnicowane w przekroju asortymentowym. Wyjściowym elementem i w tym przypadku jest przeciętny koszt własny produkcji, obliczony dla całej branży lub dla określonego okręgu produkcyjnego. Nie oznacza to jednak, że dla każdego towaru cena jest wprost proporcjonalna do kosztu własnego. Biorąc pod uwagę warunki pro-

dukcji i charakter popytu, kategorie odbiorców i różne cele polityki gospodarczej, państwo radzieckie ustala ceny poszczególnych towarów na różnym poziomie w stosunku do kosztu własnego. Ażeby, na przykład, wprowadzić namiastki skóry do procesu produkcyjnego w przemyśle obuwniczym, obniżona została odpowiednio cena obuwia na podeszwie gumowej. W związku z różnym kształtowaniem się proporcji między ceną i kosztem własnym poszczególnych towarów następuje również zróżnicowanie asortymentowe poziomu akumulacji, w szczególności zaś podatku obrotowego.

W czasie Wielkiej Wojny Narodowej i w pierwszych latach po jej zakończeniu, koszty własne produkcji w szeregu gałęzi przemysłu wzrosły i ceny, ustanowione jeszcze w latach 1939 — 1940, okazały się niższe od kosztów własnych, szczególnie w pewnych gałęziach przemysłu ciężkiego. Powstały duże planowe straty, trzeba było wprowadzić system dotacji, tj. pokrywania strat w ciężar budżetu państwowego. Pomyślny rozwój przemysłu i całej gospodarki narodowej w okresie powojennej stalinowskiej pięcioletki oraz masowy ruch, zmierzający do podniesienia rentowności przedsiębiorstw, wpłynęły na obniżenie kosztów własnych i ograniczenie dotacji. W roku 1949, na mocy uchwały rządu radzieckiego, dokonano przeglądu cen hurtowych i zniesiono dotacje państwa dla przemysłu i transportu. Skontrolowanie cen hurtowych, i doprowadzenie ich do właściwego poziomu w stosunku do kosztów własnych, wywarło dodatni wpływ na umocnienie rozrachunku gospodarczego i sytuacji finansowej przemysłu, zachęcając przedsiębiorstwa do kontynuowania walki o obniżenie kosztów własnych i zwiększenie socjalistycznej akumulacji.

W wyniku tej akcji, już w roku 1950, na podstawie obniżki kosztów własnych, obniżone zostały ceny hurtowe na ważniejsze wyroby przemysłu hutniczego i innych gałęzi przemysłu a także towarowe taryfy transportowe. Obniżka cen hurtowych umożliwiła ponowne i wydatne obniżenie cen detalicznych. Reforma cen hurtowych w roku 1949 i obniżenie tych cen w roku 1950 przyczyniły się do udoskonalenia systemu cen hurtowych: zostały one doprowadzone do poziomu, bardziej odpowiadającego wysokości kosztów własnych produkcji (w granicach celowości gospodarczej), zwłaszcza w odniesieniu do towarów wzajemnie się zastępujących. Nie mniej, w pewnych gałęziach przemysłu ciężkiego, ceny towarów przeznaczonych do dalszego przerobu są nadal, jak przed wojną, niższe od pełnej ich wartości; wpływa to dodatnio na przyspieszenie rozwoju wszystkich gałęzi socjalistycznej gospodarki. Część produktu dodatkowego, wytworzonego w przemyśle ciężkim, realizowana jest jako akumulacja wewnętrzna przemysłu lekkiego.

W dużej mierze zlikwidowane zostały dysproporcje w zakresie cen na jednakowe wyroby wytwarzane przez przedsiębiorstwa podległe różnym ministerstwom. Na przykład ceny na węgiel będą obecnie w silniejszym stopniu sprzyjać wydobywaniu węgla koksującego a zarazem oszczędnemu jego zużyciu; obniżone zostały wydatnie ceny i taryfy przewozowe na węgiel wydobywany w okręgu moskiewskim; będzie to zachętą do zastępowania tym węglem paliwa, sprowadzanego dotychczas z dalszych okolic. Proporcja między cenami metali żelaznych i kolorowych została zmieniona pod kątem zaprowadzenia większej oszczędności w gospodarce metalami kolorowymi. Ażeby zwiększyć w budownictwie zastosowanie stopów stali o niskiej zawartości metali uszlachetniających, ceny tych stopów zostały obniżone w większym stopniu niż ceny stali zwykłej. Poważna obniżka cen na cegłę i cement, a jeszcze w większej mierze — na wapno, powinna skłonić odbiorców tych materiałów do oszczędniejszej gospodarki drewnem budowlanym. Dla zapewnienia racjonalnej eksploatacji lasów wprowadzone zostały w 1949 r. specjalne opłaty od każdego sprzedanego pnia, obciążające przedsiębiorców eksploatujących lasy. Opłaty te wpływają do budżetu państwowego a wysokość ich zależy od jakości drewna i odległości poręb od ośrodków konsumpcyjnych, czyli że zawierają one elementy renty różniczkowej. Opłaty te stanowią jedną z form akumulacji pieniężnej realizowanej przez przemysł leśny.

Reforma cen wniosła istotne zmiany do systemu towarowych taryf transportowych. Przez odpowiednie obniżenie taryf na przewozy wodne stworzone zostały warunki sprzyjające rozwojowi transportu wodnego (poprzednio przewóz towarów drogą wodną kosztował często drożej od przewozu kolejką). Wydatnie podniesione zostały taryfy na towarowe przewozy kolejowe na krótkich dystansach, na-

tomiast taryfy towarowe samochodowe od połowy 1950 roku obniżono; zmierza to do szerszego wykorzystania transportu samochodowego. Ażeby zapobiec przewożeniu towarów na zbyt wielkie odległości, dla wielu towarów masowych wprowadzono podwyższone, w gruncie rzeczy karne stawki taryfowe w tych przypadkach, gdy odległości przewozowe przekraczają rozsądne granice.

Zlikwidowanie dotacji i udoskonalenie systemu cen hurtowych i taryf przyczyniło się do pogłębienia rozrachunku gospodarczego i umocnienia radzieckich finansów. Dzięki reformie cen hurtowych rozwiązany został szereg ważnych zagadnień, wchodzących w zakres gospodarczej polityki państwa radzieckiego, wzrosło znaczenie ceny jako ekonomicznej dźwigni rozwoju socjalistycznej gospodarki.

Kształtowanie cen wiąże się ściśle z realizacją socjalistycznej akumulacji: określa ono w znacznej mierze rozmiar i strukturę akumulacji pieniężnej, w formie której realizowany jest produkt dodatkowy, wytworzony w procesie produkcji. Wytwarzanie produktu dodatkowego w społeczeństwie socjalistycznym służy celom rozszerzonej reprodukcji i zaspokojeniu różnych potrzeb społecznych (oświata, ochrona zdrowia, ubezpieczenie społeczne, obrona itd.).

W związku z planowym odchyłaniem cen poszczególnych towarów od ich wartości, w pewnych gałęziach produkcji realizowana jest tylko część produktu dodatkowego, w drugih zaś — gromadzi się akumulacja własna i obca. Możliwość planowego przemieszczania akumulacji, zgodnie z interesem ogólnopañstwowym, jest zasadniczą cechą i wielką zaletą gospodarki Związku Radzieckiego; charakteryzuje ona działanie prawa wartości w przekształconej postaci.

W tych gałęziach, które wykazują stosunkowo niski stopień akumulacji (szereg gałęzi przemysłu ciężkiego, przemysł odzieżowy itd.), realizacja jej występuje zwykle tylko pod postacią zysku. Tam natomiast, gdzie realizacja produktu dodatkowego osiąga poważniejsze rozmiary, występują zasadniczo obie formy akumulacji: zysk i podatek obrotowy. Stawki podatku obrotowego ustala się na takim poziomie, aby po zapłaceniu podatku, przeciętna rentowność całej gałęzi i poszczególnych towarów odpowiadała wysokości przewidzianej planem. Wykonanie, względnie niewykonanie planu obniżenia kosztów przez poszczególne przedsiębiorstwa odbija się na ich zysku.

W warunkach gospodarki socjalistycznej zagadnienie akumulacji i rentowności rozpatrywane jest nie z „kramarskiego“, lecz z ogólnogospodarczego punktu widzenia. Towarzysz Stalin powiedział, że „rentowność należy brać z punktu widzenia całej gospodarki narodowej i na przestrzeni szeregu lat. Tylko taki punkt widzenia może być nazwany rzeczywiście lenińskim, rzeczywiście marksistowskim“. („Zagadnienia leninizmu“, wyd. 11, str. 383).

Ta charakterystyczna zasada socjalistycznej gospodarki stanowi podstawę, na której zbudowany jest system planowego różnicowania cen i akumulacji w poszczególnych gałęziach produkcji, system przyczyniający się do nieustannego rozwoju całej gospodarki narodowej.

* * *

Państwo radzieckie, opierając się na szybkim rozwoju socjalistycznej gospodarki, na wzroście wydajności pracy i obniżce wartości i kosztu własnego produktu, prowadzi politykę systematycznego obniżania cen. Polityka obniżania cen, realizowana przez partię Lenina-Stalina i rząd radziecki, ma na celu przyspieszenie rozwoju gospodarki socjalistycznej i stała poprawę położenia materialnego mas pracujących. Systematyczne obniżanie cen i wzrost dobrobytu mas — to niezmiennie prawo socjalizmu.

Już w roku 1927 towarzysz Stalin wyczerpująco uzasadnił teoretyczne założenia radzieckiej polityki cen, zmobilizował partię i wszystkich pracujących do walki o realizację tego niezwykle ważnego zadania. W mowie, wygłoszonej na V Wszechzwiązkowej Konferencji WLKSM⁵⁾ towarzysz Stalin powiedział, że „zasadniczą linią, po której powinien pójść nasz przemysł, zasadniczą linią, która powinna określić

⁵⁾ Wszechzwiązkowego Lenińskiego Komunistycznego Związku Młodzieży (przyp. tłum.).

dalsze jego poczynania — to linia systematycznego obniżania cen zbyty na towary przemysłowe" (Dzieła, tom 9, str. 193—194).

Linia ta stała się prawem rozwojowym socjalistycznego przemysłu. Systematyczne obniżanie cen i kosztów własnych produkcji stawia wysokie wymagania w zakresie doskonalenia pracy przedsiębiorstw przemysłowych — doskonalenia techniki organizacji pracy, metod i form kierownictwa gospodarczego, a jednocześnie przyczynia się do rozszerzenia krajowych rynków zbytu dla przemysłu. Obniżanie cen na produkcję przemysłową prowadzi do dalszego wzrostu realnych płac robotników i pracowników umysłowych, do zwiększenia siły nabywczej chłopów radzieckich. W ten sposób, obniżając ceny na podstawie ciągłego postępu technicznego i zwiększania wydajności pracy, państwo radzieckie zapewnia wzrost obrotu towarowego i bezkryzysowy rozwój socjalistycznej gospodarki.

Systematyczne obniżanie cen detalicznych w ciągu powojennej stalinowskiej pięcioletki przyczyniło się do wydatnego zwiększenia realnych dochodów ludności. Jest to zupełnie naturalne, gdyż rozwój gospodarczy w ustroju socjalistycznym jest nie do pomyślenia bez ciągłego wysiłku ze strony państwa o podnoszenie materialnego dobrobytu i kultury mas pracujących.

W grudniu 1947 r., na mocy uchwały Rady Ministrów ZSRR i CK WKP (b) przeprowadzona została reforma pieniężna i jednocześnie zniesiony został system zaopatrzenia kartkowego. Zamiast cen komercyjnych⁶⁾ i przydziałowych wprowadzone zostały jednolite państwowe ceny detaliczne, przy czym na niektóre towary, w tym na chleb, ceny te zostały ustalone na poziomie niższym od uchylonych cen przydziałowych. Państwo radzieckie ustanowiło, przy pomocy polityki cen, nowe proporcje w podziale dochodu narodowego, zapewniające znaczny wzrost realnych dochodów ludności. W wyniku pierwszej obniżki cen ludność zyskała w ciągu roku 86 miliardów rubli.

Drugi etap obniżania cen zakończył się wydatnym obniżeniem cen z dniem 1 marca 1949 roku, dzięki któremu towary staniały o 71 miliardów rubli w skali rocznej. Na trzeciej obniżce państwowych cen detalicznych, która miała miejsce w roku 1950, ludność zyskała na zakupach w handlu państwowym co najmniej 80 miliardów rubli rocznie. Ponadto, w związku ze spowodowaną przez obniżkę cen w handlu państwowym zniżką cen na rynku kołchozowym i w handlu spółdzielczym, ludność zyskała dodatkowo co najmniej 30 miliardów rubli.

Wykorzystując sukcesy, odniesione w roku 1950 w dziedzinie rozbudowy przemysłu i rolnictwa, zwiększenia wydajności pracy i obniżenia kosztów własnych produkcji, państwo radzieckie dokonało — czwartego z rzędu — obniżenia państwowych cen detalicznych na towary masowego spożycia z dniem 1 marca 1951 roku. W wyniku tej nowej obniżki cen towary masowego spożycia potaniały w skali rocznej o 27,5 miliarda rubli. Obniżka cen w handlu państwowym i spółdzielczym pociągnęła za sobą zniżkę cen na rynku kołchozowym, na skutek czego ludność zyskała dodatkowo około 7 miliardów rubli. Nowa obniżka cen jest nowym, dobitnym dowodem nieustannej troski partii bolszewickiej i rządu radzieckiego o podniesienie dobrobytu mas pracujących.

W tym czasie, gdy w Związku Radzieckim obniża się ceny, a dobrobyt ludności systematycznie się podnosi, w krajach kapitalistycznych ceny nieustannie rosną, nędza mas pracujących pogłębia się. W USA ceny detaliczne na artykuły żywnościowe i przedmioty codziennego użytku wzrosły w 1950 r. w porównaniu z 1938 r. trzy razy, we Francji — 20 razy, we Włoszech — 60 razy.

W ostatnim czasie ceny w krajach kapitalistycznych rosną coraz szybciej. W USA np. wskaźnik cen hurtowych podniósł się w ciągu 3 lat powojennych dwa razy więcej niż w ciągu 6 lat drugiej wojny światowej. Wskaźnik cen towarów masowego spożycia był w końcu 1950 r. o 30% wyższy, niż w 1946 r. Szczególnie silnie podniosły się ceny po rozpoczęciu wojny w Korei.

W Anglii, w ciągu roku, który nastąpił po dewaluacji funta szterlinga, ceny hurtowe podniosły się o 25%, w zmarszalizowanej Francji, według danych, opublikowanych przez dziennik „Liberation” w dniu 23 marca 1951 r., ceny na odzież wzrosły w porównaniu z 1948 r. o 150%, na ryby — o 180%, na chleb — półtora raza.

⁶⁾ Wolnorynkowych (przyp. tłum.).

Ciężkim brzemieniem w krajach kapitalistycznych kładą się, na osobistym budżecie robotników i urzędników, wydatki na czynsz mieszkaniowy, pochłaniające 20—25% ich zarobków. Wykorzystując brak lokali mieszkalnych, właściciele domów podnoszą czynsze coraz wyżej. Charakterystyczna w tym względzie jest uchwała sejmu fińskiego z dnia 2 kwietnia 1951 r., podwyższająca czynsze mieszkaniowe o 43%. Wniosek Demokratycznego Związku Narodu Fińskiego o wypłacenie pracującym wyrównania z tytułu podwyżki komornego został przez reakcyjną większość sejmu odrzucony.

Zywiłowe wahania cen i spekulacyjne machinacje monopolów powodują szereg niekonsekwencji w zakresie kształtowania się cen na pewne towary. W USA np. żyto jest droższe od pszenicy, bawełna jest droższa od wełny i kauczuku. Prócz tego, ceny na te same towary bywają różne, w zależności od sposobu sfinansowania transakcji, kategorii odbiorcy, warunków płatności itd. Rozkład i dezorganizacja kapitalistycznego rynku pogłębia się.

W ZSRR, dzięki szybkiemu rozwojowi socjalistycznej gospodarki, reformie pieniężnej, rozbudowie handlu i obniżeniu cen, radziecki system cen planowych nabiera decydującego znaczenia jako instrument polityki gospodarczej państwa socjalistycznego. Obniżanie cen w Związku Radzieckim odbywa się w ciężar budżetu państwowego. Niemniej jednak, ogólna kwota dochodów produkcji i obrotu w roku 1951 zwiększeniu, co tłumaczy się ogromnym wzrostem produkcji i obrotu towarowego. W wyniku dokonanej na przestrzeni ostatnich lat obniżki cen, wzrosła poważnie siła nabywcza rubla i podniósł się kurs rubla w stosunku do walut zagranicznych.

Polityka obniżania cen związana jest nierozłącznie z polityką pokoju, prowadzoną przez państwo radzieckie. Demaskując kłamstwa i rzucając na Związek Radziecki oszczerstwa anglo-amerykańskich imperialistów, towarzysząc Stalin podkreślił, że żadne państwo, nie wyłączając Związku Radzieckiego, nie jest w stanie rozbudowywać na wielką skalę przemysłu cywilnego, rozpoczynać wielkich budów, w rodzaju hydrostacji na Wołdze, Dnieprze, Amu-Darii, wymagających dziesiątków miliardów wydatków budżetowych, inwestować setek miliardów w odbudowę zrujnowanej przez niemieckich okupantów gospodarki narodowej i jednocześnie zwiększać swoich sił zbrojnych, rozbudowywać przemysłu wojennego.

Realizując konsekwentnie stalinowską politykę umocnienia pokoju pomiędzy wszystkimi narodami, państwo radzieckie dokonuje olbrzymiego dzieła w dziedzinie rozbudowy gospodarczej kraju i podnosi nieustannie poziom życiowy mas pracujących, demonstrując w sposób poglądowy i przekonywujący wielkie zalety i niepożyte siły życiowe radzieckiego ustroju socjalistycznego. (M. G.)

„Bolszewik“, kwiecień 1951 (Nr 7).

Kongres Nauki Polskiej

Poprzedzony trwającymi przeszło półtora roku pracami przygotowawczymi Kongres Nauki Polskiej odbył się w Warszawie w dniach od 29 czerwca do 2 lipca 1951 r.

Zasadniczym celem okresu przygotowawczego i samego Kongresu było dalsze pogłębienie przemian ideologicznych zachodzących w nauce polskiej oraz skierowanie wysiłku naszych pracowników naukowych na funkcję społeczną nauki i jej rolę w budownictwie socjalizmu w Polsce. Prace przedkongresowe zaznajomiły naszych uczonych z metodologią marksistowską poprzez analizowanie przyczyn dotychczasowych braków nauki polskiej oraz ukazanie ograniczonej nauki burżuazyjnej przy równoczesnej wyższości nauki socjalistycznej posługującej się orężem marksizmu-leninizmu.

W czasie prac przygotowawczych dojrzała również koncepcja utworzenia Polskiej Akademii Nauk dla skoncentrowania wszystkich dziedzin wiedzy w służbie narodu i zagwarantowania realizacji leninowskiej zasady jedności teorii z praktyką. W tym ujęciu Akademia Nauk ma stać się najwyższym autorytetem naukowym w kraju.

W Kongresie wzięli udział czołowi przedstawiciele wszystkich dziedzin wiedzy, przedstawiciele Rządu i Partii z premierem Cyrankiewiczem na czele, przedstawiciele organizacji społecznych, przodownicy pracy i racjonalizatorzy.

Prezydent Rzeczypospolitej Bolesław Bierut nadesłał do prezydium Kongresu specjalny list z pozdrowieniami i życzeniami. Na Kongres przybyli również wybitni uczeni zagraniczni jak laureat Międzynarodowej Stalinowskiej Nagrody Pokoju, wielki uczony prof. Fryderyk Joliot-Curie, wybitna uczona Irena Joliot-Curie, delegacja uczonych ra-

dzieckich z członkiem Akademii Nauk ZSRR prof. Oparinem na czele, przedstawiciele nauki z Czechosłowacji, Chin, Węgier, Rumunii, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, postępowi uczeni z Anglii, Francji, Włoch, Szwecji, Danii, Szwajcarii i Austrii.

W czasie trwania Kongresu obrady odbywały się na posiedzeniach plenarnych Kongresu i na szczeblu poszczególnych sekcji.

Podstawowym referatem dyskutowanym następnie w sekcjach był referat prof. dr. Jana Dembowskiego „O organizacji nauk w Polsce Ludowej“¹⁾. Ponieważ podsekcja finansów²⁾ wchodziła w skład sekcji nauk ekonomicznych sprawozdanie niniejsze poświęcone jest przebiegowi obrad tejże sekcji.

Posiedzenia plenarne sekcji nauk ekonomicznych odbyły się w dniach 30 czerwca i 1 lipca. Przewodniczył prof. Oskar Lange. Obrady dokonywały się w oparciu o referat prof. Dembowskiego, referat sekcyjny i 8 referatów podsekcyjnych. W czasie obrad sekcja przedyskutowała na posiedzeniach plenarnych wglądowe zagadnienia wynikające z aktualnych zadań naszej nauki w okresie walki o zbudowanie socjalizmu w Polsce. W pierwszym dniu obrad wygłosił referat referent sekcji prof. Włodzimierz Brus. Referat powyższy omawiał i wypuklał zasadnicze tezy referatu sekcji, stanowiąc jednocześnie zagajenie dyskusji, jaka miała miejsce w drugiej połowie pierwszego i drugim dniu obrad. Na wstępie referent pod-

¹⁾ obszerne streszczenie referatu zamieszczone zostało w Nr. 181 „Trybuny Ludu“ z dnia 1 lipca 1951 r.

²⁾ referat podsekcji finansów zamieszczony został w Nr. 2/1951 r. „Finansów“, str. 98—108.

kreślił, iż jako część składową referatu sekcyjnego uznane zostały materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Ekonomistów, który odbył się w dniach od 8 do 10 grudnia 1950 r., to znaczy referat Min. St. Jedrychowskiego „O zadaniach nauk ekonomicznych w Polsce w związku z Planem 6-letnim”, referat prof. Wł. Brusa „O stanie nauk ekonomicznych w Polsce” i rezolucje Zjazdu.³⁾

Zgodnie z założeniami przyjętymi przez Kongres podstawowymi komórkami w pracach Kongresu były podsekcje. W związku z tym referat sekcji nie zawierał w zasadzie szczegółowego bilansu referatów podsekcyjnych, lecz rozwinięcie tych zagadnień, które są dla nauk ekonomicznych zagadnieniami węzłowymi. Referent dokonał charakterystyki głównych tez referatu sekcji; wśród najważniejszych wymienić należy następujące zagadnienia: ⁴⁾

1. określenie przedmiotu nauk ekonomicznych w związku z pracami Stalina o językoznawstwie;
2. podsumowanie oceny przeszłości i stanu teraźniejszego nauk ekonomicznych w Polsce;
3. zagadnienie zbyt słabego powiązania polskich uczelni i placówek naukowych z praktyką życia gospodarczego i politycznego;
4. zagadnienie klasyfikacji nauk ekonomicznych z podstawową tezą nierozzerwalności związku pomiędzy ekonomią polityczną a ekonomikami szczegółowymi;
5. ogólne wytyczne w zakresie programu badań naukowych.

Opierając się o tezy referatu Ministra Jedrychowskiego, wygłoszonego na Zjeździe Ekonomistów Polskich oraz rozwijając je, referent dokonał oceny i analizy podstawowych problemów ekonomicznych jakie winny stać się przedmiotem opracowań naukowych.

W grupie tematycznej, dotyczącej rozwoju naszego planowania gospodarcze-

go wśród zagadnień dotyczących finansów, referent zwrócił uwagę na konieczność opracowań m. in. takich zagadnień jak ewolucja systemu finansowokredytowego w Polsce, znaczenie reformy pieniężnej itd. Przedmiotem dokładnej analizy winny być dalej zagadnienia charakteru praw ekonomicznych w okresie przejściowym na konkretnym materiale Polski i innych krajów demokracji ludowej. Dotyczy to m. in. przeobrażenia stosunków towarowo-pieniężnych w okresie przejściowym, przekształcenia prawa wartości i zagadnień pokrewnych takich, jak polityka cen, polityka kredytowa, podatkowa, rozrachunek gospodarczy i innych ekonomicznych dźwigni planowania.

Dokładnie zbadane i opracowane być winno zagadnienie industrializacji łącznie z analizą źródeł akumulacji wewnętrznej i form mobilizacji środków dla potrzeb uprzemysłowienia.

Ważnym zadaniem nauk ekonomicznych stać się musi analiza ekonomicznej efektywności inwestycji, wydajności pracy, właściwego systemu płac, zagadnienie obniżki kosztów własnych itd.

Wśród innych zagadnień poruszanych przez referat wymienić należy m. in. zagadnienie postępowych tradycji myśli ekonomicznej, historii gospodarczej Polski i krytyki imperializmu i burżuazyjnej ekonomii politycznej. Po zagajeniu wywiązała się obszerna dyskusja, która zakończyła się dopiero w drugim dniu obrad. W czasie dyskusji zabierali głos: prof. Szturm de Sztrem, ob. Stoliński, rektor Żurawicki, prof. Lipiński, prof. Pohorille, prof. Konopka, prezes Prawin, prof. Br., Minc, min. Dietrich, prof. Romaniuk, prof. Szulc, min. Kaczorowski, prof. Zawadzki, prof. Tepicht, prof. Grodek, prof. Blass, prof. Wang, docent Uniwersytetu Moskiewskiego Osadko, prezes Padowicz, prof. Pragier z Wiednia, dr Kula, prof. Wyrozembski, ob. Mazurkiewicz, ob. Zbihorski, prof. Brus.

W dyskusji poruszono m. in. następujące zagadnienia:

- stanowisko socjaldemokracji w ekonomicznych zagadnieniach rolnych,
- badanie polskiej myśli ekonomicznej,
- umocnienie spójni między klasą robotniczą a chłopstwem,

³⁾ referaty powyższe zostały opublikowane w Nr 1/1951 r. „Ekonomista”.

⁴⁾ ponieważ sprawozdanie z Kongresu będzie przedmiotem szczegółowego opracowania, notatka niniejsza sygnalizuje jedynie niektóre ważniejsze problemy, a zwłaszcza te, które bezpośrednio lub pośrednio wiążą się z zagadnieniami finansowymi.

- uporządkowanie terminologii ekonomicznej używanej przy przekładach z języka rosyjskiego.
- zagadnienie pozostałości resztek socjaldemokratyzmu w teorii nauk ekonomicznych i praktyce,
- akumulacja socjalistyczna,
- wzrost i rozwój socjalistycznych form gospodarki polskiej,
- rozmieszczenie sił wytwórczych,
- powołanie Instytutu Ekonomicznego w ramach Akademii Nauk,
- zadania ekonomiki handlu w okresie przejściowym do socjalizmu,
- zagadnienie prac z zakresu statystyki,
- problem budownictwa osiedlowego,
- znaczenie marksistowskiego nielegalnego nurtu ekonomicznego w Polsce,
- zagadnienie programu i planu badań ekonomicznych,
- zagadnienie roli pieniądza w gospodarce socjalistycznej i szeregu innych.

Na zakończenie dyskusji w pierwszym dniu obrad powołana została specjalna sekcyjna komisja wnioskowa, która opracowała i zebrała wszystkie wnioski dla przedłożenia głównej komisji wnioskowej Kongresu.

W drugim dniu obrad odbyło się zakończenie dyskusji, posiedzenie połączonej sekcji Organizacji Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz komisji wnioskowych wszystkich sekcji. Przedmiotem tych ostatnich był statut Polskiej Akademii Nauk.

Podczas dyskusji w drugim dniu obrad poruszono m. in. następujące zagadnienia:

- znaczenie bazy surowcowej w przemyśle,
- zagadnienie kosztów własnych,
- historia gospodarki narodowej,
- rola ekonomisty w Polsce Ludowej,
- ochrona pracy,
- ekonomika i organizacja przedsiębiorstw.

Wnioski zgłoszone uprzednio do komisji wnioskowej podzielone zostały na trzy grupy:

grupa pierwsza wniosków obejmowała wnioski sekcyjne, zawierające specjalne propozycje,

grupa druga wniosków dotyczyła powołania Instytutu Ekonomicznego,

grupa trzecia wniosków zawierała rezolucje o stanie i zadaniach nauk ekonomicznych w Polsce Ludowej, z tym, iż część wniosków przekazana została głównej komisji wnioskowej, część zaś skierowana do właściwych instancji decydujących.

Po dyskusji plenum sekcji nauk ekonomicznych przyjęło przez aklamację rezolucję w sprawie powołania Instytutu Ekonomicznego w ramach Polskiej Akademii Nauk. Rezolucja ta stwierdza m. in., iż Instytut Ekonomiczny niezbędnym jest dla zapewnienia pracownikom naukowo-badawczym i pedagogicznym mocnego związku z praktyką gospodarki narodowej i jej rozwoju, dla twórczego stosowania w warunkach polskich marksistowsko-leninowskiej nauki o ekonomicznym rozwoju społeczeństwa.

Jako węglowe zagadnienia ekonomiczne rezolucja sekcji uznała następujące grupy zagadnień: ekonomiki Polski Ludowej, postępowej tradycji myśli ekonomicznej, historii gospodarczej Polski, rozkładu gospodarczego świata imperiaizmu. Szczególną uwagę rezolucja zwróciła spośród zagadnień ekonomiki Polski Ludowej na analizę przejawiania się ogólnej prawidłowości rozwoju do socjalizmu w specyficznych warunkach Polski i innych państw demokracji ludowej, analizę konkretnych problemów walki o realizację Planu 6-letniego, jak np. kierunki rozwoju poszczególnych działań i gałęzi gospodarki narodowej, rozmieszczenia sił wytwórczych, efektywności inwestycji, rozwój socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych itd. itd.

Działalność Instytutu, który winien stać się ośrodkiem planującym i koordynującym badania winna zapewnić wysoki poziom i prawdziwie naukowy, marksistowski charakter pracy naukowo-badawczej oraz wykładowej. Instytut Ekonomiczny według postanowień rezolucji posiadać winien własny organ naukowy.

W końcowym wreszcie etapie obrad przyjęto rezolucję ogólną sekcji nauk ekonomicznych. Rezolucja ta podsumowała wyniki obrad sekcji oraz prac przedkongresowych. Jednocześnie sekcja złożyła swoje wnioski Plenum Kongresu. Wnioski te dotyczyły m. in.: 1) przedmiotu badań nauk ekonomicznych w oparciu o genialną pracę J. Stalina w sprawie marksizmu w języko-

znawstwie, 2) postawy ekonomistów polskich w stosunku do postępowych tradycji polskiej nauki ekonomicznej, 3) dorobku polskich nauk ekonomicznych, 4) planu prac naukowo-badawczych w dziedzinie nauk ekonomicznych, 5) pogłębienia i doprowadzenia do końca przełomu ideologicznego nauk ekonomicznych w Polsce oraz deklaracji w związku z powołaniem Polskiej Akademii Nauk, 6) udostępnienia wszystkim pracownikom naukowym i studentom szkół wyższych materiałów kongresowych, w tym również materiałów

sekcyjnych pracownikom naukowym i studentom odpowiednich gałęzi wiedzy.

Rezolucja ogólna kończy się wyrażeniem przekonania, że I Kongres Nauki Polskiej stanie się dalszym bodźcem dla rozwoju twórczych dyskusji naukowych, kształtowania nowych form więzi nauki z praktyką i pobudzenia inicjatywy szerokich rzesz pracowników naukowych i studentów w imię budownictwa Polski socjalistycznej i współudziału w utrwaleniu pokoju światowego.

Przegląd radzieckich czasopism gospodarczych

W okresie powojennym ujawniła się z nową siłą niewspółmierna wyższość ustroju socjalistycznego nad ustrojem kapitalistycznym. W czasie gdy w świecie kapitalistycznym rozdzieranym głębokimi sprzecznościami wewnętrznymi i uginającym się pod ciężarem narastającego militarizmu coraz dalej postępuje zubożenie mas pracujących, w Związku Radzieckim osiągnięte zostało dalsze potężne podniesienie gospodarki socjalistycznej i nowy wzrost dobrobytu i stopy życiowej narodu radzieckiego.

Cała prasa radziecka zamieszcza na czolowych miejscach komentarze do opublikowanych niedawno przez Państwowy Komitet Planowania ZSRR i Centralny Urząd Statystyczny wyników wykonania czwartego (pierwszego powojennego) planu pięcioletniego.

Program powojennego rozwoju Związku Radzieckiego sprecyzowany przez Stalina w jego historycznej mowie wygłoszonej dnia 9.II.1946 r. do wyborców Stalinowskiego Okręgu Wyborczego Moskwy został w pełni urzeczywistniony.

Dzięki swej bohaterskiej postawie i twórczej inicjatywie naród radziecki osiągnął pod wodzą Partii bolszewickiej niebywały rozwój we wszystkich dziedzinach gospodarki narodowej, przekraczając w szeregu kluczowych przemysłów oraz w rolnictwie nie tylko ogólny poziom przedwojenny lecz także planowane limity.

Jednym z warunków niezbędnych przy rozwiązywaniu olbrzymich zadań budowy komunizmu jest stały wzrost akumulacji socjalistycznej. Państwo Radzieckie, dzięki wyższości socjalistycznego systemu gospodarki, zapewnia wzrost gospodarki socjalistycznej z własnych rezerw i nie ma potrzeby korzystania z uciążliwych pożyczek zagra-

nicznych. Źródłem wzmożonego tempa akumulacji jest w Związku Radzieckim wzrost wydajności pracy i systematyczne obniżanie kosztów własnych produkcji.

Z tego punktu widzenia omawia zagadnienie planowania kosztów własnych M. Michajłow w artykule „Planowanie kosztów własnych w produkcji przemysłowej” (*Planowoje Chozajstwo* 1951, nr 2).

Autor podkreśla, że koszt własny produkcji jest podstawowym wskaźnikiem charakteryzującym gospodarkę poszczególnych przedsiębiorstw i całych gałęzi przemysłu. Odzwierciedlają się w nim wszystkie procesy produkcyjne. Plan kosztów własnych produkcji wpływa w sposób wysoce mobilizujący na organizację produkcji i wprowadzenie doskonalszych metod do procesów produkcyjnych.

Olbrzymie znaczenie obniżania kosztów własnych produkcji dla gospodarki narodowej określa wielką wagę prawidłowego ujęcia zagadnienia planowania kosztów własnych produkcji i ich obniżania.

Plan kosztów własnych jako część składowa państwowego planu gospodarczego oparty jest na planie produkcji oraz planie zatrudnienia. Plan kosztów własnych produkcji zawiera następujące podstawowe wskaźniki: nakłady na wykonanie produkcji, koszt własny całej produkcji towarowej, obniżenie kosztów własnych produkcji porównywalnej i towarowej oraz koszt własny poszczególnych rodzajów wyrobów.

Podstawowym zadaniem, które winno być stawiane przy opracowywaniu planu kosztów własnych jest ujawnienie dodatkowych rezerw obniżenia kosztów włas-

nych i uzyskanie w związku z tym dodatkowych oszczędności.

Opracowanie planu nie jest jednak zakończeniem planowania: „Sporządzenie planu jest tylko początkiem planowania. Właściwa kierownicza praca nad planem rozwija się dopiero po opracowaniu planu, po jego sprawdzeniu w terenie, w czasie jego korekty i ściślej-szego precyzowania”¹⁾.

Autor zwraca uwagę na organizacyjną stronę kontroli wykonania planu omiawiając duże znaczenie analizy danych sprawozdawczych i danych księgowości.

Zagadnieniom akumulacji poświęcony jest również artykuł Bielenkij J.: *O analizie rentowności przedsiębiorstw przemysłowych*. (*Wiestnik statistiki*, 1951, nr 3).

Akumulacja w gospodarce socjalistycznej jest podstawowym źródłem dalszego wzrostu ekonomiki socjalistycznej.

Wzrost akumulacji w gospodarce socjalistycznej jest najważniejszym zadaniem, którego rozwiązanie — tworząc realną bazę dla obniżenia cen detalicznych — prowadzi do systematycznego podnoszenia stopy życiowej mas pracujących.

Autor wskazuje na fakt, że w budżecie państwowym ZSRR na rok 1951 wpływy gospodarki socjalistycznej z tytułu podatku obrotowego i zysków stanowią około 64% ogólnej sumy dochodów. Ponadto zaś — pisze autor dalej — jeżeli weźmiemy pod uwagę tę część zysku, którą przedsiębiorstwa same kierują na potrzeby rozwijającej się gospodarki, znaczenie akumulacji okaże się jeszcze większe.

W warunkach gospodarki socjalistycznej rentowność poszczególnych przedsiębiorstw i gałęzi gospodarki narodowej jest elementem regulowanym planowo poprzez ustalenie państwowych cen zbytu i określenie dopuszczalnych kosztów własnych produkcji.

Poziom rentowności powinien po pierwsze dać przedsiębiorstwu możność pokrycia z zysku własnych wydatków wynikających ze zwiększenia zakresu działalności (na zwiększenie środków obrotowych, na niektóre inwestycje itp.). Rentowność powinna również umożliwić przedsiębiorstwu dokonywanie prze-

lewów osiągniętego zysku do budżetu państwa, jak też zasilanie w ustalonej wysokości funduszu dyrektorskiego.

Dlatego też określenie poziomu rentowności ma olbrzymie znaczenie ogólnogospodarcze.

Jak wiadomo, finansowy wynik działalności przedsiębiorstw składa się z dwóch części: zysku powstałego przy sprzedaży produkcji oraz zysku względnie straty powstałych w wyniku innych operacji gospodarczych tegoż przedsiębiorstwa. Ta druga część ma nierazduko decydujące znaczenie dla ogólnej rentowności przedsiębiorstw.

Część strat, na którą składają się wydatki związane z gospodarką komunalno-mieszkaniową przedsiębiorstwa, z reguły brana jest pod uwagę w planach akumulacji. Dlatego też już sam plan przedsiębiorstwa przewiduje osobno zysk ze zbytu produkcji przemysłowej, a osobno zysk z całej pozostałej działalności przedsiębiorstwa.

W oparciu o obowiązujące wzory formularzy sprawozdawczych autor wyklada podstawowe zasady analizy rentowności i porównywania poszczególnych elementów składających się na ogólny zysk (względnie stratę) danego przedsiębiorstwa.

Plan akumulacji przedsiębiorstwa przemysłowego określany jest w oparciu o wzór nr 20 sprawozdania rocznego. Wysokość planowego zysku ze sprzedaży produkcji oblicza się w drodze sumowania rubryk „zysk ze sprzedaży całej produkcji towarowej prócz wyrobów masowego spożycia wytworzonych z odpadków” oraz rubryki „zysk ze sprzedaży wyrobów wyprodukowanych z odpadków”.

Jeżeli od uzyskanego w ten sposób zysku planowego wyłączymy planowe straty związane z gospodarką komunalno-mieszkaniową, otrzymamy planowaną kwotę akumulacji z całokształtu działalności przedsiębiorstwa.

Podstawowe znaczenie dla oceny rentowności przedsiębiorstwa ma analiza akumulacji osiągniętej przy sprzedaży produkcji przemysłowej. Porównanie wyników faktycznych z wynikami zaplanowanymi daje ogólny obraz wykonania planu akumulacji. Prawidłowe, gospodarczo uzasadnione wnioski można wyprowadzić jednak tylko po wyjaśnieniu, jakie mianowicie czynniki i w jakim stopniu wpłynęły na takie czy inne wykonanie tego planu.

¹⁾ J. Stalin *Dzieła*, t. XII, str. 347, wyd. ros.

Czynnikami tymi mogą być: 1) zmiana ilości produkcji sprzedanej w porównaniu z planowaną ilością, 2) zmiana kosztów własnych produkcji w porównaniu z kosztami planowymi, 3) zmiana średnich stawek podatku obrotowe-

go, 4) zmiana cen sprzedażnych w porównaniu do przewidywanych w planie, 5) zmiana asortymentu produkcji.

Zalecana przez autora tablica porównawcza przedstawia się następująco:

	Wg planu na rok 1950	Wg planu w przeliczeniu na produkcję faktycznie zrealizowaną	Wg sprawozdawczości			Odchylenia od planu przeliczonego	
			OGÓŁEM	W tym: odnośnie produkcji		SUMA	‰
				wyślanej przed 1950 r.	wyślanej w 1950 r.		
1. Zakładowy koszt własny produkcji podstaw. i art. masowego spożycia	8146,0	8251,0	8093,1	760,6	7332,5	-157,9	- 1,9
2. Wydatki wchodzące w skład handlowych kosztów własnych	90,0	91,2	102,7	—	102,7	+ 11,5	+ 12,6
3. Razem handlowy koszt własny	8236,0	8342,2	8195,8	760,6	7435,2	-146,4	- 1,8
4. Podatek obrotowy	4,0	4,1	4,0	0,4	3,6	- 0,1	- 2,4
5. O g ó ł e m (3 + 4)	8240,0	8346,3	8199,8	761,0	7438,8	-146,5	- 1,8
6. Kwota uzyskana	8281,9	8388,7	8412,7	822,7	7590,0	+ 24,0	+ 0,3
7. Zysk — (strata) ze sprzedaży produkcji przemysłowej	41,9	42,4	212,9	61,7	151,2	+170,5	+402

Analizując poszczególne pozycje powyższej tablicy autor stwierdza, że w przytoczonym przykładzie decydującymi czynnikami wpływającymi na osiągnięcie planowej rentowności były: ponadplanowe obniżenie kosztów własnych i zwiększenie sumy wpływów z utargu wskutek zmiany asortymentu produkcji.

Autor zwraca uwagę, że o ile obniżenie kosztów własnych jest bezwzględnie czynnikiem pozytywnym, o tyle zmiana asortymentu zbywanej produkcji winna być przedmiotem dodatkowej analizy, gdyż przedsiębiorstwo mogło przedstawić produkcję w kierunku jej zwiększenia w asortymentach bardziej rentownych ze szkodą dla ustalonego planu asortymentu, co oczywiście jest zjawiskiem niepożądanym.

Autor stwierdza, że metoda zalecana

przez niego pozwala na analizę rentowności nie tylko poszczególnych przedsiębiorstw lecz także rentowności grup przedsiębiorstw w poszczególnych re-sortach.

Jednakże analiza zysków i rentowności grupy przedsiębiorstw ma pewne cechy odrębne. W danym resorcie mogą znajdować się przedsiębiorstwa o różnym poziomie planowej rentowności, mogą też być przedsiębiorstwa planowo-deficytowe. Te planowe straty są pokrywane kosztem zysku przedsiębiorstw dochodowych. Istniejąca sprawozdawczość daje możliwość przeprowadzenia analizy wyników finansowych osobno dla przedsiębiorstw deficytowych i ujawnienia istniejących możliwości zmniejszenia lub całkowitej likwidacji ich deficytowości.

Autor zwraca uwagę, że przeprowadzenie statystycznej systematyzacji przedsiębiorstw według stopnia rentowności (pod warunkiem przeanalizowania poprzednio wykonania przez każde z tych przedsiębiorstw planu akumulacji) pozwala określić, dzięki jakim czynnikom osiągnięta została wysoka rentowność przedsiębiorstw przodujących i jakie przedsięwziąć środki w celu zwiększenia rentowności w całej grupie przedsiębiorstw.

Wskaźnikiem charakteryzującym rozszerzoną produkcję socjalistyczną i wzrost ogólnego dobrobytu jest stały wzrost dochodu narodowego ZSRR. Zagadnieniom dochodu narodowego poświęcony jest artykuł A. A. Duginowa: *Dochód narodowy ZSRR i wzrost dobrobytu ludzi pracy. (Planowe chodźajstwo 1951, nr 3).*

Autor daje definicję dochodu narodowego, podkreśla istotną różnicę między pojęciem tzw. dochodu narodowego w ustroju kapitalistycznym a dochodem narodowym w gospodarce socjalistycznej polegającą na tym, że dochód narodowy ZSRR nie dzieli się na wartość kapitału zmiennego i wartość dodatkową. Socjalizm na zawsze zlikwidował te pojęcia, będące wyrazem kapitalistycznych stosunków w produkcji i wyższości klasy robotniczej.

Jednakże likwidacja klas eksploatacyjnych nie eliminuje produktu dodatkowego. Autor cytuje słowa Marksa²⁾ „Praca dodatkowa ogólnie biorąc — jako praca wykonana ponad daną potrzebę powinna istnieć zawsze. Jednakże w systemie kapitalistycznym i niewolniczym ma ona tylko antagonistyczną formę i uzupełnia ją całkowite nieróbstwo pewnej części społeczeństwa”.

Socjalistyczny produkt dodatkowy jest źródłem reprodukcji rozszerzonej i podnoszenia się dobrobytu ludzi pracy.

Autor podaje interesujące dane liczbowe, świadczące o niebywałym wzroście dochodu narodowego ZSRR, który osiągnął w ostatnim roku przedwojennym 128,3 miliarda rubli (według cen roku 1926/27). W wyniku zaś dalszego, potężnego wzrostu gospodarki narodowej po latach zniszczenia wojenne, dochód narodowy wzrósł o 64%₀ ponad poziom przedwojenny przekraczając znacznie plan,

według którego wzrost dochodu narodowego miał wynosić 38% w stosunku do stanu przedwojennego.

Liczby te są tymbardziej wymowne, gdy porównamy je z danymi dotyczącymi Stanów Zjednoczonych, gdzie np. w r. 1949 dochód narodowy był niższy niż w r. 1948.

Podstawowymi czynnikami wzrostu dochodu narodowego ZSRR, jak słusznie podkreśla autor, są: zwiększenie ilości robotników zatrudnionych w różnych gałęziach produkcji, zwiększenie wydajności pracy oraz oszczędność w wykorzystywaniu surowców, paliwa i innych środków produkcji.

W przeciwieństwie do kapitalizmu, który nie może istnieć bez olbrzymiej armii bezrobotnych, socjalizm na zawsze wybawił ludzi radzieckich od grozy bezrobocia, podkreślić przy tym należy, że dzięki trosce państwa radzieckiego wzrasta stale udział pracy kwalifikowanej, która, jak wiadomo, stwarza większe wartości niż praca niewykwalifikowana.

Równie istotnym czynnikiem wzrostu dochodu narodowego jest wzrost wydajności pracy. Powojenna pięcioletka stalinowska jest pięcioletką olbrzymiego postępu technicznego we wszystkich gałęziach gospodarki narodowej. I tu znowu podkreśla autor zasadniczą różnicę postępu technicznego w ustroju kapitalistycznym, gdzie oznacza on zwiększenie wyższości klasy robotniczej i postępu technicznego w ustroju socjalistycznym, który wprost przeciwnie skierowany jest na ułatwienie pracy człowieka, zwiększenie jego wydajności produkcyjnej i polepszenie warunków bytu.

Olbrzymie znaczenie dla dobrobytu ludności ma podział dochodu narodowego. W oparciu o cytaty Lenina, który ujawnił fałszerstwa nauki burżuazyjnej autor stwierdza, że w chwili obecnej dochody znacznej większości robotników amerykańskich nie osiągną nawet jednej trzeciej minimum egzystencji. Przedsiębiorcy natomiast uzyskują tam z roku na rok coraz większe zyski. Tak na przykład każdy dolar przyniósł Towarzystwu General-Motors w r. 1950 jednego dolara 15 centów czystego zysku.

Podział dochodu narodowego w Związku Radzieckim dokonywany jest nie w interesie wzbogacenia klasy wyższej, lecz w interesie systematycznego zwiększania dobrobytu robotników i

²⁾ K. Marks: *Kapitał*, t. III, str. 632, wyd. ros.

chłopów oraz rozszerzania wytwórczości socjalistycznej w miastach i na wsi.

Dochód narodowy dzieli się na fundusz konsumpcyjny i fundusz akumulacji. W r. 1950 — 74% dochodu narodowego zużyte zostało na konsumpcję, 26% na akumulację. Wielokrotne obniżenie cen detalicznych spowodowało dalszy wzrost płacy realnej, którego wyrazem był olbrzymi wzrost obrotu towarowego.

Autor zwraca uwagę na pokojowy charakter rozwoju ekonomiki radzieckiej mający swój wyraz w strukturze wydatków budżetu państwa. Potężny wzrost gospodarki narodowej i wynikający stąd wzrost dochodu narodowego zapewniły znaczną nadwyżkę dochodów budżetowych nad wydatkami i wzmocnienie waluty radzieckiej będącej najpewniejszym pieniądzem świata.

Autor wlicza te wszystkie osiągnięcia klasy robotniczej w Związku Radzieckim, o które na próżno walczą robotnicy i chłopcy w krajach kapitalistycznych. Przytoczone dane liczbowe świadczą dobitnie o stale wzrastającym kontraście między krajami kapitalistycznymi i Związkiem Radzieckim.

Zdecydowana wyższość gospodarki socjalistycznej nad kapitalistyczną polega między innymi w dużym stopniu na tym, że rozwój jej postępuje planowo a nie żywiołowo i chaotycznie. Planowe kierownictwo gospodarką zapobiega niezliczonym stratom nieuniknionym przy gospodarce kapitalistycznej.

Znaczną pomoc kierownictwu poszczególnych jednostek gospodarczych czy administracyjnych daje zapoznanie się z doświadczeniami i osiągnięciami pokrewnych organów i dlatego prasa radziecka poświęca stale dużo uwagi zagadnieniom upowszechniania doświadczeń w zakresie nawet stosunkowo pozornie drobnych spraw. Zasygnalizujemy na tym miejscu dwie takie pozycje: Reszotow E.: *Z doświadczeń w zakresie usprawnienia analizy gospodarczej danych statystycznych*. (*Wiernik Statystyki* 1951, nr 2).

Zadaniem organów Centralnego Urzędu Statystycznego jest opracowanie dla potrzeb organizacji kierowniczych, naukowo uzasadnionych danych, dotyczących wykonania planu państwowego, rozwoju gospodarki socjalistycznej, istnienia rezerw materialnych oraz stosunków pomiędzy poszczególnymi dziedzinami gospodarki.

Autor stwierdza, że zdarzają się na tym odcinku pewne niedociągnięcia i po przytoczeniu szeregu przykładów dochodzi do następujących konkluzji:

1) ekonomista powinien stale i systematycznie dobierać i analizować potrzebne materiały, w pierwszym rzędzie — dotyczące bezpośrednio tej dziedziny w której pracuje,

2) konieczne jest możliwie szerokie wykorzystywanie danych informacyjnych, w tym celu należy zapoznać się z protokołami narad produkcyjnych i innymi itp. materiałami. Bardzo ważne może być porównanie wyjaśnień dotyczących tego samego zagadnienia ze strony dwóch zainteresowanych przedsiębiorstw na przykład dostawcy i odbiorcy,

3) konieczne jest badanie danych statystycznych publikowanych w prasie i porównywanie ich z własnymi materiałami sprawozdawczymi.

Doświadczenia 45 przedsiębiorstw Moskwy, Leningradu i innych miast w zakresie organizacji rozrachunku gospodarczego były przedmiotem dyskusji na produkcyjno-naukowej konferencji odbytej w marcu 1951 r.

Obszerne sprawozdanie z tej konferencji zamieszczone w numerze 6 *Woprosów Ekonomiki* (1951 r.) przynosi omówienie szeregu referatów naświetlających następujące kluczowe zagadnienia:

1. Podstawy teoretyczne rozrachunku gospodarczego.

2. Organizacja rozrachunku oddziałowego.

3. Stosowanie zachęty materialnej dla robotników i personelu inżyniersko-technicznego w związku z zadaniem dalszego pogłębiania i wzmacniania rozrachunku gospodarczego.

4. Organizowanie rozrachunku w oddolnych ogniwach wytwórczych. (Rozrachunek w działach, brygadach oraz tzw. rozrachunek indywidualny).

Konferencję otworzył Dyrektor Instytutu Ekonomiki Akademii Nauk K. W. Ostrowitianow podkreślając m. in., że partia komunistyczna i J. Stalin wzywają pracowników przemysłu, by pogłębiali swą wiedzę w zakresie praw rządzących rozwojem gospodarczym społeczeństwa — i zapoznali się z osiągnięciami produujących przedsiębiorstw. W czasie obrad wygłoszono szereg referatów dotyczących wyżej wymienionych zagadnień. Konferencja była przykładem

dem doskonale zorganizowanej współpracy naukowców z kierownikami i robotnikami przedsiębiorstw przemysłowych.

Pełne opanowanie ekonomiki różnorodnych dziedzin gospodarki możliwe jest tylko w oparciu o marksistowsko-leninowską teorię ekonomii politycznej socjalizmu, teorię, która wyjaśnia prawa rozwoju wytwórczości socjalistycznej. Wynika stąd konieczność podnoszenia przygotowania fachowego wśród pracowników, co winno być również jednym z zadań organizacji partyjnych.

Omówienie tego zagadnienia i konkretne przykłady osiągnięć i niedociągnięć na tym odcinku znajdujemy w artykule B. Kurejewa: *O kształceniu kadr w zakresie ekonomiki* (Bolszewik 1951, nr 11).

Autor, w oparciu o doświadczenia organizacji partyjnej okręgu swierdłowskiego podaje przykłady dobrej organizacji prac szkoleniowych, zwraca uwagę na pomoc, jaką stanowią dla samodzielnie studiujących właściwie prowadzone zajęcia seminaryjne i podkreśla, że np., niektóre nowe formy współzawodnictwa socjalistycznego czy wewnętrzzakładowego planowania zostały szybko i szeroko zastosowane właśnie dzięki temu, że były tematem ożywionej dyskusji na seminariach.

W dalszym ciągu swego artykułu, autor analizując rolę odpowiednich wydawnictw książkowych i prasy fachowej stwierdza, że niestety — nie wszystkie wydawnictwa w pełni doceniają potrzeby terenu.

Autor podkreśla między innymi, że brak jest wciąż jeszcze opracowań historii ruchu stachanowskiego i że piszą o nim częściej historycy niż ekonomiści oraz że czasopisma branżowe zbyt rzadko zamieszczają artykuły z zakresu teorii ekonomiki.

Jako przykład dobrej organizacji szkolenia podaje autor osiągnięcia komitetu partyjnego Uralskich Zakładów Maszynowych, gdzie naukę ekonomiki na seminariach, w szkołach stachanowskich, czy w lektoratach studiują tysiące najlepszych pracowników. Ponadto cenną inicjatywą tegoż komitetu jest wprowadzenie w miejscowej codziennej

gazecie „Za tjażołoje maszynostrojenije” specjalnego działu mającego służyć pomocą wszystkim pracownikom studiującym ekonomię polityczną.

Przykładem twórczej krytyki tak charakterystycznej dla stosunków w radzieckim piśmiennictwie gospodarczym³⁾ jest ocena pracy czasopisma *Izwestia Akademii Nauk ZSRR*, Dział ekonomiki i prawa, zamieszcza w numerze 3 tegoż pisma.

Redaktor naczelny L. N. Iwanow przyznaje, że aktywy autorów, chociaż rozszerzony w porównaniu z okresem poprzednim, wciąż jeszcze jest niedostateczny. Konieczne jest przyciągnięcie do współpracy możliwe jak najszerszego grona osób nie tylko z Moskwy, lecz także i z prowincji. Zbyt małą aktywność przejawiało przy tym kolegium redakcyjne, co odbijało się ujemnie przy rozpartywaniu zagadnień związanych z bieżącymi pracami czasopisma.

Inni członkowie kolegium redakcyjnego, zabierający głos w dyskusji, zwrócili uwagę na niezbyt jasno sprecyzowany zakres zainteresowań czasopisma i dublowanie zagadnień poruszanych w „Woprosach Ekonomiki” i „Sowieckoje Gosudarstwo i Prawo”. Referenci podkreślali, że prace kolegium redakcyjnego nie miały charakteru zespołowego, ani też nie opracowano konkretnego planu rocznego, przy czym zebrania kolegium odbywały się zbyt rzadko, a materiały do druku nie były poddawane dość wnikliwej analizie. Jeden z mówców (sekretarz Oddziału Ekonomiki i Prawa prof. T. S. Chaczaturow) podsumowując wyniki debaty stwierdził, że czasopismo powinno odzwierciedlać prace oddziałów Ekonomiki i Prawa, przy czym nie należy zapominać, że czasopismo jest nie tylko organem Oddziału, lecz także organem prasy radzieckiej, a jako takie powinno być organem partyjnym i w sposób prawidłowy, z partyjnego punktu widzenia, powinno naświetlać poruszane zagadnienia.

J. Ziemacki

³⁾ Por. również „Finanse” Nr 3/1951. Przegląd radzieckich czasopism gospodarczych.

BIBLIOGRAFIA FINANSOWA

Część I: Artykuły *)

I. MARKSIZM — LENINIZM

STALIN J.: *Zagadnienie zwycięstwa socjalizmu w poszczególnych krajach kapitalistycznych* (z przemówienia na VII rozszerzonym Plenum Kom. Wyk. Mosk. Kom. wygł. w dniu 13.12.1926). — „Zeszyty Ekonomiczne Nowych Dróg 1951, Nr 3, str. 3—10.

OSTROWITIANOW W.: *Stalin — genialny teoretyk ekonomiki socjalistycznej* (tłum. art. zamieszczonego w Nr. 12/1949 czas. „Woprosy Ekonomiki“). — „Zeszyty Ekonomiczne Nowych Dróg“, 1951, Nr 3, str. 190—213.

Rozwinięcie materializmu dialektycznego i historycznego w „Kapitale“. — „Zeszyty Ekonomiczne Nowych Dróg“, 1951, Nr 3, str. 146—163.

II. PIENIĄDZ — SYSTEMY WALUTOWE

KARPIŃSKI ZYGMUNT: *Schemat obiegu pieniądza w gospodarce socjalistycznej*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 436—442.

KUROWSKI LEON: *Charakterystyka reformy walutowej*. — „Państwo i Prawo“, 1951, Nr 5—6, str. 830—840.

KUROWSKI LEON: *Aktualne zadania nauki prawa finansowego*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 12, str. 672—676.

Nauka finansów w Polsce — Referat podsekcji finansów sekcji ekonomicznej I Kongresu Nauki Polskiej. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 98—108.

*) Ogłoszone w czasopiśmie polskich w okresie od kwietnia do lipca 1951 r.

III. OBROTY Z ZAGRANICĄ — SPRAWY DEWIZOWE

ŁYCHOWSKI TADEUSZ: *O nauce ekonomiki obrotów zagranicznych i międzynarodowych zagadnień ekonomicznych*. — „Ekonomista“, 1951, Nr 2, str. 76—101.

Rozrachunki międzynarodowe i stosunki kredytowe ZSRR z państwami zagranicznymi. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 464—469.

IV. BUDŻETY — PODATKI

BACHURIN A: *Rola pożyczek państwowych w gospodarce socjalistycznej*. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 6, str. 50—52.

DĄBROWSKI KONSTANTY: *Budżet Państwa na r. 1951*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 3—13.

DĄBROWSKI KONSTANTY: *Zagadnienia budżetowe rad narodowych w 1951 r.* — „Rada Narodowa“ 1951, Nr 10, str. 2—10.

DROŹNIAK EDWARD: *Zasady nowego systemu budżetowego państwa*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 14—23.

DROŹNIAK EDWARD: *Charakterystyka budżetu na 1951 r.* — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 4, str. 16—20.

KONOPKA JAN: *W sprawie klasyfikacji dochodów budżetu państwowego*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 42—51.

MIKUSZKIEWICZ MICHAŁ: *Budżet państwa na r. 1951 i wydatki na cele społeczne i kulturalne*. — „Praca i Opieka Społeczna“, 1951, Nr 2, str. 49—55.

NAWROCKI LUCJAN: *Budżet państwowi ZSRR na rok 1951*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 74—81.

PELLOWSKA W.: Zasady organizacji i prowadzenia księgowości budżetowej. „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości”, 1951, Nr 5, str. 220—226.

PIROŻYŃSKI ZBIGNIEW: Kierunki rozwoju systemu finansowego państwa a reforma budżetowa. — „Finanse”, 1951, Nr 2, str. 24—41.

PŁOTNIKOW K.: Budżet państwa socjalistycznego. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 12/1950 czasop. „Bolszewik”. — „Finanse”, 1951, Nr 2, str. 82—91.

SZAFRAN ANDRZEJ: Pozabudżetowe środki specjalne. — „Finanse”, 1951 Nr 2, str. 64—73.

WIELOWIEYSKI ANDRZEJ: Kontrola wykonania planów wpłat przedsiębiorstw państwowych do budżetu przez organy finansowe. — „Finanse”, 1951, Nr 2, str. 52—63.

ZAWADZKI A. W.: Bieżące zadania rad narodowych w zakresie uchwalania, rozpatrywania i wykonywania budżetów terenowych. — „Rada Narodowa”, 1951, Nr 10, str. 11—16.

ZAWADZKI A. W.: Zasady opracowania projektów budżetów terenowych na r. 1952. — „Rada Narodowa”, 1951, Nr 14, str. 13—19.

V. BANKI — KREDYT — UBEZPIECZENIA

C. C.: Wnioski o prolongatę kredytów obrotowych dla spółdzielni produkcyjnych. — „Wiadomości Banku Rolnego”, 1951, Nr 5, str. 4—7.

CEGIELSKI ADAM: Rozwój i metody organizacji planowania kasowego. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 7, str. 454—461.

CYBULSKI Z.: Próba charakterystyki działalności inwestycyjnej instytucji ubezpieczeń społecznych. — „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, 1951, Nr 5, str. 190—192.

FICOWSKI STANISŁAW: Planowanie należności fakturowych i kredytu inkasowego. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 5, str. 310—312.

GERSDORF MIROSŁAW: Przemiany prawno-organizacyjne bankowości polskiej. — „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, 1951, Nr 6, str. 203—209.

JEDNAKI EDWARD: Zagadnienie pokrycia planu kredytowego. — „Wiado-

mości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 7, str. 446—454.

KARCZMAR MIECZYŚLAW: Rozrachunek gospodarczy w przemyśle a rola aparatu kredytowego Narodowego Banku Polskiego w jego umocnieniu. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 5, str. 282—290.

KOSTOWSKI LUDWIK: Zmiana przepisów o reformie bankowej. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 7, str. 461—463.

NIEDOBA KAROL: Uoperatywnienie planowania kredytowego przy pomocy planowej rezerwy kredytowej. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 7, str. 476—482.

PAŹDZIÓR BOLESŁAW: Inkaso bankowe. — „Poradnik Rachmistrza i Planisty”, 1951, Nr 1—2, str. 7—9.

R. H.: Kontrola obrotu bezgotówkowego. — „Poradnik-Informator GKS” (załącznik do „Wiadomości Banku Rolnego”), 1951, Nr 6, str. 7—9.

R. H.: Stosowanie nowych instrukcji o kontroli funduszu płac. — „Wiadomości Banku Rolnego”. 1951, Nr 6, str. 2—8.

ROWIŃSKI LECH: Kredyt normalny pod obrót. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 5, str. 306—310.

SOPIŃSKI S. — ZAWADZKI J.: Współzależność między planem kredytowym a planem kasowym. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 6, str. 369—377.

STACHOWIAK ADAM: Bankowa kontrola funduszu płac. — „Poradnik Rachmistrza i Planisty”, 1951, Nr 1—2, str. 11—13.

System kredytowy ZSRR. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego”, 1951, Nr 5, str. 294—302.

SZABANOWA N.: Właściwości i zalety radzieckiego systemu rozrachunku bezgotówkowego. Tłum. art. zamieszczonego w Nr 4/1951 czas. „Woprosy Ekonomiki”. — „Gospodarka Planowa”, 1951, Nr 6, str. 53—60.

VI. ORGANIZACJA FINANSOWA I PLANOWANIE FINANSOWE

BOGUSŁAWSKI MIROSŁAW: Polityka finansowa w spółdzielniach żywców. „Społem”, 1951, Nr 10, str. 4-6.

BRONIEWSKI STANISŁAW: *Ustawienie planowania*. — „Społem“, 1951, Nr 11, str. 4—5.

CEGIELSKI ADAM: *Rozwój i metody organizacji planowania kasowego*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 454—461.

FICOWSKI STANISŁAW: *Planowanie należności fakturowych i kredytu inkasowego*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 5, str. 310—313.

GERLICZ LUDWIK: *Założenia rentowności w gospodarce planowej*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 443—445.

JEDNAKI EDWARD: *Zagadnienie pokrycia planu kredytowego*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 446—454.

KUCHARSKI MIECZYŚLAW: *Rola finansów w gospodarce narodowej*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 6, str. 354—359.

Kwartalne plany finansowania inwestycji. — „Biuletyn Banku Inwestycyjnego“, 1951, Nr 2, str. 29—31.

LEŚNICKI KAZIMIERZ: *Nowy system finansowy spółdzielczości*. — „Przegląd Spółdzielczy“, 1951, Nr 1, str. 107—113.

MICHAJŁOW M.: *Planowanie kosztów własnych produkcji przemysłowej*. Tłum. art. zamieszczonego w Nr 2/1951 czas. „Planowe Chłojajstwo“. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 14, str. 821—825.

NIEDOBA KAROL: *Uoperatywnienie planowania kredytowego przy pomocy planowej rezerwy kredytowej*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 476—482.

PILAWSKI BRONISŁAW: *Przełom w systemie finansowania inwestycji*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 11, str. 620—623.

PIROŻYŃSKI ZBIGNIEW: *Kierunki rozwoju systemu finansowego państwa a reforma budżetowa*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 24—41.

SOPINIŃSKI S. — ZAWADZKI J.: *Współzależność między planem kredytowym a planem kasowym*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 6, str. 369—377.

STEFAŃSKI FRANCISZEK: *O przestrzeganiu dyscypliny finansowej*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 9, str. 498—502.

SZAROTA RALF: *System sfinansowania inwestycji na rok 1951*. — „Inwestycje i Budownictwo“, 1951, Nr 3/7, str. 14—24.

Zadania aparatu finansowego. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 5, str. 279—281.

VII. ROZRACHUNEK GOSPODARCZY

DIACZENKO W.: *Rozrachunek gospodarczy jako socjalistyczna metoda gospodarowania*. — „Ekonomista“, 1951, Nr 2, str. 160—177.

GRABANIA MAREK: *Rozrachunek gospodarczy w przedsiębiorstwie przemysłowym*. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 6, str. 24—29.

JUNIK J. B.: *Kredit i chozraszczot w komunalnom chozajstwie*. Gosfinizdat 1949, str. 152, (rec. Rajewski Z.). — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 112—114.

KARCZMAR MIECZYŚLAW: *Rozrachunek gospodarczy a rola aparatu kredytowego Narodowego Banku Polskiego w jego umocnieniu*. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 5, str. 282—290.

WANG ADAM: *O planowaniu wewnątrzzakładowym*. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 4, str. 3—16.

VIII. OBIEG ŚRODKÓW OBROTOWYCH

JÓŻWIAK ALOJZY: *Walka o przyspieszenie obiegu środków obrotowych—nowy, wyższy etap opanowania produkcji*. — „Przemysł Włókienniczy“, 1951, Nr 2, str. 65—70.

KASIMOWSKI J.: *System wskaźników rotacji środków*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 10, str. 585—589.

PAWLIKOWSKI JAN: *Uproszczony sposób ustalania przyrostu lub spadku robót w toku w przemyśle budowy maszyn*. — „Ekonomika i Organizacja Pracy“, 1951, Nr 5, str. 223—225.

REICHER JAN: *Realne normatywy przyspieszają obieg środków obrotowych w fabryce obuwia*. — „Przegląd Skórny“, 1951, Nr 3, str. 2—4.

ROTHERT BOLESŁAW: *Normowanie zapasów części maszyn i urządzeń technicznych w oparciu o wzory radzieckie*. — „Gospodarka Materiałowa“, 1951, Nr 5, str. 143—146.

ROWIŃSKI LECH: Kredyt normalny pod obrót. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 5, str. 306 — 310.

SADZIKOWSKI HENRYK: Akcja upłynnienia nadmiernych remanentów. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 5, str. 290 — 294.

SZYMAŃCZYK JANUSZ: O dotychczasowych wynikach i dalszym przebiegu akcji upłynnienia remanentów. — „Gospodarka Materialowa“, 1951, Nr 6, str. 175 — 182.

IX. CENY — KOSZTY — RENTOWNOŚĆ

AUGUSTOWSKI ZBIGNIEW: Kontrola wykonania planu obniżenia kosztów własnych. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 6, str. 8 — 16.

BARANOWSKI JAN: W walce o obniżenie kosztów własnych. — „Życie Partii“, 1951, Nr 3, str. 11 — 15.

BAK EDWARD: Planowanie kosztów obrotu towarowego PZGS i GS na rok 1951. — „Poradnik Rachmistrza i Planisty“, 1951, Nr 1 — 2, str. 3 — 4.

BUCHOLC HENRYK: Zmiana struktury kosztów w 1951 r. i walka o ich obniżenie. — „Poradnik Rachmistrza i Planisty“, 1951, Nr 1 — 2, str. 2 — 3.

FIDELSKI ROMAN: Koszty własne w przemyśle maszynowym i walka o ich obniżenie. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 5, str. 11 — 21.

GERLICZ LUDWIK: Założenia rentowności w gospodarce planowej. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“, 1951, Nr 7, str. 443 — 445.

GORDIN A.: Cena i jej kształtowanie w ZSRR. Skróc. art. zamieszczonego w Nr. 7/1951 czas. „Bolszewik“. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 12, str. 717 — 721.

H. M.: Wykorzystanie rezerw dla podniesienia rentowności kolei ZSRR. — „Transport i Spedycja“, 1951, Nr 5, str. 201 — 202.

H. M.: Tabela porównawcza kosztów przewozu samochodem i sprzężeniem konnym. — „Transport i Spedycja“, 1951, Nr 6, str. 257 — 259.

JESIONOWSKI JERZY: Koszty własne pocztowych ośrodków samochodowych. — „Przegląd Pocztowy“, 1951, Nr 6 — 7, str. 15.

KOŚCIELNIAK MARIAN: Analiza cen. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 9, str. 534 — 537.

MICHAJŁOW M.: Planowanie kosztów własnych produkcji przemysłowej. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 2/1951 czas. „Planowe Chozajstwo“, — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 14, str. 821 — 825.

NICZMAN MARIAN: Mobilizujemy siły do wygrania bitwy o koszty w zbiorowym żywieniu. — „Społem“, 1951, Nr 8, str. 9 — 11.

Nieustannie zniżać koszt i podnosić jakość budownictwa mieszkaniowego. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 7/1950 czas. „Architektura i Stroitelstwo“ — „Zagadnienia Inwestycyjne“ (Wyd. B. I.), 1951, Nr 4, str. 1 — 11.

RAKOWSKI MIECZYŚLAW: O stosowaniu prawa wartości w polityce cen, płac i kosztów. — „Ekonomista“, 1951, Nr 2, str. 102 — 126.

RECH ANTONI: Musimy obniżyć koszty działalności inwestycyjnej. — „Społem“, 1951, Nr 9, str. 9 — 10.

ŚIEKIERA TADEUSZ: Kalkulacja wstępna w przemyśle obuwanym. — „Przemysł skórzany“, 1951, Nr 3, str. 4 — 10.

SŁYSZ T.: Dyscyplina finansowa i rentowność spółdzielni Samopomocy Chłopskiej. — „Wiadomości Banku Rolnego“, 1951, Nr 5, str. 15 — 19.

ŚWIDERSKI L.: Zadania i możliwości w zakresie obniżenia kosztów własnych PPTT na 1951 r. — „Przegląd Pocztowy“, 1951, Nr 3, str. 18 — 20.

ŚWIDERSKI L.: Analiza kosztów własnych PPTT za I kw. 1951 na tle 1950 r. — „Przegląd Pocztowy“, 1951, Nr 6 — 7, str. 20 — 25.

SZARONOW M. — BOGOMOŁOW W.: Drogi zniżenia kosztów masowego budownictwa mieszkaniowego. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 12/1950 czas. „Architektura i Stroitelstwo“, — „Zagadnienia Inwestycyjne“ (Wyd. B. I.), 1951, Nr 4, str. 12 — 22.

WDÓWKA MARIAN: Rola odpadków w walce o obniżenie kosztów produkcji. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 10, str. 566 — 571.

Zagadnienie cen w Związku Radzieckim. — „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego“ 1951, Nr 6, str. 383 — 389.

Źródła i sposoby obniżenia kosztów własnych w przemyśle włókienniczym. „Przegląd Włókienniczy“, 1951, Nr 3, str. 89 — 91.

X. RACHUNKOWOŚĆ

BLASS BRONISŁAW: Rozwój księgowości przedsiębiorstw socjalistycznych w Polsce. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951, Nr 6, str. 255 — 260.

BUCZKOWSKI STEFAN: Sprawa podpisu głównego księgowego. — „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego“, 1951, Nr 4, str. 117 — 120.

KMIOTEK A. J.: Dalszy etap reformy systemu rachunkowości. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951, Nr 5, str. 196 — 198.

KOTOWICZ J. — B. de VILLE-ŚWIE-
TLICKI WŁ.: Technika księgowości
przebiekowej (rec. s. w.). — „Biuletyn
Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951,
Nr 6, str. 284 — 286.

KULCZYCKI LEON: Znaczenie funduszu zakładowego. — „Przegląd Związkowy“, 1951, Nr 6, str. 258 — 261.

KWEJT JERZY: Niektóre zagadnienia rachunkowości w świetle ekonomii. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 12, str. 692 — 696.

MAJEWSKI MICHAŁ: Usprawnić pracę księgowania. — „Społem“, 1951, Nr 8, str. 11 — 13.

PELLOWSKA W.: Zasady organizacji i prowadzenia księgowości budżetowej. „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951, Nr 5, str. 220 — 226.

ŚWIETLIICKI: O nowy styl pracy w komórkach rachunkowości. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 12, str. 723 — 725.

T. K.: Ekonomiczne podstawy rachunkowości. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951, Nr 5, str. 216 — 220, Nr 6, str. 260 — 265.

WARMAN ZYGMUNT: W sprawie podpisu głównego księgowego. — „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego“, 1951, Nr 3, str. 200 — 203.

W. P.: Nowe drogi organizacji księgowości NRD. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“ Nr 5, str. 212 — 216.

XI. SPRAWOZDAWCZOŚĆ I STATYSTYKA

EKA: Bilans GKS i sprawozdawczość. — „Poradnik-Informator GKS (Załącznik do „Wiadomości Banku Rolnego Nr 6/1951)“, str. 4 — 7.

FENDLER TATIANA: Codzienna inwentaryzacja zapasów magazynowych. — „Gospodarka Materiałowa“, 1951, Nr 5, str. 146 — 150.

FISZ MAREK: Kontrola jakości produkcji masowej na cechę ciągłą. — „Studia i Prace Statystyczne“, 1950, Nr 2, str. 123 — 157.

J. D.: Wytyczne analizy sprawozdań jednostek gospodarczych kontrolowanych przez Bank Rolny. — „Wiadomości Banku Rolnego“, 1951, Nr 3, str. 7 — 12, Nr 5, str. 11 — 14, Nr 6, str. 12 — 15.

ODERFELD J.: Statystyczny odbiór towarów klasyfikowanych według alternatywy. — „Studia i Prace Statystyczne“, 1950, Nr 2, str. 19 — 114.

ROMANIUK KAZIMIERZ: System ewidencji i statystyki a potrzeby planowania gospodarczego. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 12, str. 688 — 692.

SECOMSKI ROMAN: Sprawozdawczość inwestycyjna i rzeczowa z realizacji planu inwestycyjnego na rok 1951. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 10, str. 560 — 563.

SKRZYWAN STANISŁAW: Walka o sprawozdawczość. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“, 1951, Nr 6, str. 248 — 255.

STEINHAUS H.: Wycena statystyczna jako metoda odbioru towarów produkcji masowej. — „Studia i Prace Statystyczne“, 1950, Nr 2, str. 3 — 15.

WOJCIECHOWSKI BRUNON: Jak ułatwić i usprawnić statystykę sieci detalicznej. — „Poradnik Rachmistrza i Planisty“, 1951, Nr 1 — 2, str. 21 — 22.

XII. INWESTYCJE — KAPITAŁNE REMONTY

BAUMHOLC A. J.: Przyczynek do zagadnienia efektywności inwestycji. — Skrót art. zamieszczonego w Nr. 6/1950 czas. „Izwestia Akademii Nauk SSSR“. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 9, str. 530 — 534.

BABIŃSKI CZESŁAW — MAŁACHOWSKI MATEUSZ: *Normatywy kosztorysowe decydującym ogniwem budownictwa i inwestycji na obecnym etapie*. — „Inwestycje i Budownictwo“, 1951, Nr 1/5, str. 3—9.

PILAWSKI BRONISŁAW: *Przełom w systemie finansowania inwestycji*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 11, str. 620—623.

RECH ANTONI: *Musimy obniżyć koszty działalności inwestycyjnej*. — „Społem“, 1951, Nr 9, str. 9—10.

SECOMSKI KAZIMIERZ: *Faza prac przygotowawczych nad planem inwestycyjnym na r. 1952*. — „Inwestycje i Budownictwo“, 1951, Nr 3/7, str. 3—6.

SZAROTA RALF: *System sfinansowania inwestycji na rok 1952*. — „Inwestycje i Budownictwo“, 1951, Nr 3/7, str. 14—24.

Kwartalne plany finansowania inwestycji. — „Biuletyn Banku Inwestycyjnego“, 1951, Nr 2, str. 29—31.

XIII. OSZCZĘDNOŚCI

JANICKI ZBIGNIEW: *Racjonalne wykorzystanie odpadków źródłem milionowych oszczędności*. — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 9, str. 517—519.

SIKORA MARIAN: *Budownictwo w walce o nowe oszczędności*. — „Życie Gospodarcze“, Nr 10, str. 571—574.

XIV. FINANSE ZSRR

BACHURIN A.: *Rola pożyczek państwowych w gospodarce socjalistycznej*. — „Gospodarka Planowa“, 1951, Nr 6, str. 50—52.

PAROMOW M.: *Formy i metody współpracy ekonomicznej ZSRR i krajów demokracji ludowej*. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 12/1950 czas. „Woprosy Ekonomiki“ — „Zeszyty Filozoficzne Nowych Dróg“, 1951, Nr 5, str. 124—142.

NAWROCKI LUCJAN: *Budżet państwowy ZSRR na rok 1951*. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 74—81.

PLOTNIKOW K.: *Budżet państwa socjalistycznego*. Tłum. art. zamieszczonego w Nr 12/1950 czas. „Bolszewik“. — „Finanse“, 1951, Nr 2, str. 82—91.

Wyniki wykonania Planu 5-letniego ZSRR — „Życie Gospodarcze“, 1951, Nr 9, str. 523—530.

XV. FINANSE KRAJÓW DEMOKRACJI LUDOWEJ

PAROMOW M.: *Formy i metody współpracy ekonomicznej ZSRR i krajów demokracji ludowej*. Tłum. art. zamieszczonego w Nr. 12/1950 czas. „Woprosy Ekonomiki“. — „Zeszyty Filozoficzne Nowych Dróg“, 1951, Nr 5, str. 124—142.

W. P.: *Nowe drogi organizacji księgowości NRD*. — „Biuletyn Biura Organizacji Rachunkowości“. — 1951, Nr 5, str. 212—216.

XVI. FINANSE KRAJÓW KAPITALISTYCZNYCH

Ekonomiczna ekspansja amerykańskiego imperializmu. Tłum. art. zamieszczonego w dzienniku „Prawda“ z dnia 28.5.1951. — „Nowe Drogi“, 1951, Nr 3, str. 150—153.

KRONROD J.: *Wyścig zbrojeń a inflacja w krajach bloku atlantyckiego*. — „Nowe Czasy“, 1951, Nr 24, str. 3—6.

LEONTIEW A.: *Gospodarcza rywalizacja socjalizmu i kapitalizmu w okresie powojennym*. — „Nowe Czasy“, 1951, Nr 20, str. 3—12.

LEONTIEW A.: *O ogólnym kryzysie kapitalizmu*. — „Wolność“, Nr 160 z dnia 16.7.1951.

Redaguje: Komitet Redakcyjny
Wydawca: POLSKIE WYDAWNICTWA GOSPODARCHE PP.
Warszawa, ul. Poznańska 15, tel. 7-36-46, wewn. 11

Adres redakcji: Ministerstwo Finansów, Warszawa, ul. Targowa 74, pokój 302, tel. 10-62-47.

Warunki prenumeraty:

Prenumerata roczna 60 zł, półroczna 30 zł — cena 1 egz. zł. 10,—

Prenumerata i kolportaż: PPK „Ruch“, Warszawa, ul. Srebrna 12

Konto czekowe PKO I-17109

Zaki. Graf. i Wydaw. „Dom Słowa Polskiego“ Pl. Kazimierza Wielkiego, Zamówiono 1.VIII.1951 r.,
podpisano do druku 30.VIII.1951 r. Druk ukończono 8.IX.1951 r. Zam. 1469. Nakład 8050,
Papier druk sat. V kl./B1/60 gr. 2-B-39627

Treść numeru 3/1951 r. „FINANSÓW“ (Rok II)
(numer radziecki)

W. Kryłow	
Zagadnienie metody obliczania wskaźników szybkości obiegu środków obrotowych	8
A. Jemielianow	
Ważne narzędzie walki o lepsze wskaźniki pracy przedsiębiorstwa	11
I. Stariczko	
Obliczanie wartości zwolnionych środków obrotowych	26
E. Kasimowski	
Zagadnienie rozszerzenia systemu wskaźników szybkości obiegu środków obrotowych	84
N. Lisicjan	
O wpływie kredytu na przyspieszenie obiegu środków obrotowych	42
W. Diaczenko	
Rozrachunek gospodarczy — socjalistyczną metodą gospodarowania	49
G. Kozłow	
Rozrachunek gospodarczy metodą socjalistycznego gospodarowania	72
A. Worobiowa	
Wszechstronnie rozwijać wewnątrzzakładowy rozrachunek gospodarczy	84
J. Kantyszew	
Zagadnienie rozrachunku gospodarczego w sowchozach	100
Dyskusja w sprawie terminologii finansowej rosyjsko-polskiej	113
SPRAWOZDANIA I MATERIAŁY	
Szkolnictwo finansowe	121
PRZEGLĄD WYDAWNICTW	
Alakrinski: Przygotowanie wydziałowego rozrachunku gospodarczego (rec. L. Pawłowski)	124
Przegląd radzieckich czasopism gospodarczych — J. Ziemacki	127
BIBLIOGRAFIA FINANSOWA	
Część II — Książki	137

